Cmentarz ewangelicki przy ulicy Młynowej w Białymstoku. Tom II. Pamięć miejsca

Małgorzata Karczewska, Maciej Karczewski

Cmentarz ewangelicki przy ulicy Młynowej w Białymstoku
Tom II. Pamięć miejsca

Bogucki Wydawnictwo Naukowe • Białystok–Poznań 2013

Publikacja dofinansowana ze środków Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego

Publikacja finansowana z udziałem środków z budżetu Miasta Białegostoku

Ośrodek Badań Europy Środkowo-Wschodniej w Białymstoku

Na okładce: Teren cmentarza ewangelickiego przy ulicy Młynowej, 2013 r. Skrajne rzędy samochodów wyznaczają teren, gdzie pod ziemią nadal spoczywają doczesne szczątki dziwiętnastowiecznych, białostockich ewangelików (fot. Małgorzata Karczewska)

Copyright © Authors, Białystok 2013

ISBN 978–83–63400–99–6

Bogucki Wydawnictwo Naukowe
ul. Górna Wilda 90, 61–576 Poznań
tel. +48 61 8336580
e-mail: bogucki@bogucki.com.pl
www.bogucki.com.pl

Druk:Uni-druk
ul. Przemysłowa 13, 62-030 Luboń

Spis treści

Wstęp 7

Małgorzata Karczewska
O pamięci i zapominaniu w krajobrazie kulturowym miasta 9

Monika Kozłowska
Źródła do badań nad cmentarzem ewangelickim przy ulicy Młynowej w zbiorach Archiwum Państwowego w Białymstoku 15

Barbara Tomecka
Historia pierwszego cmentarza ewangelicko-augsburskiego w Białymstoku na tle dziejów gminy wyznaniowej 17

Maciej Karczewski
Historia miejsca w świetle źródeł kartograficznych 35

Marlena Konicka, Anna Kozłowska
Rynek Sienny – targowisko na gruzach pamięci 51

Małgorzata Karczewska
Zmarli pochowani na cmentarzu ewangelickim przy ul. Młynowej w świetle ksiąg zgonów z lat 1870–1891 67

Ewa Ambroziak, Magdalena Winograd
Ulotne wspomnienia, czyli co najstarsi mieszkańcy Białegostoku pamiętają o dzisiejszym Rynku Siennym 115

Wspomnienia utrwalone w ramach projektu MEDIATEKA Centrum im. Ludwika Zamenhofa w Białymstoku 125

Fotografie 129

Wstęp

Autorzy rzadko rozpoczynają swoje książki od stwierdzenia, że jej tytuł jest nieodpowiedni. W przypadku książki, którą trzymacie Państwo w ręku tak właśnie jest. Przystępując do pracy planowaliśmy zebranie informacji, wspomnień, ilustracji, rysunków – wszelkich nośników pamięci związanych z dawnym cmentarzem ewangelickim przy ulicy Młynowej w Białymstoku. W miarę postępu prac, coraz bardziej przekonywaliśmy się, że nie powinniśmy mówić o pamięci tego miejsca, lecz o jego niepamięci. W ciągu krótkiego czasu, kilku powojennych lat, nekropola została zatarta w krajobrazie miasta. Co więcej, przestała istnieć w pamięci ludzi.

Osoby zaangażowane w prace nad książką mają nadzieję, że wprowadzi ona cmentarz ewangelicki przy ulicy Młynowej na mapę zabytkowych miejsc naszego miasta. Uświadomi, przypomni, wytłumaczy, że pusty plac wzdłuż ulicy Młynowej to nie bezpłatny parking, lecz miejsce ostatniego spoczynku dawnych Białostoczan. Ich wkład w budowę naszego miasta doceniamy, szczycąc się przeszłością Manchesteru Północy. Ich samych uszanować – jak dotąd – nie potrafiliśmy.

W pracach nad książką wzięli udział Małgorzata Karczewska i Maciej Karczewski, archeolodzy, autorzy prac wykopaliskowych na części cmentarza ewangelickiego przy ul. Młynowej w Białymstoku; Barbara Tomecka, historyk, znawczyni tematyki białostockich ewangelików oraz wolontariuszki: Ewa Ambroziak i Magdalena Winograd, odpowiedzialne na „archiwum wspomnień"; Marlena Konicka, Monika Kozłowska i Jerzy Sztarbała, którzy spędzili długie godziny na pracach archiwalnych i wertowaniu prasy białostockiej.

Dziękujemy Panu dr. Markowi Kietlińskiemu, dyrektorowi Archiwum Państwowego w Białymstoku oraz pracownikom tej instytucji za pomoc w pracach archiwalnych.

Dziękujemy Panu Andrzejowi Lechowskiemu oraz pracownikom Muzeum Podlaskiego w Białymstoku za pomoc i udostępnienie materiałów ikonograficznych związanych z okolicami ulicy Młynowej i dzisiejszego Rynku Siennego.

Dziękujemy księdzu Tomaszowi Wigłaszowi, proboszczowi parafii ewangelickiej w Białymstoku za pomoc i konsultacje dotyczące zagadnień religijnych poruszanych w książce.

Dziękujemy Panu Piotrowi Sawickiemu, Białostoczaninowi, artyście fotografikowi za udostępnienie fotografii okolic ulicy Młynowej i powojennych targów na Siennym Rynku.

Dziękujemy Panu Jerzemu Szerszunowiczowi, dyrektorowi Centrum im. Ludwika Zamenhoffa w Białymstoku oraz Pani Agnieszce Kajdanowskiej odpowiedzialnej za program „Mediateka" prowadzony przez tę instytucję, za pomoc w dotarciu do zapisanych wspomnień Białostoczan związanych z cmentarzem ewangelickim przy ulicy Młynowej oraz targami na Rynku Siennym.

Małgorzata i Maciej Karczewscy

Małgorzata Karczewska

O pamięci i zapominaniu w krajobrazie kulturowym miasta

„…a po wojnie nie wiem gdzie to wszystko znikło i jak, zrobili rynek"

Wiera Pawłow, Białostoczanka,
wspomnienia w ramach projektu „Mediateka",
Centrum im. Ludwika Zamenhofa w Białymstoku.

Cmentarz ewangelicki przy ulicy Młynowej był miejsce pochówku białostockich ewangelików przez około 90 lat, przez niemal cały XIX wiek. To niedługo, ale trzeba brać pod uwagę, że teren cmentarza jest niewielki. Na podstawie ksiąg zgonów wiadomo, że rocznie dokonywano na nim pochowku od około 70 do 120 osób, co daje średnio jeden-dwa pogrzeby tygodniowo. Teren przeznaczony pod nekropolę szybko się zapełnił. W maju 1885 roku odbył się pierwszy pochówek na nowym cmentarzu wyznaniowym przy ulicy Wasilkowskiej (Tomecka B., Szczygieł-Rogowska J. 2008, s. 28). Pogrzebów na starym cmentarzu dokonywano zapewne do końca XIX wieku. Specyfika rozplanowania cmentarzy ewangelickich pozwala przypuszczać, że na starym cmentarzu chowano głównie członków rodzin, które miały tam swoje kwatery rodzinne.

Białostocka parafia ewangelicko-augsburska w XIX wieku była parafią niemiecką. Wszyscy dorośli, którzy zmarli pod koniec 1. i na początku 2. połowy tego wieku urodzili się poza Białymstokiem. Pochodzili z różnym miejscowości państwa niemieckiego. Ciekawostką jest fakt, iż mimo nieistnienia Polski na mapach, pastor dokonujący wpisu w księdze zgonów, przy miejscu urodzenia dopisywał *„Polen"*. Dzieci natomiast to w przeważającej części Białostoczanie z urodzenia.

Przeglądając księgi zgonów można natknąć się na imiona lub nazwiska o brzmieniu polskim (Eugenie Stanislawa Hube, Boleslaw Niemera, Stanislaus Schohl), rosyjskim (Marie Evgimow, Jurij Adamow Bosze, Alexander Iwan von Hohenaslenberg-Wiegandt, urodzony w Charkowie, Iwan Iwanow, Juri Klug, Carl Leopoldowitsch Poltzien, Eleonore Ernestowna Preisig, Johanna Sisajewa, Martin Iwanow Wender, Wjera Charlotte Adele Werner, Wasilljuk, bliźniaki bez imion), francuskim (rodzina Recoulle) czy angielskim (John Perks, rodzina Streit: Constantia, Gaston, Taska, Tuisko i William). W księgach zgonów pojawia się sporo nazwisk słowiańskich: rodzeństwo Kaczorków: Alfred, Alfons i Leonhard Emil, kilka osób z rodzin Baranowskich, Bartnickich, Bialkowskich, Ignatowitz, Kaminskich, Kapczynskich, Kapuszynskich, Kischko, Koslowskich, Kotkowskich, Labanowskich, Lesczinskich, Lewandowskich, Mcichowskich, Mrozowitschów, Ostrowskich, Rogalewskich, Rutkowskich, Sokolowskich, Wendrowskich. Najprawdopodobniej byli to osadnicy z terenu Królestwa Pruskiego, potomkowie szlachty mazowieckiej osiadłej na obszarze Prus Zakonnych lub Prus Książęcych od XIV do XVI wieku. Natomiast nadawanie dzieciom imion słowiańskich, co prawda niezbyt częste – Stanislawa, Boleslaw, Stanislaus może świadczyć o asymilacji rodzin niemieckich osadników.

Lektura wykazu zmarłych[1] pochowanych na cmentarzu ewangelickim przy ulicy Młynowej w Białymstoku, porównanie nazwisk i dat śmierci może

[1] Porównaj M. Karczewska, Zmarli pochowani na cmentarzu ewangelickim przy ul. Młynowej w świetle ksiąg zgonów z lat 1870–1891, w tym tomie.

pomóc w odtworzeniu tragicznych wydarzeń w życiu rodzin białostockich ewangelików. Przykładem niech będzie historia rodziny Zerbst. Ojciec Julius Johann Zerbst, urodzony w 1832 r. w Ozorkowie, matka Julianne Zerbst, z domu Seifort, urodzona w Kaliszu. Mieszkają w Białymstoku. Rodzą im się dzieci. Mają czwórkę – trzy dziewczynki Marie, Olgę i Emilie oraz najmłodszego Carla, niedawno urodzonego. 24 maja 1874 roku z powodu szkarlatyny umiera ośmioletnia wówczas Olga. Pogrzeb jest dwa dni później. Dzień po pogrzebie Olgi odchodzi pięciomiesięczny Carl, także z powodu szkarlatyny. Z pewnością rodzice nie wiedzieli, że idąca za trumną swojego brata, najmłodsza z sióstr, 4-letnia Emilie także nosi już w sobie przyczynę śmierci rodzeństwa. Umiera niecałe trzy tygodnie później. Z czwórki rodzeństwa przy życiu pozostaje Marie, dziesięciolatka. Niecały rok później, pod koniec czerwca 1875 roku na świat przychodzi chłopiec, otrzymuje imię po ojcu – Julius. Umiera po miesiącu.

W listopadzie 1876 roku Julianne rodzi córkę. Clara przeżywa 8 miesięcy. Jakby tego było mało, niecałe dwa miesiące później, 15 sierpnia 1877 roku umiera najstarsza córka Marie, ta która przeżyła epidemię szkarlatyny z 1874 roku. Żyła 13 lat, 7 miesięcy i 14 dni.

Mija kolejne półtora roku i 2 marca 1879 roku umiera ojciec rodziny – Johann Julius Zerbst. Jako przyczynę śmierci zapisano grypę.

Wszyscy członkowie tej rodziny, dawni mieszkańcy Białegostoku: Olga, Carl, Emilie, Julius, Clara, Marie i Johann Julius Zerbst spoczywają na cmentarzu pod dzisiejszym Rynkiem Siennym w Białymstoku.

Czytelnik śledzący długość życia zmarłych spoczywających na cmentarzu ewangelickim przy ulicy Młynowej zauważy, że przeważającą część zmarłych stanowią dzieci. Najwięcej z nich umierało przed ukończeniem trzeciego roku życia. Pastor Brink, prowadzący księgę zgonów do 1875 roku, podawał przyczynę śmierci dziecka, jeśli możliwe było jej wskazanie. Jego następna, pastor Keuchel – co bardzo wymowne, w przypadku zgonu dziecka, w rubryce „przyczyna śmierci" podawał „*Kind*" (dziecko). Tak jakby wówczas bycie dzieckiem było wystarczającym powodem śmierci.

W księgach zgonów białostockich ewangelików odnajdujemy dowody na odejścia, najpewniej z powodu chorób zakaźnych, nawet kilkorga dzieci jednej rodziny tego samego dnia lub w krótkim czasie. Rodzina Hirsch w jednym dniu, 10 maja 1885 roku traci dwójkę: 6-letniego Carla Roberta i trzymiesięczną Wilheminę. Z rodzeństwa Mikulla – w ciągu miesiąca odchodzi Anne Rosalie (3 miesiące), Emilie Karoline (prawie 3 lata) i Karl Wilhelm (ponad 5 lat). Bliźniaczki rodziny Wenzel: Anna Emma i Emma Anna umierają dzień po dniu, w październiku 1887 roku. Śmierć nie wybierała. Odchodziły też dzieci najbogatszych i najbardziej znanych białostockich ewangelików. Na cmentarzu przy ulicy Młynowej spoczywa czwórka kilkuletnich dzieci Marii i Ewalda Hasbachów: Clara, Elisabeth Caroline, Emma Louise i Marie. Rodziny kolejnego znanego białostockiego fabrykanta Commichau także pożegnała na tym cmentarzu czwórkę dzieci: Emmę Eleonorę, Rudolpha Conrada, Rudolpha Waldemara i Stellę. Podobnie rodziny Moes, Herbstów i Wieczorków.

Wysoka śmiertelność dzieci może skłaniać do przypuszczeń, że było to niejako wkalkulowane w życie ówczesnych ludzi. „Dał Pan i zabrał Pan" (Hi, 1, 21–22) to często przywoływane słowa w odniesieniu do tragicznych sytuacji utraty bliskich, zwłaszcza dzieci. Pochówki dzieci z cmentarza ewangelickiego przy ulicy Młynowej nie noszą cech masowości czy pospieszności. Co prawda, zapisy w księgach zgonów w pewnym sensie umasawiały śmierć dzieci poprzez niepodawanie przyczyny ich odejścia. Opracowania historyczne podają też, że w pogrzebie małego dziecka mogli uczestniczyć tylko ojciec i babka. Jednak w odkrytych podczas prac wykopaliskowych grobach dzieci, widoczna jest staranności o zapewnienie tym pochówkom godnej i okazałej oprawy, co mogło wynikać z przyczyn emocjonalnych. Bogato zdobione trumny czy nawet odrębna murowana krypta, w której spoczęło zmarłe kilkuletnie dziecko, świadczą o traktowaniu śmierci dziecka na równi z odejściem osoby dorosłej.

Wygląd cmentarza w czasie jego użytkowania, w połowie XIX wieku możemy odtworzyć na podstawie sprawozdań policyjnych z 1863 roku, cytowanych przez Henryka Mościckiego. *„W południowej części miasta, między drewnianemi domostwami kryje się cmentarz luterski, ozdobiony mnóstwem pomników i tonący w kwiecie i zieleni"* (Mościcki 1933, s. 170). Szczególna dbałość o miejsca ostatniego spoczynku widoczna jest także obecnie na dawnych cmentarzach ewangelickich. Odwiedzając te nekropole przekonujemy się, że groby są regularnie pielęgnowane, obsadzane roślinnością cmentarną. Obszar pomiędzy kwaterami rodzinnymi jest starannie oczyszczony i zagrabiony.

Niedługo po zamknięciu cmentarza przy ulicy Młynowej, władze miejskie na odebranym gminie ewangelicko-augsburskiej terenie położonym tuż obok cmentarza, urządziły targowisko miejskie. Powodowało to trudności w zachowaniu porządku na cmentarzu, gdyż zapewne handlujący na Rynku Siennym traktowali teren cmentarny jako miejsce usuwania nieczystości. Problem ten stanowił główny

temat korespondencji prowadzonej pomiędzy Radą Parafialną a władzami miasta. W 1933 roku ewangelicy próbowali wydzierżawić, lub sprzedać część terenu cmentarza władzom miasta[2]. Otoczony dzielnicą biedoty żydowskiej – Chanajkami, dawny cmentarz ewangelicki był przez mieszkańców miasta omijany, jako miejsce niebezpieczne. Wydany w 1933 roku przewodnik po Białymstoku i okolicach tak opisuje to miejsce: *„Idąc nawprost ulicą Surażską w stronę rynku, obserwujemy po obu stronach ulicy długie i kręte podwórka, któremi pomiędzy walącymi się chlewami i ruderami przechodzić można nieraz przez kilka posesyj. Wszystko to stoi otworem, bez bram nawet i tworzy smutny widok nędzy ludności zamieszkującej ghetto"* (Goławski M. 1933, s. 34).

Mieczysław Orłowicz, cztery lata później podobnie opisywał tę dzielnicę *„Dzielnica ta tworzy […] szereg krótkich, brudnych i gwarnych uliczek, zapełnionych hałaśliwym tłumem o typach wschodnich"* (Orłowicz M. 1937, s. 81).

Chanajki nie należały do miejsc utrwalanych na zdjęciach przez fotografów dokumentujących ważne wydarzenia z życia miasta. Sporadycznie fotografowano ulice tej dzielnicy, był to jednak rodzaj dokumentacji sporządzanej z perspektywy cywilizowanych antropologów fotografujących pierwotne plemiona – odmienne, biedne, brudne ulice i ich mieszkańców, najczęściej dzieci i brodatych starców. Cmentarz ewangelicki znajdujący się w tej dzielnicy widocznie nie stanowił dla ówczesnych dokumentalistów miasta atrakcyjnego obiektu, nie łączył się kulturowo z mieszkańcami Chanajek. Zapewnie z tego powodu w archiwach nie zachowało się ani jedno zdjęcie przedstawiające cmentarz. Musimy zatem opierać się na wspomnieniach tych, którzy pamiętają to miejsce oraz analogiach do dawnych cmentarzy ewangelickich, które możemy dzisiaj odwiedzać, chociażby na niedalekich Mazurach.

Po II wojnie światowej zabrakło w Białymstoku ewangelików i Żydów. Pozostały po nich miejsca, które należało szybko zagospodarować, zacierając ślady poprzednich właścicieli. Zacieraniu pamięci o cmentarzach sprzyjała znaczna wymiana ludności miasta. Ci, którzy pamiętali przedwojenny Białystok pozostali w mniejszości. Napływowi, nie orientując się w rozplanowaniu przedwojennego miasta, zdezorientowani, nie zauważali w zniszczonym mieście radykalnych zmian w przestrzeni. Nawet jeśli ktoś chciałby zaprotestować, to prawdopodobnie powstrzymywałaby go przed tym powojenna retoryka pod hasłem „Każdy Niemiec jest zły". Na marginesie, pierwszą książką wydaną w powojennej Polsce byli „Krzyżacy" Henryka Sienkiewicza, utwór o mocnej, antyniemieckiej wymowie. Pewnie jest, że nagrobki na cmentarzu ewangelickim przy ulicy Młynowej nosiły inskrypcje w języku niemieckich. Cóż zatem mogło powstrzymać ówczesne władze przed symbolicznym odwetem na Niemcach. Całkowite zatarcie cmentarza ewangelickiego – uprzątnięcie pozostałości nagrobków i wycięcie drzew cmentarnych przygotowało przestrzeń pod nowy Rynek Sienny. Korespondowało to z planami zagospodarowania miasta i wytyczenia nowej sieci ulic z 1946 roku[3], według której miejscem po starym Rynku Siennym miała przebiegać nowa ulica (dzisiejsza Legionowa, vis a vis budynku handlowego „Rynek Sienny"). Zniszczone miasto potrzebowało aprowizacji, którą mogła zapewnić ludność wiejska. Miejsce targowe zostało więc przeniesione na teren zniszczonego cmentarza ewangelickiego. Nastąpiło to już w 1945 roku. Być może zniszczenie cmentarza zapoczątkowały sowieckie władze okupacyjne w latach 1939–1941. Na fotografii lotniczej Luftwaffe z 1944 roku teren cmentarza ewangelickiego jest porośnięty drzewami. Szkic projektu sieci ulicznej śródmieścia Białegostoku z 1946 roku również traktuje ten obszar jako teren zieleni publicznej. W dokumentacji Urzędu Wojewódzkiego Białostockiego z lat 1944–1950[4] znajduje się niedatowany plan miasta, zawierający plan zagospodarowania przestrzeni, przeznaczający teren dawnego cmentarza ewangelickiego na nieużytek. W początku lat 50. XX wieku handel na nowym Siennym Rynku szedł pełną parą, stanowiąc wypełnienie luk w zaopatrzeniu mieszkańców miasta w podstawowe artykuły żywnościowe i przemysłowe.

Na początku lat 60. XX w. władze miasta rozpoczęły przygotowania do ostatecznej likwidacji przedwojennej zabudowy dawnych Chanajek. Powstały plany budowy nowoczesnego jak na owe czasy Osiedla Centrum. Od zamierzeń do realizacji była jednak długa droga. Pierwsze poważniejsze działania wykonano dopiero pod koniec lat 60. tych XX., przenosząc targowisko na teren cmentarza epidemicznego wyznawców judaizmu, do nowowybudowanych hal targowych przy ulicy Bema. W 1969 roku rozebrano drewniany budynek „wodopojki", symbol powojennego targowiska na Rynku Siennym. Prasa donosiła nawet o rozpoczęciu prac ziemnych. Nic jednak

[2] Protokół nr 27 z dnia 17.01.1933 r. oraz nr 40 z dnia 4.07.1933 r., Rada Kościelna Parafii Ewangelicko-Augsburskiej w Białymstoku, Archiwum państwowe w Białymstoku, sygn. akt. 40.

[3] Szkic projektu sieci ulicznej śródmieścia Białegostoku w skali 1:5000, 1946 r., Archiwum Państwowe w Białymstoku, sygn. akt

[4] Archiwum Państwowe w Białymstoku, zespół 71, sygn. akt 2631.

wówczas nie wybudowano. Rynek Sienny pozostał miejscem pomniejszego handlu, z czasem od lat 70. XX wieku teren ten stał się zwyczajowym miejscem postoju taksówek bagażowych i samochodów ciężarowych do wynajęcia. Starsi mieszkańcy miasta odwiedzający teren prac wykopaliskowych wspominali, że kierowcy samochodów ciężarowych skarżyli się, że od czasu do czasu pod kołami ich pojazdów zapada się nawierzchnia. Działo się tak, gdy sklepienie murowanej krypty nie wytrzymywało ciężaru pojazdu. Dziurę zasypywano piaskiem, być może wcześniej sprawdzano co jest w środku! Ślady naruszania szkieletów przez takich poszukiwaczy oraz napraw nawierzchni poprzez zasypanie wnętrza krypty piaskiem były czytelne w trakcie eksploracji krypt podczas prac wykopaliskowych prowadzonych w 2010 roku.

Odwiedzający miasto cyrk rozbijał tu swój namiot. W latach 70. i 80. XX wieku była to masowa rozrywka dzieci i dorosłych. Cyrkowcy także narzekali na to miejsce. Rozbijając ogromny namiot cyrkowy musieli zakotwiczać go w podłożu. Czasami kotwy trafiały w próżnię krypty i cała praca szła na marne.

Każdy, kto interesuje się przeszłością miasta zapewne odniesie wrażenie, że cmentarz ewangelicki przy ulicy Młynowej jest „niewidoczny". W latach powojennych można byłoby znaleźć uzasadnienia dla tego faktu – trauma II wojny światowej, niechęć do ludności niemieckiej, nowe władze, ideologia, dążenie do nowoczesności. Jak jednak wytłumaczyć tę niepamięć w opracowaniach historyków? Dlaczego w czasie, gdy wygasły już wojenne emocje i przestały istnieć zakazy ideologiczne lat powojennych, nikt nie zwrócił uwagi na ten fakt? Białostockie cmentarze dawne zlokalizowane w dzisiejszym centrum miasta nie miały szczęścia. Wszystkie zostały uszkodzone, częściowo lub całkowicie zatarte. Jednak o częściowym zniszczeniu cmentarza wielowyznaniowego na wzgórzu św. Marii Magdaleny mówiło się publicznie, o zniszczonych cmentarzach wyznawców judaizmu przy ulicach Bema (epidemiczny) i Kalinowskiego (rabinacki) także. Nikt nie wspominał o cmentarzu białostockich ewangelików pod nawierzchnią dzisiejszego Rynku Siennego. Na próżno szukać informacji na jego temat we współcześnie publikowanych opracowaniach naukowych czy albumach na temat historii Białegostoku. Jedynym wyjątkiem jest wydana w 2012 roku „Historia Białegostoku", w której znalazła się nieautoryzowana fotografia z badań wykopaliskowych prowadzonych na cmentarzu w 2010 roku (Oleksicki 2012, s. 208), zresztą w rozdziale niezgodnym chronologicznie z historią cmentarza. Jeśli nawet pojawiła się drobna wzmianka na temat cmentarza w sztandarowym opracowaniu historii miasta, to podano błędnie jego lokalizację, w rejonie ulicy Suchej, pomiędzy ulicą M. Curie-Skłodowskiej a Siennym Rynkiem (Dobroński A. 1998, s. 77; 2001, s. 77). Błąd ten dziwi tym bardziej, że wiele źródeł kartograficznych cytowanych we wspomnianym opracowaniu wskazuje prawidłową lokalizację cmentarza „luterskiego". Zresztą o „nowym" cmentarzu ewangelickim przy ul. Wasilkowskiej, częściowo zniszczonym, obecnie odrestaurowanym, autor opracowania pisze w sposób sugerujący jego całkowitą likwidację w wyniku budowy osiedla mieszkaniowego (Dobroński A. 1998, s. 97; 2001, s. 98).

Nie jest to jednak miejsce na szczegółową analizę opracowań historii miasta. Najważniejszą kwestią jest przyszłość nekropoli. Jaki los czeka cmentarz dawnych Białostoczan wyznania ewangelickiego? Dotychczasowe plany zabudowy tego miejsca nie zostały zrealizowane, przede wszystkim z przyczyn finansowych. Nieznana jest przyszłość zabytkowych domów dawnych Chanajek wzdłuż ulicy Młynowej. Okolice ulicy Pięknej i Suraskiej na odcinku przylegającym do terenu dawnego cmentarza są już szczelnie zabudowane obiektami o zróżnicowanej, często dyskusyjnej architekturze.

W wielu miastach tereny dawnych cmentarzy są pozostawiane jako świadectwo przeszłości, nośnik pamięci o jego dawnych mieszkańcach. Cóż zatem stoi na przeszkodzie, żeby i w naszym mieście tak się stało. Wyobraźmy sobie teren dzisiejszego Rynku Siennego bez zaparkowanych aut, pokryty zielenią trawy, otoczony niewysokim, drewniany, pomalowanym na biało płotkiem, tak jak w latach międzywojennych. Tych, którzy spoczywają w tym miejscu upamiętniałby żeliwny, neogotycki krzyż, częsty element dawnych cmentarzy ewangelickich. Umieszczony na nim cytat: *„Odkupiciel mój żyje, i jako ostatni nad prochem stanie"*, Hiob 19,25, symbolicznie połączyłby dwie mogiły białostockich ewangelików – tę na cmentarzu przy ulicy Młynowej oraz mogiłę, w której zostały złożone szczątki ekshumowane z tego cmentarza i przeniesione na nekropolę przy ulicy Produkcyjnej.

Białystok przez wieki był miastem wielokulturowym. Warto byłoby zatem ideę wielokulturowości, tak chętnie obecnie przywoływaną, zaakcentować w krajobrazie miasta. Umożliwić obecnym mieszkańcom Białegostoku wykreowanie tożsamości w oparciu o prawdziwie wielokulturową przeszłość, w której obok siebie żyli i znaleźli miejsce ostatniego spoczynku Białostoczanie wyznania katolickiego, prawosławnego, ewangelickiego i religii mojżeszowej. Taka jest historia miasta!

Bibliografia

Dobroński A.
1998 Białystok. Historia miasta, Białystok.
2001 Białystok. Historia miasta, wydanie II uzupełnione, Białystok.
Goławski M.
1933 Przewodnik po Białymstoku i okolicy, Białystok.
Orłowicz M.
1937 Przewodnik ilustrowany po województwie białostockim z ilustracjami, planami, mapami, Białystok.
Sztachelska-Kokoczka A., Oleksicki A.
2013 Białystok w czasach Branickich (lata 1708–1795), [w:] Historia Białegostoku, red. A. Cz. Dobroński, Białystok, s. 95–211.
Tomecka B., Szczygieł- Rogowska J.
2008 Cmentarz ewangelicki w Białymstoku przy ulicy Wasilkowskiej, Białystok.

Monika Kozłowska

Źródła do badań nad cmentarzem ewangelickim przy ulicy Młynowej w zbiorach Archiwum Państwowego w Białymstoku

Kwerenda archiwalna, przeprowadzona w Archiwum Państwowym w Białymstoku[5], miała na celu odnalezienie informacji dotyczących dziejów cmentarza ewangelickiego przy ul. Młynowej w Białymstoku[6] oraz miejsc zlokalizowanych w jego najbliższym otoczeniu. Na podstawie informacji zawartych w inwentarzach i w innych pomocach archiwalnych oraz dzięki wskazówkom archiwistów[7], kwerendą objęte zostały następujące zespoły archiwalne:

- Kamera Wojny i Domen w Białymstoku 1796–1807 (zespół nr 2),
- Urząd Powiatowy Białostocki do Spraw Wymiaru Podatku Przemysłowego1904–1914 (zespół nr 30),
- Urząd Powiatowy Białostocko-Sokólski ds. Czynszowych 1887–1914 (zespół nr 31),
- Urząd Wojewódzki Białostocki [1918–1919] 1920–1939 [1940, 1967] (zespół nr 47),
- Akta Miasta Białegostoku 1838–1944 (zespół nr 64),
- Urząd Wojewódzki Białostocki [1937–1938] 1944–1950 [1951–1959] (zespół nr 71),
- Okręgowy Urząd Likwidacyjny 1945–1949 [1951] (zespół nr 87),
- Zarząd miejski w Białymstoku [1926–1943] 1944–1950 [1951–1974] (zespół nr 88),
- Komitet Powiatowy Białostocki Ochrony przed Cholerą 1831–1832 (zespół nr 349),
- Parafia Ewangelicko-Augsburska w Białymstoku 1886–1940 (zespół nr 372/11),
- Biuro badań i dokumentacji zabytków w Białymstoku 1949–1988 (zespół nr 714),
- Akta Stanu Cywilnego Parafii Ewangelicko-Augsburskiej w Białymstoku 1841–1910 (zespół nr 720),
- Inspekcja Podatkowa Miasta Białegostoku i Powiatu Białostockiego 1901–1916 (zespół nr 735),
- Materiały Marii Kolendo 1912–1980 (zespół nr 750) – zdjęcia,
- Komitet Wojewódzki Polskiej Zjednoczonej Partii Robotniczej w Białymstoku [1919, 1945–1947] 1948–1990 [1993] (zespół nr 1070) – zdjęcia,
- Podlaskie Biuro Planowania Przestrzennego w Białymstoku [1948–1954] 1955–2002 (zespół nr 1449).

Źródła do badań nad nekropolią przy ul. Młynowej znaleziono w poniższych zespołach archiwalnych:

- Akta stanu cywilnego Parafii Ewangelicko-Augsburskiej w Białymstoku 1841–1910 (zespół nr 720),
- Akta kościelne różnych wyznań – Parafia Ewangelicko-Augsburska w Białymstoku 1865–1940 (zespół nr 372/11),
- Kamera Wojny i Domen w Białymstoku 1796–1807 (zespół nr 2),
- Akta Miasta Białegostoku 1838–1944 (zespół nr 64),
- Zarząd Miejski w Białymstoku [1926–1943] 1944–1950 [1951–1974] (zespół nr 88),
- Urząd Wojewódzki Białostocki [1937–1938] 1944–1950 [1951–1959] (zespół nr 71),

[5] Kwerendę przeprowadzili: Monika Kozłowska i Jerzy Sztarbała, w okresie sierpień-wrzesień 2013 r.

[6] W materiałach archiwalnych pojawia się także nazwa „cmentarz przy ul. Suraskiej".

[7] Tu szczególne podziękowania kierujemy do pana Jarosława Maciejczuka.

- Urząd Powiatowy Białostocki do spraw Wymiaru Podatku Przemysłowego 1904–1914 (zespół nr 30),
- Inspekcja Podatkowa Miasta Białegostoku i Powiatu Białostockiego 1901–1916 (zespół nr 735),
- Okręgowy Urząd Likwidacyjny w Białymstoku 1945–1949 [1951] (zespół nr 87),

W materiałach tych zachowały się nieliczne informacje dotyczące cmentarza ewangelickiego oraz ulic i miejsc znajdujących się w jego najbliższym sąsiedztwie. Większość z nich dotyczy okresu późniejszego, kiedy w miejscu cmentarza funkcjonował już rynek.

W aktach stanu cywilnego Parafii Ewangelicko-Augsburskiej w Białymstoku (zespół nr 720) znajduje się pełna lista parafian zmarłych i pochowanych (m.in. na cmentarzu przy ul. Młynowej) z lat 1870–1910. Zaś w skład zespołu akt Parafii Ewangelicko-Augsburskiej w Białymstoku (zespół nr 372/11) wchodzą głównie protokoły z posiedzeń Rady Kościelnej parafii (sygn. 37–42).

W zespole „Kamera Wojny i Domen w Białymstoku 1796–1807" (zespół nr 2) akta dotyczące cmentarza ewangelickiego opatrzone są sygnaturą: 2262 (Organizacja cmentarzy w mieście/Anlegung der Begräbnisplätze in der Stadt Bialystok, 1806 r.), 2263 (Akta na temat powiększenia obszaru cmentarz miejskich/Erweiterung des Begräbnisplätzes zu Białystok, 1801–1802) oraz 2460 (Skarga obywateli miasta Białegostoku w sprawie rozkopania cmentarza/Beschwerde der Bürgerschaft zu Bialystok über die [Frau] Pfützenreuter wegen das Ausgraben einiger… auf dem Kirchhofe daselbst, 1802 r.).

W Aktach Miasta Białegostoku (zespół nr 64) zachowały się materiały z lat 1897–1903, dotyczące odstąpienia ziemi miejskiej w Białymstoku przy ul. Bulwarowej gminie ewangelicko-luterańskiej na cele kościelne, w zamian za przejęte przez miasto na targowisko Piaski grunty gminy, położone przy cmentarzu ewangelickim przy ul. Suraskiej (sygn. 16). Od tego momentu cmentarz przestał oficjalnie funkcjonować, a na placu bezpośrednio do niego przylegającym zlokalizowano targowisko miejskie (Rynek Sienny).

Możemy znaleźć tu także zezwolenia na budowę (sygn. 93, 94, 95), które obejmowały między innymi ulicę Młynową. Znajdują się w nich następujące dane: imię i nazwisko, nazwa ulicy, określenie rodzaju budowy, numer księgi podatkowej oraz data wystawienia planu.

W zespole tym zachowały się także liczne mapy i plany (z różnych okresów), na których widoczny jest cmentarz ewangelicki. Na planie miasta z 1887 r. (sygn. 136) nekropolia oznaczona jest numerem 105, jednak nie ma do niej podpisu. Na kolejnej mapie, sprzed 1914 r. (sygn. 137), cmentarz podpisany jest jako „stary cmentarz". Plan z 1937 r. (sygn. 138) ukazuje pusty plac, do którego przylega Rynek Sienny, podobnie jak dwa plany z 1942 r. (sygn. 139, 140).

Zarząd Miejski w Białymstoku (zespół nr 88). W zespole tym znajdują się zestawienia inwestycji samorządowych z lat 1944–1947 (sygn. 194). Jedną z nich było ułożenie chodnika pod brukowanie jezdni przy ul. Sienny Rynek oraz odgruzowanie ul. Suraskiej.

Urząd Wojewódzki Białostocki 1944–1950 (zespół nr 71). Znajduje się tu niedatowany plan miasta, zawierający program ogólnego zagospodarowania przestrzeni (sygn. 2631). Plac na którym znajdował się cmentarz ewangelicki oznaczony jest jako nieużytek.

Urząd Powiatowy Białostocki do spraw Wymiaru Podatku Przemysłowego 1904–1914 (zespół nr 30). Znajdują się tu adresy i nazwiska podatników mieszkających m.in. na ul. Młynowej, Suraskiej i Pięknej (sygn. 3).

W zespole „Inspekcja Podatkowa Miasta Białegostoku i Powiatu Białostockiego" (zespół nr 735) zachowały się materiały dotyczące spisu płatników podatku mieszkaniowego (kwartirnyj nałog) w dwóch rejonach podatkowych z 1915 r. (sygn. 11, 12). Znajdująca się w nich ewidencja płatników obejmowała także ulice: Młynowa, Suraska, Piękna, Sienny Rynek. Księgi te dotyczą osób zamieszkałych w Białymstoku pod koniec 1914 r. i opłacających podatek mieszkaniowy w 1915 r. Znajdują się w nich następujące dane: nazwisko, imię i imię ojca właściciela oraz ulica i numer policyjny nieruchomości. Wpisy w księgach podatkowych informują także o wysokości wymiaru podatku mieszkaniowego oraz o dacie wniesionej opłaty.

Akta Okręgowego Urzędu Likwidacyjnego w Białymstoku (zespół nr 87) zawierają dokumenty dotyczące nieruchomości opuszczonych lub porzuconych, położonych w Białymstoku (sygn. 133 – ul. Młynowa, sygn. 137 – ul. Piękna, sygn. 142 – ul. Sienny Rynek, sygn. 144 – ul. Suraska). Odnotowano w nich: dokładny adres nieruchomości, osobę wcześniej zamieszkującą w danym miejscu, granice nieruchomości oraz zajmowany przez tę nieruchomość obszar, szczegółowy opis zabudowań (np. ilość pięter, budulec, stan zachowania, ilość mieszkań). Podany jest także stan zamieszkania i przeznaczenie budynku. Dołączone są niekiedy również plany sytuacyjne nieruchomości, umowy dzierżawy, szacunkowa wartości nieruchomości.

Barbara Tomecka

Historia pierwszego cmentarza ewangelicko-augsburskiego w Białymstoku na tle dziejów gminy wyznaniowej i osadnictwa niemieckiego w mieście

Początki osadnictwa niemieckiego w Białymstoku wiążą się z okresem kiedy Białystok należał do rodziny Branickich, a szczególnie do ostatniego z rodu, Jana Klemensa Branickiego. Do budowy, a następnie obsługi rezydencji potrzebna była rzesza rzemieślników. Jan Klemens Branicki przez całe lata konsekwentnie dążył do tego, aby większość, albo też wszystkie usługi mogli zapewnić rzemieślnicy osadzeni na stałe w Białymstoku. W dużej mierze zamysł Hetmana powiódł się, pod koniec jego życia Białystok miał kilkudziesięciu rzemieślników różnej specjalności

By umożliwić ściąganie i osadzanie rzemieślników trzeba było stworzyć odpowiedni ośrodek miejski. Pierwsze kroki w tym kierunku podjął pod koniec XVII wieku Stefan Mikołaj Branicki, który założył miasto na terenie własnych gruntów folwarcznych, obdarzając mieszkańców licznymi przywilejami, co przyciągało osadników. Początkowo Białystok liczył około 100 do 200 mieszkańców chrześcijan i Żydów (Kowecka 1991, s. 53). Szybszy przyrost ludności nastąpił w latach dwudziestych XVIII w. Szczególny wkład w rozwój miasta miał Jan Klemens Branicki. Rozbudowywał je i upiększał. Samych rzemieślników było w tym czasie około 200 (Kowecka 1991, s. 54, Oleksicki 1981, s. 55–73). Część z nich pracowała oczywiście na potrzeby dworu. I tak na przykład miał Jan Klemens Branicki własnego kapelusznika Niemca Johana Rohlendera i szewca Johana Adama Gremera) (Kowecka 1991, s. 53–54). Ściągniecie i osadzenie w Białymstoku tak dużej liczby rzemieślników wymagało wielu zabiegów. Branicki stale szukał odpowiednich ludzi w pobliskich miasteczkach, w Warszawie i za granicą (Kowecka 1991, s. 55).

Do przebudowy pałacu, do prac dekoracyjnych w jego wnętrzu ściągano biegłych fachowców najczęściej z Warszawy, ale również i z dalszych okolic. Na przykład zaangażowani do wykonania ozdobnych krat okiennych ślusarze niemieccy nie zgodzili się pracować wspólnie ze ślusarzami białostockimi. „*Jam im mówił* – pisał Prycypatty – *macie swój warsztat, kowadło, młotki, pilniki, śrubsztaki, to będziecie robić, a kiedy tego nie macie, to za czeladź u naszych majstrów róbcie, krzywdy nie będzie mieli, dla siebie, czy od sztuki zechcecie, czyli też na tydzień, to wam będę płacił. Sękowski im to wszystko wyeksplikował po niemiecku – nie wiem czy się namyślą.*„ (Kowecka 1991, s. 55).

Część z rzemieślników niemieckich, przede wszystkim związanych z dworem osiadła w Białymstoku w okolicach dzisiejszej ulicy Warszawskiej (Kowecka 1991, s. 54–55). Jest bardzo prawdopodobne, że od połowy XVIII wieku do 1795 roku mieszkańcy Białegostoku wyznania ewangelicko – augsburskiego, należący wówczas do parafii w Zabłudowie byli grzebani na wielowyznaniowym cmentarzu na wzgórzu przy św. kaplicy Marii Magdaleny Karczewska, Karczewski 2010, s. 1).

Typowymi nazwiskami niemieckimi trafiającymi się w Białymstoku były: Herman, Blum, Bem (Gazeta Białostocka 1913, s. 1). Niektórzy z nich ulegli asymilacji, inni uważali się za Niemców. Po III rozbiorze Polski, na podstawie traktatu z 24 października 1795 roku Podlasie na północ od Bugu dostały Prusy. Białystok stał się stolicą departamentu w prowincji Prus Nowowschodnich. Rozkaz z 26 grudnia 1795 r prze-

widywał powstanie na ziemiach włączonych do Prus odrębnej prowincji. Pruska administracja cywilna, kierowana początkowo przez Karla von Knoblocha na dobre w Białymstoku zaczęła działać od czerwca 1797 roku. Od lipca 1802 Kamerą Wojen i Domen kierował przybyły z Gąbina Fryderyk von Wagner. Zlikwidowano polskie sądownictwo i całą władzę sądowniczą przejęła Rejencja – kolegium sprawiedliwości z prezydentem na czele (Kukor 2003, s. 13–14).

Rozpoczęła się pruska kolonizacja, a co zatem idzie nowy rozdział w dziejach protestantyzmu w Białymstoku. Miasto stało się stolicą nowej prowincji. Spowodowało to napływ 200 urzędników niemieckich, którzy osiedlili się przy ulicy *Kleindorf* (obecnie Elektryczna). W Białymstoku stacjonowały cztery kompanie batalionu fizylierów, jeden oddział z regimentu Bośniaków. Stacjonujący w Białymstoku żołnierze wraz z rodzinami stanowili grupę około 1019 osób (Wąsicki 1964, s. 52–53). Oprócz urzędników i żołnierzy przybywali, głównie z Prus, Wirtembergii i Meklemburgii, kupcy i rzemieślnicy (Alabrudzińska 1996, s. 16–17).

Pierwszy cmentarz ewangelicki w Białymstoku przy ulicy Młynowej, w pobliżu cmentarza Św. Marii Magdaleny powstał w końcu XVIII wieku. Znany badacz historii Białegostoku Jan Glinka przyjmuje, że miało to miejsce w 1795 roku (Glinka 1955, s. 222). Znajduje to potwierdzenie w materiałach kartograficznych. Pierwszy cmentarz luterański w Białymstoku zaznaczony jest na planie miasta z 1799 roku oraz na planie z 1807/08. Potrzebę założenia cmentarza ewangelickiego, jak wspomniano wyżej, wymusiło liczne przybycie urzędników niemieckich, którzy po trzecim rozbiorze Polski organizowali administrację w Białymstoku oraz zaostrzenie w końcu XVIII wieku przepisów sanitarnych, znacznie ograniczając możliwości pochówku w kościołach. Na przykład dla Prus cezurę stanowi tu rok 1794, kiedy to w prawie państwowym pojawiły się odpowiednie przepisy nakazujące nie tylko zakładanie cmentarzy poza miastem, ale też poddawanie ich pod odpowiedni nadzór sanitarny (Biernat 1987, s. 19). Na nowozakładanych cmentarzach, ze względu na większą ilość miejsca, zaczęto stawiać trwałe nagrobki upamiętniające osobę zmarłego oraz miejsce jego pochówku. I tu, podobnie jak w nagrobkach wystawianych w kościelnych wnętrzach, występowały różnorakie formy: od kaplicy grobowej po prosty kamienny lub żeliwny krzyż. Analogicznie jak w poprzednim przypadku w najokazalszych dominowała forma, podczas gdy w najprostszych nagrobkach pierwszoplanową rolę odgrywał napis. Od 1795 r. obowiązywała w państwie pruskim opłata stemplowa za chowanie zmarłych w świątyni, zaś od 1802 r. w Prusach Południowych ograniczono możliwości pochówku w kościołach do dostojników kościelnych oraz kolatorów, a także zakonników, o ile wymagała tego reguła (Biernat 1987, s. 19).

W archiwum białostockim zachował się odpis aktu kupna: *„1814 roku, 4 lipca przed nami burmistrzami: Janem Rumpiełły, Janem Rybek i przed Antonim Subik, gospodarze Jan Ciszewski, Jakow Waleszczuk (…) sprzedali po kawałku swojej ziemi”* (Akta miasta Białegostoku, sygn. 16). Ten dokument świadczy, że w 1814 roku gmina ewangelicko- augsburska w Białymstoku powiększyła teren istniejącego cmentarza. Cmentarz luterański przy ulicy Młynowej dla XIX-wiecznych mieszkańców jawił się jako jedno z ładniejszych miejsc w mieście „w południowej części miasta między drewnianymi domostwami kryje się cmentarz luterański, ozdobiony mnóstwem pomników i tonący w kwiecie i zieleni” (Mościcki 1933, s. 170).

Parafię ewangelicko – augsburską przypuszczalnie utworzono w Białymstoku już w 1796 roku (Akta Kamery Wojny i Domen…, syng. 2263)[8], choć likwidacja gminy w Zabłudowie miała miejsce w 1803 oku. Od 1796 do 1803 w Białymstoku pracował kapelan wojskowy Bretschneider (Kukor 2003, s. 41).

Na potrzeby parafii przystosowano największą salę dawnego teatru, gdzie do 1829 roku odbywały się nabożeństwa. Do teatru też przeniesiono gimnazjalistów usuniętych ze swojej siedziby. W 1797 roku, w drukarni Jana Kantera. wydano pierwszy numer gazety „Intelligenz Blatt” (Wiśniewski 1988, s. 27–29).

Traktat w Tylży 7 lipca 1807 roku przyznał obwód białostocki carowi Aleksandrowi I.

Od tego czasu białostocki zbór podlegał kurlandzkiemu ewangelicko-augsburskiemu okręgowi konsystorskiemu w Mitawie (Alabrudzińska 1996, s. 17).

Skład i charakter parafii uległ wtedy zmianie. Z miasta wyjechali pruscy urzędnicy i żołnierze. Została stosunkowo niewielka grupa rzemieślników, którą zasiliła dość znaczna liczba sukienników z Saksonii. *W 1812 roku wracały spod Moskwy rozproszone oddziały armii napoleońskiej, jeden z nich zatrzymał się w Białymstoku. Było w tym oddziale kilka kompanii Sasów, którzy przedtem w „cywilu” trudnili się tkactwem. Ci zostali w Białymstoku i okolicy. Spodobała im się Biała i jezioro knyszyńskie – tutaj założyli swe tkalnie. Ich kapelan, pułkownik Richter pojechał do Saksonii, skąd wysłał byłym żołnierzom ich żony oraz warsztaty tkackie. I w ten*

[8] Akta dotyczące powiększenia obszaru cmentarzy miejskich 1801–1802; k. 11 16 lutego 1802 roku w Białymstoku gmina luterańska prosi o przyznane wcześniej drewno na ogrodzenie kościoła.

sposób luterscy wojacy stali się prekursorami sławnego później przemysłu białostockiego. – pisał „Dziennik Białostocki" z 29 lipca 1935 r.

W 1829 roku ewangelicy zbudowali przy ulicy Warszawskiej murowany kościół, pod wezwaniem św. Jana, na placu darowanym przez cesarza Aleksandra. Obok kościoła wzniesiono plebanię i szkołę. Na realizację tych planów Aleksander I przeznaczył 1800 rubli (Kneifel 1965, s. 200).

Sytuację prawną luterańskiego kościoła w Cesarstwie Rosyjskim normowała ustawa z 1832 roku dotycząca spraw duchownych wyznań obcych, na której wzorowano się w 1849 roku przy uchwalaniu ustawy kościelnej w Królestwie Polskim. Obie ustawy obowiązywały do 1936 roku.

Powstanie listopadowe i wojna polsko- rosyjska spowodowały wprowadzenie przez carat taryfy celnej na granicy pomiędzy Królestwem Polskim a Cesarstwem Rosyjskim. Cła graniczne sprawiły, iż wielu przemysłowców z okręgu łódzkiego przeniosło do Białegostoku, Supraśla, Michałowa, Choroszczy, Knyszyna, Ciechanowca swoje fabryki wraz z robotnikami. Do Białymstoku i okolic przybywają pionierzy przemysłu włókienniczego: Herman Commichau (Białystok), Adolf Buchholtz, Wilhelm i Gustaw Zachert (Supraśl) Christian August Moes (Choroszcz), Ewald Hasbach (Dojlidy). W roku 1845 roku w Białymstoku samych cudzoziemców było prawdopodobnie 822, a w 1857 przekroczyło liczbę 1100 osób (Łukasiewicz 1970, s. 80).

Obok przedsiębiorców przyjeżdżali do miasta włókiennicy, niezbędni przy rozwoju fabryk włókienniczych. Rozwój kolei spowodował wzrost znaczenia Białegostoku, które stało się wkrótce ważnym ośrodkiem przemysłowym Imperium Rosyjskiego.

Towary produkowane w białostockich zakładach mogły być bez cła wywożone w głąb Rosji, na Daleki Wschód i do Japonii. Był to okres największego i najszybszego rozwoju przemysłu tkackiego na Białostocczyźnie (Ryżewski 2010, s. 15). Liczba parafian ewangelickich ciągle wzrasta. W roku 1842 było urodzonych w Białymstoku i filiach 136, w roku 1853 – 225, w roku 1888 – 369. Ten proces trwał do 1903 roku, kiedy to liczba parafian spada do 204 osób. *"Jest to wynik cofnięcia się żywiołu niemieckiego przed żydowskim. Żydzi z agentów fabrycznych, pośredników i kupców stają się samodzielnymi fabrykantami. Zakładają szkoły rzemieślnicze i handlowe. W fabrykach swoich wyrabiają towar pośledniejszy, ale tańszy. Pozatem kurs tolerancji rządu wobec Niemców kończy się. W 10 szkołach niemieckich zaczyna być wykładowym język rosyjski. Od 1892 księgi kościelne muszą być prowadzone po rosyjsku. Konkurencja przemysłowców żydowskich wypiera coraz bardziej Niemców. Wielu z nich sprzedaje swoje fabryki i wyjeżdża z kraju. Wśród niemieckiej ludności białostockiej zaczyna się już przewaga klasy uboższej: majstrów, rzemieślników i robotników."* – wspomina pastor T. Zyrkwitz (Dziennik Białostocki 29 lipca 1935).

W 1857 roku protestanci stanowili 5% społeczności białostockiej. Okres świetności gminy przypada na lata 70. i 90. XIX wieku, wtedy to wzrósł odsetek mieszkańców wyznania ewangelickiego. W 1891 r. wynosił 5,6% (Kukor 2003, s. 22). Była to jednak najmniej liczna grupa wyznaniowa w Białymstoku.

Opis miasta z połowy XIX wieku wskazuje, że nekropolia ewangelicka należała do jednego z ciekawszych miejsc w mieście *„upiększonymi pomnikami i cudownymi klombami kwiatów"* (Dobroński 2012, s. 77). Cmentarz był założony na planie trapezu, rzędy grobów ułożone były równolegle do obecnej ulicy Młynowej, przy której również wzniesiono domek grabarza, na wysokości obecnej restauracji Camelot. Teren cmentarza zapewne był ogrodzony i porośnięty wysokimi drzewami[9], najprawdopodobniej były to drzewa rodzime, typu brzozy, klony, lipy, kasztanowce. Należy też przypuszczać, że nagrobki po których nie zachował żaden ślad, pochodziły głównie z warsztatów miejscowych kamieniarzy, ale nie należy wykluczać że tak jak na innych cmentarzach ewangelickich, jak np. w Łomży, Radomiu, Warszawie, w Białymstoku przy ul. Wasilkowskiej, Łodzi, stawiano nagrobki wykonane w znanych pracowniach jak np. Augusta Riebierga z Łodzi, Józef Jan Manzela (1834–1904), J. Rudnickiego, J. Dobrogosta, F. Hanelta z Białegostoku. Szczególnie dotyczy to okresu, kiedy na cmentarzu, w 2. połowie XIX wieku grzebano osoby związane z założycielami białostockiego przemysłu włókienniczego. I tak Ewald Hasbach i jego żona Maria (właściciele fabryki włókienniczej w Dojlidach) pochowali tu swoje dzieci: Eugena (1865–66), Elisabet (1867–1872), Petera (1868), Marie Adelę (1896–1871), Klarę (1871-1877) (Deutsches Geschlechterbuch, s. 202–203).

Wraz ze wzrostem liczby ludności, a zatem i liczbą zgonów teren cmentarza przy ulicy Młynowej okazał się niewystarczający i gmina ewangelicka zmuszona była założyć nową nekropolię. Wybrano teren na Wygodzie, gdzie w tym samym czasie powstały cmentarze żydowski przy obecnej ulicy Wschodniej, rzymsko-katolicki przy drodze do Supraśla i prawosławny przy drodze do Wasilkowa (Akta kościelne różnych wyznań sygn.40, s. 26).[10] Założycielem no-

[9] http:/bialystok.gazeta.pl/bialystok/1.35241.8562349. Sensacyjne_ zdjecia_Bialegostoku_Historia_z_lotu _ptaka.html data dostępu 15.12. 2010.

[10] W protokole z 19 grudnia 1930 roku podano, że stary cmentarz ewangelicki został zamknięty w 1884 roku.

wego cmentarza był ówczesny pastor Karl Keuchel. Pierwszego pochówku na tym cmentarzu dokonano 27 maja 1885 roku. Pochowano wówczas urodzonego w Kaliszu Augusta Webera (Tomecka, Szczygieł-Rogowska 2008, s. 28). Bez wątpienia pochówki na cmentarzu przy ulicy Młynowej odbywały się jeszcze w latach 90 tych XIX wieku. Ostatecznie cmentarz zamknięto w 1892 roku (Tomecka, Szczygieł-Rogowska 2008, s. 28). Ponadto zmarli białostoccy ewangelicy chowani byli na cmentarzach w Bacieczkach, Jurowcach, w Starosielcach, na cmentarzu prawosławnym w Dojlidach.

Na terenie bezpośrednio przylegającym do zamkniętego cmentarza zlokalizowano targowisko miejskie. W 1897 roku miasto zabrało 200 sążni gruntu należących do gminy na potrzeby placu targowego.[11] Przez sześć lat gmina ewangelicko–augsburska korespondowała z Radą Miasta o likwidację targowiska bądź wyznaczenie jej placu o tej samej powierzchni w innym miejscu. Ostatecznie przyznano gminie ziemię położoną *„…pod gorodskim lesom im. Zveriniec" wbliży artilerijskich saraev i pri dorege iduscej ot Prudskiej w storonu k' kupal'nam Franca Malinowskogo."* Na placu tym wytyczono nowy cmentarz luterański (obecnie teren zajęty przez Polski Radio). Wydaje się, że cmentarz ten został wykorzystany dopiero w czasie I wojny światowej, jako cmentarz wojenny (Tomecka, Szczygieł-Rogowska 2008, s. 13).

W okresie międzywojennym, gmina luterańska dbała o nieczynny cmentarz, choć było to zadanie trudne ze względu na funkcjonowanie w pobliżu targu na Piaskach, którego nazwę Rada Miejska Białegostoku zmieniła 30 lipca 1919 roku na Rynek Sienny (Szczygieł-Rogowska, Boćkowski 2001, s. 13). Istnienie targowiska przy cmentarzu powodowało konflikt z władzami miasta. Teren cmentarza był zapewne zanieczyszczany przez handlujących, co wymuszało na gminie luterańskiej zwiększanie kosztów utrzymania czystości na cmentarzu.

Sprawy utrzymania porządku na cmentarzu poruszano na wielu spotkaniach Rady Parafialnej Gminy Ewangelicko – Augsburskiej w Białymstoku. We wrześniu 1930 roku na zebraniu Rady Parafialnej, J. Hampel poinformował zebranych że nie są znane plany magistratu związane ze starym cmentarzem.[12]

W 1935 roku parafia ewangelicko – augsburska obchodziła uroczystość 50–lecia założenia cmentarza przy ul. Wasilkowskiej. 16 września w kościele św. Jana o 3 po południu odbyło się uroczyste nabożeństwo *„…w obecności całej zebranej parafii oraz Rady Kościelnej z prezesem inż. K. Rigeretem na czele. Po nabożeństwie złożono wieńce na grobach zasłużonego założyciela cmentarza ś.p. Superintendenta Karla Keuchla, długoletniego grobowego ś.p. p. Freudenberga, b. parafianina ś.p. Juliusza Richtera oraz pierwszego parafianina pochowanego na cmentarzu ś p. Augusta Webera."* (Dziennik Białostocki 17.09.1935 r.).

Z przekazów dawnych mieszkańców wiadomo, że przed wojną na cmentarzu przy ul. Młynowej przeprowadzano ekshumacje. Nie wiadomo kogo dotyczyły i jaki był ich zakres.[13] Zapewne odbywały się one w związku z planowanymi inwestycjami.

Z informacji przekazywanych przez dawnych mieszkańców Białegostoku, potwierdzonych przez zdjęcie wykonane przez Luftwafe w 1944 roku wynika, że jeszcze po zakończeniu drugiej wojny światowej zachowany był teren cmentarza, ogrodzony drewnianym płotem z domkiem grabarza i zielenią (Mikulicz 2010). Szpalery zieleni zorientowane były równolegle do ulicy Młynowej. Ostatecznie zatarcie napowierzchniowych śladów cmentarza miało miejsce w 1948 roku, kiedy to położono bruk na placu dla furmanek od strony ulicy Młynowej (Gazeta Białostocka 17 .04. 1948 nr 105 »1247«). Wcześniej, bo 1947 roku wybrukowano ulicę Młynową i położono chodnik na Rynku Siennym.[14] Przez kolejne lata teren danego cmentarza był wykorzystywany jako plac targowy, miejsce jarmarków na św. Jana, miejsce koncertów orkiestr wojskowych.

[11] AP Białystok sygn. 16 k. 12.

[12] AP w Białymstoku Akta kościelne różnych wyznań sygn. 40 s. 94 Gmina zawarła umowę dzierżawy 455 m^2 terenu dawnego cmentarza i zezwoliła dzierżawcy Zygmuntowi Wysockiemu na wybudowanie domu mieszkalnego z apteką. Dzierżawca miał w zamian oprócz opłat, ekshumacji zwłok dbać o pozostałą część cmentarza i ulicę. Dzierżawa miała skończyć się 31 grudnia 1944 roku. s. 103 Magistrat odmówił zatwierdzenia planu zabudowania placu pocmentarnego przy zbiegu Młynowej i Mazowieckiej. Gmina ewangelicko-augsburska złożyła miastu propozycję sprzedaży 1165 sążni kwadratowych za 46000 zł. Wiemy, że Zygmunt Wysocki w 1938 roku miał aptekę przy ulicy Pięknej 1.

[13] Informacji udzielił Antoni Oleksicki, którą te informacje powziął od swego ojca.

[14] AP Zarząd Miejski w Białymstoku 1944–47 sygn. 194 Zestawienie inwestycji samorządowych w latach 1944–47.

Bibliografia

Źródła Archiwalne

Archiwum Państwowe w Białymstoku

Akta Kamery Wojny i Domen w Białymstoku 1796-1807

sygn. 2262 Organizacja cmentarzy w mieście 1806

sygn. 2263 Akta na temat powiększenia obszaru cmentarzy miejskich 1801–1802;

Akta Stanu Cywilnego gminy ewangelicko-augsburskiej w Białymstoku

Akta zgonu od 1870–1886 sygn. 4, 6, 7, 8, 9, 10, 11, 12, 13, 14, 15

Akta kościelne różnych wyznań (1835- 1940) sygn. 38, 39, 40, 41

Akta miasta Białegostoku 1836–1939 (1942) sygn. 16 Akta dotyczące odstąpienia ziemi miejskiej w Białymstoku przy ul. Bulwarowej gminie ewangelicko-luterańskiej na cele kościelne w zamian za przejęte przez miasto na targowisko Piaski grunty gminy, położone przy cmentarzu ewangelickim 1897–1903

Urząd Wojewódzki Białostocki 1920–1939 sygn. 73,82, 91, 97, 100, 107.

Okręgowy Urząd Likwidacyjny w Białymstoku 1944–46 sygn. 151.

Akta miasta Białegostoku sygn. 136.

Zarząd Miejski w Białymstoku sygn. 194 Zestawienie inwestycji samorządowych w latach 1944–47.

Wojewódzki Urząd Ochrony Zabytków w Białymstoku

Dokumentacja ewidencyjna cmentarza ewangelickiego w Białymstoku przy ul. Wasilkowskiej, oprac. M. Dolistowska, A. Dolistowski, M. Jankowska, Białystok 1980 (maszynopis).

Karta ewidencyjna cmentarza ewangelickiego przy Rynku Siennym w Białymstoku, oprac. Z. Cybulko1989 r.

Pracownia Badań i Dokumentacji Zabytków s.c.

Białystok

Badania wykopaliskowe na cmentarzu ewangelickim, zabytkowym, przy ul. Młynowej (Rynek Sienny) (23.08–4.10.2010 r.) oprac. Małgorzata Karczewska, Maciej Karczewski, Białystok 2010 (maszynopis).

Prasa

Dziennik Białostocki 29 lipca 1935 r.

Dziennik Białostocki 17.IX 1935 r.

Gazeta Białostocka 22 z 2(15) czerwca 1913 r.

Gazeta Białostocka 17.IV.1948 nr 105 (1247).

Kurier Poranny z 1 VIII 2010 r.

Opracowania

Alabrudzińska E.

1996 Położenie protestantów na terenie Królestwa Polskiego i tzw. Guberni zachodnich Rosji w czasie I wojny światowej, [w:] Europa Orientalis. Polska i jej wschodni sąsiedzi od średniowiecza do współczesności. Studia i materiały ofiarowane Profesorowi Stanisławowi Alexandrowiczowi w 65 rocznicę urodzin, red. Z. Karpus, T. Kempa, D. Michaluk, Toruń.

Biernat A.

1987 Dziewiętnastowieczne napisy epigraficzne na ziemiach Królestwa Polskiego, Wrocław–Warszawa.

Deutsches Geschlechterbuch

2002 Deutsches Geschlechterbuch, Band 215, Obersachsisches Geschlechterbuch, Zweiter Band, Limburg an der Lahn.

Dobroński A.

2012 Białystok w latach 1796- 1864, [w:] Historia Białegostoku, red. A. Dobroński, Białystok.

Glinka J.

1955 Plan Białegostoku w końcu XVIII stulecia, „Prace Instytutu Urbanistyki i Architektury", z. 1.

Kneifel E.

1965 Gesichte der Evangelisch- Ausburgischen Kirchen in Polen, Roth (Nürnberg).

Kukor M.

2003 Parafia kościoła ewangelicko- augsburskiego w Białymstoku w latach 1921–1939, praca magisterska, maszynopis.

Łukasiewicz J.

1972 Białystok w XIX wieku, „Studia i materiały do dziejów miasta Białegostoku", t. III, red. J. Joka, Białystok.

Mikulicz T.

2010 Rynek Sienny i jego tajemnice, „Kurier Poranny", 1.08. 2010.

Mościcki H.

1933 Białystok. Zarys historyczny, Białystok.

Oleksicki A.

1981 Rozwój przestrzenny i struktura Białegostoku w XVIII wieku, [w:] Studia nad społeczeń-

stwem i gospodarką Podlasia w XVI–XVIII wieku, red. A. Wyrobisz, Białystok.
Ryżewski G.
2010 Wprowadzenie, [w:] Białystok. Manchester Północy.
Szczygieł-Rogowska J., Boćkowski D.
2001 Zdarzyło się dnia…., kalendarium wydarzeń polityczno- gospodarczych i kulturalnych w Białymstoku w latach 919–1939 na podstawie lokalnej prasy, Białystok.
Tomecka B., Szczygieł- Rogowska J.
2008 Cmentarz ewangelicki w Białymstoku przy ulicy Wasilkowskiej, Białystok.
Wiśniewski T.
1988 Z dziejów gminy ewangelicko-augsburskiej w Białymstoku, Białostocczyzna, nr 1/9, s. 27–29.

Tabela I. Pastorzy, adiunkci i wikariusze parafii ewangelicko-augsburskiej w Białymstoku w latach 1796–1939*

Duchowi	Stanowisko	Okres pracy w parafii
Brettschneider	kapelan wojskowy	1796–1803
Christian Friedrich Heine	pastor	kwiecień-grudzień 1810[1]
Johann August Drepper	pastor	1821–1822[2]
Friedrich Christoph Haup	pastor	1826–1838
Theodor Tuiscon Kuntzel	pastor	1838/1839–1866
Johannes Ernat Nicolai Brink	wikary	1865–1866
	pastor	1867–1875
Karl Johann Anton Keuchel	pastor	1876–1894
Juliusz Paetsch	adiunkt	1893–1894
Theodor Reinhold Liss	adiunkt	1896
	pastor	1897–1901/1902
Wilhelm Wilde[3]	adiunkt	1903
Teodor Zirkwitz	pastor	1903–1938
Benno Adolf Kraeter	wikary	1930–1935
	drugi pastor	1935–1938
	pierwszy pastor	1938–1939
Zygmut Kliner	wikary	1938–1939

* M. Kukor, Parafia Kościoła ewangelicko-augsburskiego w Białymstoku w latach 1921–1939, maszynopis pracy magisterskiej napisanej pod kierunkiem prof. Adama Cz. Dobrońskiego, Białystok 2003 s. 41.
1 Wakat 1811–1821.
2 Wakat 1822–1826.
3 Pastor dla Białystok-wieś w latach 1903–1919.

Tabela II. Zgony w parafii ewangelicko – augsburskiej w Białymstoku (dotyczy tylko osób zmarłych w Białymstoku) w latach 1885 do 1942 na podstawie Księgi Zgonów)*

Rok	Liczba zgonów	Rok	Liczba zgonów
1885	82[1]	1914	117
1886	95	1915	279
1887	127	1916	85
1888	102	1917	179
1889	111	1918	109
1890	96	1919	160
1891	105	1920	103
1892	101	1921	52
1893	90	1922	66
1894	126	1923	47
1895	105	1924	47
1896	102	1925	46
1897	82	1926	48
1898	102	1927	34
1899	125	1928	41
1900	97	1929	50
1901	105	1930	38
1902	86	1931	38
1903	79	1932	49
1904	101	1933	42
1905	77	1934	44
1906	67	1935	39
1907	87	1936	37
1908	73	1937	48
1909	100	1938	35
1910	98	1939	57
1911	91	1940	1
1912	73	1941	5
1913	84		

* Akta zgonu gminy ewangelicko-augsburskiej w Białymstoku zawierają także dane osób zmarłych i pochowanych w Supraślu, Choroszczy, Knyszynie, Łapach, Michałowie, Ciechanowcu, Bacieczkach, Jurowcach, Starosielcach, Dojlidach.

[1] do 27 maja 1885 – 68 osób

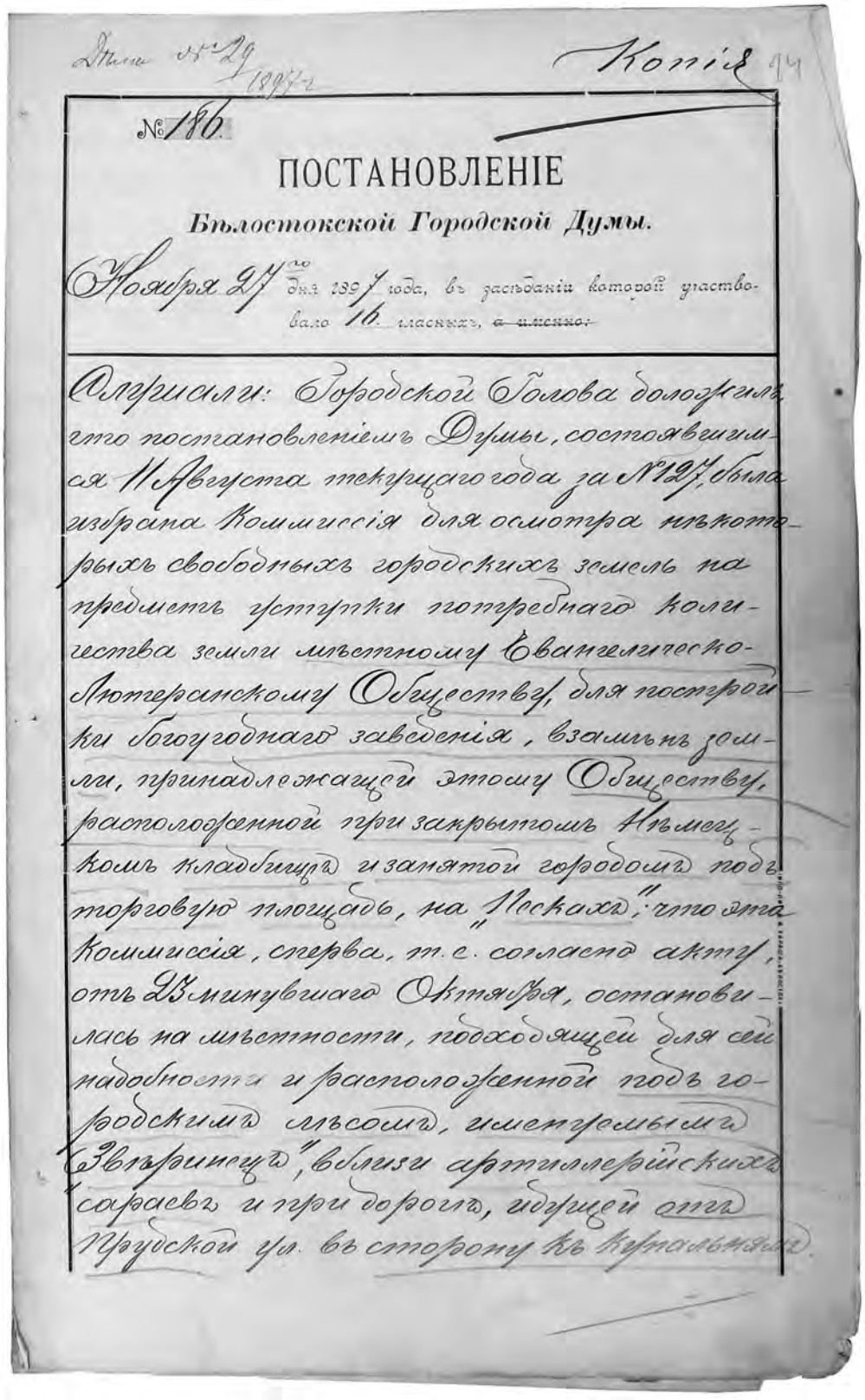

Дѣло № 29 1897 г.

Копія

№ 186.

ПОСТАНОВЛЕНІЕ

Бѣлостокской Городской Думы.

Ноября 27го дня 1897 года, въ засѣданіи которой участвовало 16 гласныхъ, ~~а именно:~~

Слушали: Городской Голова доложилъ, что постановленіемъ Думы, состоявшимся 11 Августа текущаго года за № 127, была избрана Коммиссія для осмотра нѣкоторыхъ свободныхъ городскихъ земель на предметъ уступки потребнаго количества земли мѣстному Евангелическо-Лютеранскому Обществу, для постройки богоугоднаго заведенія, взамѣнъ земли, принадлежащей этому Обществу, расположенной при закрытомъ Нѣмецкомъ кладбищѣ и занятой городомъ подъ торговую площадь, на „Поскахъ", что эта Коммиссія, сперва, т. е. согласно акту, отъ 23 минувшаго Октября, остановилась на мѣстности, подходящей для сей надобности и расположенной подъ городскимъ лѣсомъ, именуемымъ „Звѣринецъ", вблизи артиллерійскихъ сараевъ и при дорогѣ, идущей отъ Прудской ул. въ сторону къ Кирпичнымъ

Fot. 1. Postanowienie Białostockiej Dumy Miejskiej z dnia 27 listopada 1897 roku w sprawie przejęcia części terenu należącego do gminy ewangelicko-augsburskiej na potrzeby placu targowego – pierwsza strona dokumentu. Archiwum Państwowe w Białymstoku, Akta miasta Białegostoku, nr zespołu 64, sygn. akt 16. Fotokopia M. Karczewska.

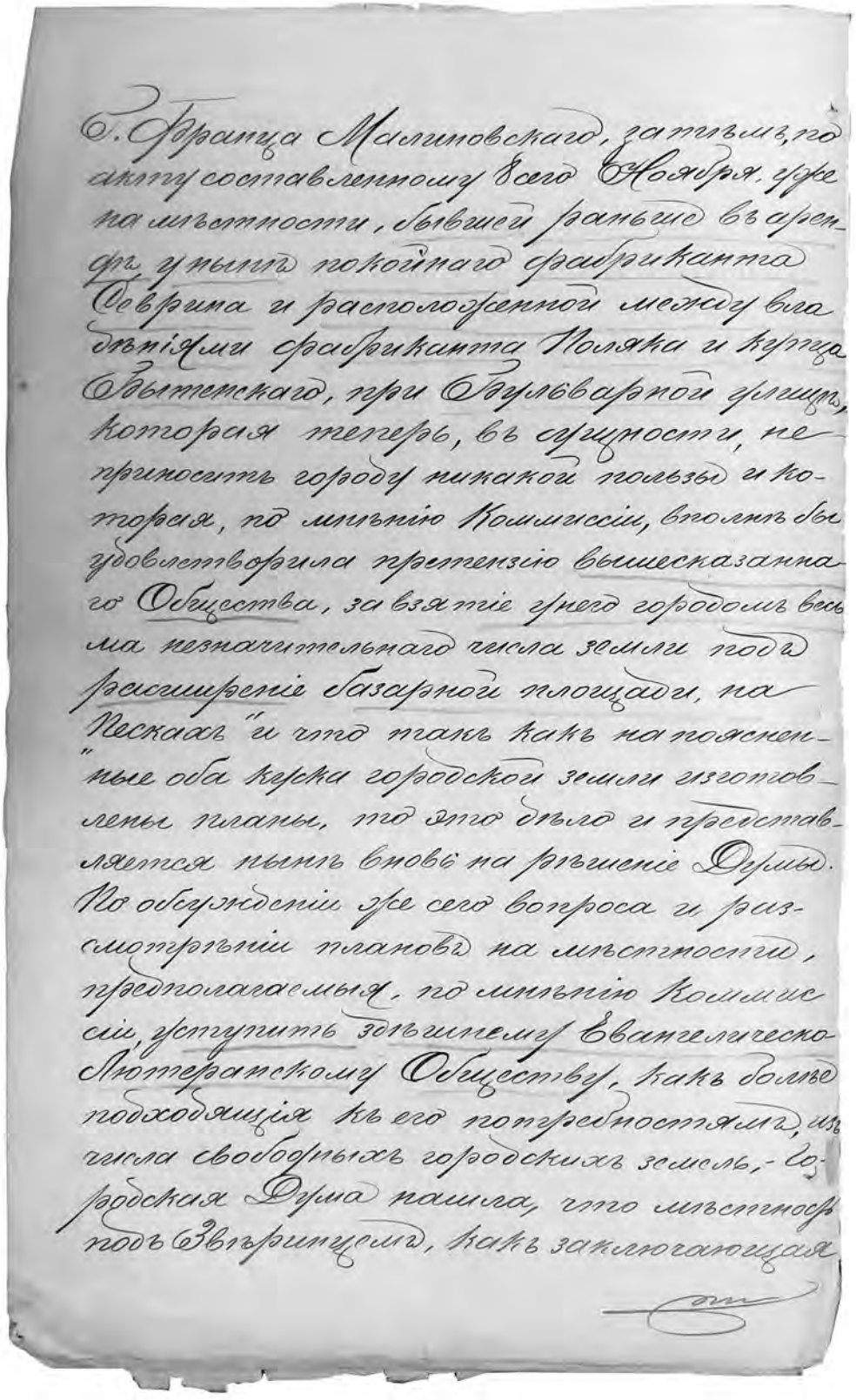

Г. Франца Малиновскаго, затѣмъ, по
акту составленному 8-го Ноября, уже
на мѣстности, бывшей раньше въ арен-
дѣ у нынѣ покойнаго фабриканта
Севрина и расположенной между вла-
дѣніями фабриканта Полякова и купца
Бѣлостецкаго, при Бульварной улицѣ,
которая теперь, въ сущности, не
приноситъ городу никакой пользы и ко-
торая, по мнѣнію Комиссіи, вполнѣ бы
удовлетворила претензію вышесказанна-
го Общества, за взятіе у него городомъ весь-
ма незначительнаго числа земли подъ
расширеніе базарной площади, на
Пескахъ" и что такъ какъ на поясне-
"ные оба куска городской земли изготов-
лены планы, то это дѣло и представ-
ляется нынѣ вновь на рѣшеніе Думы.
По обсужденіи уже сего вопроса и раз-
смотрѣніи плановъ на мѣстности,
предполагаемыя, по мнѣнію Комис-
сіи, уступить зѣльцемъ Евангелическо-
Лютеранскому Обществу, какъ болѣе
подходящія къ его потребностямъ, изъ
числа свободныхъ городскихъ земель, - го-
родская Дума нашла, что мѣстность
подъ Звѣринцемъ, какъ заключающая

Fot. 2. Postanowienie Białostockiej Dumy Miejskiej z dnia 27 listopada 1897 roku w sprawie przejęcia części terenu należącego do gminy ewangelicko-augsburskiej na potrzeby placu targowego – druga strona dokumentu. Archiwum Państwowe w Białymstoku, Akta miasta Białegostoku, nr zespołu 64, sygn. akt 16. Fotokopia M. Karczewska.

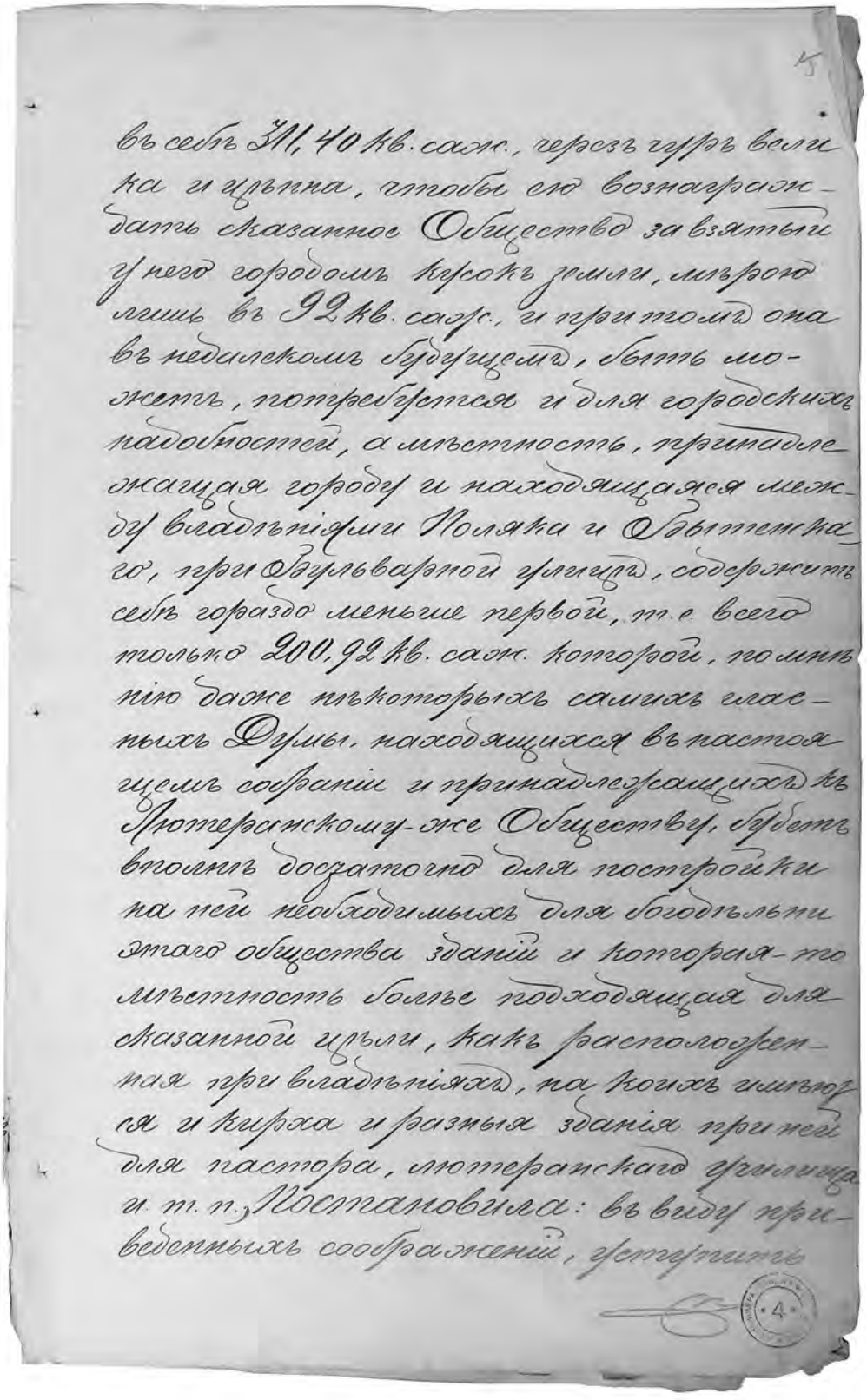

въ себѣ 311,40 кв. саж., черезъ чуръ велика и цѣнна, чтобы ею вознаграждать сказанное Общество за взятыи у него городомъ кусокъ земли, мѣрою лишь въ 92 кв. саж., и при томъ она въ недалекомъ будущемъ, быть можетъ, потребуется и для городскихъ надобностей, а мѣстность, принадлежащая городу и находящаяся между владѣніями Поляка и Обытткнаго, при Бульварной улицѣ, содержитъ себѣ гораздо меньше первой, т.е. всего только 200,92 кв. саж. которой, по мнѣнію даже нѣкоторыхъ самихъ гласныхъ Думы, находящихся въ настоящемъ собраніи и принадлежащихъ къ Лютеранскому-же Обществу, будетъ вполнѣ достаточно для постройки на ней необходимыхъ для богодѣльни этаго общества зданій и которая-то мѣстность болѣе подходящая для сказанной цѣли, какъ расположенная при владѣніяхъ, на коихъ имѣются и кирха и разныя зданія при ней для пастора, лютеранскаго причта и т. п., Постановила: въ виду приведенныхъ соображеній, устранить

Fot. 3. Postanowienie Białostockiej Dumy Miejskiej z dnia 27 listopada 1897 roku w sprawie przejęcia części terenu należącego do gminy ewangelicko-augsburskiej na potrzeby placu targowego – trzecia strona dokumentu. Archiwum Państwowe w Białymstoku, Akta miasta Białegostoku, nr zespołu 64, sygn. akt 16. Fotokopia M. Karczewska.

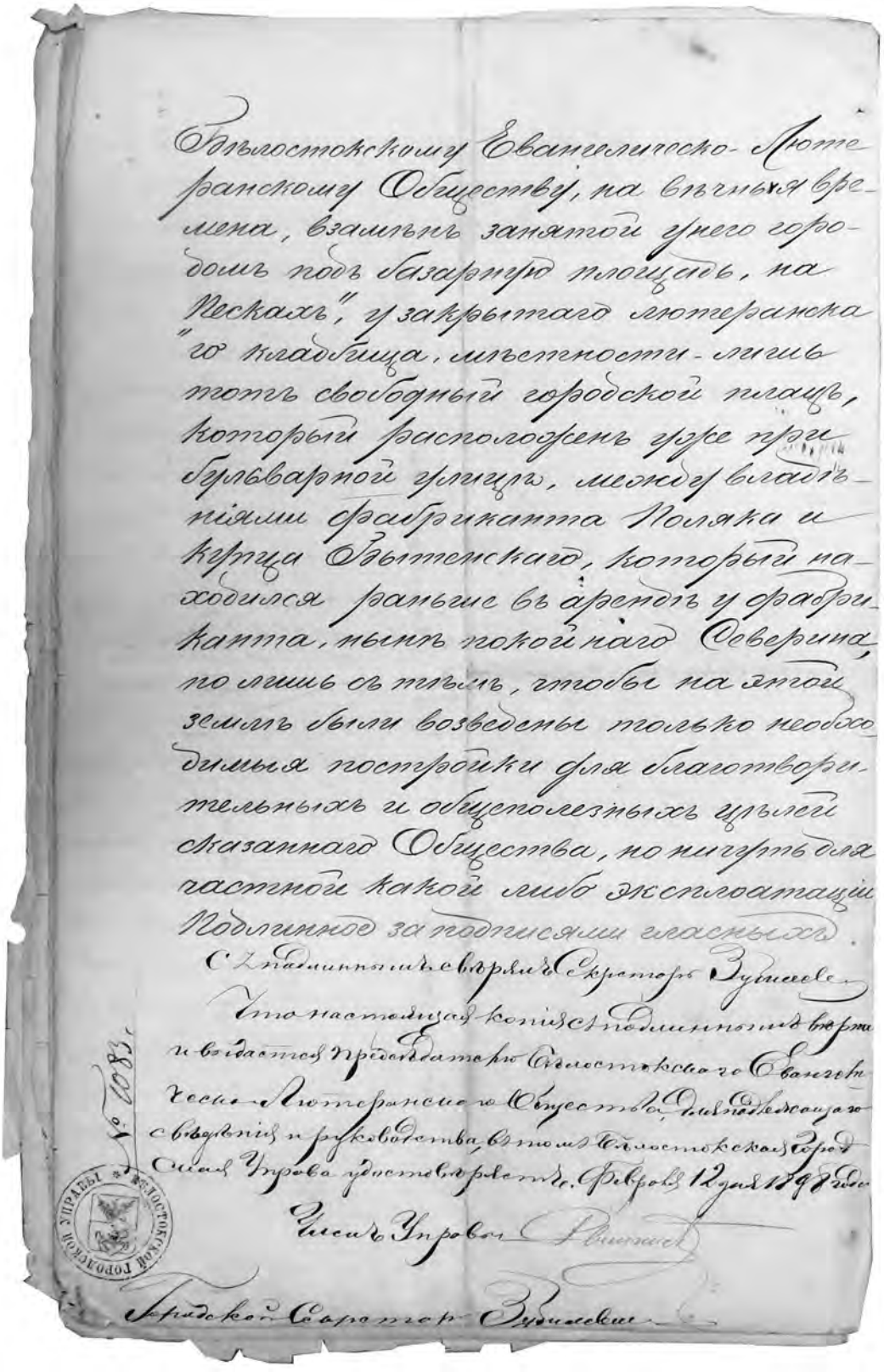

Белостокскому Евангелическо-Лютеранскому Обществу, на вѣчныя времена, взамѣнъ занятой у него городомъ подъ базарную площадь, на "Пескахъ", у закрытаго лютеранскаго кладбища, мѣстности - лишь тотъ свободный городской участокъ, который расположенъ у самаго бульварной улицы, между владѣніями фабриканта Поляка и купца Бытенскаго, который находился раньше въ арендѣ у фабриканта, нынѣ покойнаго Северина, но лишь съ тѣмъ, чтобы на этой землѣ были возведены только необходимыя постройки для благотворительныхъ и общеполезныхъ цѣлей сказаннаго Общества, но никуда для частной какой либо эксплоатаціи. Подлинное за подписями гласныхъ.

С. Гродненскій Вице-Губернаторъ Зубчаниновъ

Что настоящая копія с подлиннымъ верна и выдана Предсѣдателю Белостокскаго Евангелическо-Лютеранскаго Общества, для надлежащаго свѣдѣнія и руководства, в томъ Белостокскаго Городскаго Управа удостовѣряетъ. Февраля 12 дня 1898 года.

Писарь Управы

Городской Секретарь Зубчаниновъ

№ 1083

Белостокская Городская Управа

Fot. 4. Postanowienie Białostockiej Dumy Miejskiej z dnia 27 listopada 1897 roku w sprawie przejęcia części terenu należącego do gminy ewangelicko-augsburskiej na potrzeby placu targowego – czwarta strona dokumentu. Archiwum Państwowe w Białymstoku, Akta miasta Białegostoku, nr zespołu 64, sygn. akt 16. Fotokopia M. Karczewska.

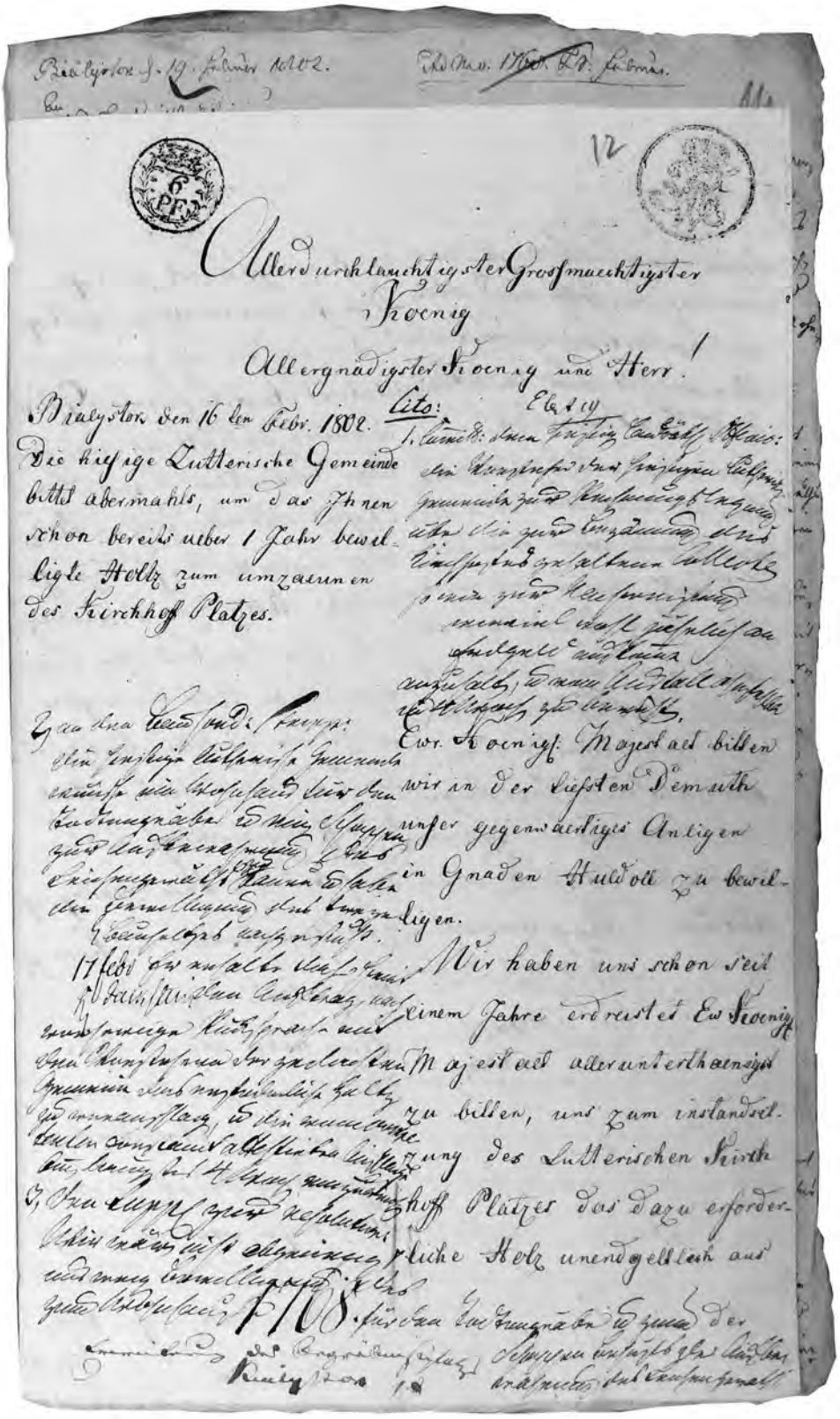

Allerdurchlauchtigster Grossmächtigster
Koenig
Allergnädigster Koenig und Herr!

Bialystok den 16ten Febr. 1802.

Die hiesige Lutherische Gemeinde bittet abermahls, um das ihnen schon bereits ueber 1 Jahr bewilligte Holz zum umzaunen des Kirchhof Platzes.

Ew. Koenigl. Majestät bitten wir in der tiefsten Demuth unser gegenwärtiges Anligen in Gnaden Huldvoll zu bewilligen.

Wir haben uns schon seit einem Jahre erdreistet Ew Koenigl. Majestät allerunterthänigst zu bitten, uns zum instandsetzung des Lutherischen Kirchhoff Platzes das dazu erforderliche Holz unendgeltlich aus

Fot. 5. Postanowienie z dnia 16 lutego 1802 roku w sprawie rozszerzenie zasięgu cmentarza. Akta dotyczące powiększania obszaru cmentarzy miejskich. Archiwum Państwowe w Białymstoku, sygn. akt 2263. Fotokopia M. Karczewska.

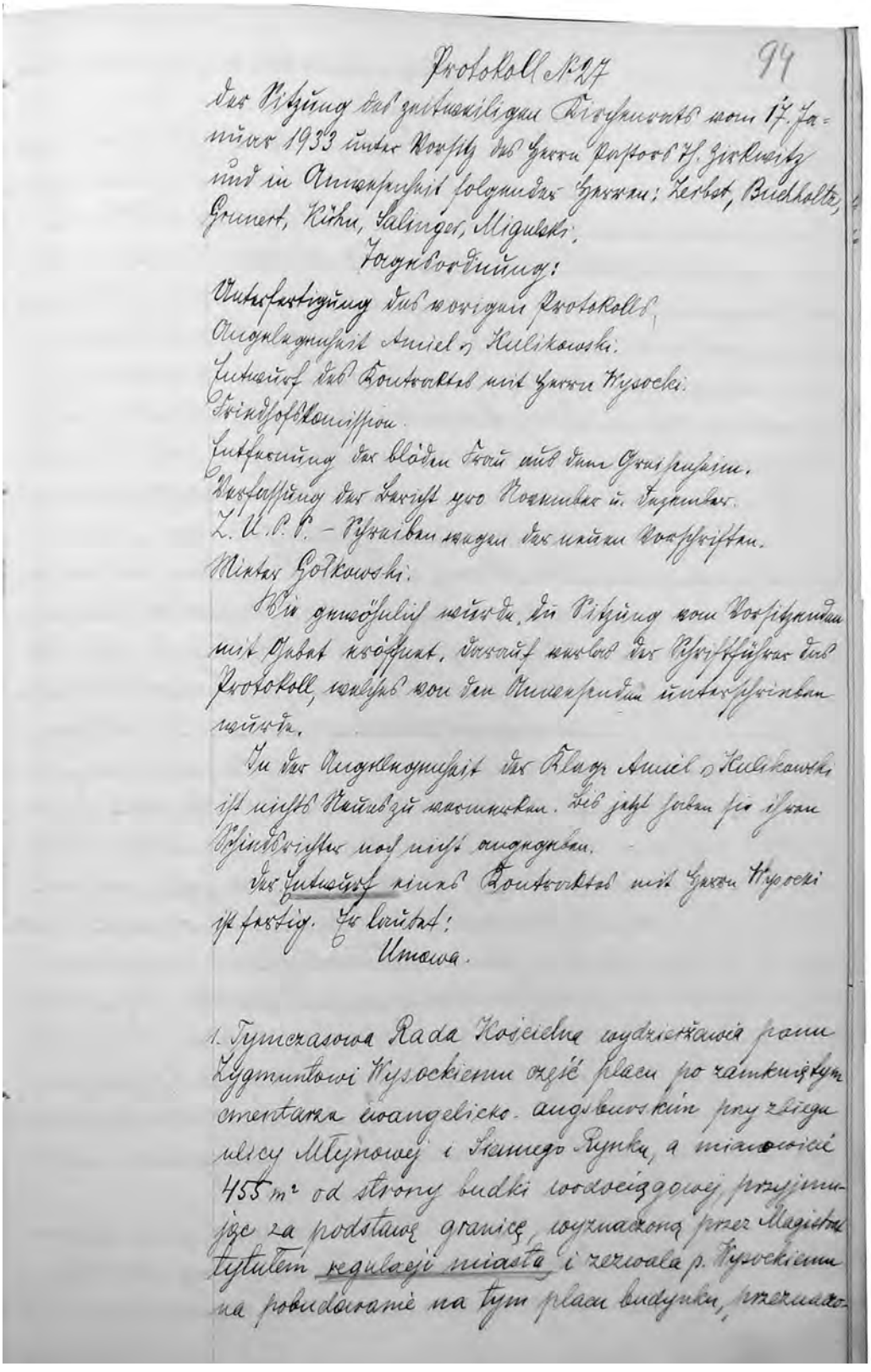

Protokoll N. 27 94

Der Sitzung des zweiten Kirchenrats vom 17. Januar 1933 unter Vorsitz des Herrn Pastor Z. Zielinski und in Anwesenheit folgender Herren: Zerbst, Buchholtz, Gunert, Kühn, Salinger, Miguleski.

Tagesordnung:

Unterfertigung des vorigen Protokolls.
Angelegenheit Aniel-Kulikowski.
Entwurf des Kontraktes mit Herrn Wysocki.
Friedhofskommission.
Entfernung der bloden Frau aus dem Grundstück.
Verlesung der Liste von November u. Dezember.
Z. U. P. P. – Schreibungen der neuen Vorschriften.
Winter Gottesdienst.

Es genehmigt wurde die Sitzung vom Vorsitzenden mit Gebet eröffnet, darauf wurde der Schriftführer das Protokoll, welches von den Anwesenden unterschrieben wurde.

In der Angelegenheit der Klage Aniel-Kulikowski ist nichts Neues zu verzeichnen. Die jetzt Jahren für ihren Schriftsatz noch nicht angegeben.

Der Entwurf eines Kontraktes mit Herrn Wysocki ist fertig. Er lautet:

Umowa.

1. Tymczasowa Rada Kościelna wydzierżawia panu Zygmuntowi Wysockiemu część placu po zamkniętym cmentarzu ewangelicko-augsburskim przy zbiegu ulicy Młynowej i Starego Rynku, a mianowicie 455 m² od strony budki wodociągowej, przyjmując za podstawę granicę, wyznaczoną przez Magistrat tytułem regulacji miasta i zezwala p. Wysockiemu na pobudowanie na tym placu budynku, przeznaczo-

Fot. 6. Protokół z posiedzenia Rady Parafialnej z dnia 17 stycznia 1933 r. dotyczący umowy dzierżawy części terenu cmentarza – pierwsza strona, Archiwum Państwowe w Białymstoku, Akta kościołów ewangelicko-augsburskich. Rada kościelna parafii ewangelicko-augsburskiej, sygn. akt 40. Fotokopia M. Karczewska.

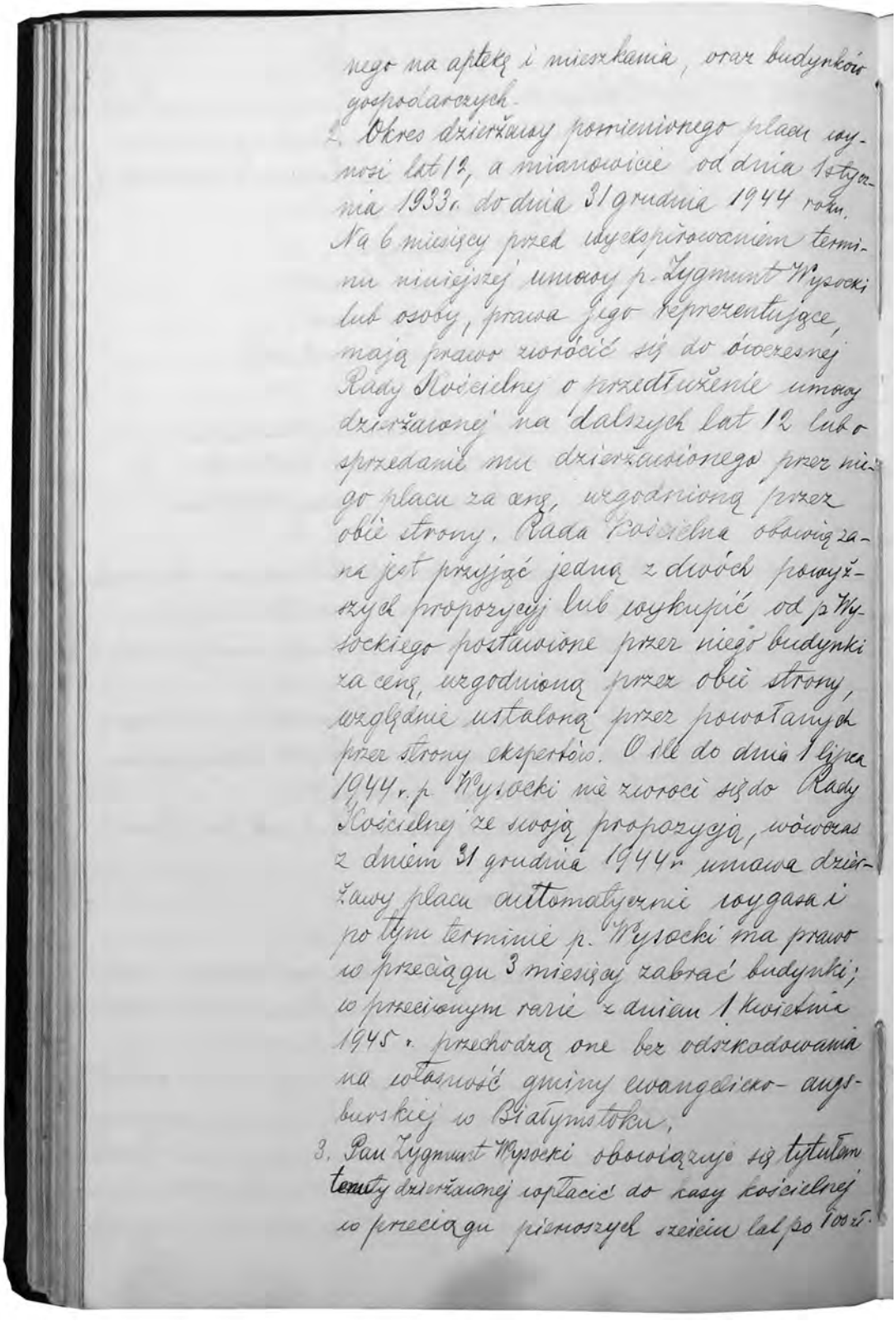

nego na aptekę i mieszkania, oraz budynków gospodarczych.

2. Okres dzierżawy powyższego placu wynosi lat 12, a mianowicie od dnia 1 stycznia 1933 r. do dnia 31 grudnia 1944 roku. Na 6 miesięcy przed wygaśnięciem terminu niniejszej umowy p. Zygmunt Wysocki lub osoby, prawa jego reprezentujące, mają prawo zwrócić się do ówczesnej Rady Kościelnej o przedłużenie umowy dzierżawnej na dalszych lat 12 lub o sprzedanie mu dzierżawionego przez niego placu za cenę, uzgodnioną przez obie strony. Rada Kościelna obowiązana jest przyjąć jedną z dwóch powyższych propozycji lub wykupić od p. Wysockiego postawione przez niego budynki za cenę, uzgodnioną przez obie strony, względnie ustaloną przez powołanych przez strony ekspertów. O ile do dnia 1 lipca 1944 r. p. Wysocki nie zwróci się do Rady Kościelnej ze swoją propozycją, wówczas z dniem 31 grudnia 1944 r. umowa dzierżawy placu automatycznie wygasa i po tym terminie p. Wysocki ma prawo w przeciągu 3 miesięcy zabrać budynki; w przeciwnym razie z dniem 1 kwietnia 1945 r. przechodzą one bez odszkodowania na własność gminy ewangelicko-augsburskiej w Białymstoku.

3. Pan Zygmunt Wysocki obowiązuje się tytułem ~~temu~~ dzierżawnej opłacić do kasy kościelnej w przeciągu pierwszych sześciu lat po 100 zł.

Fot. 7. Protokół z posiedzenia Rady Parafialnej z dnia 17 stycznia 1933 r. dotyczący umowy dzierżawy części terenu cmentarza – druga strona, Archiwum Państwowe w Białymstoku, Akta kościołów ewangelicko-augsburskich. Rada kościelna parafii ewangelicko-augsburskiej, sygn. akt 40. Fotokopia M. Karczewska.

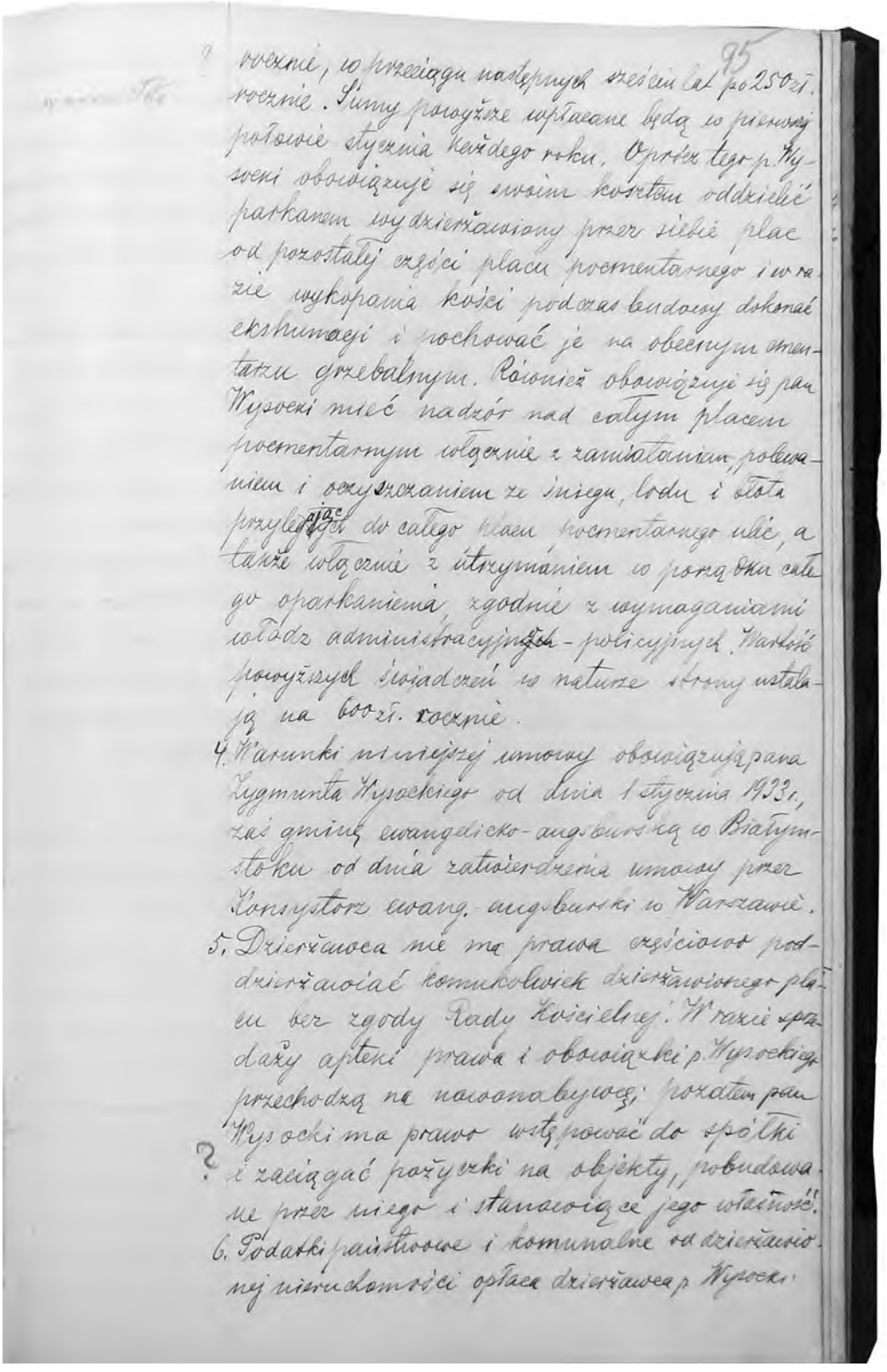

95

rocznie, w przeciągu następnych sześciu lat po 250 zł. rocznie. Sumy powyższe wpłacane będą w pierwszej połowie stycznia każdego roku. Oprócz tego p. Wysocki obowiązuje się swoim kosztem oddzielić parkanem wydzierżawiony przez siebie plac od pozostałej części placu cmentarnego i w razie wykopania kości podczas budowy dokonać ekshumacji i pochować je na obecnym cmentarzu grzebalnym. Również obowiązuje się pan Wysocki mieć nadzór nad całym placem cmentarnym włącznie z zamiataniem, polewaniem i oczyszczaniem ze śniegu, lodu i błota przylegające do całego placu cmentarnego ulic, a także włącznie z utrzymaniem w porządku całego oparkaniena, zgodnie z wymaganiami władz administracyjnych - policyjnych. Wartość powyższych świadczeń w naturze strony ustalają na 600 zł. rocznie.

4. Warunki niniejszej umowy obowiązują pana Zygmunta Wysockiego od dnia 1 stycznia 1933 r., zaś gminę ewangelicko-augsburską w Białymstoku od dnia zatwierdzenia umowy przez Konsystorz ewang.-augsburski w Warszawie.

5. Dzierżawca nie ma prawa częściowo poddzierżawiać komukolwiek dzierżawionego placu bez zgody Rady Kościelnej. W razie sprzedaży apteki prawa i obowiązki p. Wysockiego przechodzą na nabywcę; pozatem pan Wysocki ma prawo wstępować do spółki i zaciągać pożyczki na objekty, pobudowane przez niego i stanowiące jego własność.

6. Podatki państwowe i komunalne od dzierżawionej nieruchomości opłaca dzierżawca p. Wysocki.

Fot. 8. Protokół z posiedzenia Rady Parafialnej z dnia 17 stycznia 1933 r. dotyczący umowy dzierżawy części terenu cmentarza – trzecia strona, Archiwum Państwowe w Białymstoku, Akta kościołów ewangelicko-augsburskich. Rada kościelna parafii ewangelicko-augsburskiej, sygn. akt 40. Fotokopia M. Karczewska.

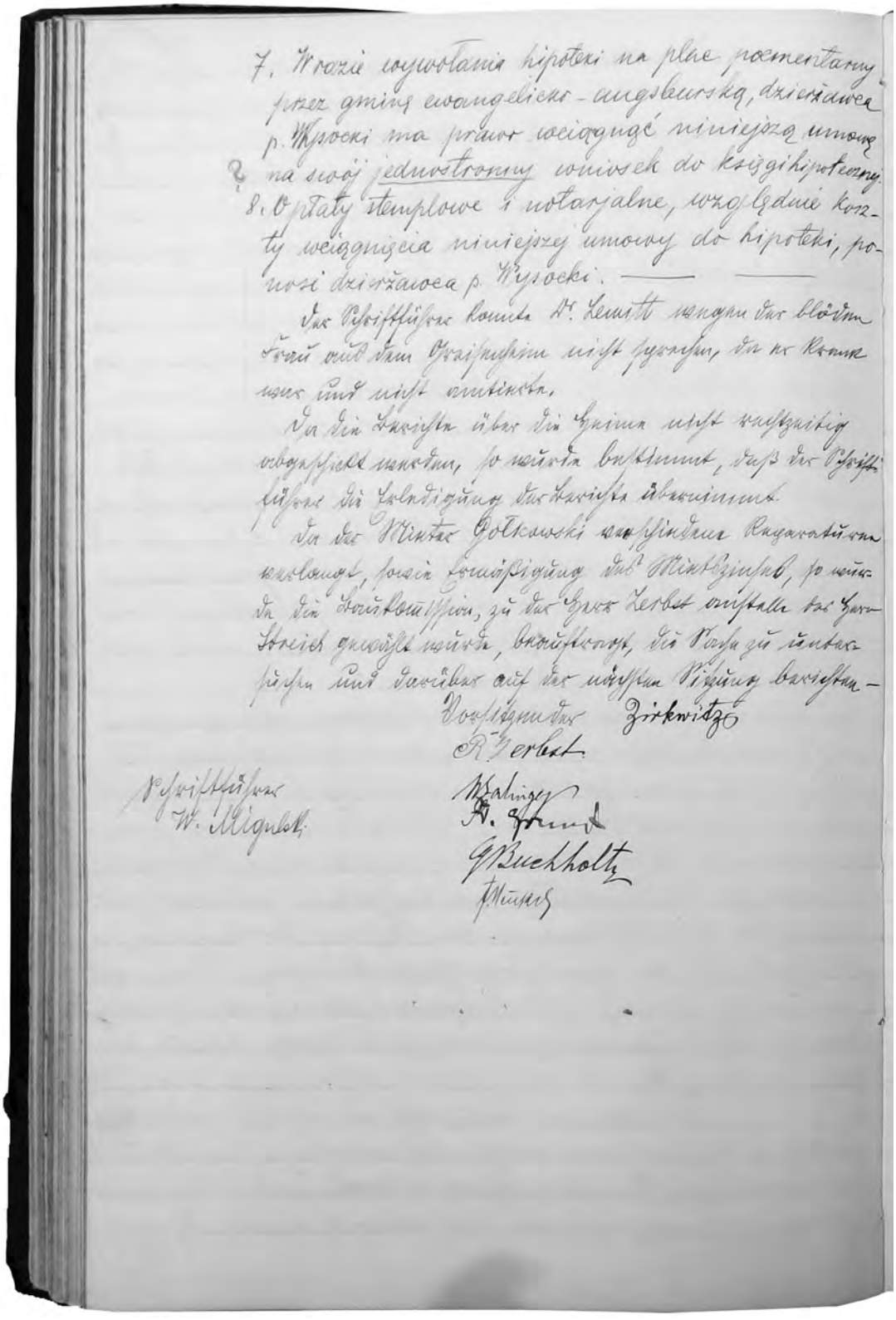

7. W razie wywołania hipoteki na placu cmentarnym przez gminę ewangelicko-augsburską, dzierżawca p. Wysocki ma prawo wciągnąć niniejszą umowę na swój jednostronny wniosek do księgi hipotecznej.
8. Opłaty stemplowe i notarjalne, względnie koszty wciągnięcia niniejszej umowy do hipoteki, ponosi dzierżawca p. Wysocki.

Der Schriftführer konnte Dr. Lenitt wegen der bloßen Frau auf dem Grundstück nicht sprechen, da er krank war und nicht erschien.

Da die Zeugen über die Sprache nicht vollständig orientiert waren, so wurde bestimmt, daß der Schriftführer die Erledigung der Zeugen übernimmt.

Da der Minister Golkowski ausführlich Angaben machen wollen, sein Einspruch das Mitbringen, so wurde die Kommission, zu der Herr Herbst anstelle des Herr Steich gewählt wurde, beauftragt, die Sache zu untersuchen und darüber auf der nächsten Sitzung berichten.

Vorsitzender Zirkwitz
R. Herbst
Wahrings
A. Grund
G. Buckholtz
Meyer

Schriftführer
W. Mignlek

Fot. 9. Protokół z posiedzenia Rady Parafialnej z dnia 17 stycznia 1933 r. dotyczący umowy dzierżawy części terenu cmentarza – czwarta strona, Archiwum Państwowe w Białymstoku, Akta kościołów ewangelicko-augsburskich. Rada kościelna parafii ewangelicko-augsburskiej, sygn. akt 40. Fotokopia M. Karczewska.

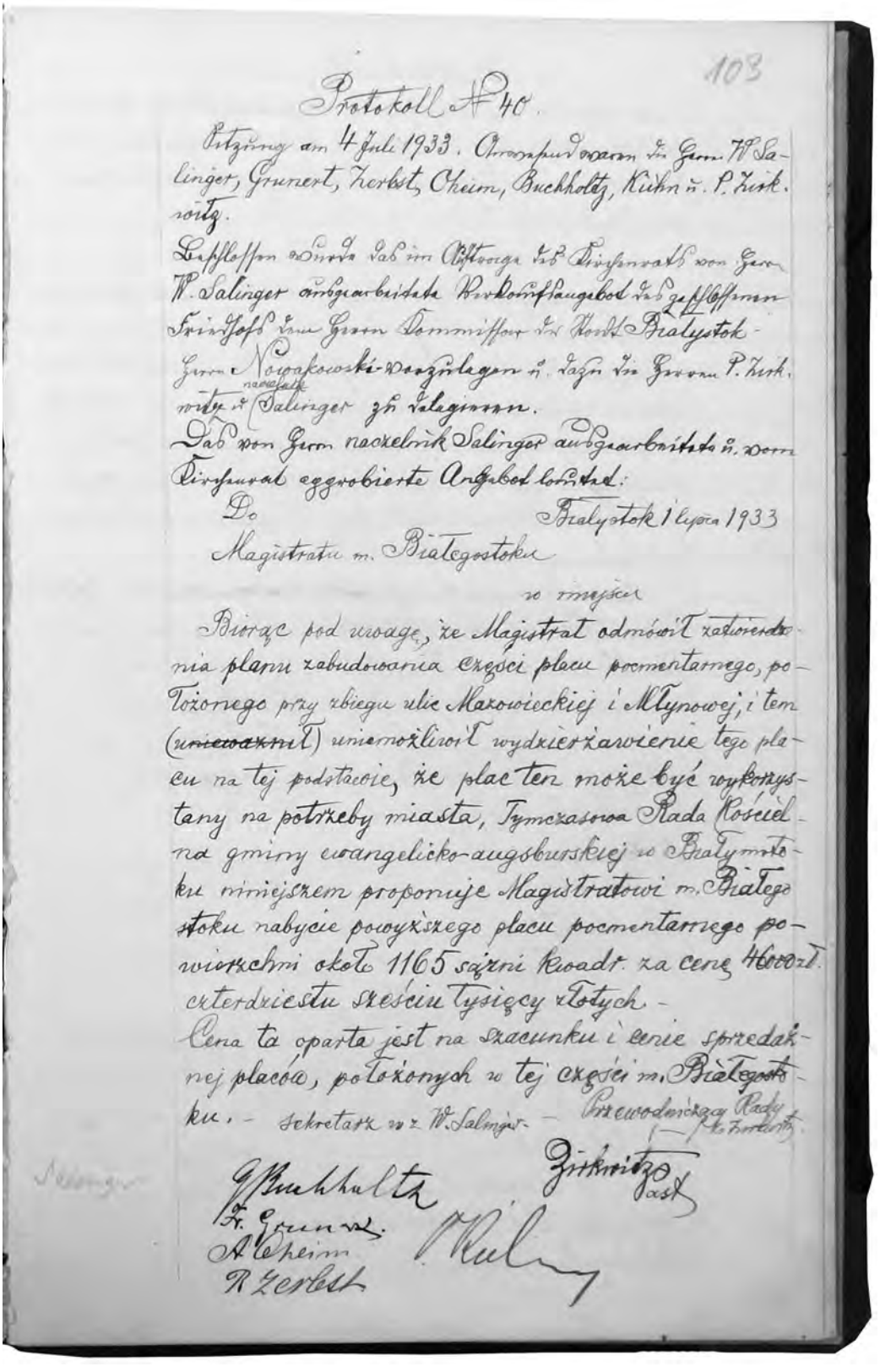

103

Protokoll № 40.

Sitzung am 4 Juli 1933. Anwesend waren die Herren W. Salinger, Grunert, Herbst, Okum, Buchholtz, Kuhn u. P. Zirkowitz.

Geöffnet wurde das im Auftrage des Kirchenrats von Herrn W. Salinger ausgearbeitete Kostenanschlagebot des geplanten Friedhofs durch Herrn Commissar der Stadt Bialystok - Herrn Nowakowski-Dorzilagen u. dazu die Herren P. Zirkowitz u. nachfolgt Salinger zu delegieren.

Das von Herrn nachfolgt Salinger ausgearbeitete u. vom Kirchenrat eingebrachte Angebot lautet:

Do Białystok 1 lipca 1933

Magistratu m. Białegostoku

w miejscu

Biorąc pod uwagę, że Magistrat odmówił zatwierdzenia planu zabudowania części placu pocmentarnego, położonego przy zbiegu ulic Mazowieckiej i Młynowej, i tem (uniemożliwił) uniemożliwił wydzierżawienie tego placu na tej podstawie, że plac ten może być wykorzystany na potrzeby miasta, Tymczasowa Rada Kościelna gminy ewangelicko-augsburskiej w Białymstoku niniejszem proponuje Magistratowi m. Białegostoku nabycie powyższego placu pocmentarnego powierzchni około 1165 sążni kwadr. za cenę 46000 zł. czterdziestu sześciu tysięcy złotych.

Cena ta oparta jest na szacunku i cenie sprzedażnej placów, położonych w tej części m. Białegostoku. - Sekretarz w z. W. Salinger - Przewodniczący Rady P. Zirkowitz

Salinger

Buchholtz
P. Grunert
A. Okum
R. Herbst

Zirkowitz
Kuhn

Fot. 10. Protokół z posiedzenia Rady Parafialnej z dnia 7 lipca 1933 r. dotyczący propozycji sprzedaży części terenu cmentarza skierowanej do Magistratu, Archiwum Państwowe w Białymstoku, Akta kościołów ewangelicko-augsburskich. Rada kościelna parafii ewangelicko-augsburskiej, sygn. akt 40. Fotokopia M. Karczewska.

Maciej Karczewski

Historia miejsca w świetle źródeł kartograficznych

Zanim wynaleziono fotografię najpełniejszym źródłem informacji o przestrzeni, w tym przestrzeni miast, były obrazy i mapy oraz plany. Niestety nie powstały lub nie zachowały się żadne obrazy i fotografie cmentarza ewangelickiego przy ulicy Młynowej w Białymstoku (rycina 1).[15] Jedyny, niezwykle lakoniczny opis cmentarza pochodzi z 1863 r. Przedstawiono go w nim jako: „ozdobiony mnóstwem pomników i tonący w kwiecie i zieleni" (cyt. za H. Mościcki 1933, s. 170). Tym cenniejszym źródłem do rekonstrukcji historii i wyglądu cmentarza są historyczne plany i małoskalowe mapy.

Niżej przedstawiony został przegląd źródeł kartograficznych ukazujących obraz cmentarza na przestrzeni XIX i XX w., w czasach od powstania nekropolii po zatarcie jej w przestrzeni miasta i pamięci jego mieszkańców. Są to plany i mapy w różnych skalach, kreślone z różną precyzją, pokazujące obraz terenu za pomocą zróżnicowanych znaków umownych. Odmienności te, to efekt rozwoju metod pomiaru terenu i kreślenia jego obrazu kartograficznego, jaki nastąpił w ciągu XIX i pierwszej połowy XX w.(Grabowski P., 1997, s. 29–30; Konias A. 2010, s. 29–30, 147–160, 173–197). Z tych względów szczegółowe porównanie planów i map nie jest możliwe. Niemniej są one dobrą podstawą do opisu położenia cmentarza w przestrzeni miasta, a w mniejszym stopniu, wyglądu nekropolii.

Na najstarszym znanym planie Białegostoku: *„Plan du Chateau et de la ville de Białystok avec ses environs"*, zwanym „Planem moskiewskim", wykreślonym przez Jana Christiana Kamsetzera w 1771 lub 1774 r., w skali 1:9000, cmentarz ewangelicki przy ulicy Młynowej nie został zaznaczony, gdyż wówczas jeszcze nie istniał (Oleksicki A. 1992, s. 4, 6; Nieciecki J. 2001, s. 53, przyp. 62; Gawroński A. 2011, s. 6, plan 2; Karczewska M., Karczewski M. 2012, s. 12–13, ryc. 2).

Po raz pierwszy uwzględniono go na kopi planu miasta z 1799 r. przechowywanej obecnie w zbiorach Kartenabteilung Staatsbibliothek zu Berlin.[16] Zamieszczony w legendzie pełny opis planu brzmi: *„Plan / von der im Königl Neu- / Ostpr. Cammerdepartement belegenen / ad / Stadt / Biallystok / auf Befehl Einer hochverordeneten / Neuostpreußs Krieges und Dom. Camer / de dato Biallystok den 17ten Junÿ / 1799 / mit rheinländißchen Maasen gemeßen / durch / G. Becker Kön. Camer Conducteur / copiert durch / C. Haller von Haller von Hallerstein"* (rycina 2). Skala planu wynosi około 1:2000. Plan ten, odnaleziony w okresie międzywojennym przez wybitnego badacza historii Białegostoku Jana Glinkę, był kilkakrotnie publikowany, w tym w syntezach dziejów Białegostoku, zarówno na podstawie kopi wykonanej przez Glinkę, jak też reprodukcji znajdującej się w zasobach białostockiej delegatury Narodowego Instytutu Dziedzictwa (Dobroński A. 1998, wklejka między stronami 52–53; 2001, wklejka między stronami 36–37; Gawroński A. 2011, s. 8, plan 4; Oleksicki A. 2012, s. 209). Niestety żadna z tych publikacji nie zawiera prawidłowej nazwy instytucji przechowującej oryginał i pełnej sygnatury planu. Przyjmowano, że powstał on jako element przygotowań do sprzedaży Białegostoku przez Potockich, spadkobierców Jana Klemensa Branickiego, władzom pruskim (Oleksicki A. 2012, s. 208). Tymczasem w legendzie planu widnieje wyraźna infor-

[15] Stwierdzenie to nie oznacza, że ikonografia taka nie istnieje. Jednakże nie została ona dotychczas wprowadzona do obiegu naukowego.

[16] sygn. SBB-IIIC-Kart-X 48585.

macja, że plan ten powstał na polecenie Kamery Wojen i Domen, zatem był elementem niezbędnym do administrowania miastem. Żaden z przywoływanych autorów nie zwrócił też uwagi na zapis w dwóch ostatnich linijkach legendy planu. Wynika z niego, że plan ten jest kopią wykonaną przez C. Hallera von Hallerstein. Autorem kopi był znany niemiecki architekt i pierwszy niemiecki archeolog prowadzący badania wykopaliskowe w Grecji – Johan, Carl, Christoph, Wilhelm Joachim Haller von Hallerstein (10.6.1774 – 5.11.1817).[17] Źródła historyczne milczą o jego pobycie w Białymstoku, co zresztą jest mało prawdopodobne z uwagi na dobrze udokumentowaną działalność Carla Hallera von Hallenstein.[18] Nie wiadomo zatem kiedy, gdzie i na jakie potrzeby powstała kopia planu, ani też czy jest ona wierna w stosunku do oryginału?

Niezależnie od powyższych spostrzeżeń faktem jest, że w momencie kreślenia oryginału planu cmentarz ewangelicki przy dzisiejszej ulicy Młynowej już istniał. Zaznaczono go jako regularną przestrzeń na planie trapezu, zwróconą węższą podstawą ku wschodowi, położoną w rozwidleniu dwóch dróg, tuż za granica miasta, za bramą suraską (Surasyer Thor). Przestrzeń tę opisano jako: „Lutherisch Begräbnisß". Teren cmentarza należał do miasta. Przylegał bezpośrednio do drogi wybiegającej z Białegostoku w kierunku zachodnim (dzisiejszej ulicy Młynowej) i był nieznacznie odsunięty od drogi wiodącej do Suraża (dzisiejszej ulicy Suraskiej, jej odcinka na zachód od ulicy Pięknej). Cmentarz nie był zadrzewiony. Autor planu nie umieścił na nim piktogramów drzew. W zachodnim narożniku cmentarza widnieje natomiast piktogram krzyża. Jego znaczenie nie jest jasne ze względu na brak wyjaśnienia znaku w legendzie planu. Piktogram ten nie został powtórzony na żadnym z pozostałych chrześcijańskich cmentarzy białostockich, jak też na innych częściach planu. Być może w ten sposób został oznaczony duży krzyż na skraju cmentarza lub pierwszy złożony na nim pochówek.

Również drugie źródło kartograficzne do dziejów cmentarza ewangelickiego przy ulicy Młynowej zawdzięczamy kartografom pruskim. Jest to mapa w skali 1:33000, wchodząca w skład wojskowych map sekcyjnych Prus Nowowschodnich jako jedna ze 122 arkuszy, zwanych mapą Textora (Konias A. 2010, s. 147–148, załącznik 30). Niemiecki, zbiorczy tytuł map brzmiał *„Krieges Karte / der / Provinz / Neu-Ost-Preussen / Enthaltend das nunmehrige / Plocker und Bialystocker Cammer Departement / Angefertiget in den Jahren 1795 bis 1800"*. Pomiary topograficzne przeprowadzono do nich w latach 1795–1800 (ibidem). Cmentarz ewangelicki przy ulicy Młynowej został zaznaczony na tej mapie jako jedyny cmentarz w mieście (rycina 3).[19] Oznaczono go na niej jako nieregularny prostokąt, opatrzony podpisem: *„K.Hf"*, położony w rozwidleniu dróg. Dłuższym, południowowschodnim bokiem, teren cmentarza przylegał do traktu suraskiego. Na wysokości jego północnego narożnika, przy drodze – dzisiejszej ulicy Młynowej został zaznaczony krzyż. Sposób oznaczenia cmentarza na mapie jest schematyczny, zgodny z piktogramem zamieszczonym w legendzie mapy (Konias A. 2010, załącznik 28). Nie może być zatem podstawą do opisu wewnętrznego rozplanowania nekropolii.

Po włączeniu Białegostoku w 1807 r. na mocy traktatu tylżyckiego w obręb Imperium Rosyjskiego, plany miasta zaczęli kreślić nowi zaborcy. W ciągu kilku pierwszych lat zaboru rosyjskiego powstały trzy plany Białegostoku. Pierwszy z nich, niedatowany, pochodzi z około 1807 lub 1808 r. (rycina 4). Wykreślono go w skali około 1:3726. Jest to plan z legendą i opisem w dwóch językach: niemieckim i rosyjskim: *„Plan von der Stadt Bialystok / План города Белостока"* (Oleksicki A. 1996, s. 81, przyp. 2). Cmentarz ewangelicki zaznaczono na nim w formie zbliżonej do prostokąta, położonego w rozwidleniu dróg i przylegającego dłuższym bokiem do drogi biegnącej w miejscu dzisiejszej ulicy Młynowej. Teren cmentarza został obwiedziony grubszą kreską, co być może odpowiadało jego ogrodzeniu. Na podstawie piktogramów pokrywających wnętrze nekropolii należy przyjąć, że jej teren był wówczas porośnięty młodymi drzewami. Dwujęzyczny napis umieszczony obok brzmi: *„Лутеранское / Кладбще / Lutherißes / Begräbnißs"*.

Również drugi plan z tego okresu powstał w 1808 r. Znany jest z kopi wykonanej w 1850 r., na podstawie wcześniejszej, zaginionej kopi z 1825 r. (rycina 5). Plan nosi tytuł: *„Plan lesnych dač Belostockogo imienia i prinadlezasčich k'onomu dereven. Sostawlen w 1808-om godu. Kopirowan s oryginała Lesnym zemlemerom Detłofom w 1825 godu"*. Sporządzony został w skali około 1:10500 (Nieciecki J. 2001, s. 53, przyp. 68; Gawroński A. 2011, s. 14, plan 10). Przedstawiony na planie teren cmentarza otacza od północy, zachodu i południa rząd drzew. Jest mało prawdopodobne, aby obraz ten odpowiadał rzeczywistemu wyglądowi zieleni cmentarnej. *„Plan von der Stadt Bialystok / План города Белостока"*, pochodzący z tego samego czasu, ukazuje go jako teren w całości zadrzewiony

[17] www.dictionaryofarthistorians.org/hallervonhallersteinc.htm, dostęp 3.10.2013 r.

[18] Ibidem.

[19] Reprodukowany na rycinie 3 wycinek mapy Textora zawdzięczam uprzejmości Tomasza Popławskiego.

(rycina 4). Nowym szczegółem, zaznaczonym na *„Plan lesnych dač belostockogo imienia …”* jest natomiast niewielka struga wypływająca ze stoku wzgórza Św. Marii Magdaleny i przepływająca wzdłuż zachodniej granicy cmentarza (rycina 5).

Analogiczny obraz cmentarza, w stosunku do planów: *„Plan von der Stadt Bialystok / План города Белостока”* i *„Plan lesnych dač Belostockogo imienia …”* przestawia: plan Białegostoku z 1810 r. i mapa: *„Топографическая Карта окрестностей Областного Города Белостока …”* z 1825 r., w skali około 1:41000 (Bończak Kucharczyk E., Maroszek J. 1995, plan na wklejce między str. 64–65; Nieciecki J. 2001, s. 53, przyp. 69; Oleksicki A. 1996, s. 82–83, mapa w załączniku; Gawroński A. 2011, s. 13, 15 plan 9, 11). Rysunek cmentarza na mapie *„Топографическая Карта окрестностей Областного Города Белостока …”* z 1825 r. jest niemal identyczny jak na planie *„Plan lesnych dač belostockogo imienia …”*.

Z okresu od 1826 do 1879 r. nie dysponujemy żadnymi planami Białegostoku. Z 1880 r. pochodzi kolejny rosyjski plan miasta: *„Планъ уезднаго города Белостока”*, sporządzony w skali około 1:8400. Jednak nie zaznaczono na nim żadnego z ówczesnych białostockich cmentarzy (Plan VI 1996; Gawroński A. 2011, s. 18, plan 14).

Cmentarz przy ulicy Młynowej został ponownie zaznaczony na planie: *„Планъ города Белостока”* z 1887 r. (rycina 6) (Gawroński A. 2011, s. 20, plan 16). Według tego planu zajmował on południową i środkową część działki nr 105, przylegając od północy bezpośrednio do placu – działki nr 106, na której powstał Sienny Rynek. Teren cmentarza znajdował się w niewielkim oddaleniu od ulicy Surażskiej (*Суражская ул.*) przebiegającej w przybliżeniu w miejscu dzisiejszej ulicy Młynowej. Jego obszar pokrywają piktogramy oznaczające zadrzewienie. Ich liniowy układ o przebiegu wzdłuż osi południowy zachód – północny wschód odpowiada rzędowemu układowi grobów odkrytych w wyniku badań wykopaliskowych przeprowadzinych w 2010 r. Odmienne, w stosunku do wcześniejszych planów usytuowanie cmentarza i zmieniony częściowo układ ulic w jego sąsiedztwie wskazują, że plan ten mógł być jednym z planów projektowych, związanych z niezrealizowanymi przez władze carskie planami regulacji miasta (Kusiński W. 1968, s. 41, 45, 47, przyp. 38).

Zapewne w kilka lat później powstał plan: *„Планъ города Белостока”* w skali 1:4200, datowany przez historyków na 1914 r. (rycina 7) (Dobroński A. 1998, s. 104; 2001, s. 104; Gawroński A. 2011, s. 22, plan 18). Na wcześniejsze powstanie tego planu wskazuje umieszczony na mapie w miejscu cmentarza przy ulicy Młynowej, słabo czytelny napis: *„Закрытое лютерское кладбще”*. Wyznacza on moment po którym powstała mapa, tj. najprawdopodobniej rok 1892 (Tomecka B., Szczygieł-Rogowska J. 2008, s. 12). Ze względu na wymowę zapisu, który mówi o „zamkniętym” a nie „starym” cmentarzu luterskim, należy przyjąć, że plan powstał krótko po zamknięciu cmentarza, najprawdopodobniej w ostatnim dziesięcioleciu XIX w. Zaznaczony na planie cmentarz ma kształt niemal regularnego trapezu. Wypełnił on całą przestrzeń między rozwidleniem ulic Młynowej i Suraskiej na północnym wschodzie, ulicą Młynową, niemal do skrzyżowania z ulicą Besarabską, późniejszą ulica Cygańską, na zachodzie i placem bazaru, późniejszego Siennego Rynku, na południowym wschodzie.

Nowy element w topografii cmentarza pojawił się na planie: *„Планъ города Белостока”* z około 1910 r., w skali 1:8400 (rycina 8).[20] Zaznaczono na nim po raz pierwszy niewielki prostokątny budynek we wschodniej części cmentarza. Zasięg nekropolii jest identyczny jak na wcześniejszym planie. Podpisano go: *„Лютер клад.”*. Zmienił się natomiast kształt jego południowo wschodniego narożnika. Narożnik ten zaznaczony został jako nieznacznie ścięty. Od południowego wschodu do terenu cmentarza przylegał plac bazaru.

Niemcy, którzy okupowali Białystok w czasie I Wojny Światowej, posługiwali się wcześniejszymi, rosyjskimi planami miasta. W zbiorach Staatsbibliothek w Berlinie, znajduje się plan *„Plan der Stadt Bialystok”*, datowany na 1918 r., na którym cmentarz przy ulicy Młynowej nie różni się w szczegółach od przedstawienia na planie z około 1910 r. (rycina 9).[21] Opisano go jako: *„ALTER LUTY. FRIEDHOF”*. Nowa nazwa pojawiła się też przy placu przylegającym od południowego wschodu do cmentarza. Dotychczasowy bazar opisany został jako *„NEUMARKT”*.

Przez cały okres międzywojenny, przedstawiane na planach Białegostoku: kształt, wielkość i położenie cmentarza przy ulicy Młynowej były jednolite i pozbawione nowej treści w stosunku do planów z początku XX w.[22] Na wszystkich planach z tego okresu, plac targowy przylegający do cmentarza od południowego wschodu opisywany był jako *„Sienny Rynek”*. Najdokładniejszy z zachowanych planów,

[20] Plany takie musiały istnieć. Były niezbędne do administrowania miastem, które przeżywało wówczas początek dynamicznego rozwoju demograficznego i przestrzennego.

[21] Oryginał w zbiorach Archiwum Państwowego w Białymstoku, Akta Miasta Białegostoku, sygn. 136.

[22] Kopia planu w zbiorach Archiwum Państwowego w Białymstoku, Akta Miasta Białegostoku, sygn. 137.

w skali: 1:5000 pochodzi z 1937 r.[23] Teren cmentarza przedstawiono na nim jako zadrzewiony.

Z 1942 r., z czasów okupacji niemieckiej, pochodzą dwa kolejne plany Białegostoku, oba zatytułowane: *„Plan der Stadt Bialystok"*, wykreślone w skali 1:10000 (rycina 11).[24] Teren cmentarza został na nich przedstawiony jako pusty plac o kształcie trapezu, położony między ulicami Mühlenstraße (dzisiejsza ulica Młynowa) i Schenkendorfstraße / Hochmeisterstraße (dzisiejsza ulica Suraska, odcinek na zachód od ulicy Pięknej). Jedyna różnica między planami polega na zmianie nazwy dzisiejszej ulicy Suraskiej. Podczas okupacji niemieckiej powróciła też wcześniejsza nazwa Siennego Rynku – *„Neuer Markt"*. Istotne znaczenie ma fakt nieoznaczeniu na planach z 1942 r. terenu cmentarza ewangelickiego przy ulicy Młynowej odpowiednim piktogramem, taj jak to miało miejsce w przypadku dawnych cmentarzy na Wzgórzu Św. Marii Magdaleny i Rabinackiego, pod dzisiejszym Parkiem Centralnym, ulicą Kalinowskiego i budynkiem Teatru Lalek (rycina 11). Zapewne nie istniała już wówczas napowierzchniowa część tej nekropolii, zniszczona prawdopodobnie podczas pierwszej okupacji sowieckiej Białegostoku.

W czasie tuż po II Wojnie Światowej, w nazewnictwie i funkcji terenów cmentarza ewangelickiego przy ulicy Młynowej i przedwojennego Siennego Rynku zaszły zmiany, które przesądziły o losach tej nekropolii w całej 2 połowie XX wieku. Jeszcze na odręcznie szkicowanych planach z 1945 r., załączonych do dokumentów: „Akta dotyczące nieruchomości opuszczonych lub porzuconych na terenie m. Białegostoku, ul. Młynowa, 1945–1958" widnieją podpisy uwzględniające przedwojenną funkcję tych miejsc. Na pierwszym szkicu: *„Sienny Rynek"* (na obszarze przedwojennego Siennego Rynku) i *„Targowisko. Daw. (cmentarz ewangeielicki)"* (na terenie cmentarza), na drugim szkicu: *„Dawny cmentarz"* (na terenie cmentarza) (rycina 12).[25] Pierwszy ze szkiców dowodzi, że funkcja targowiska została przeniesiona z przedwojennego Siennego Rynku na teren cmentarza już w 1945 r.

Na arkuszu Białystok mapy topograficznej w skali 1:10000 z 1950 r. nazwa *„Sienny Rynek"* została nadana nieistniejącej dziś ulicy przebiegającej równolegle do ulicy Pięknej, dochodzącej do ulicy Mazowieckiej (obecnie ulicy Suraskiej) na wysokości wschodniej części cmentarza (rycina 13).[26] Na samym cmentarzu, przy jego południowo wschodniej granicy, został zaznaczony budynek, wzniesiony tam w pierwszych latach po II Wojnie Światowej. Mniej więcej w tym samym czasie do nowego targowiska przylgnęła nazwa *„Sienny Rynek"*. Utrwaliła się ona w pamięci powojennych Białostoczan zacierając prawdę o rzeczywistej, pierwotnej funkcji tego miejsca. Wraz ze zmianą ustroju, po 1989 r. nazwa *„Sienny Rynek"* pojawiła się na planach miasta, w miejscu cmentarza ewangelickiego przy ulicy Młynowej.

Bibliografia

Dobroński A.
1998 *Białystok. Historia Miasta*, Białystok.
2001 *Białystok. Historia Miasta*, wydanie II uzupełnione, Białystok.

Gawroński A.
2011 *Białystok oczami kartografia*. Katalog wystawy, Białystok.

Goławski M.
1933 *Białystok. Przewodnik po mieście i okolicy*, Białystok.

Grabowski P.
1997 *Obraz terenu Prus Wschodnich w kartografii XV-XIX wieku*, [w:] Ziemie dawnych Prus Wschodnich w kartografii, P. Grabowski, J. Ostrowski red., Olsztyn, s. 19–48.

Karczewska M., Karczewski M.
2012 *Cmentarz wielowyznaniowy na wzgórzu Św. Marii Magdaleny w Białymstoku. Historia miejsca*, Białystok-Poznań.

Konias A.
2010 *Kartografia topograficzna państwa i zaboru pruskiego od II połowy XVIII wieku do połowy XX wieku*, Słupsk.

Kusiński W.
1968 *Rozwój przestrzenny miasta Białegostoku*, [w:] Studia i materiały do dziejów miasta Białegostoku, t. I, J. Antoniewicz, J. Joka red., Białystok, s. 29–55.

Mościcki H.

[23] „Планъ города Белостока" oryginał w zbiorach Kartenabteilung Staatsbibliothek zu Berlin, sygn. SBB-IIIC-Kart-X 48588, kserokopia w zbiorach Archiwum Państwowego w Białymstoku, bez sygnatury.

[24] „Plan der Stadt Bialystok" oryginał w zbiorach Kartenabteilung Staatsbibliothek zu Berlin , sygn. SBB-IIIC-Kart-X 48590.

[25] Porównaj: Goławski M. 1933, plan; Dobroński A. 1998, załącznik; tytuł załącznika: Plan miasta Białegostoku z 1938 r., brak skali, opracowany na podstawie planu z 1938 r. wydanego przez Księgarnię Nauczycielską w Białymstoku; Popławski T. b.d., oraz Gawroński A. 2011, s. 23–25, plan 19–21, gdzie opublikowane zostały plany Białegostoku z 1933, 1934 i 1937 r.

[26] Oryginał w zbiorach Archiwum Państwowego w Białymstoku, kopia elektroniczna części śródmieścia, udostępniona autorowi przez Tomasza Popławskiego.

1933 *Białystok. Zarys historyczny*, Białystok.
Nieciecki J.
2001 *Plan rezydencji białostockiej w czasach Jana Klemensa Branickiego*, „Biuletyn Konserwatorski województwa Białostockiego", z. 7, s. 49–59.
Oleksicki A.
1992 *Nowe źródła do dziejów rozwoju przestrzennego Białegostoku*, „Białostocczyzna", nr 4/28, s. 4–6, plan na załączniku.
1996 *Białystok i okolice – nowo pozyskane źródła kartograficzne z archiwów rosyjskich*, „Biuletyn Konserwatorski Województwa Białostockiego", nr 2, s. 81–84, mapa w załączniku.
Plan VI
1996 VI. Plan miasta Białegostoku z 1880 r. Планъ уезднаго города Белостока. Ochrona reliktów urbanistycznych Białegostoku, „Zeszyty Naukowe Politechniki Białostockiej", Nauki Techniczne nr 108, Architektura, z. 16.
Popławski T. red.
b.d. *Białystok. Historyczny plan miasta lata 30-te*, mapa w skali 1:18000 i plan centrum w skali 1:4000, T. Popławski red., Białystok.
Sztachelska-Kokoczka A., Oleksicki A.
2012 *Białystok w czasach Branickich (lata 1708–95)*, [w:] Historia Białegostoku, A. Dobroński red., s. 95–211.
Tomecka B, Szczygieł-Rogowska J.
2008 *Cmentarz ewangelicki w Białymstoku przy ulicy Wasilkowskiej*, Białystok.

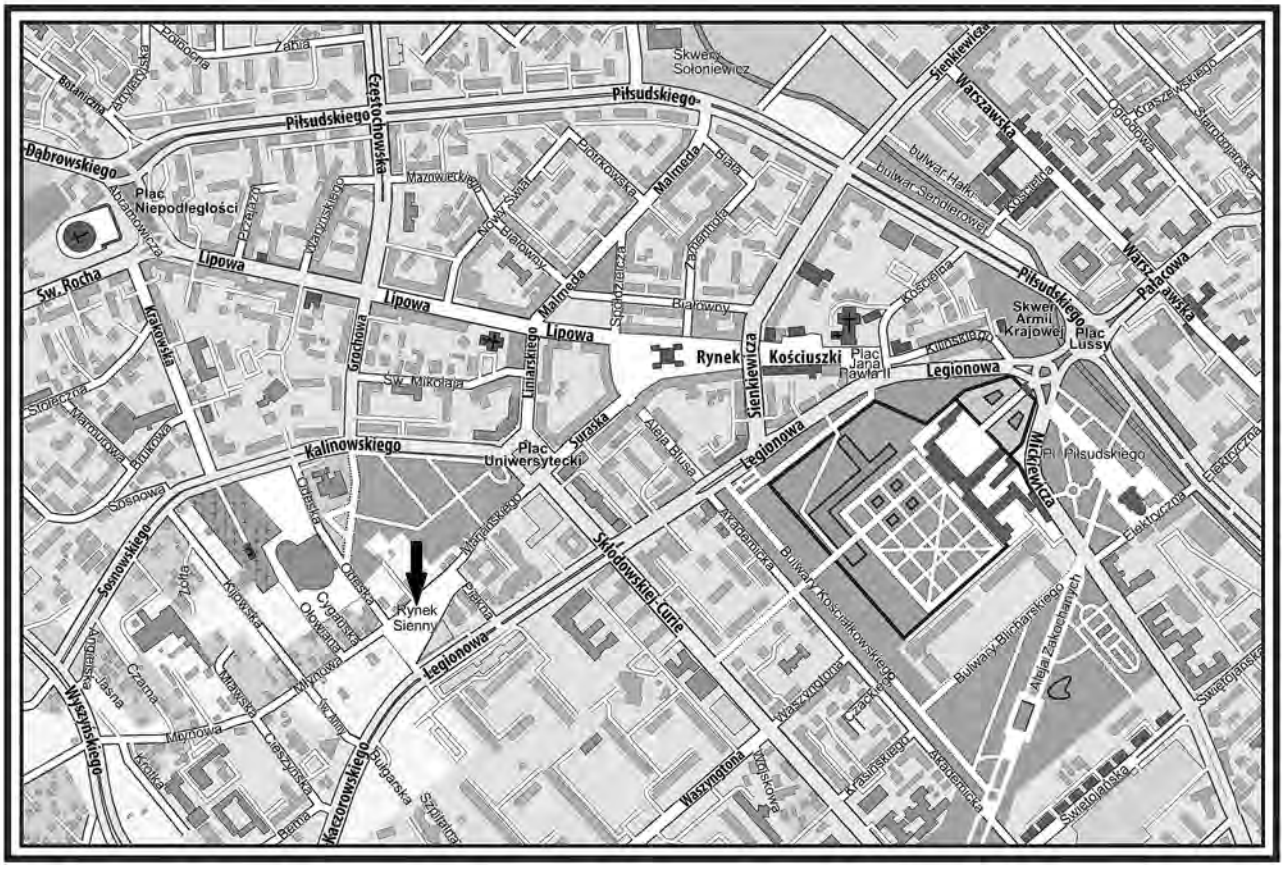

Ryc. 1. Współczesnego planu centrum Białegostoku z zaznaczonym najstarszym cmentarzem ewangelickim przy ulicy Młynowej (plan opracowany przez Ati-Kart, T. Popławski 2013)

Ryc. 2. Południowo zachodnia część kopi planu Białegostoku G. Beckera (oryginał datowany na 1799 r.) z zaznaczonym najstarszym cmentarzem ewangelickim przy ulicy Młynowej (oryginał w zbiorach Kartenabteilung Staatsbibliothek zu Berlin)

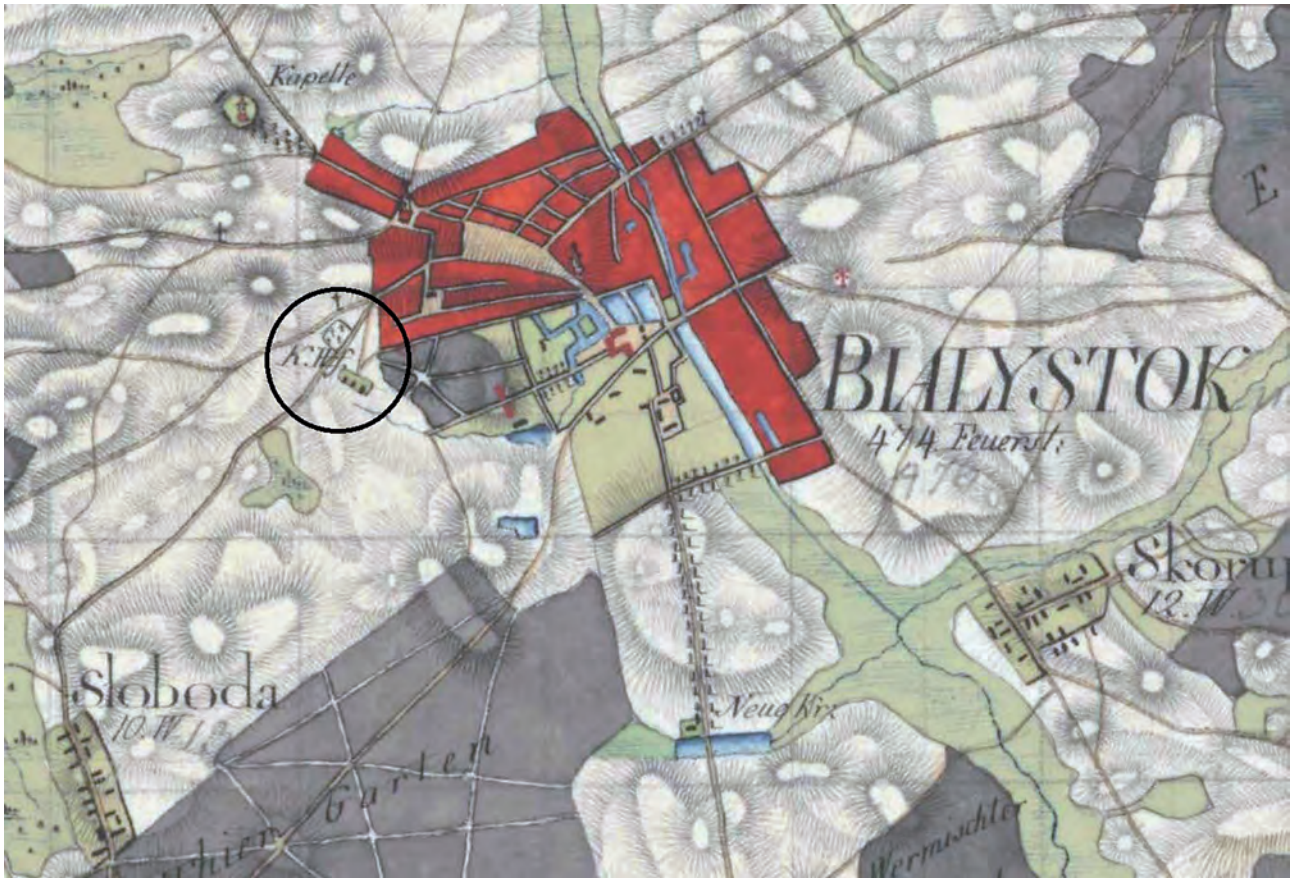

Ryc. 3. Białystok i okolice na wycinku mapy Textora z zaznaczonym najstarszym cmentarzem ewangelickim przy ulicy Młynowej (oryginał w zbiorach Kartenabteilung Staatsbibliothek zu Berlin)

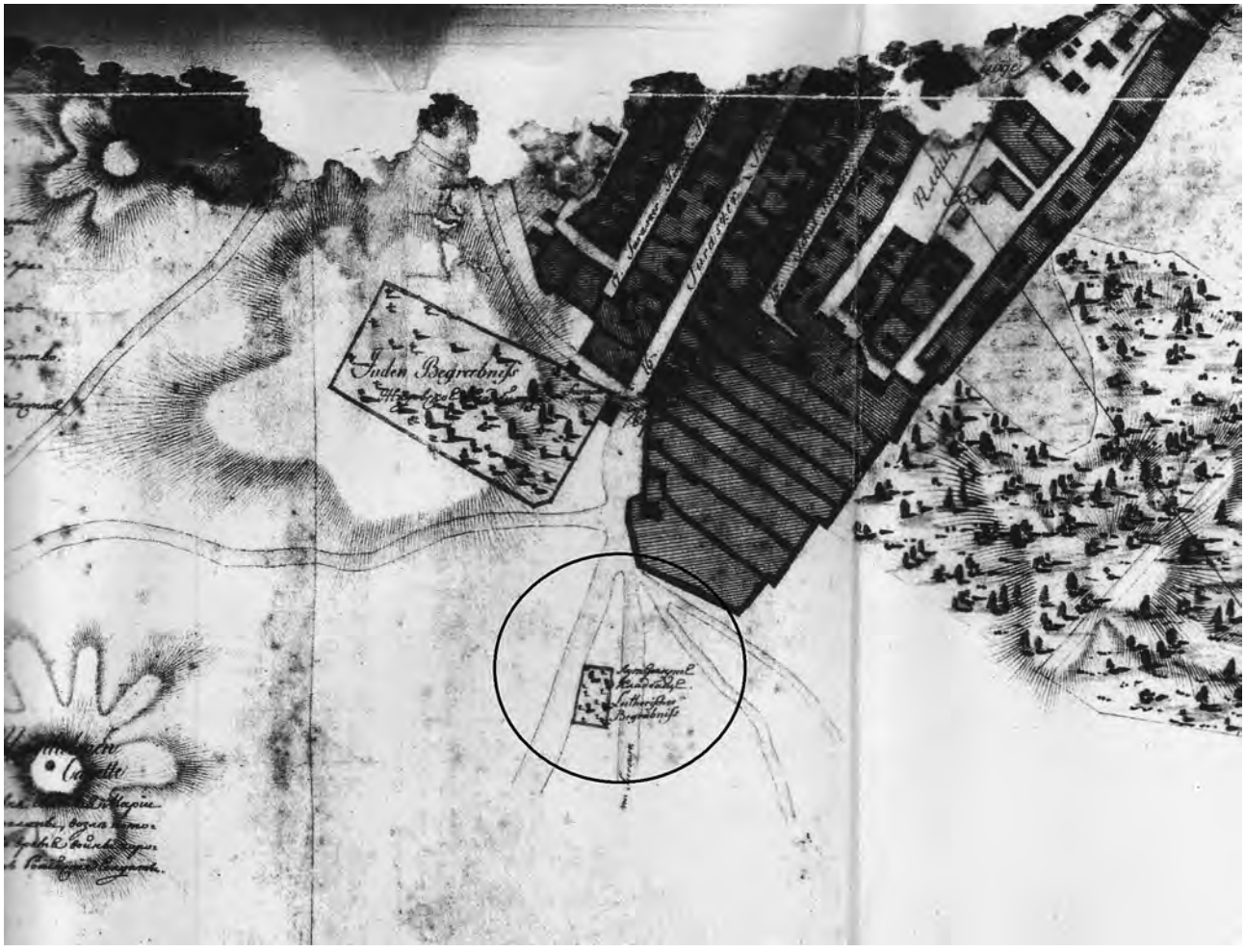

Ryc. 4. Wycinek planu: „Plan von der Stadt Bialystok / *План города Белостока*" z 1807 lub 1808 r., z zaznaczonym najstarszym cmentarzem ewangelickim przy ulicy Młynowej (wg A. Oleksicki 1996)

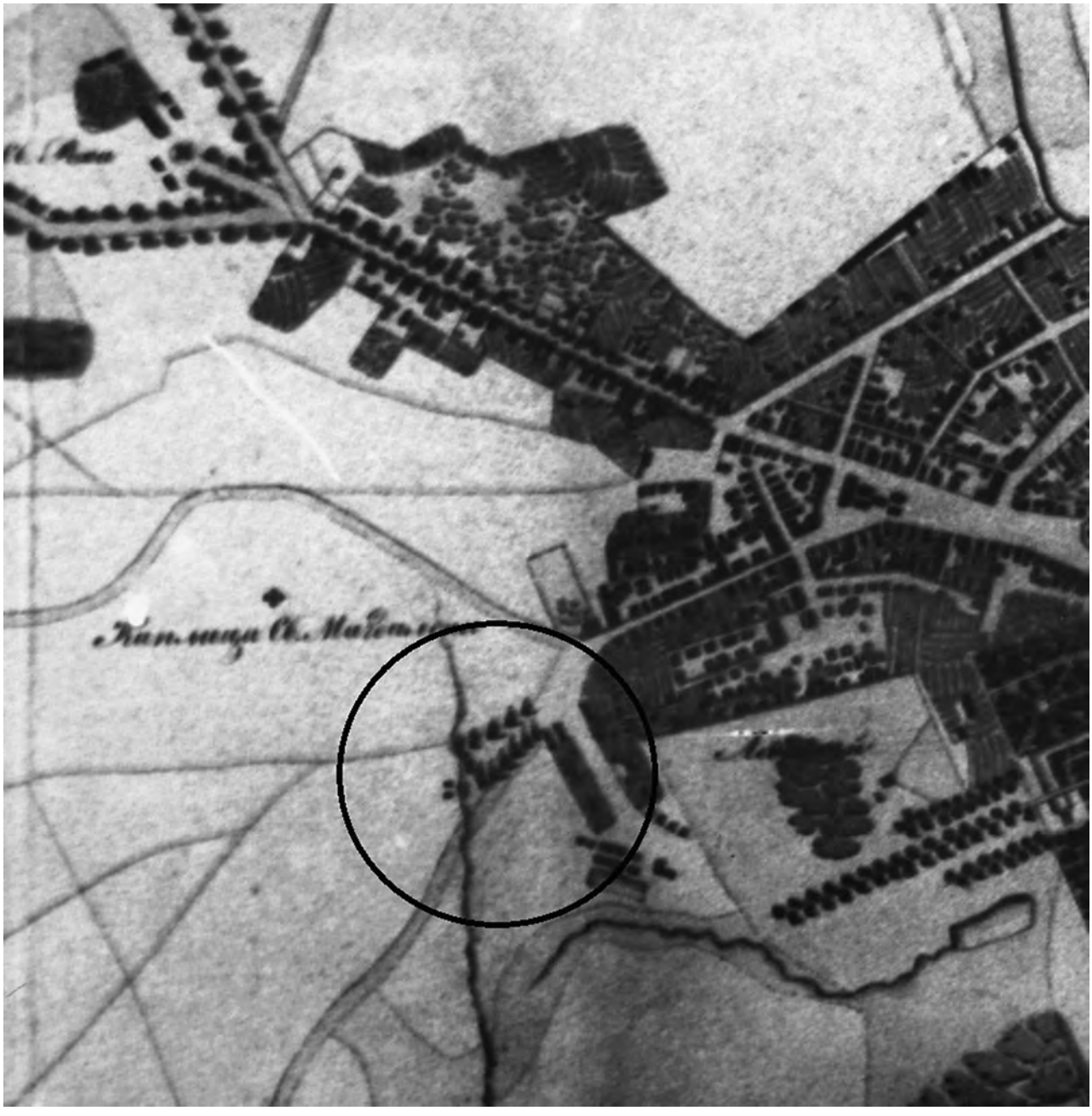

Ryc. 5. Wycinek planu: *„Plan lesnych dač belostockogo imienia …”* z 1808 r., z zaznaczonym najstarszym cmentarzem ewangelickim przy ulicy Młynowej (wg fotokopii przechowywanej w Archiwum Państwowym w Białymstoku)

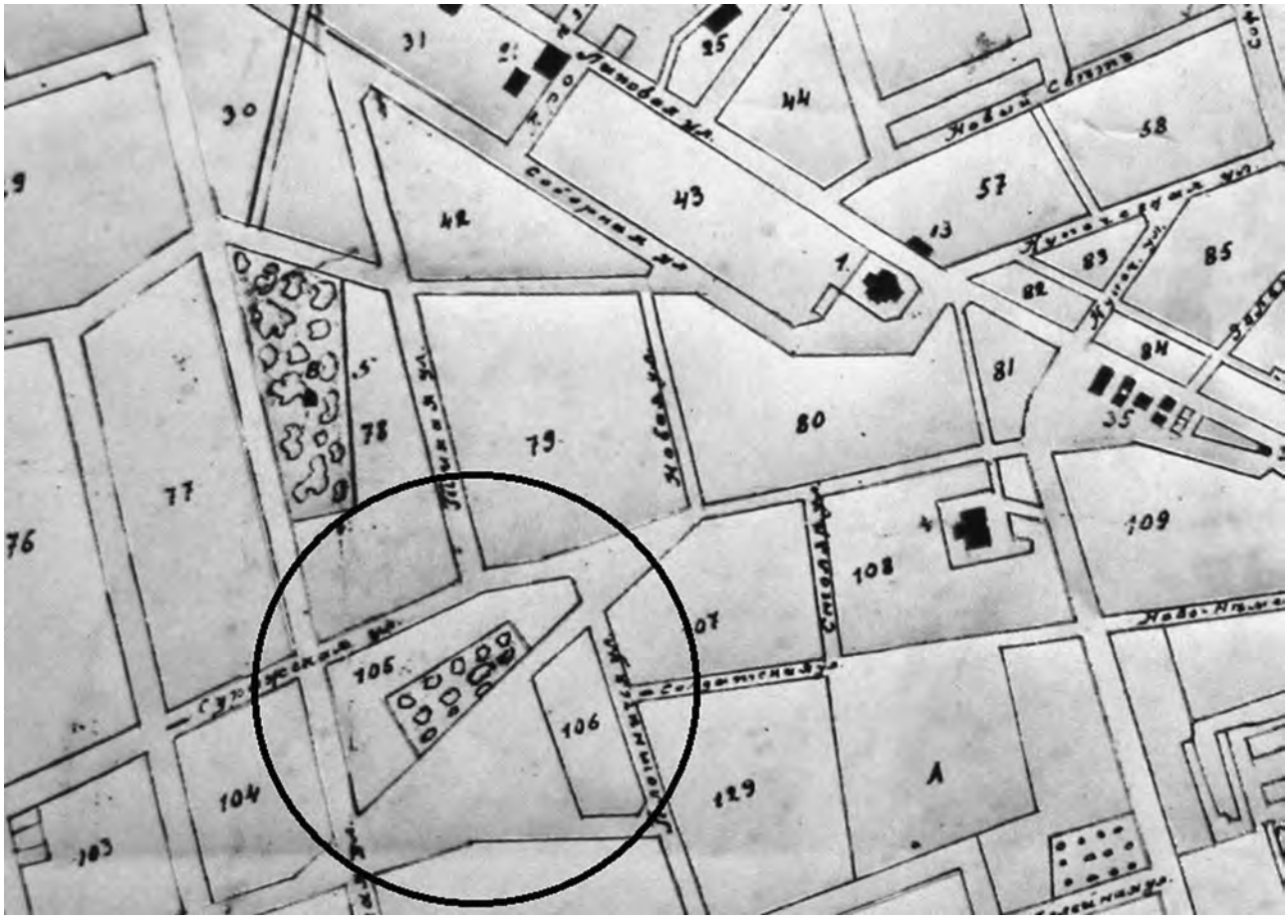

Ryc. 6. Wycinek planu *„Планъ города Белостока”* z 1887 r., z zaznaczonym najstarszym cmentarzem ewangelickim przy ulicy Młynowej położonym na działce nr 105. Sąsiadująca z terenem cmentarza od południa działka nr 106, to miejsce późniejszego Siennego Rynku (oryginał w zbiorach Archiwum Państwowym w Białymstoku)

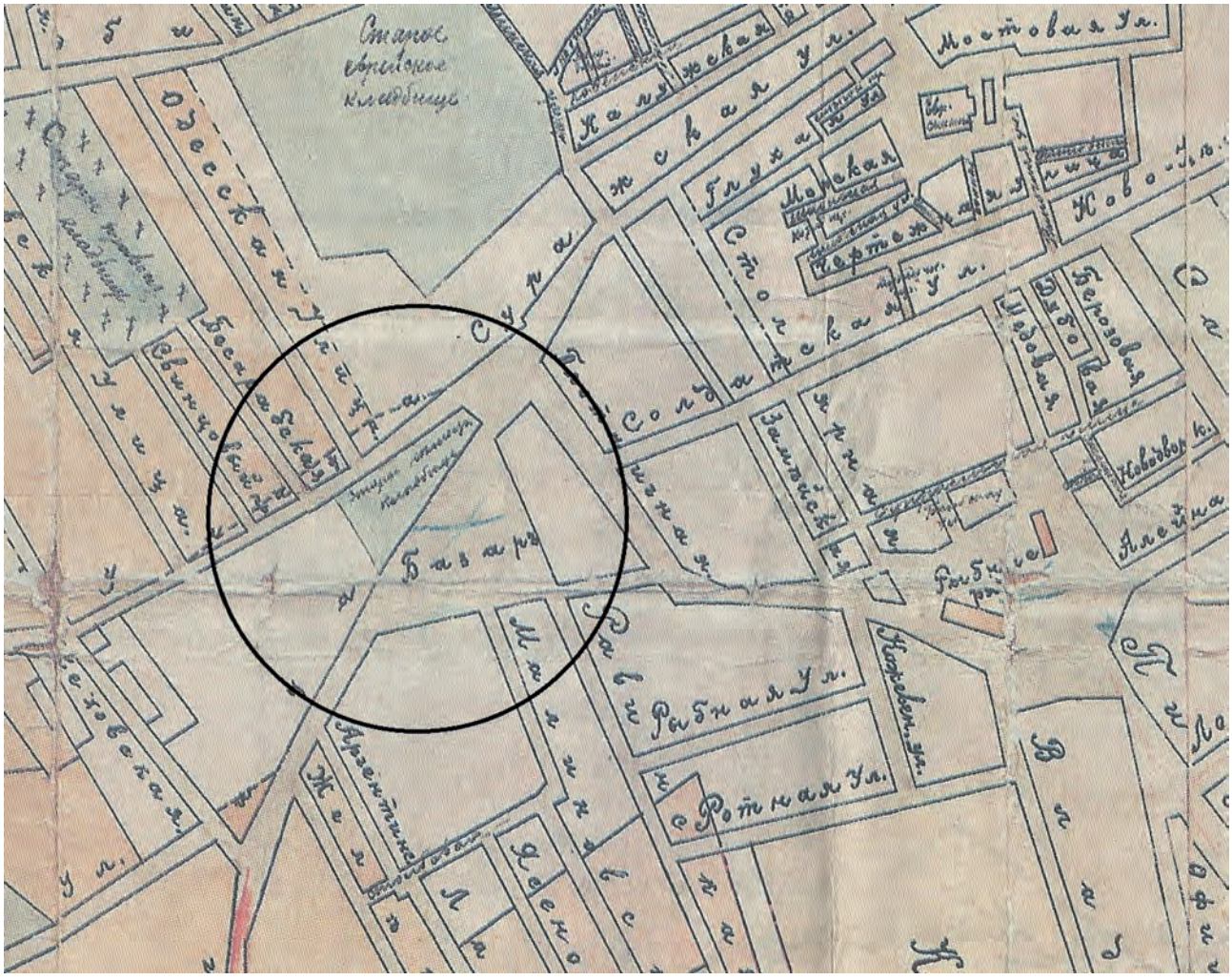

Ryc. 7. Wycinek planu *„Планъ города Белостока”* z końca XIX w. (kopia z 1914 r.?), z zaznaczonym najstarszym cmentarzem ewangelickim przy ulicy Młynowej i bazarem – późniejszym Siennym Rynkiem (oryginał w zbiorach Archiwum Państwowym w Białymstoku)

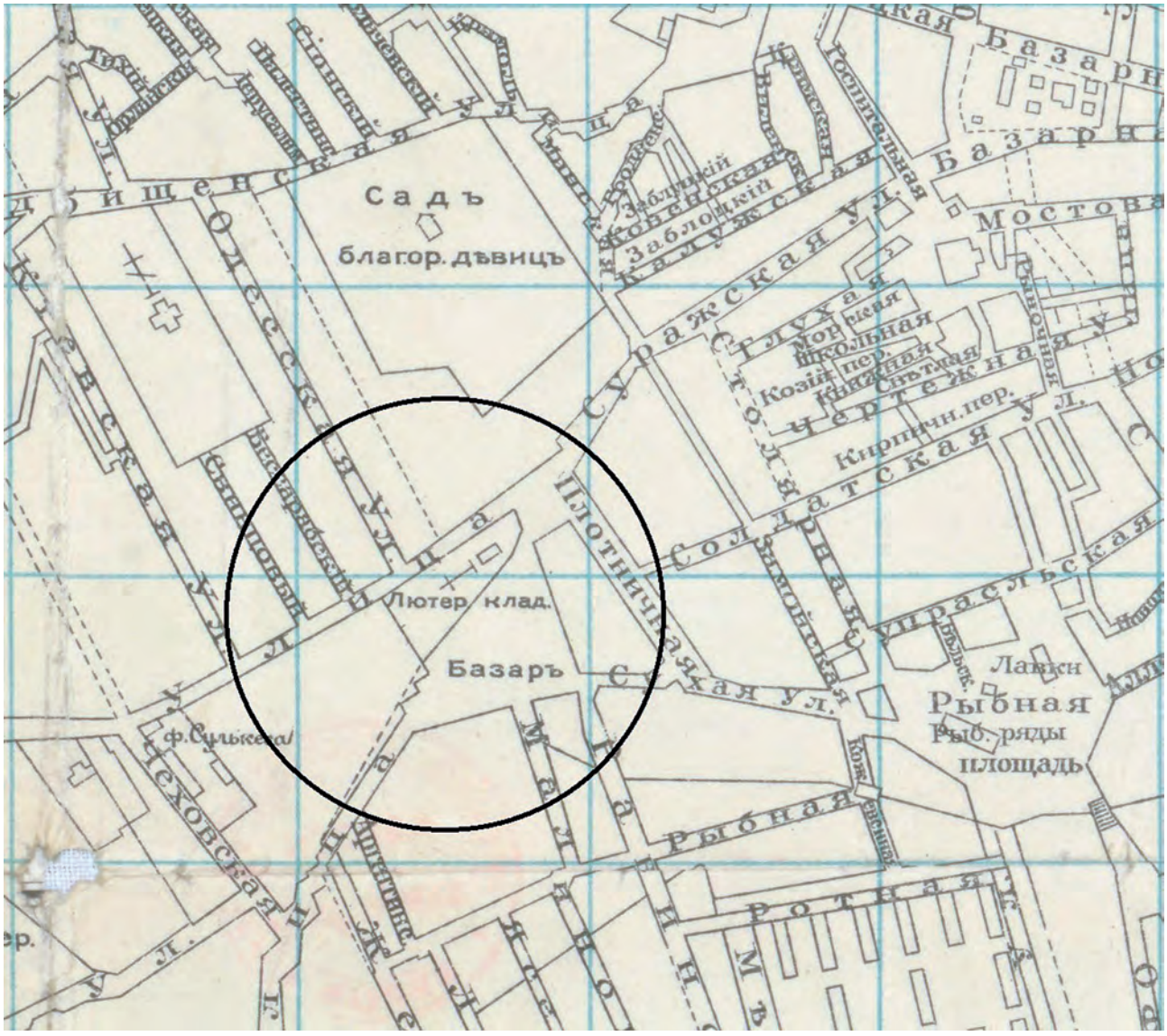

Ryc. 8. Wycinek planu *„Планъ города Белостока”* z około 1910 r., z zaznaczonym najstarszym cmentarzem ewangelickim przy ulicy Młynowej i bazarem – późniejszym Siennym Rynkiem (oryginał w zbiorach Kartenabteilung Staatsbibliothek zu Berlin)

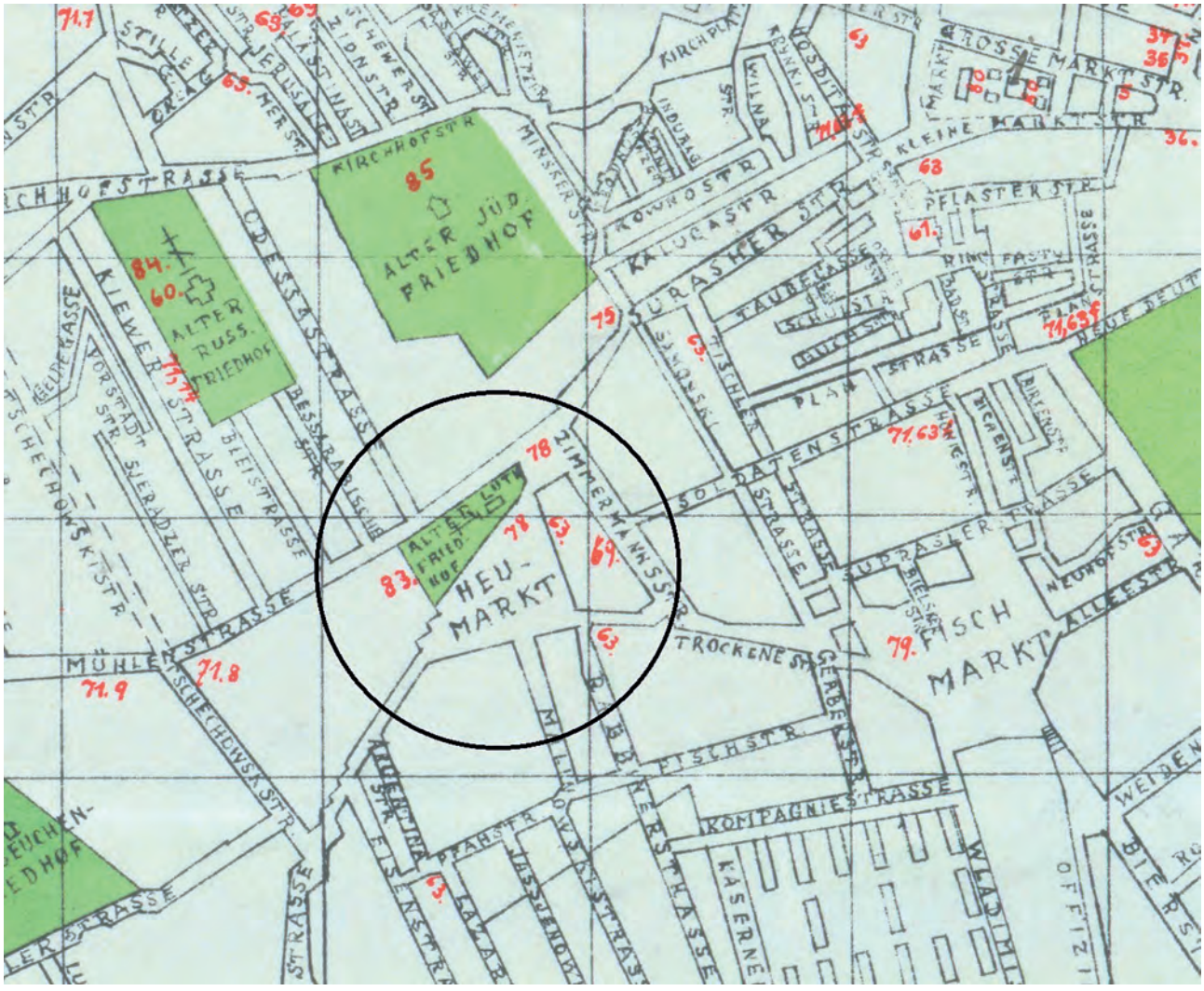

Ryc. 9. Wycinek planu *„Plan der Stadt Bialystok”* z czasów I Wojny Światowej, z zaznaczonym najstarszym cmentarzem ewangelickim przy ulicy Młynowej i *„Neumarkt”* – późniejszym Siennym Rynkiem (oryginał w zbiorach Kartenabteilung Staatsbibliothek zu Berlin)

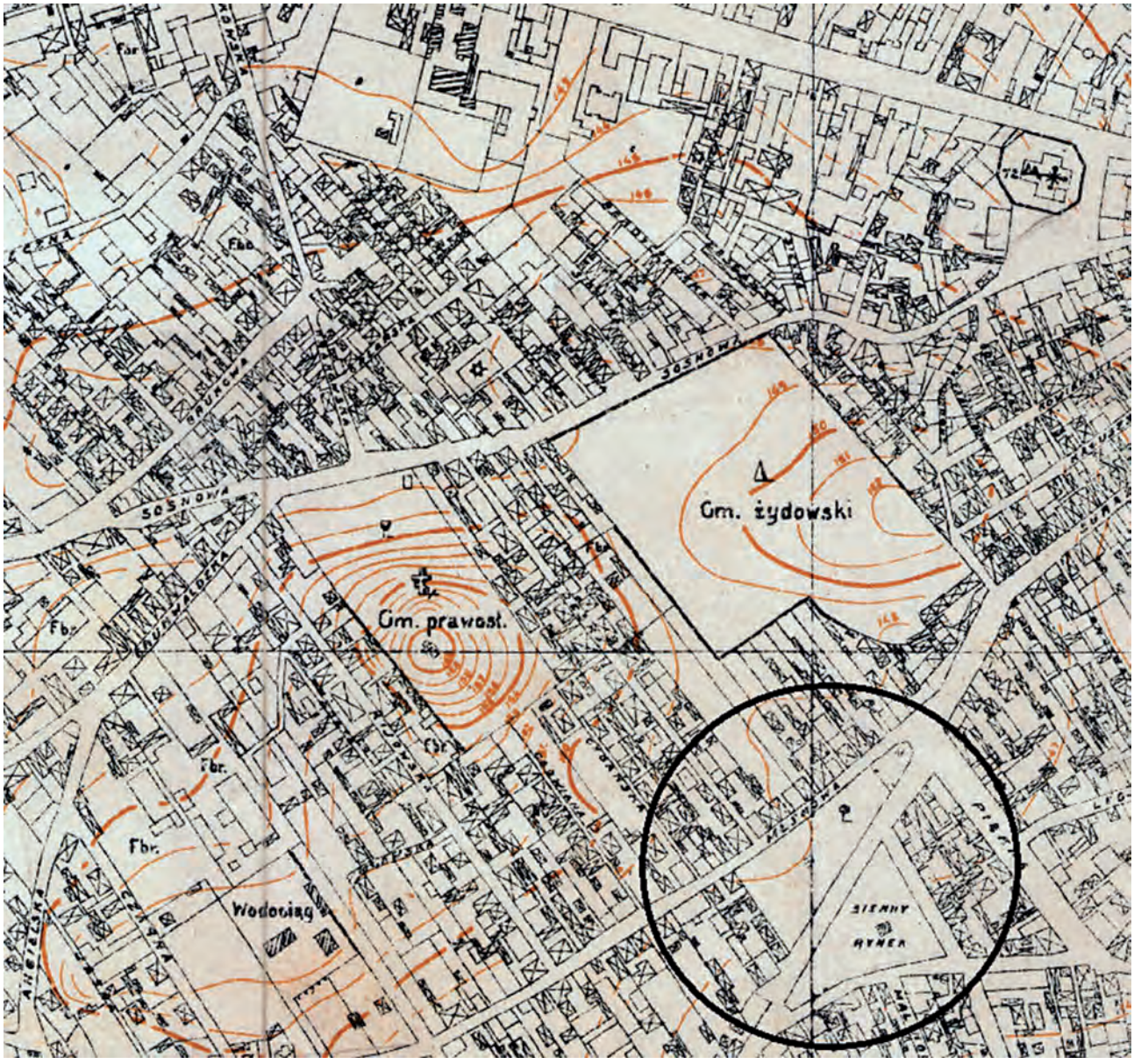

Ryc. 10. Wycinek planu Białegostoku z 1937 r., z zaznaczonym najstarszym cmentarzem ewangelickim przy ulicy Młynowej i *„Siennym Rynkiem”* (oryginał w zbiorach Archiwum Państwowego w Białymstoku)

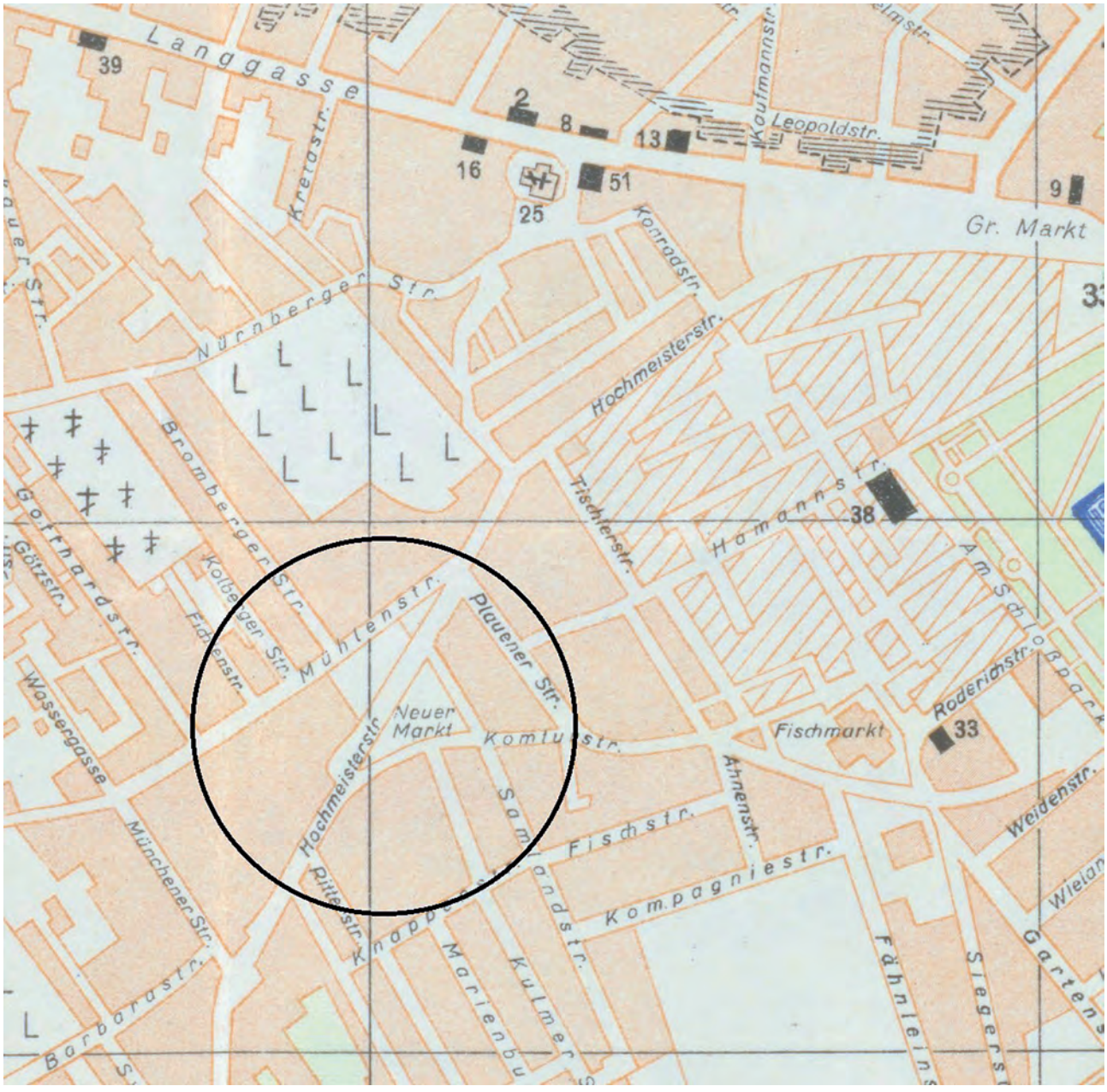

Ryc. 11. Wycinek planu: „Plan der Stadt Bialystok" z 1942 r., z zaznaczonym terenem najstarszego cmentarza ewangelickiego przy ulicy Młynowej i *„Neuer Markt"* – Siennym Rynkiem (oryginał w zbiorach Kartenabteilung Staatsbibliothek zu Berlin)

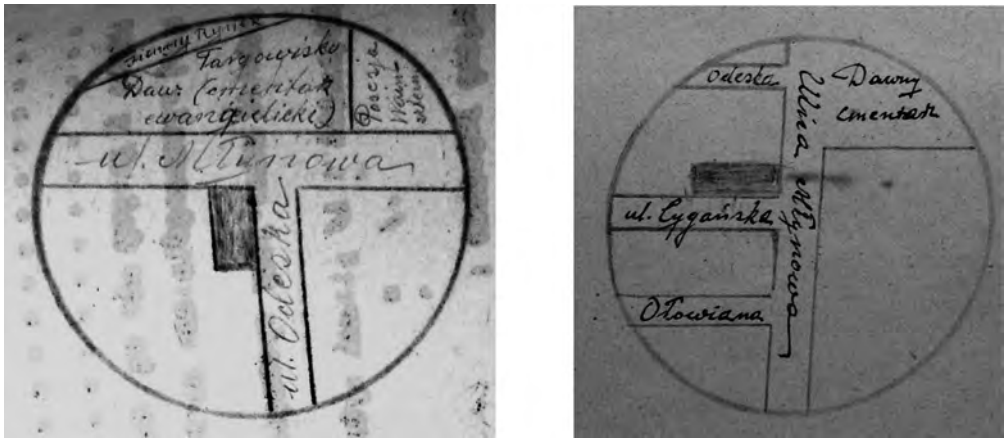

Ryc. 12. Wycinki odręcznych szkiców załączonych do akt dotyczących nieruchomości opuszczonych lub porzuconych na terenie m. Białegostoku, ul. Młynowa, 1945–1958 (oryginał w zbiorach Archiwum Państwowego w Białymstoku)

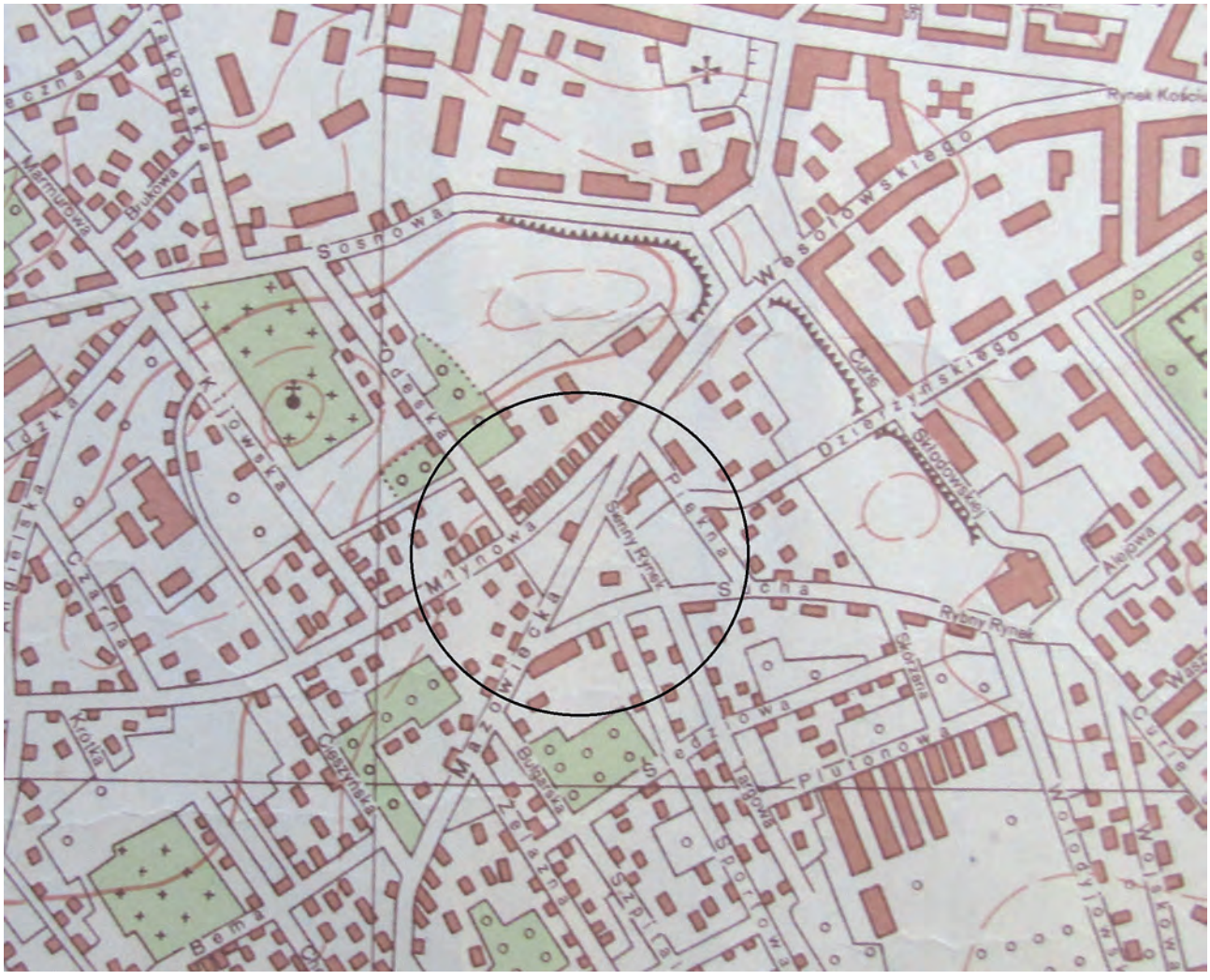

Ryc. 13. Wycinek mapy topograficznej arkusz Białystok z 1950 r. Przedwojenny Sienny Rynek nie jest już placem targowym. Nazwę tę nosi niewielka uliczka równoległa do ulicy Pięknej. Na dawnym cmentarzu ewangelickim, używanym od 1945 r. jako nowe targowisko, tuż po II Wojnie Światowej powstał budynek (oryginał mapy w zbiorach Archiwum Państwowego w Białymstoku)

Marlena Konicka, Anna Kozłowska

Rynek Sienny – targowisko na gruzach pamięci

Tradycje targów i jarmarków białostockich sięgają czasów Jana Klemensa Branickiego. Początkowo odbywały się na rynku wokół ratusza, jednak w XIX wieku zostały przeniesione na teren rynku na Piaskach, nazywanego w okresie międzywojennym Rynkiem Siennym. Znajdował się on w okolicach ulic Mazowieckiej i Młynowej[27]. Dzisiejszy Rynek Sienny nie jest tożsamy z tym, który istniał przed II wojną światową. Miejsce, które obecnie nazywamy Rynkiem Siennym było kiedyś ewangelickim cmentarzem, zaś jego pierwszej lokalizacji należałoby szukać tam, gdzie obecnie przebiega ulica Legionowa. Po II wojnie światowej nastąpiło przeniesienie nazwy w miejsce oddalone o kilkadziesiąt metrów i ulokowanie tam białostockiego handlu. Powojenna prasa nie wspomina ani razu o ewangelickim cmentarzu w tych okolicach, ani też o zmianie miejsca lokalizacji targu. Gazety przedwojenne wzmiankują o cmentarzu tylko raz. Cmentarz ewangelicki przy ul. Mazowieckiej zagubił się w pamięci mieszkańców w przeciągu zaledwie kilku lat wojennej zawieruchy. Stał się targowiskiem, mimo że pod ziemią wciąż spoczywały (i spoczywają) szczątki XIX-wiecznych mieszkańców Białegostoku.

Białostocka prasa XX- wieczna podaje wiele ciekawych szczegółów z życia Rynku Siennego. W kwerendach prasowych wzięto pod uwagę dostępne w Czytelni Czasopism Książnicy Podlaskiej: ,,Gazetę Białostocką'' (roczniki 1912–1916), ,,Dziennik Białostocki'' (roczniki 1919–1928), ,,Echo Białostockie'' (roczniki 1934, 1935, 1936), ,,Nowe Echo Białostockie'' (rocznik 1932), ,,Gazeta Białostocka'' (roczniki 1951–1975), „Gazeta Współczesna" (roczniki 1975–1989). Wszystkie te gazety są dziennikami, wydawanymi w XX wieku. Podawały wiadomości z regionu i świata. Jednak we wszystkich z nich, jako że wydawane były w Białymstoku, to informacje z miasta zajmowały szczególne miejsce. Również i temat Siennego Rynku pojawiał się stosunkowo często, przy wielu różnych okazjach, nie tylko przy omawianiu kwestii handlowych.

Targi i jarmarki

W latach powojennych, zwyczajowo targ na Rynku Siennym odbywał się w czwartek. Było to miejsce znane każdemu mieszkańcowi Białegostoku i okolic. Można było tu dostać wiele towarów, które nie były dostępne w sklepach. W dzień handlowy plac wypełniał się bryczkami i furmankami. W latach 50., podczas niesprzyjającej pogody nawierzchnia pokrywała się kałużami, ale zdawało się to nie przeszkadzać ani handlującym ani kupującym. Nikt też specjalnie nie zabiegał o czystość.

Targ z lat 50-tych i 60-tych XX w. przypominał każdy inny z tamtych czasów: głośne i tłoczne miejsce, ludzie wędrujący w różne strony, targujący się handlarze. Można było dostać tam wiele produktów spożywczych dostarczanych przez rolników z okolicznych wsi: śmietanę, masło, jaja, gęsi, kury. Sprzedawano również warzywa, w tym też ziemniaki, których niedobór był często obserwowany w miejskich sklepach. Handlowano trzodą chlewną i końmi. Gospodynie oferowały również tkane przez siebie szaliki i kapy. Można było dostać materiał na odzież oraz gotowe ubrania. Reporterzy „Gazety Białostockiej" nie-

[27] W. Kowalczuk, *Jarmarkowe nastroje. Jarmark na świętego Jana w relacjach prasy białostockiej z lat 1913–1992*, Białystok 2009, s. 5–10.

jednokrotnie udawali się na targowisko, wobec tego w gazecie znajdziemy wzmianki o tym, jakie warunki na nim panowały. Jeden z redaktorów zaobserwował zły stan sanitarny targu. Opisywał brak podstawowych zasad higieny przy przechowywaniu towarów oferowanych przez przyjezdnych kupców. Produkty spożywcze sprzedawano, według jego relacji, bezpośrednio z ziemi, czasem z brudnych drewnianych stołów. Karcący opis czwartkowego targowiska na Rynku Siennym nie wydawał się jednak odstraszać ludzi, bo odwiedzały go tłumy. „Gazeta Białostocka" interweniowała również w sprawie skarg klientów dotyczących handlowania artykułami spożywczymi „nie pierwszej jakości".

O znaczeniu Rynku Siennego może świadczyć też fakt, iż ,,Gazeta Białostocka'' zamieszczała dość regularnie (szczególnie na początku lat 60. XX wieku) relacje z czwartkowego targu. Podawano informacje o sprzedawanych produktach i ich cenach.

Wyjątkowym dniem targowym był Jarmark na Jana. Odbywał się co roku w okolicach dnia 24 czerwca. Ściągał do miasta tysiące osób. Można było na nim kupić wszelkie potrzebne w gospodarstwie domowym produkty: kołowrotki, kufry, beczki i gliniane naczynia, osełki i wiele innych. Oprócz tego handlowano narzędziami gospodarskimi, kosami, siekierami, trzonkami. Sprzedawano również nasiona, owoce i to, co o tej porze roku można było znaleźć w przydomowych ogródkach. Oprócz czysto handlowych celów, ludzie przybywający na jarmark wykorzystywali czas na rozmowy, zabawę, jedzenie i picie.

Centrum handlowo-usługowe

Nie tylko stragany można było odwiedzać na *Siennym*. Były tam również m.in. sklepy MHD (Miejskiego Handlu Detalicznego), które oferowały szeroki wybór produktów. Można było je nabyć nie tylko w „targowe" czwartki ale również na co dzień. Reklamy zamieszczane w „Gazecie Białostockiej" wskazują, że można było w nich dostać materiał na sukienki, płaszcze czy też kupić obuwie. Prowadzono także sprzedaż komisową. Obok sklepów MHD znajdowały się tu sklepy i stragany PSS (Powszechnej Spółdzielni Spożywczej).

Duże znaczenie dla popularności Rynku Siennego miały usługi oferowane w jego okolicach. Plac handlowy otaczały ze wszystkich stron budki usługowe, w których można było załatwić mnóstwo spraw związanych z codziennym życiem. Znajdowały się tutaj nie tylko sklepy, kioski (m.in. „Ruch"), ale i wszelkiego rodzaju spółdzielnie. Oferowano usługi krawieckie, szewsko-cholewiarskie, komisowe, fryzjerskie. Skupowano również skóry zwierząt futerkowych. Jak donosili redaktorzy „Gazety Białostockiej" na Rynku Siennym są:*(...) szklarnie, punkty renowacji odzieży, skup* używanych bucików i odzieży, punkty usług krawieckich, pracownie czapek i torebek, biuro pisania podań, punkt *repasacji pończoch, reperacji rowerów i maszyn do szycia, naprawy beczek i plisowania sukien(...)*[28]. Znajdował się tam też punkt skupu szmat i odpadków. Na rynku sprzedawano nawet radziecką prasę.

Ciekawym zjawiskiem na Rynku Siennym był handel *ciuchami*. Przysłana w paczkach z zagranicy odzież była smakowitym kąskiem dla białostockich pań, zagraniczne metki przyciągały nawet wtedy, gdy noszone już wcześniej ubrania miały ślady używania. Handel *ciuchami* na Rynku Siennym doczekał się nawet utworu poetyckiego. Złośliwy sonet, oddający ducha propagandy socjalistycznej tamtych lat, został opublikowany na łamach „Gazety Białostockiej" w 1956 roku, a jego autorem był Kazimierz Nowak[29].

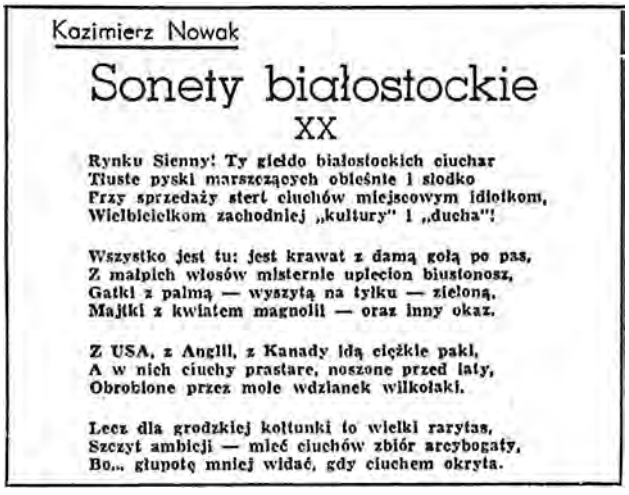
Kazimierz Nowak

Sonety białostockie

XX

Rynku Sienny! Ty giełdo białostockich ciuchar
Tłuste pyski marszczących obleśnie i słodko
Przy sprzedaży stert ciuchów miejscowym idiotkom,
Wielbicielkom zachodniej „kultury" i „ducha"!

Wszystko jest tu: jest krawat z damą gołą po pas,
Z małpich włosów misternie uplecion biustonosz,
Gatki z palmą — wyszytą na tyłku — zieloną,
Majtki z kwiatem magnolii — oraz inny okaz.

Z USA, z Anglii, z Kanady idą ciężkie paki,
A w nich ciuchy prastare, noszone przed laty,
Obrobione przez mole wdzianek wilkołaki.

Lecz dla grodzkiej koltunki to wielki rarytas,
Szczyt ambicji — mieć ciuchów zbiór arcybogaty,
Bo... głupotę mniej widać, gdy ciuchem okryta.

Spekulacja – wróg gospodarki PRL

Na Rynku Siennym handlowano wszystkim, co zdołano wyprodukować w gospodarstwach wiejskich. Sprzedawać można było tylko nadwyżki produkcji. Rolnik, który nie oddał zakontraktowanej normy plonów lub zwierząt nie mógł sprzedawać niczego na wolnym rynku, bo *powodowało to niedobór towarów w sklepach*. Wobec tego wydawano specjalne zaświadczenie – pozwolenie na sprzedaż artykułów rolnych na targach.

[28] Gazeta Białostocka, nr 305(1953).
[29] Gazeta Białostocka, nr 72 (1956).

Rynek Sienny nie był miejscem, gdzie specjalnie przestrzegano tej zasady. Przy wjeździe nie egzekwowano zaświadczeń o spełnieniu obowiązku wobec Polski Ludowej. Szerzyła się też spekulacja, której próbowano przeciwdziałać. Groziły za nią ciężkie kary, zdarzało się, że za sprzedaż nielegalnych towarów wysyłano do obozów pracy, ale najczęściej stosowaną karą były grzywny sięgające kilkuset złotych. Podstawą do karania handlowych przestępców był dekret wydany przez rząd Polski Ludowej w 1953 roku, który nakazywał karać spekulantów aresztem, grzywną lub więzieniem. Za znaczne wpływanie na podwyższanie cen towarów groziło od 2 do nawet 10 lat pozbawienia wolności a także konfiskata towarów. Za pobieranie wygórowanej ceny za usługi groziło więzienie i grzywna do 5000 zł[30].

Zdarzały się też kompleksowe kontrole, które ujawniały wiele niezgodnych z ówczesnym prawem transakcji przeprowadzanych na Rynku Siennym. „Obławy" na spekulantów wyłapywały nieraz do kilkudziesięciu osób. Stawały one przed Kolegium Orzekającym Prezydium MRN (Miejskiej Rady Narodowej). Recydywiści na polu nielegalnego handlu karani mandatami często wracali do uprawianego procederu. Spekulantem stawał się handlarz, który zwiększał ceny towarów nawet nieznacznie ponad obowiązujące stawki rynkowe.

Ciekawostki ze starego i nowego Rynku Siennego

Działalność na Rynku Siennym w dwudziestoleciu międzywojennym nie ograniczała się tylko do handlu, gdyż w gamie usług znajdowały się też usługi lekarskie. Przedwojenne wydania „Echa Białostockiego"/„Nowego Echa Białostockiego" czy „Dziennika Białostockiego" zamieszczały reklamy *Lecznicy lekarzy-specjalistów* oraz poradni dla ciężarnych kobiet. Mieściła się przy ul. Mazowieckiej 5 i, jak można dowiedzieć się z ogłoszenia, znajdowała się w obrębie Siennego Rynku.

„Nowe Echo Białostockie" z 1932 roku donosiło o strajku rzeźników w Białymstoku. W całym mieście zaczęło brakować mięsa, a punkty sprzedaży były zamknięte. Rynek Sienny posłużył w tej kryzysowej sytuacji władzom miasta do otwarcia jednej z trzech jatek miejskich aby zaopatrywać mieszkańców w sprowadzane z okolicznych miast mięso.

Otoczenie Rynku Siennego zdawało się być niezbyt bezpiecznym i ciekawym miejscem. Jak przystało na targowisko, grasowali na nim złodzieje i kieszonkowcy. W gazetach białostockich, zarówno przedwojennych jak i powojennych, nie brakowało wiadomości o kradzieżach dokonywanych na rynku. Przedwojenny. „Dziennik Białostocki" informował nawet o bójkach na pięści.

„Gazeta Białostocka" z 1957 roku poświęciła problemowi okolicy Siennego Rynku obszerny artykuł. Donoszono o pijakach wytaczających się z knajp znajdujących się na ulicy Pięknej i Mazowieckiej. Gros klientów przenosiło się tam prosto z targowiska. Często można było ich znaleźć leżących na ulicach, pijanych do nieprzytomności czy załatwiających swoje potrzeby fizjologiczne. Jak donosili reporterzy „Gazety Białostockiej", w okolicy swą „działalność" prowadziły również prostytutki. Wygląd rynku i całej dzielnicy kontrastował, z „… *reprezentacyjnym śródmieściem z «Delikatesami» i Powszechnymi Domami Towarowymi*."

Którędy na targ?

Lata 1967 i 1968 przyniosły dla Białostoczan i mieszkańców regionu zmianę miejsca czwartkowego handlu. Zgodnie z duchem nowoczesności rynek przeniesiono w nowe miejsce, czyli w okolice ulicy Bema i do wybudowanych tam hal. Rynek Sienny służył już tylko jako miejsce drobnego handlu. Na koniec lat 60-tych XX w. zaplanowano wyburzenie znajdujących się tam zbędnych budynków i przygotowanie terenu pod rozbudowę Osiedla Centrum. Konkurs na plany przebudowy ogłoszono i rozstrzygnięto już w 1962. Zmiana oblicza wątpliwej „wizytówki" Białegostoku nie doszła jednak do skutku. Miasto rozwijające infrastrukturę dosyć intensywnie i w końcu lat 60. XX w. nie miało pieniędzy na inwestycje wokół targowiska. Przebudowę rozpoczęto dopiero w połowie lat 70. XX w. Symbolicznym faktem było wyburzenie w 1969 roku drewnianej studni, słynnej *wodopojki*. W roku 1970 ciągle istniały jeszcze relikty targowiska, gdyż niektórzy z kupców dostali pozwolenia na sprzedaż swoich towarów. Jednak byli to tylko ci, którzy „partycypowali" w budowie pawilonów handlowych, które miały stanąć w tej okolicy.

Likwidacja targowiska na nowym Rynku Siennym nie przyniosła spokoju zmarłym pochowanym na dawnym cmentarzu ewangelickim. W latach 70. i 80. XX w., w miesiącach letnich, na wybrukowanym, pustym placu, rozstawiali swój namiot wędrowni cyrkowcy. Ku uciesze gawiedzi, w klatkach i na arenie porykiwały groźnie lwy. Swoje atrakcje oferowały tu również objazdowe wesołe miasteczka.

[30] Dekret z dnia 4 marca 1953 roku o ochronie interesów nabywców o obrocie handlowym, Dz. U. nr 16, poz. 64.

— **Wybory starosty.** We środę 26 b. m. został wybrany na starostę p. Piotr Kitszel i na członków zarządu mieszczańskiego p.p. H. Lessing i H. Weller. Jako kandydat na starostę został wybrany p. F. Faust, a na członków zarządu p.p. A. Białkowski i D. Bubryk.

— **Jarmark.** W d. św. Jana, 24 b. m. odbył się w Białymstoku doroczny jarmark. Już w sobotę 22 b. m. można było widzieć w mieście tłumy kobiet wiejskich ze zwojami płótna, ręczników i innych wyrobów. W poniedziałek wszystkie rynki miejskie zapełnione były niezliczonemi tłumami kupujących i sprzedających. Nawieziona była niezliczona ilość narzędzi gospodarczych. Rynek obok koszar pułku Włodzimierskiego zastawiony był końmi. Konie w tym roku drogie.

— **Sprostowanie.** VII kl. gimnazjum żeńskiego ukończyła Janowiczówna Aniela, a nie Janina.

śledczego.

Dwa ciosy nożem

Wczoraj o g. 5 min. 30 popoł. do przechodzącego Rynkiem Siennym 34 letniego Josela Zelmanowicza, tragarza (ul. Stolarska 1) podszedł z tyłu osobnik i zadał mu dwa ciosy nożem. Rannego w stanie ciężkim przewieziono do szpitala św. Rocha.

Zelmanowicz przypuszcza, iż sprawcą mógł być niejaki Bolesław Wiśniewski (ul. Bema 43), z którym ma zatarg na tle osobistych porachunków. Policja prowadzi dochodzenie.

Podwyżka cen chleba w Grodnie

W Związku z podniesieniem

ległości 40 m. w kierunku gajowych z karabinu, lecz chybił. Złodziei leśnych poszukuje policja.

KRADZIEŻE

— Ze sklepu „Zjednoczenia" na Siennym Rynku skradziono pieczywa, na sumę 36 zł.

— Boruchowi Urlańskiemu (Wąska 3) skradziono palto damskie i zegarek wartości 165 zł.

— Henrykowi Horodeńskiemu (Szosa Wschodnia 32) skradziono szynki i sadło na sumę 60 zł.

Wystarcza kilka kropel

Odol posiada niesłychanie dodatnie znaczenie dla pielęgnowania jamy ustnej! Odol nietylko

Dyrekcja syła następ „W piątek dzinie 10 nam Z.O.K szykanach nych wobe Gdańsku i zwaniem filmów nie jednak term odwetowej Na drugi botę 11 b. zapowiedzi „Wiktorja w wersji f chodzenia ten został w grudniu

dyrekcji kina „Apollo", ze solidaryzuje się z akcją odwetową „Żaden niemiecki film w

KRADZIEŻE

— Z mieszkania Apolinarego Makowskiego (Sobieskiego 22) nieznani sprawcy skradli biżuterję i garderobę na sumę 570 zł.

— Lubie Nolinowicz (Sienkiewicza 36) skradziono walizkę z garderobą wartości 100 zł.

— Do mieszkania Izaaka Zająca (Kupiecka 27) dostali się przy pomocy podrobionego klucza złodzieje i skradli biżuterję i garderobę wartości 700 zł.

— Lejzorowi Małemu (Próżna 2) skradziono kurtkę skórzaną i 20 zł.

— Z budki na Siennym Rynku, należącej do Jadwigi Maciejewskiej, skradziono wędliny wartości 65 zł.

kina „Gryf" z p śniejszego zawiad kocie niemieckich kontraktowane f niemieckiej natyc lała.

Z poważaniem: du (—) J. Pilec Obwodu (—) Kre

P.S. Kina miast całkowicie zastc akcji bojkotu filr kich i energiczni prowadziły. Nato sta, a w tej liczb jeszcze po dzień ją filmy niemieck

Kie (—

Najlepsza loka

Place budowlane zielnicy miasta, wie kwadratowych wzwy Informacyj udziela Poprzeczn

ORTOPEDYSTA

sław lat 8 mieszk. wsi Płoszyce. Obszar zniszczonych zasiewów i wysokość strat narazie nieustalone.

Walka z potajemnym ubojem

Posterunkowy z III komisarjatu P. P. Wiśniewski Antoni, wykrył w dniu wczorajszym w mieszkaniu Chajgina Bejmy, przy ul. Mickiewicza 45 pewną ilość cielęciny, pochodzącej z potajemnego uboju.

Pomocnik sekwestra I urzędu skarbowego Edward Edelwajn, znalazł u Felicji Wagnerowej zamieszkałej przy ul. Szpitalnej 20 (stragan Nr. 49 na Rynku Siennym), pewną ilość słoniny, porażonej silną wągrzycą, szkodliwą dla konsumenta.

Kontroler potajemnego uboju Karol Herauf, wykrył 30 kg. mięsa wołowego, należącego do Zejdy Rushanow z Choroszczy, która usiłowała przemycić je do Białegostoku, bez przepisowej kontroli Stacji Kontroli Sanitarnej tut. rzeźni miejskiej. Ten sam kontroler Herauf, wykrył 29 kg. mięsa wołowego u Leji Chalewiczowej w Choroszczy, która również starała się przemycić je do Białegostoku. Mięso to było oddzielone od kości i pocięte na drobne kawałki, tak, że nie można było ustalić pochodzenia tego mięsa.

Urlopy

Sekretarjat wojewódzki B. B. W. R. komunikuje, że kierownik sekretarjatu, p. pos. Dabulewicz, z dniem 15 lipca b. r. rozpoczyna miesięczny urlop wypoczynkowy, podczas którego zastępować go będzie p. Anatol Pleskaczewski.

Oskarżeni twierdzili w swem ostatniem słowie, za wyjątkiem Jackowskiego, że są niewinni.

Sąd udał się na naradę.

Utopiła niemowlę

W rzece Roś, koło miejsku

absolwentów dokształcają dnia 19 lipca lipca b. r. ciągu przyjo od godz. 18- celarji szkol pragnie po czas, oraz w ganizm, niec pisaniem na miejsc jest Kandydaci, winni stawić dnia 17 b. m boisku szkoły ulgowa za p nie, noclegi, z tylko 5 zł. o

Zbic zapowiad

Idealny w i rozwoju zb kilku tygodni zasiewy uleg białostockieg poprawie. P jakkolwiek ol uległ w por ubiegłym pev

dokonane podczas sprzeczki na tle politycznem.

KRADZIEŻE

Z korytarza klubu żydowskiego przy ul. Jurowieckiej 10, został skradziony Calewiczowi (Zamenhofa 26) rower firmy „Dürkopp" wartości 70 zł.

— Dorożkarz Kazimierz Dzienis (Wiejska 72) zabrał płaszcz Józefowi Banasiowi ze wsi Kalinówka.

— Michałowi Zmiejko ze wsi Nowo-Aleksandrowo gm. Obrubniki skradziono na Siennym Rynku z kieszeni spodni 10 zł.

ale szkołą

Jeśli ch gminny, rosyjskim terenie te zarządy g rozszerza samorządc wybór rac stkich gmi rządów g gminne. O więc miel rady gmin nego i cia

Dr. J.

Przedwojenna prasa białostocka (Gazeta Białostocka, 1913 r. i Dziennik Białostocki, lata 1931–1933) o starym Rynku Siennym – tym, który znajdował się w okolicach dzisiejszej ulicy Legionowej, naprzeciwko Osiedla Piaski. Po II wojnie światowej przeniesiono targ i jego nazwę (Rynek Sienny) na teren cmentarza ewangelickiego.

go" tj. ławników.

Bicie i pobicia

— Sekwestrator Magistratu J. Jeneralczuk został poturbowany przez S. Linczewską (Sienkiewicza 23), której chciał zabrać zasekwestrowane za podatki meble.

— Na Siennym Rynku Michał Gołubowski (Spacerowa), pobił Gierwałowskiego Fl. (Skorupska 21), któremu na dodatek zginął zegarek i gotówką 100 zł.

— Korzul Piotr (Chmielna 14) wybił kamieniem dziurę w głowie swemu sąsiadowi Wojtydze Al.

— Marja Froniewska (Wązka 34) pobiła i oblała gorącą wodą pasierbicę swą Felicję, którą odwieziono do szpitala.

mostów, spraw prąd i dzierżaw wa uboju wiepr żytku.

Przemawia rządu.

Zarząd Sto piątek o godz. siedzenia. Na o powzięto szereg mi postanowion nie członków w raz opracowanu jewody, w który wszystkie niedo przedmieść, na P. Wojewoda zv rzeczą nie d krańce wojewód tak zaniedbane.

Na następr

Zelwianką wpadł do rzeki i utonął. Zwłoki wydobyto po 2-godzinnem poszukiwaniu.

Samobójstwo gazeciarza i pisarza religijnego

— Popularny na Siennym Rynku sprzedawca gazet Jan Sadowski, l. 55, (Zaściańska 9) popełnił samobójstwo przez powieszenie.

— Muzykański Szmul (Waszyngtona 6), pisarz religijny, popełnił samobójstwo również przez powieszenie.

Z powodu wyjazdu SPRZEDAM TANIO MEBLE

ry przyłapany n zamiast używ rowerze, będzie sów w więzieni

OSZCZE

Nie trzeba wyda Należy tylko pr przesłać do sa wszelk

Przyjmujemy też d

Za dobroć i gwarantuje Farbiarnia,

M. TARAPAT 7 dniem 1-go

PRÓBA BICIA REKORDÓW

nej pracy dla dobra Ojczyzny.

Z upoważnienia Wojewódzkiego Sekretarjatu B. B. W. R. komunikujemy, iż wstęp na salę obrad odbywać się będzie za specjalnemi zaproszeniami.

łeczeństwa. Ze wszystkich stron słychać narzekania na znikome obniżenie ceny prądu elektrycznego, które wynosi zaledwie 8 groszy za kilowat

Słysząc takie zdania, można wywnioskować, że pięcioletnia walka

i wyłoniona ad hoc delegacja zażądała od Magistratu wyjaśnień. Po zaznajomieniu się z aktami sprawy, delegacja odkryła wprost rewelacyjne rzeczy.

Zwalczanie strajku rzeźników

Magistrat organizuje sprzedaż mięsa

Trwający od pewnego czasu w Białymstoku strajk rzeźników spowodował brak mięsa na rynku i chwilowe zamknięcie całego szeregu jatek mięsnych. Chcąc przyjść z pomocą szerszym warstwom ludności, dla których mięso stanowi podstawę pożywienia, oraz nie mogąc przyjąć wysuwanych przez strajkujących rzeźników żądań, Magistrat na wczorajszem posiedzeniu uchwalił zorganizowanie od poniedziałku doraźnej sprzedaży mięsa własnemi siłami.

Mięso ma być sprowadzane z pobliskich miast, a sprzedaż będzie się odbywała w jatkach miejskich, otwartych przy rzeźni miejskiej, na Siennym Rynku oraz w Taniej Jatce (Hale Targowe) po cenie 90 gr. za kilogram.

Jednocześnie musimy nadmienić, że opłata pobierana przez Gminę Żydowską za ubój bydła koszernego, jak się okazało, wynosi tylko 8 zł. od sztuki, a nie 16 zł. jak mylnie podaliśmy w numerze wczorajszym.

Uwadze mieszkańców przedmieścia

Antoniuk, Ogrodniczki, Dziesięciny i przyległych okolic

Dziś, o godz. 4 p.p., w Szkole Powszechnej Nr. 7 w Antoniuku, odbędzie się zebranie informacyjne — sprawozdawcze dla mieszkańców przedmieść Antoniuk, Ogrodniczki, Dziesięciny i przyległych ulic.

Tryburski J, Grzegorczyk St., Dąbrowski J. i inni.

Nienależy wątpić, że mieszkańcy tych dzielnic podobnie jak mieszkańcy Pieczurek, Starosielc i Białegostoczku zainteresują się tem zebraniem.

Niestety, przedsięwziąć cesyjnej z r. 19 pionu do walki

Swiatła w

w Bia

Są filmy, sobie, nie potr cznej reklamy.

Charlie C reżyserów i od mieli istotę fil nym, celowym szu, — systeme oraz mądrego się na tych w prawdziwe arc wej o wartości rzył on swój s teskowo—char niet sylwetkę której rysune niów, jak całe

jest wykluczona możliwość dalszych niespodzianek.

KRADZIEŻE

Z mieszkania Abrama Berkowicza (Kupiecka 19) została dokonana przez nieznanych sprawców kradzież garderoby wartości 300 zł.

— Z mieszkania Józefa Więcława (Rynek Kościuszki 2) skradziono podczas nieobecności domowników garderobę wartości 175 zł.

— Na Siennym Rynku skradziono Słowikowskiej Józefie (wieś Bagnówka gm. Dojlidy) z kieszeni 12 zł. 50 gr. Kradzieży tej dokonał Kagan Izrael, lat 19 (Sosnowa 33), który został zatrzymany do dyspozycji władz sądowych.

— Daniszewski Paweł (Konduktorska 2) doniósł policji o kradzieży drobiu wartości 23 zł.

Dyżury nocne aptek

Dziś pełnią dyżury apteki: O. Gessnera, Lipowa 18 i B-ci

jako Rej w dniu jestru Sp stało n

Pod N Kasa Po ciowa „S ków Poc łonów niczoną Zarząd stanowią toni Ols kiewicz, ski i Le stępcy: szek Ku łymstoku kazów ny zosta

MOD

Naj wyw.

M

w dniach 17—21 bm. rozpatrzy ponad 30 spraw karnych.

Pchnięty w plecy, upadł i złamał rękę

Przechodzącego ul. Mazowiecką, obok cmentarza ewangelickiego, Szolema Atłasowicza (Mazowiecka 22) jakiś osobnik pchnął w plecy tak silnie, że Atłasowicz upadł, łamiąc lewą rękę. Poszkodowany złożył doniesienie policji, która ustaliła, że osobnikiem owym był Aleksander Wolfart (Mazowiecka 1).

Aresztowanie

Funkcjonarjusze P.P. z posterunku kolejowego aresztowali

Dozor czasopis nisław (szkaniu ry, doch oraz sk biegł z że wew osobnik, wybiegł alarm, n downik udał się drzwi i osobnik, lufę got wolwert

Przedwojenna prasa białostocka (Nowe Echo Białostockie, 1932 rok i Dziennik Białostocki, lata 1931–1933) o starym Rynku Siennym. Nie było to spokojnie miejsce, kradzieże i pobicia były na porządku dziennym!

NA SIENNYM RYNKU

Powinien być jeszcze jeden sklep

Na Siennym Rynku jest tylko jeden sklep, w którym można zakupić naftę. Nie może on oczywiście zaopatrzyć w naftę wszystkich klientów. Szczególnie w czwartki, kiedy na rynek zjeżdża się dużo ludności wiejskiej, przed sklepem wówczas tworzy się długa kolejka.

Wydział handlu Prezydium MRN powinien zainteresować się tą sprawą i w okolicy rynku otworzyć jeszcze jeden punkt sprzedaży nafty. (Hr)

BIAŁOSTOCKIE PRZEDSIĘBIORSTWO OBROTU ZWIERZĘTAMI HODOWLANYMI w Białymstoku, ul. Sienny Rynek 6, tel. 25-12

podaje do wiadomości, że prowadzi

SKUP i SPRZEDAŻ

wszelkiego rodzaju

ZWIERZĄT FUTERKOWYCH

Zainteresowani mogą się zgłaszać po informacje osobiście, listownie lub telefonicznie. k 148-1

NA SIENNYM RYNKU

Punkt skupu i renowacji ubrań

Spółdzielnia Krawiecka „Pokój" w Białymstoku uruchomiła na Siennym Rynku punkt skupu i renowacji oraz sprzedaży gotowych ubrań.

Punkt ten skupuje używaną odzież oraz sprzedaje odzież odnowioną i nową. (hr)

pełny wybór Kretonów

w sklepach tekstylnych MHD

przy ul. Słonimskiej 9
" " Stolina 29
" " Kilińskiego 9
" " 1-Maja 14
" " Sienny Rynek 11

Dlaczego?...

...w dniu 5 grudnia kiosk „Ruchu" przy Siennym Rynku i sklep nr 20 przy ul. Mazowieckiej były oświetlone przez całą noc?

OD 30 SIERPNIA DO 30 WRZEŚNIA

sprzedaż

POSEZONOWA

obuwia letniego

po zniżonej cenie

W SKLEPACH

MHD

Nr 34 Hale-Bojary
Nr 40 ul. Manifestu Lipcowego 3.
Nr 41 ul. Sienny Rynek 1.

Powojenne lata nowego Rynku Siennego w białostockiej prasie (Gazeta Białostocka, lata 1952–1953 i 1956 r.). Reklamy towarów, ogłoszenia i powojenna troska o obywateli

SPRAWY DNIA

Czekamy na jarzyny

Z każdym dniem rośnie zapotrzebowanie na jarzyny przez konsumentów naszego miasta. Handel uspołeczniony stara się sprostać temu zadaniu, tak, by robotnicy mieli pod dostatkiem jarzyn i owoców. Powszechna Spółdzielnia Spożywców utworzyła specjalny sklep z jarzynami na Rynku Kościuszki, a od 15 lipca uruchomi trzy wózki, które dodatkowo zaopatrywać będą mieszkańców Białegostoku w jarzyny i owoce.

Również, aby ukrócić spekulację warzywami, Miejski Handel Detaliczny od połowy lipca uruchomi na Rynku Siennym cztery, a na Bojarach dwa stragany z warzywami.

Plany PSS i MHD są piękne, ale ich wykonanie napotyka na poważne trudności ze strony Ogrodniczych Zakładów Handlowych w Białymstoku.

OZH nie są w porządku z dostawą warzyw i owoców.

ŁAPY
Mecz bokserski o mistrzostwo

Powiatowy Dom Kultury — sobota godz. 17 — pokaz walk szermierczych.

ODZIEŻ
na sezon
WIOSENNO-LETNI
w wielkim wyborze
znajdziesz
w SKLEPACH MHD

przy ul. 1-go Maja 3	sklep	Nr 57
„ „ Sienny Rynek 6	„	Nr 58
„ „ Stalina 8	„	Nr 59
oraz w Halach na Rybnym Rynku	„	Nr 60
i w Halach-Rynek Bojary	„	Nr 67

K-99-0

RSW „Prasa" Redakcja i administracja: Białystok ul. Kilińskiego 15. Prenumerata ... tel. 805 05 Biuro Reklam i Ogłoszeń RSW „Prasa", Białystok,

Dyżury apteki: Apteka Społeczna nr 7, Rynek Kościuszki 6, tel. 20-68.

swego miasta

SKLEPY KOMISOWE MHD
przy ul. Rynek Sienny 8 i Rynek Kościuszki 28
przyjmują wszelkie towary
do sprzedaży komisowej

K-185-1

SPÓŁDZIELNIA PRACY
REMONTOWO - KONSERWACYJNA W BIAŁYMSTOKU

OD REDAKCJI: Nie można lekceważyć lokatorów i obowiązujących przepisów. Troska o właściwe oświetlenie klatek schodowych należy do administratora nieruchomości, a więc do MZBM. Wiedzą o tym lokatorzy, ale wielka szkoda, że zapomniała o tym administracja.

Chwileczkę, tylko skończę „tysiąca"

29 marca o godz. 12 wszedłem do zakładu fryzjerskiego przy Siennym Rynku, którego właścicielem jest ob. Krzywopust. W tym czasie dwóch fryzjerów strzygło klientów, a jeden grał przy stoliku w karty. Poprosiłem go, aby mnie obsłużył, na co otrzymałem „filozoficzną" odpowiedź: „Chwileczkę, tylko skończę „tysiąca". Nie miałem czasu czekać aż mistrz grzebienia i brzytwy skończy tę zabawę.

OD REDAKCJI: List Jana Zaczyniuka z Księżyna świadczy o tym, że zasada „klient nasz pan" obca jest w zakładzie pana Krzywopusta. Dodać do tego można tylko, że kto zajmuje się wykonywaniem usług zarobkowo i usług tych na żądanie klienta odmawia, popełnia wykroczenie i to wykroczenie karalne.

Rubrykę redaguje
EUGENIUSZ HEŃNIEWICKI

Apteka nr 1, 54, tel. 24-31.

Akademia Medyczna (ymstoku podaje ści, że dnia 14 w sali kolumn lińskiego 1, odb ne dyskusje r doktorskimi: go

1. lek. Tadeusz pt. „O antytr wej i heparyn tor: prof. dr luk. Referenci Hugon Kowa med. Maria B

2. godz. 17-ta lek l a w c a pt. aktywatorze fi motor: prof. Buluk. Refer med. Hugon K ur med. Stefa

Z pracami i op tów można się i bliotece AMB co niedziel i świąt w 14-tej. Wstęp na ny.

GAZETA

Niecodzienna okazja

„Okazyjna Sprzedasz Resztek z obniżką 35 proc., wejście od ulicy Piwnej".

Naprawdę okazja! Codziennie tylko w godzinach urzędowych można podziwiać wyżej przytoczone ogłoszenie, które do publicznego wglądu wywieszone jest w tzw. halach przy Siennym Rynku. Autorami tego „okazu" są „reformatorzy" z MHD, którzy jak widać nie bardzo żyją w zgodzie z pisownią i ortografią.

Dlaczego rękoma?

Również w niezgodzie, tylko w tym wypadku... z

Już niespełn nas od rozpocz wego Festiwal Studentów w

Setki młody uczniów, stude ników biurowy czynu festiwa dzież z hon swoje zobowią produkcyjnymi ski Festiwal. wielką radość, gospodarzami imprezy jaką I to właśnie z do troski o z gląd naszego

Kto z

Powojenne lata nowego Rynku Siennego w białostockiej prasie (Gazeta Białostocka, lata 1955–1961). Codziennością prasy były informacje o rychłej poprawie handlu i usług, piętnowaniu błędów, nieuczciwości, braku uprzejmości wobec klientów

kinie „Ton" od godz. 10—14.

Prosimy o interwencję PIH w sprawie zepsutych jajek

Jakież było zdziwienie ob. Nadziei Sienkiewicz zamieszkałej w Białymstoku przy ul. Waryńskiego 1/5 gdy przekonała się w domu, że wszystkie jajka, które kupiła na Siennym Rynku są zepsute. 30 złotych zapłaciła ob. N. Sienkiewicz za nic.

W sprawie tej prosimy o interwencję Państwową Inspekcję Handlową. Dostarczyciel zepsutych jajek na rynek jest znany: Centrala Jajczarsko-Drobiarska, gdyż taką pieczątkę zepsute jajka mają na swej skorupce.

Zadanie jest podwójne. Ukarać tych, którzy na rynek dostarczyli tego rodzaju jajka, a po drugie zwrócić pieniądze wszystkim, którzy jajka kupili. (b)

SZCZENIE

jak najdalej na rękę klientom, którzy zakupili nieodpowiednie numery obuwia.

TO NIE TYLKO SPRAWA ZEPSUTYCH JAJ

ale również nadużycie pracownika MHD. Bo jak nas informuje Zjednoczenie Przemysłu Jajczarsko-Drobiarskiego, zakupienie przez naszą czytelniczkę ob. Sienkiewicz zepsutych jaj ma swe dwie strony.

Okazuje się — po pierwsze — że Zjednoczenie dostarcza jaja znakowane na pieczątce literą „P" z numerem „1". Są to jaja przedstawiające tylko 50 proc. wartości handlowej. Oprócz tego, okazuje się — po drugie — że pracownik MHD pobierał opłatę o 30 groszy wyższą od jaja, niż przewiduje to cennik.

A więc sprawa jest nadal niewyjaśniona, gdyż w tym wypadku jaja nabyte przez ob. Sienkiewicz nie miały nawet 50 proc. wartości handlowej, a oprócz tego warto zainteresować się tym pracownikiem MHD, który na każdym zepsutym jajku zarabiał jeszcze 30 groszy.

uponami konkursu prześlij
edakcji „Gazety Białostockiej" do 24 październ

Wielki wybór artykułów

- gospodarstwa domowego
- obuwia
- tekstylii
- dziewiarstwa
- tworzyw sztucznych

z marką „Społem" oraz innych artykułów przemysłowych i spożywczych będzie można nabyć

w dniu 25. VI. 1962 r.

na Tradycyjnym kiermaszu „Jana"

zorganizowanym przez Powszechne Spółdzielnie Spożywców zrzeszone w „SPOŁEM" ZSS w Białymstoku (Rynek Sienny)

k 993-1

24 czerwca

„Dn
Przeci

Powojenne lata nowego Rynku Siennego w białostockiej prasie (Gazeta Białostocka, lata 1955–1961). Interwencja Gazety Białostockiej w sprawie zepsutych jaj zakupionych na Siennym Rynku oraz zaproszenie na tradycyjny jarmark „Na Jana", którego zgodnie z duchem czasu pozbawiono świętości!

5 dzień po uchwale Rady Ministrów

Na białostockim rynku

Wczoraj od godziny 6 rano na rynkach białostockich panował ruch. Szczególnie wytworzył się popyt na drób i nabiał. Spekulanci od razu usiłowali wytworzyć panikę, wykupując od chłopów towary na jednym końcu rynku i sprzedając na drugim po wyższej cenie. Wielu spekulantów usiłowało przywieźć masło z Sokółki, ale podróż nie udała się im, ponieważ cena w Sokółce i Białymstoku wahała się jednakowo od 50 do 60 zł. Masło było więc już niejednokrotnie o 5 do 10 zł tańsze niż w sklepach spółdzielczych.

Staniało także mleko. Początkowo przekupnie usiłowali liczyć 6 zł za litr. Po paru godzinach cena spadła do poziomu ceny państwowej i nie co niżej.

Spadły również ceny drobiu. Na Rynku Siennym przekupień zażądał 50 zł za kurę. Kupujący — ob. Kurowski, pracownik ZBM — rozpoczął z nim rozmowę na temat wysokiej ceny. Wokół sprzedającego i kupującego zgromadziła się grupa ciekawych. Okazało się, że w sklepie MHD przy ul. 1 Maja 1 kilogram gęsi kosztuje 14 zł 70 gr, a więc za niecałe 50 zł można kupić ładną gęś zamiast chudej kury. Po takim argumencie nikt nie kupował na Siennym Rynku drobiu od spekulantów, którzy musieli opuścić ceny.

O godzinie 6 rano za dwa jajka żądano 4 zł. O godz. 11 cena wynosiła już 3,50 zł z tendencją dalszej zniżki. Na Rynku Rybnym jeszcze w południe przekupień zażądał od ob. Busłowskiego, pracownika MPR-B, 4 zł za 2 jajka. Ob. Busłowski udał się w kierunku sklepu, a za nim wielu innych kupujących. W sklepie jajek było pod dostatkiem i po niższej cenie. Zauważono, że spekulant przeniósł się później na drugi koniec rynku i sprzedawał już jajka po 3,50 zł za parę.

Za 100 kg żyta liczono wczoraj na rynku 240 zł, ale kupujących była znikoma ilość, ponieważ gdzieniegdzie dało się zauważyć tendencję do obniżenia tej ceny.

Aby w dalszym ciągu spraw nie przebiegała realizacja uchwały Rządu i aby ceny wolnorynkowe nie były wygórowane, konieczna jest aktywna postawa całego społeczeństwa: Nie tylko nie kupujemy u spekulanta, ale demaskujemy go jako złodzieja chleba przeznaczonego dla ludzi pracy! (k)

26 zatrzymanych spekulantów - oto rezultat kontroli na Siennym Rynku

W środę Komenda Miasta Milicji Obywatelskiej przeprowadziła kontrolę przy Rynku Siennym, w wyniku której zatrzymano 26 osób. Nie posiadały one kart na prowadzenie handlu obnośnego, ani innych uprawnień handlowych i były już za to niejednokrotnie karane mandatami. Zatrzymanym zakwestionowano 10 par obuwia, 75 sztuk biżuterii, 15 sukien taftowych, 200 sztuk bielizny, 5 zegarków, a nawet zboże. Wśród nich byli: Janina Piskorz i Stefania Chwiećko handlujące bielizną, Maria Kowalewicz, u której znaleziono 50 sztuk biżuterii, Wiktor Piotrowski handlował zegarkami, a Hipolit Raubo zbożem.

Sprawy zatrzymanych osób zostały oddane na Kolegium Orzekające Prezydium MRN.

Z frontu walki ze spekulacją

Delegatura Komisji Specjalnej na wniosek prokuratury, karze z całą surowością wszystkich tych, którzy dopuszczają się wszelkiego rodzaju spekulacji.

Olga Teodorczuk zam. przy ul. Białowieskiej 19 m. 2 już poprzednio była karana za nielegalną sprzedaż mięsa. Mimo to, w dalszym ciągu uprawiała spekulację tym razem obuwiem. Komisja Specjalna ukarała Teodorczuk karą 200 zł grzywny.

Katarzynę Kwapiszową znają obywatele zamieszkujący koło Dworca Centralnego, jako spekulantkę wódką. Kilkakrotnie już była ona karana za spekulację. Jednak w dalszym ciągu, będąc właścicielką prywatnego kiosku przy ul. Szosa Żółtkowska, żyła z nielegalnego zysku sprzedając po wygórowanych cenach cukierki. Komisja Specjalna słusznie postąpiła wymierzając Kwapiszowej 200 zł kary.

400 zł grzywny zapłaci Helena Oleszczuk właścicielka prywatnego straganu na Rynku Siennym, zam. przy ul. Strzeleckiej 18. W dniu 20 marca sprzedając nici pobierała za motek zamiast 13,75 gr. — 14,76 gr. Nie uszło jej bezkarnie. Podobnie jak jej „kompanki po fachu" zapłaci grzywnę.

Helena Dziwulska zam. w Zawistach Dzikich gm. Zaręby Kościelne przyjechała w dniu 24 stycznia do Białegostoku i zakupiła aż 140 sztuk szkieł do lamp naftowych, które zamierzała sprzedawać na swoim terenie po cenach spekulacyjnych. Spekulantką wiejską zainteresowała się MO i będzie musiała zapłacić

Muzeum

Wystawa malarska pt. „Realizm mieszczański w malarstwie polskim XIX w.". Czynna od godz 11 do 19.

Biblioteki

Kilkunastu „cwaniaków"...

usiłowało sprzedawać na Siennym Rynku sól w cenie 6 zł za kilogram. Propozycje kupna nie wywołały entuzjazmu i spotkały z ironicznym śmiechem. „Cwaniacy" i tym razem ponieśli klęskę. Zachwiana początkowo równowaga rynkowa, wynikła na skutek nagłej fali zakupów, wraca do poprzedniego stanu. Wielu natomiast zastanawia się co robić z zapasami serków i margaryny, którym grozi zepsucie. Trudno — sami kupujący, którzy ulegli panice — są sobie winni.

Największym

Powojenne lata nowego Rynku Siennego w białostockiej prasie (Gazeta Białostocka, lata 1952–1961). Spekulanci z Rynku Siennego – łakomy kąsek dla organów ścigania i prasy!

Czwartek – dzień targowy

Czwartek — to dzień targowy w Białymstoku. Wczoraj zlechało się na Sienny Rynek chłopów co niemiara. Na obszernym placu tłumy mężczyzn i kobiet ubranych różnorodnie — w większej części w kożuchy.

Niemal wszystko, co produkuje ziemia białostocka, kupić można na targu, a więc m. in. masło, jaja i sery, śmietanę, wełnę owczą, przędzione nici oraz gotowe wzorzyste swetry damskie i piękne tkane szaliki.

Z trudem można przecisnąć się przez zbitą ciżbę sprzedających i kupujących, która uformowała się na środku rynku.

Zlodowaciała powierzchnia rynku i dużo kałuż, to skutki środowej odwilży. Z trudem lawirujemy po rynku omijając kałuże i tarasujące przejście furmanki. Przy okazji przyglądamy się sprzedającym i kupującym.

Jadwiga Zajkowska, o rumianej, okrągłej twarzy, odziana w kożuch i niezliczoną ilość chustek targuje się właśnie z Marią Baranowską, która chce kupić u niej masło.

— Ile kosztuje kilogram maselka?

— 40 złotych.

— Gosposiu, przecież w spółdzielni masło osełkowe można kupić po 38.

— Ale proszę spróbować, moje masło jest świeże i smaczne.

Jeszcze kilka zdań i uparta gosposia powoli zaczyna „mięknąć". Baranowska chowając masło do teczki, płaci 35 zł. Druga rozmowa między naszymi znajomymi z targu jest mniej kłótliwa — przecież już się znają. Po kilku zdaniach cena śmietany zostaje ustalona na 12 zł za litr i śmietana znika w teczce kupującej.

W pobliżu Franciszek Popko sprzedaje ziemniaki ob. Stankiewicz. Ustalenie ceny wygląda mniej więcej tak samo, jak to było z masłem, a tuż, obok:

— Po ile para jaj?

— 3 złote.

— Przecież dziś można kupić po 2,80.

— No, to proszę kupić sobie tam, gdzie jest taniej. Przecież widać, że moje jajka są większe, a że są świeże za to gwarantuję.

Nie przekonuje to jednak ob. Ostrowskiej. Odchodzi. Ale zawraca ją głos gospodyni, która zgadza się sprzedać jaja po 2 zł 80 gr.

Aby przejść na drugą część rynku, gdzie sprzedawana jest trzoda chlewna, musimy znowu przecisnąć się przez rozkrzyczaną ciżbę ludzi.

Podaż trzody chlewnej na targu jest dość duża, a widzimy też około 200 sztuk bydła i kilkadziesiąt koni.

Opuszczamy targ pod wrażeniem przemian, jakie wywołała uchwała Rządu z dnia 3 stycznia. Obserwuje się obecnie dużo większą podaż produktów rolnych, a co za tym idzie ceny rynkowe wyrażają tendencje zniżkowe.

H. Hryniewicki

...rowadzi werbunek ...bienia zawodowego

...czych i metalowych, chłopcy — do szkół szklarsko-ceramicznych, spawalniczych, kamieniarskich, metalowych, hutniczych i drzewnych.

Nauka w szkołach przysposobienia zawodowego trwa od pięciu do sześciu miesięcy, poczem absolwenci przecho-

Nasz felieton

STAN SANITARNY POZOSTAWIA WIELE DO ŻYCZENIA

Kobiety otulone chustkami wystawiają swe naczynia, koszyki, skrzynki z nabiałem i drobiem na brudne, nie wymiecione targowisko, bo gospodarze targowiska nie należą do gościnnych. Często rynek nie jest pozamiatany ani przed targiem, ani po targu, chyba od wielkiego święta.

Na rynku nie ma żadnego rozdziału. Opodal wozów i koni sprzedawczynie starzyzny mieszają się ze zbitymi w grupki gospodyniami wiejskimi. Zajrzeliśmy wraz z kupującymi do ich koszyków. Sery, masło, jakże często owijane są w brudne szmatki. Skubane gęsi leżą na brudnej, zawalanej łajnem końskim ziemi. A to, że sytuacja nie zmienia się od miesięcy, świadczy o tym, że czynniki kontrolne nie spełniają swego zadania.

Chodź pan na ciuchy!

NIEWĄTPLIWIE bardzo dużo ...którzy nie chodzą na całodzienne czwartkowe „ciuchy". Czego tam ma — czego tam nie można zobaczyć i usłyszeć... Parskania koni, krzyki ...tarnów, melodie wygrywane przez ...wych muzyków, nawoływania ...a słyszała pani Maliszewska... morze ...

Wokoło porozrzucane ...we stragany. Olbrzymie bele ...świecie firm, serwetek, „jelonków", ...szwary importowanych parkietów, ...ków, bransoletek, ...nowe. Co? — nie nowe? Patrz ...ka „Mode in Italia", a nie na ...się — będzie mi tu przebierać.

Ej, panie, rynek! — Kiedyś to ...szkłem można było ...trzeba iść aż na Sutha.

Oczywiście nie brakuje ...muzyki. Sprzedawca ...tu takie ...dużo ...

„Da, dai, daj, nie ...że takie ...

NA ZDJĘCIU: ...Siennym Rynku. Fot. ...

Przy ul. Ostrowskiego nr 2

Powojenne lata nowego Rynku Siennego w białostockiej prasie (Gazeta Białostocka, lata 1953–1958). O znaczeniu Rynku Siennego może świadczyć też fakt, iż ,,Gazeta Białostocka'' zamieszczała dość regularnie relacje z czwartkowego targu. Podawano informacje o sprzedawanych produktach i ich cenach.

pierwszego roku planu 5-letniego. (rk)

Na czwartkowym targu

W tym tygodniu czwartkowy targ w Białymstoku upłynął pod znakiem dużej podaży warzyw, których z dnia na dzień przybywa coraz więcej. Ceny ich również systematycznie się obniżają. Kilogram sałaty kosztuje już 6 zł, tak samo kształtuje się cena młodych ziemniaków. Stare sprzedawane są po 2 zł za kilogram. Za pęczek młodych buraczków i szczypioru płacono 1,50 zł, za pęczek marchewki 3,50 zł, za pęczek koperku — 50 gr. Natomiast cena kilograma rabarbaru i szczawiu wynosiła 2 zł.

Powodzeniem nabywców cieszyły się poziomki w cenie 2 zł za szklankę i czarne jagody — 1,50 zł szklanka. Ukazały się już też żółte grzyby tzw. gąski. Sprzedawano je na miarki po 4 zł. Dostarczono na rynek duże ilości truskawek w cenie 8 — 10 zł za kilogram.

Jeżeli chodzi o nabiał, to najobficiej zaopatrzono targ w śmietanę po 22 zł za litr. Były też sery — 10—12 zł i jaja po 3 zł para. Za kilogram masła żądano 56 zł. Sprzedawcy drobiu oferowali kurczaki po 22 zł i kury w cenie 40—50 zł. (gor)

cjalności.

BRUDY NA SIENNYM RYNKU

O. T. — Chcemy wszyscy, aby Białystok był czystym miastem. Wystarczy jednak obejrzeć Sienny Rynek, aby przekonać się, jak tam brudno. Tuż w pobliżu siedziby Spółdzielni Zaopatrzenia i Zbytu, użytkownicy sąsiednich budek i kiosków wyrzucają odpadki. Czy nie można by ustawić tu pojemników na śmieci?

Odpowiada dyrektor MPO — **Michał Siłżewski:** Pojemniki na śmieci ustawiamy wtedy, gdy instytucja czy osoba prywatna wydzierżawi je od MPO i płaci za ich opróżnianie. Wiele sklepów handlu uspołecznionego wydzierżawia takie pojemniki, ale właściciele prywatni na ogół nie. Dotyczy to również sprzedawców z Rynku Siennego.

Od redakcji: W tym wypadku przydałyby się mandaty, którymi dzielnicowy MO „nagrodziłby" właścicieli prywatnych budek przy Rynku Siennym, za zaśmiecanie.

Wczoraj dyżurowała
ANIELA ŁABANOW

Dziś dyżuruje
BOHDAN HRYNIEWIECKI

Fot. E. Hryniewicki

wymi zakupami mamy gubiły synów i córki, których z płaczem poszukiwano po całym rynku przy pomocy funkcjonariuszy MO. (h)

MIGAWKA

Wiejskie odgłosy

Niejeden białostoczanin, gdy obudził się wczoraj rano, zastanowił się chyba przez chwilę, czy czasem nie znajduje się już na wczasach pod gruszą. Bo oto np. mieszkańców ul. Kilińskiego obudził donośny i przeciągły ryk autentycznej krowy, prowadzonej na tradycyjny jarmark „Jana". Podobne „koncerty" dało się również słyszeć przez okno redakcji przy ul. Wesołowskiego.

Tylko przez wzgląd na tradycję wybaczamy krowom ich wczorajsze „występy" w śródmieściu Białegostoku.

(w-z)

Powojenne lata nowego Rynku Siennego w białostockiej prasie (Gazeta Białostocka, lata 1953–1962). Karcący opis czwartkowego targowiska na Rynku Siennym nie wydawał się odstraszać ludzi, bo odwiedzały go tłumy

„GAZETA BIAŁOSTOCKA"

Losy budek z Siennego Rynku

ODZWYCZAJAMY się powoli od widoku budek na Siennym Rynku. W chwili obecnej pozostało ich tam już bardzo niewiele. Na tym miejscu staną już wkrótce wieżowce, tędy przebiegać będzie jedna z głównych komunikacyjnych arterii osiedla „Centrum" — ul. Dzierżyńskiego.

Miejskie Przedsiębiorstwo Gospodarki Komunalnej od lat wydzierżawiało te tereny rzemieślnikom, którzy pozakładali tu swoje warsztaty, punkty usługowe i placówki sprzedaży. Umowy o dzierżawę zawierały klauzulę możliwości rozwiązania umowy z jednomiesięcznym okresem jej wypowiedzenia. Kilka miesięcy temu przedsiębiorstwo rozpoczęło rozwiązywanie umów z właścicielami budek. W określonym czasie musieli oni opuścić zajmowany teren. Zezwolenia na dalsze prowadzenie działalności w tym rejonie otrzymała jedynie ta część właścicieli, która partycypuje w budowie pawilonów handlowych.

Jak jednak wygląda problem tych, którzy nie zlikwidowali budek i nie biorą udziału w budowie pawilonów? W pierwszym przypadku sprawy trafiły do sądu i tam czekają na swe rozstrzygnięcia, w drugim sprawa się nieco komplikuje.

Każdy z użytkowników może wystąpić do Wydziału Budownictwa i Architektury Prezydium MRN o nową lokalizację, czy zezwolenie na budowę pawilonu z zachowaniem wymogów przewidzianych dla tego rodzaju budów. Lokalizacja przeniesionych starych warsztatów dotyczy przede wszystkim peryferyjnych dzielnic miasta. Takie postawienie sprawy jest jak najbardziej właściwe i słuszne. Chcemy, żeby nasze miasto było coraz ładniejsze, a budki bynajmniej go nie upiększają.

Sami właściciele budek rozumieją, że nie możemy straszyć w środku miasta przedwojennym rynkiem. Trudno im się jednak pogodzić z tym, że chociaż zapadły wiążące decyzje w sprawie ich eksmisji z zajmowanych terenów, a kilka spraw znajdzie swój epilog w sądzie — zamiast wielkiej budowy pusty plac nadal straszy papierami i błotem. (el)

Gdzie kupić łóżeczko?

PANIE REDAKTORZE! Czy dziecięce łóżeczko drewniane, pomalowane na biało, jest rarytasem w handlu meblami? Już od listopada br. niemal codziennie zachodzę do sklepu WPHM przy ul. Lipowej i zawsze słyszę tę samą odpowiedź: nie ma. niech pan się dowie za kilka dni...

Co będzie na Siennym Rynku

- SZEŚĆ SZKICÓW KONCEPCYJNYCH ZABUDOWY OSIEDLA
- TEREN PRZEKAZANO BIAŁOSTOCKIEJ SPÓŁDZIELNI MIESZKANIOWEJ
- PIERWSZY BUDYNEK W 1972 ROKU

PYTANIE, co będzie na terenach Siennego Rynku, absorbuje wielu białostoczan. Ale na pytanie to nie można jeszcze zbyt wiele odpowiedzieć. Jest sześć szkiców koncepcyjnych zabudowy osiedla, zwanego Centrum II. Szkice te wykonane zostały przez białostockie Biuro Projektów Budownictwa Ogólnego i „Inwestprojekt". Zostały one zaopiniowane przez władze miejskie i złożone w Prezydium WRN.

Który z projektów zostanie wybrany — nie wiadomo. Nie rozwiązano jeszcze spraw związanych z przebiegiem arterii komunikacyjnych na tym osiedlu.

Sporo, jednak już wiadomo. Teren nowego osiedla, przeznaczonego pod budownictwo mieszkalne, przekazany został Białostockiej Spółdzielni Mieszkaniowej. Liczy on 20,5 ha i znajduje się pomiędzy ulicą M. C. Skłodowskiej, przedłużeniem ul. Dzierżyńskiego, Mazowiecką i przedłużeniem ul. Garbarskiej, która zgodnie z projektem doprowadzi będzie do ul. M. C. Skłodowskiej.

Białostocka Spółdzielnia Mieszkaniowa wybuduje tu osiedle mieszkaniowe dla siedmiu tysięcy osób. Założenia ogólne są takie: średnia wielkość mieszkania wynosić będzie 44 m kwadr. Przewiduje się oddanie do użytku 10 proc. mieszkań na dwie osoby czyli M-2, o maksymalnej powierzchni 29 m kwadr., 35 proc. M-3 o powierzchni 38 m kwadr., 40 proc. M-4 o powierzchni 43 m kwadr. i 15 proc. M-5 o powierzchni 57 m kwadr.

Budowa pierwszego budynku o 135 mieszkaniach ma się rozpocząć w 1971 roku. Blok ten ma być gotowy w 1972 roku. Zlokalizowany on będzie przy ul. M. C. Skłodowskiej, obok wieżowca Białostockiego Zjednoczenia Budownictwa tam, gdzie dzisiaj znajdują się dwa domki noszące adres ul. Wojskowej. Na parterze tego budynku mieścić się będzie apteka i przychodnia rejonowa lecznictwa otwartego.

DOMY MIESZKALNE na tym osiedlu budowane będą **metodą wielkopłytową**. Płyty pochodzić będą z nowej wytwórni prefabrykatów. W 1972 roku BSM planuje rozpocząć na Osiedlu Centrum II budowę dwóch następnych budynków mieszkalnych, po 132 mieszkania każdy. Zlokalizowane one będą za pierwszym budynkiem, wzdłuż przedłużenia ulicy Garbarskiej, która od ul. Żelaznej przebiegać będzie do ul. M. C. Skłodowskiej.

Tak samo usytuowane będą następne budynki, przewidziane

Łącznie plan 5-
wybudowanie
mieszkań na ty

BLOKI
zajmą
ul. M. C
poprzez ulicę
na miejscu dzi
nianych barak
cy Mazowiec
alizować te pl
burzyć wszys
poza tym do
przeważnie d
kwaterować t
rodzin i zapo
kania zastępc
rzeń jest ju

Pomiędzy
kalnymi prze
dowę pawilo
usługowych i

Uwaga rodzice!

Ali krew otrzeby ictwa

icy Weterynaryj-
ektoratu Sanitar-
Zakładach Mięs-
ąpili z inicjatywą
norowego krwi na
ecznictwa. 20 osób
na czerwonokrzy-
honorowych daw-
d nich był także
ekarz weterynarii
Walkowiak.

onorowego daw-
i w Weterynaryj-
ektoracie Sanitar-
wała się po raz
Ekipa Wojewódz-
ej Krwiodawstwa
dni pobierała

Spo

ZACZĘ
najbardzi
teratu
gadnienia
teratury
czesnego

Najpierw
dyrekt
— Le
nawiązano
dzieżą Einw
le w Seccha
poczęła się
niemieckiego
chłopcy przy
w hufcu —
rządzie Zie
Nadleśnictwi
bili ponad 2
dze te prze
mienny pob
do nas de

Lata 60. XX wieku (Gazeta Białostocka, 1969 rok). Miejsce targowe przeniesiono z nowego Rynku Siennego na ulicę Bema, teren kolejnego cmentarza, tym razem wyznawców judaizmu. Prasa opisuje pomysły władz na zagospodarowanie terenu cmentarza ewangelickiego

Wodopój

Stary to „zabytek", pamiętający czasy bodaj cara — batiuszki. W niedługim jednak czasie, wraz z budową osiedla „Centrum" znikną rudery na Rynku Siennym i koński wodopój.

Fot. H. Rogozliński

NASZE MIASTO

Pod tym tytułem zamieszczaliśmy zwykle zdjęcia. Dziś natomiast — nasze miasto widziane oczyma rysownika.

Stare i nowe.

Wodopój na Siennym Rynku. Rysował H. WILK

Rozebrano drewnianą studnię —symbol Siennego Rynku

Studnia na Siennym Rynku w całej swej okazałości.

Będzie gdzie budować

W pobliżu hal miejskich na Siennym Rynku trwają prace przy niwelacji terenu pod budownictwo. Ma tu być usunięte 4 tys. m sześc. ziemi. Usunięte zostaną przede wszystkim znajdujące się tu pagórki.

NA ZDJĘCIU: fragment prac ziemnych.

Fot. — Wet

Lata 60. XX wieku (Gazeta Białostocka, 1962 rok). Kilka lat przed likwidacją targowiska opracowano plany budowy nowoczesnego Osiedla Centrum. Zamierzenia zrealizowano połowicznie, wznosząc Osiedle Piaski

„GAZETA BIAŁOSTOCKA"

Tydzień temu rozstrzygnięty został konkurs architektoniczny na osiedle „Centrum" w Białymstoku. W związku z tym publikujemy w dzisiejszym numerze artykuł napisany specjalnie dla „Gazety" przez głównego architekta województwa mgr inż. arch. WALERIANA BIELECKIEGO. Przeczytajcie — ciekawe!

PLAN OSIEDLA 1:20.000.

ZABUDOWA MIESZKALNA CENTRUM BIAŁEGOSTOKU (PROJEKTOWANA, W REALIZACJI)

POZOSTAŁA ZABUDOWA ŚRÓDMIEŚCIA.

TERENY USŁUGOWE.

ZIELEŃ MIEJSKA.

OSIEDLE „CENTRUM"
w Białymstoku

ZADANIEM postawionym przed trzema ... skich, jak Prezydium WRN, Prezydium MRN, teatr, ...

zespołem 3 wieżowców wysokości 14 kondygnacji.

Poza wymienionymi budynkami, zabudową mieszkaniową składa się z budynków 9-kondygnacyjnych zestawionych w dość zwartych zespołach, między którymi zaprojektowano budynki szkół, przedszkoli, żłobków i

... obecnego wlotu tej ulicy w plac targowy.

Dało to kolosalny efekt przestrzenny i funkcjonalny w postaci bezpośredniego sąsiedztwa ośrodka usługowo-

Okolice obecnego Rynku Siennego (projekt białostocki).

Hotel na skrzyżowaniu ulic Wesołowskiego i Curie - Skłodowskiej (projekt białostocki).

...osiedlowej, zamkniętego równomiernie teren całego

Ciąg dalszy na str. 6

Ulica Młynowa (projekt gdański).

Budownictwa Miejskiego. Na drugim miejscu znalazła się praca nr 2, opraco-

Skłodowskiej, w przybliżeniu między ul. Wesołowskiego, a ul. Waszyngtona i jej prze-

Lata 60. XX wieku (Gazeta Białostocka, 1969 rok). Trwały przygotowania do zamiany terenu dawnych Chanajek i terenu cmentarza ewangelickiego w nowoczesne osiedle mieszkaniowe. Prasa epatowała kontrastowymi rysunkami starego = zacofanego i nowoczesnego = postępowego stylu

PODZWONNE DLA SIENNEGO RYNKU. Sławny białostocki Sienny Rynek został częściowo zamknięty. Rozpoczęto tu prace w związku z budową sieci cieplnej. Nasze zdjęcie jest więc niejako dokumentem przeszłości. Na miejscu Siennego Rynku powstanie bowiem nowa dzielnica — fragment przyszłego centrum miasta.

Fot. Kaźlewicz

KLASYCY NA EKRANIE

Francuski krytyk i reżyser, Jacques Rivette, po swych głośnych perypetiach z „Zakonnicą", nakręconą według powieści Diderota, pragnie przenieść na ekran kolejną klasyczną pozycję literatury francuskiej. Będą się „Wyznania" Jeana Jacquesa Rousseau. Inny znany reżyser, Jean-Luc Godard kręci swój najnowszy film również według powieści Rousseau — „Emil". (Agi

PROGRAM TELEWIZYJNY

PROGRAM II

„Czarodziejski pierścień" w cyrkowym namiocie

Rozbijany jest na Siennym Rynku, jak każdego roku, w tym samym miejscu. Ale tym razem z okazji **Dnia Dziecka** odbędą się w nim przedstawienia barwnej, kostiumowej baśni muzycznej pt. **„Czarodziejski pierścień"**.

Już w tym tygodniu przyjedzie do Białegostoku 100-osobowy zespół Teatru Muzycznego z Lublina. Imprezę dla dzieci — a przy okazji skorzystają dorośli — zorganizowała białostocka „Estrada".

— Jest to wspaniałe, porywające i rozbudzające fantazję dziecięcą widowisko — zapewnił nas dyrektor **Ryszard Woroniecki**.

Dodajmy, że obejrzeć je można będzie od 1 do 5 czerwca. Bilety rozprowadza AA „Estrada" (ul. Bema 11) tel. 228-69. (m-i)

„Klaps" zaprasza

Klub „Millenium" (ul. Mazowiecka 39 d) w najbliższy piątek

Lata 70. i 80. XX wieku (Gazeta Białostocka, 1970 i 1986 rok). Od początku lat 70. XX wieku, od czasu do czasu zapowiadano ostatnie chwile starego Białegostoku w okolicach Rynku Siennego, Młynowej, Kijowskiej… Z czasem teren cmentarza ewangelickiego zaczęto wykorzystywać jako miejsce postoju taksówek bagażowych i plac do rozbijania namiotów cyrkowych

Małgorzata Karczewska

Zmarli pochowani na cmentarzu ewangelickim przy ul. Młynowej w świetle ksiąg zgonów z lat 1870–1891

Wykaz osób pochowanych na cmentarzu ewangelickim przy ulicy Młynowej w Białymstoku nie jest kompletny. Zawiera nazwiska zmarłych w latach 1870–1981. Z tego okresu dysponujemy aktami parafii ewangelicko-augsburskiej w Białymstoku, zawierającymi między innymi księgi zgonów. Zmarli w okresie od 27 maja 1885 roku do końca 1891 roku mogli być pochowani na starym cmentarzu przy ulicy Młynowej lub nowym cmentarzu przu ulicy Wasilkowskiej. W księgach zgonów nie znajdujemy jednak informacji na ten temat. Dlatego postanowiono pozostawić nazwiska osób zmarłych w tym okresie w poniższym zestawieniu, pamiętając jednak o powyższym zastrzeżeniu.

Na cmentarzu przy ulicy Młynowej grzebani byli mieszkańcy Białegostoku, miejscowości, które wówczas były odrębnymi wsiami a dzisiaj wchodzą w skład miasta, takich jak Dojlidy, Starosielce, Bacieczki, Wygoda, a także okolicznych wsi, np. Solniczki. Najdłuższy dystans jaki musiał pokonać kondukt pogrzebowy to droga z Łap do Białegostoku, gdyż Łapy doczekały się własnego cmentarza na którym składano ewangelików dopiero na początku XX wieku. Wierni z Dobrzyniewa, Supraśla, Ciechanowca, Gródka, Michałowo i innych miejscowości wchodzących w skład parafii w Białymstoku byli chowani na cmentarzach ewangelickich w swoich miejscowościach.

Księgi zgonów zawierają więcej informacji, niż te zawarte w poniższym spisie. Jeśli było to możliwe pastor sporządzający wpis odnotowywał datę i godzinę zgonu, miejsce śmierci, imiona, nazwisko, a przypadku mężatek także nazwisko „z domu", miejsce urodzenia, przyczynę śmierci. Dorosłych mężczyzn charakteryzował jednym-dwoma zdaniami

dotyczącymi zmarłego – kim był, czym się zajmował. W przypadku zmarłych dzieci podawano imię/imiona oraz imię i nazwisko ojca a także imię i nazwisko panieńskie matki.

Dane te stanowiską cenne źródło do badan demograficznych w skali mikro. Nie to było jednak naszym celem. Sporządzając wykaz chcieliśmy przypomnieć czytelnikom, że pod brukowaną nawierzchnią obecnego parkingu przy Rynku Siennym nie spoczywają bezimienne szczątki ludzkie, lecz ludzie znani z imienia i nazwiska, dawni Białostoczanie z wyboru lub urodzenia, którzy w naszym miejście przeżyli szczęśliwe i tragiczne chwile swojego życia, rodzili się, pracowali, umierali – tak jak my teraz.

Czytelnicy, którzy chcieliby odszukać w wykazie konkretne nazwisko powinni zwrócić uwagę na fakt, że formy zapisywania nazwisk mogą być różne. W wykazie podano je w brzmieniu zapisanym w księdze zgonów. Dla przykładu, „Golnik", „Golnick", „Gollnik" lub „Sarunaitis" i „Zarunaitis", „Jäger" i „Jaeger". Mogą to być nawiska odrębnych rodzin lub odmienne zapisy nazwiska tej samej rodziny.

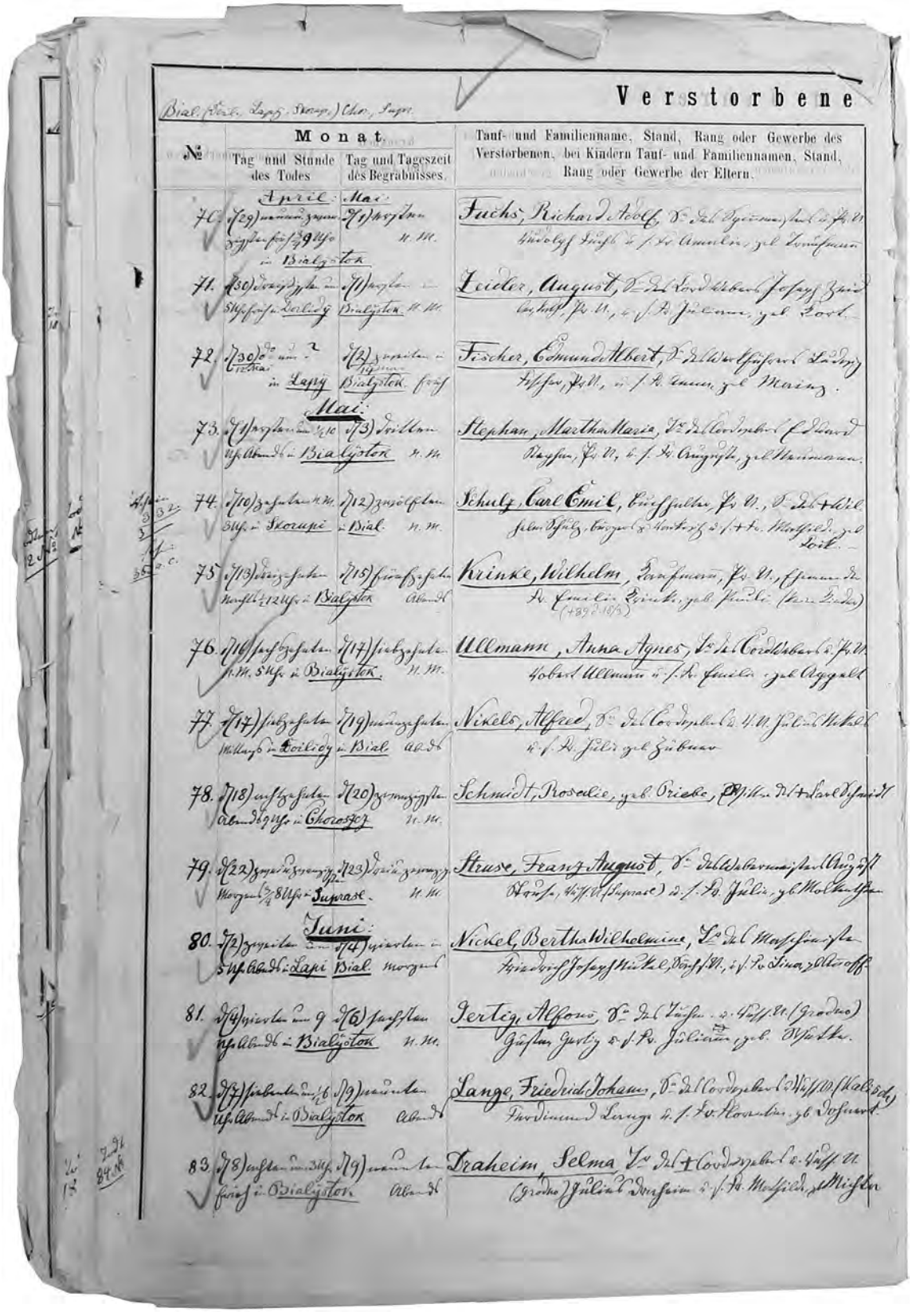

Karta lewa księgi zgonów Parafii Ewangelicki-Augsburskiej w Białymstoku z roku 1882 roku
(Akta Parafii Ewangelicko-Augsburskiej w Białymstoku, Archiwum Państwowe w Białymstoku, sygn. akt 4)

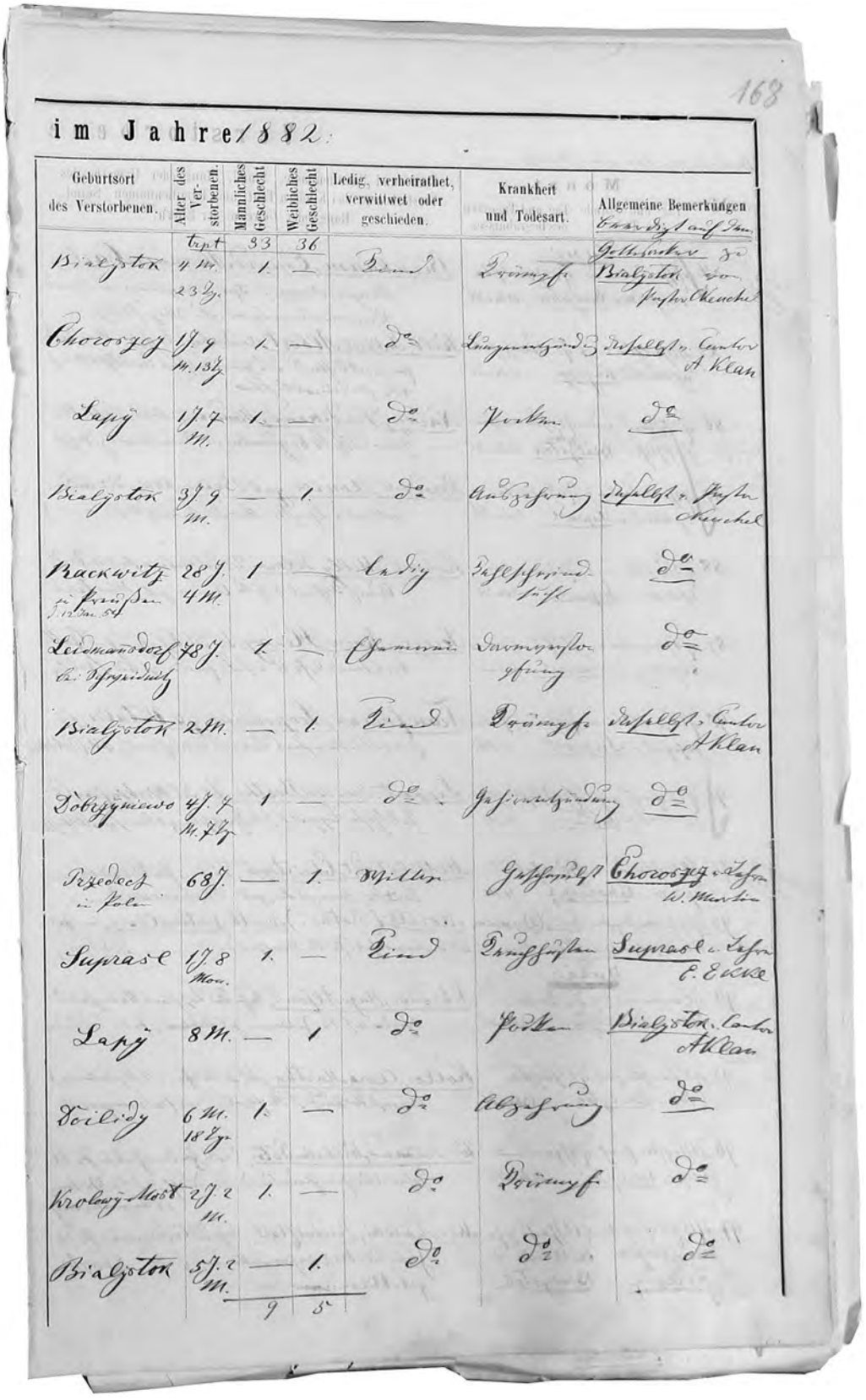

168

im Jahre 1882.

Geburtsort des Verstorbenen.	Alter des Verstorbenen.	Männliches Geschlecht	Weibliches Geschlecht	Ledig, verheirathet, verwittwet oder geschieden.	Krankheit und Todesart.	Allgemeine Bemerkungen Hier ist auf Seite
	tägl	33	36			
Białystok	4 M. 23 Tg.	1	—	Kind	Krämpfe	Gottesacker Białystok von Pastor Kleuchel
Choroszcz	17 J. 9 M. 13 Tg.	1	—	do	Lungenentzündung	daselbst v. Cantor A. Klan
Łapy	17 J. 7 M.	1	—	do	Pocken	do
Białystok	3 J. 9 M.	—	1	do	Abzehrung	daselbst v. Pastor Kleuchel
Brackwitz in Preußen	28 J. 4 M.	1	—	ledig	Schlagfluß	do
Leidmannsdorf b. Schweidnitz	78 J.	1	—	Ehemann	Verengerung	do
Białystok	2 M.	—	1	Kind	Krämpfe	daselbst v. Cantor A. Klan
Dobrzyniewo	4 J. 7 M. 7 Tg.	1	—	do	Gehirnentzündung	do
Przedecz in Polen	68 J.	—	1	Müller	Gehirnschlag	Choroszcz v. Lehrer W. Martin
Supraśl	17 J. 8 Mon.	1	—	Kind	Durchfall	Supraśl v. Lehrer E. Ekke
Łapy	8 M.	—	1	do	Pocken	Białystok v. Cantor A. Klan
Doilidy	6 M. 18 Tg.	1	—	do	Abzehrung	do
Krolewy Most	2 J. 2 M.	1	—	do	Krämpfe	do
Białystok	5 J. 2 M.	—	1	do	do	do
		9	5			

L.p.	Nazwisko, imię	Data śmierci	Długość życia
1.	Abrolat Albert Eduard	3.04.1887 r.	11 miesięcy 7 dni
2.	Achramowitsch Maria	30.03.1879 r.	1 rok
3.	Adam Emma	27.09.1884 r.	1 rok 9 miesięcy 19 dni
4.	Adam Ferdinand	3.06.1876 r.	54 lata
5.	Adamheit Mathilde	25.12.1889 r.	24 lata 1 miesiąc 21 dni
6.	Adamheit [*nie nadano imienia*]	20.12.1889 r.	martwy noworodek
7.	Akkermann Theodor	17.11.1874 r.	52 lata
8.	Albrecht Alfried	29.12.1877 r.	3 lata 11 miesięcy
9.	Albrecht August	1.11.1872 r.	1 rok 8 miesięcy
10.	Albrecht Emil	23.01.1874 r.	21 dni
11.	Albrecht Lidia	15.03.1884 r.	21 dni
12.	Albrecht Maria	9.09.1873 r.	1 rok
13.	Albrecht Reinhold	7.01.1878 r.	2 lata 3 miesiące
14.	Alscher Adeline Emilie	30.10.1883 r.	8 lat 4 miesiące 18 dni
15.	Alscher Franz Albert	4.04.1886 r.	6 lat 5 miesięcy 16 dni
16.	Anders August Hermann	21.08.1885 r.	1 rok 8 miesięcy 27 dni
17.	Anders Helmine	11.03.1879 r.	4 lata
18.	Anders Julie	25.11.1875 r.	72 lata
19.	Anders Marie	10.03.1879 r.	7 lat
20.	Anduschus Clara Johanna	8.01.1884 r.	26 lat 7 miesięcy 18 dni
21.	Anduschus Heinrich Wilhelm	7.12.1879 r.	49 lat
22.	Anduschus Wilhelm	23.04.1878 r.	5 miesięcy
23.	Anger Elsa Julie Hedwig	24.11.1887 r.	4 lata 2 miesiące 7 dni
24.	Anger [bez imienia]	27.07.1880 r.	martwy noworodek
25.	Apelt Adolf Wilhelm	25.06.1889 r.	10 miesięcy 11 dni
26.	Apelt Auguste Emilie	10.02.1890 r.	67 lat 2 miesiące 19 dni
27.	Apelt Erwin Emanuel	15.01.1886 r.	2 lata 11 miesięcy 2 dni
28.	Apelt Julius Arthur	3.06.1878 r.	1 rok 2 tygodnie
29.	Arenarius Johanna Franziska Auguste	28.03.1889 r.	51 lat 8 dni
30.	Arndt Agnes Hermine	6.10.1881 r.	3 lata 12 dni
31.	Arndt Alma Hulda	16.01.1887 r.	6 lat 8 miesięcy 19 dni
32.	Arndt August Johann	28.02.1891 r.	46 lat 9 miesięcy
33.	Arndt Bertha Amalie Emma	18.08.1890 r.	9 miesięcy 28 dni
34.	Arndt Carl Friedeber	7.07.1881 r.	7 lat 11 miesięcy 3 dni
35.	Arndt Eduard	20.10.1891 r.	25 lat 9 miesięcy 11 dni
36.	Arndt Gottfried	12.02.1878 r.	75 lat
37.	Arndt Julius Oswald	15.08.1890 r.	2 lata 4 miesiące 11 dni
38.	Arndt Willy Heinrich	5.04.1886 r.	1 rok 1 miesiąc 18 dni
39.	Arnhold Edmund Carl	29.08.1885 r.	3 miesiące 15 dni
40.	Arnhold Gustav Gottlieb	10.05.1883 r.	3 miesiące 17 dni
41.	Arnold Friedrich Wilhelm	5.02.1886 r.	10 lat 7 miesięcy 20 dni
42.	Bar Friedrich Heinrich	30.04.1886 r.	7 lat 5 miesięcy 25 dni
43.	Baar Amalie	1.04.1885 r.	12 lat 9 miesięcy 13 dni
44.	Baer Ottilie Alwine	28.07.1889 r.	28 lat 7 miesięcy 21 dni
45.	Baer Theodor	23.05.1889 r.	2 miesiące 18 dni
46.	Bahr Friedrich Ferdinand	2.01.1886 r.	59 lat 4 miesiące 29 dni
47.	Baier Adolf Alfred	11.09.1890 r.	1 rok 4 miesiące 11 dni
48.	Baier Reinhold Julius	5.11.1884 r.	22 lata 7 miesięcy 6 dni
49.	Baranowski Michael	27.04.1873 r.	57 lat
50.	Barclay de Tolly Ludwig	7.01.1877 r.	48 lat 4 miesiące 8 dni

L.p.	Nazwisko, imię	Data śmierci	Długość życia
51.	Barkowski Ludwig	23.12.1888 r.	60 lat 7 miesięcy 18 dni
52.	Bartel Henriette	25.12.1891 r.	około 80 lat
53.	Bartnicki Adam Adolf	17.11.1891 r.	3 miesiące 10 dni
54.	Bartsch Eveline Caroline	28.04.1881 r.	11 miesięcy 16 dni
55.	Bartsch Georg	31.07.1873 r.	4 miesiące
56.	Bartsch Gottlieb	25.01.1885 r.	52 lata
57.	Bartsch Heinrich	27.10.1888 r.	57 lat 11 miesięcy 25 dni
58.	Bartsch Martin Heinrich	22.12.1881 r.	7 tygodni
59.	Bartsch Otto Reinhold	2.04.1872 r.	1 rok 2 miesiące
60.	Bauer Joseph Johann	28.09.1881 r.	12 lat 5 miesięcy 15 dni
61.	Baumeister Johann	6.05.1890 r.	37 lat 10 miesięcy 25 dni
62.	Bayer Emma	27.09.1885 r.	16 dni
63.	Bayer [*nie nadano imienia*]	8.09.1890 r.	martwy noworodek
64.	Bäcker Friedrich	1.05.1889 r.	62 lata
65.	Beck Anna Louise Sophie	9.08.1870 r.	2 tygodnie
66.	Beck Sophia	26.06.1874 r.	8 miesięcy
67.	Becker Henriette	17.03.1870 r.	62 lata
68.	Becker Hugo Alfred	9.05.1880 r.	16 lat 3 miesiące 21 dni
69.	Beckner Karl	15.09.1873 r.	77 lat
70.	Beer August	28.11.1890 r.	34 lata 11 miesięcy 16 dni
71.	Beer Bertha	16.10.1870 r.	4 lata
72.	Beer Emilie Adelheide	16.08.1885 r.	6 miesięcy 21 dni
73.	Beer Friedrich Wilhelm	15.07.1885 r.	1 rok 10 miesięcy 19 dni
74.	Beer Gustav Adolph	28.10.1891 r.	6 lat 5 dni
75.	Behr Eva	13.11.1870 r.	4 lata
76.	Beichen August	2.12.1870 r.	35 lat
77.	Beier August	6.06.1873 r.	5 miesięcy
78.	Belz Albert Julius	16.09.1885 r.	5 lat 10 miesięcy 13 dni
79.	Belz Ottilie	21.02.1877 r.	27 lat 9 miesięcy 9 dni
80.	Bendelius Friedrich	1.01.1881 r.	7 miesięcy 20 dni
81.	Bendelius Renate	15.11.1879 r.	78 lat
82.	Berend Johann	14.10.1879 r.	89 lat
83.	Berendt Leopold	9.10.1879 r.	64 lata
84.	Berger Alfred	4.02.1881 r.	8 miesięcy 15 dni
85.	Berger Carl	23.01.1876 r.	23 lata
86.	Berger Dorothea	18.11.1891 r.	69 lat
87.	Berger Emilie	1.11.1882 r.	61 lat 5 dni
88.	Berger Emilie	28.04.1887 r.	ćwierć dnia
89.	Berger Gustav Adolf	29.11.1887 r.	3 lata 8 miesięcy 5 dni
90.	Berger Hulda	29.04.1887 r.	1 dzień
91.	Berger Karl August	16.02.1891 r.	8 lat 8 miesięcy 1 dzień
92.	Berger Mathilde	5.02.1878 r.	22 lata
93.	Berger Oswald Leopold	25.05.1890 r.	1 miesiąc 25 dni
94.	Berger Wilhelm	9.12.1881 r.	60 lat
95.	Berger [*nie nadano imienia*]	10.01.1884 r.	martwy noworodek
96.	Bergmann Antonie	24.11.1884 r.	13 lat
97.	Bergmann Julie Renate	12.05.1884 r.	29 lat 19 dni
98.	Berker Johann Adolph	16.04.1885 r.	50 lat
99.	Bernd Bertha Emma	3.03.1887 r.	1 miesiąc 5 dni
100.	Bernd [*nie nadano imienia*]	30.01.1891 r.	martwy noworodek

L.p.	Nazwisko, imię	Data śmierci	Długość życia
101.	Berndt Adolf August	22.05.1890 r.	9 miesięcy 15 dni
102.	Berndt Auguste Julianne	19.01.1884 r.	2 lata 20 dni
103.	Berndt Barbara	10.02.1872 r.	63 lata
104.	Berndt Gustav	20.01.1890 r.	62 lata 11 miesięcy 5 dni
105.	Berndt Karl	22.10.1886 r.	57 lat 10 miesięcy 15 dni
106.	Berndt Louise	28.12.1883 r.	9 lat 9 miesięcy 19 dni
107.	Berndt Olga	31.12.1883 r.	8 miesięcy 2 dni
108.	Berslowska Marie	24.11.1870 r.	21 lat
109.	Beyer Johann Julian	27.02.1874 r.	3 tygodnie
110.	Bialkowska Anna Emilie	13.06.1885 r.	6 lat 3 miesiące 7 dni
111.	Bialkowski Alfried August	8.08.1887 r.	1 rok 5 miesięcy 26 dni
112.	Bialkowski Arthur Adolf	1.10.1891 r.	1 rok 5 miesięcy
113.	Bierdel Carl Robert	24.06.1888 r.	2 lata 20 dni
114.	Bierdel Emilie Mathilde	20.02.1891 r.	14 dni
115.	Bierdel Emma Ida	2.08.1890 r.	6 miesięcy
116.	Bierdel Karl Wilhelm	5.01.1887 r.	2 lata 2 miesiące 7 dni
117.	Bierdel Wilhelm Gustav	16.05.1884 r.	10 miesięcy 17 dni
118.	Bierfeld Dorothea	8.12.1887 r.	77 lat 28 dni
119.	Bierfeld Karl	1.08.1890 r.	79 lat 8 miesięcy 22 dni
120.	Bierkandt Emilie Louise Marie	23.08.1880 r.	1 miesiąc
121.	Bindich Johanna	10.02.1876 r.	56 lat
122.	Bindich Paul	11.05.1873 r.	58 lat
123.	Birnbaum Anna Martha	22.08.1881 r.	1 rok 8 miesięcy
124.	Birnbaum Eduard Alexander Carl	9.06.1882 r.	42 lata 10 miesięcy 6 dni
125.	Birnbaum Helene Albertine	20.04.1891 r.	9 lat 2 miesiące 1 dzień
126.	Birnbaum Marie Klara	2.07.1885 r.	8 lat
127.	Blaha Mathias	22.02.1870 r.	62 lata
128.	Bleich Louise	5.06.1885 r.	55 lat 11 miesięcy 19 dni
129.	Blesing Gottfried	11.10.1884 r.	27 lat
130.	Bloch Alfred Hugo	14.08.1888 r.	2 lata 10 miesięcy 10 dni
131.	Bloch Carl Friedrich	17.06.1876 r.	74 lata
132.	Bloch Ernestine Hulda	6.06.1878 r.	2 tygodnie
133.	Bloch Johannes Ernst	17.08.1889 r.	1 miesiąc 1 dzień
134.	Bloch Marie	26.12.1874 r.	4 tygodnie
135.	Block Christiane	18.03.1873 r.	63 lata
136.	Bleda Gotthilf Reinhold Elwin	10.08.1881 r.	2 lata 2 miesiące
137.	Bluda Elisabeth Rosalie	15.03.1875 r.	4 tygodnie
138.	Bludau Johann Friedrich	13.06.1887 r.	69 lat 6 miesięcy 5 dni
139.	Bludau Waldemar Theodor	13.02.1888 r.	7 miesięcy 22 dni
140.	Bluhm Emilie	18.05.1890 r.	4 miesiące 13 dni
141.	Bluhm Wilhelmine	9.11.1883 r.	pół roku
142.	Blumeyer Evald Heinrich	16.01.1878 r.	1 rok 3 tygodnie
143.	Blummeier Bertha Emilie	15.09.1881 r.	6 lat 8 miesięcy
144.	Blunder Johann	1.10.1870 r.	brak danych
145.	Bohl Anna	3.02.1875 r.	69 lat
146.	Bogus Emilie	5.12.1873 r.	2 lata
147.	Bogus Wilhelm	29.11.1880 r.	64 lata
148.	Bogus Wilhelm Friedrich	1.10.1870 r.	9 tygodni
149.	Bogush Wilhelmine	24.08.1884 r.	66 lat 6 miesięcy 13 dni
150.	Boje Helene Wilhelmine	13.06.1890 r.	9 lat 3 miesiące 11 dni

L.p.	Nazwisko, imię	Data śmierci	Długość życia
151.	Boltz Gottfried Reinhold	4.08.1884 r.	6 miesięcy 27 dni
152.	Borkowski Florentine	30.11.1883 r.	98 lat 5 miesięcy 19 dni
153.	Bormann Johann Ludwig	12.08.1891 r.	1 rok 10 miesięcy 11 dni
154.	Bornak Ida	14.08.1881 r.	2 lata 3 miesiące 5 dni
155.	Bornak Martha Anna	12.08.1881 r.	9 miesięcy
156.	Bornemann Gustav	11.01.1875 r.	56 lat
157.	Bornstein Marie	28.01.1890 r.	2 lata 9 miesięcy 25 dni
158.	Borowski Albin	1.02.1878 r.	1 rok 4 miesiące
159.	Bosk Gustav Heinrich	4.12.1879 r.	4 dni
160.	Bosk Joseph	6.01.1887 r.	32 lata 10 miesięcy 5 dni
161.	Bosk Marie	12.04.1882 r.	1 rok 3 miesiące 9 dni
162.	Bosze Jurij Adamow	19.04.1886 r.	23 lata
163.	Böhm Carl	27.12.1888 r.	89 lat 11 miesięcy 3 dni
164.	Böhm Johanna Friederike Charlotte	3.10.1891 r.	86 lat 11 miesięcy
165.	Bösche Hulda Amalie	19.11.1890 r.	34 lata 6 miesięcy 11 dni
166.	Böttcher August Wilhelm	8.02.1886 r.	94 lata 9 miesięcy 19 dni
167.	Böttcher Gottlieb	14.12.1891 r.	61 lat 27 dni
168.	Braun Gustav Adolf	2.08.1881 r.	1 miesiąc 11 dni
169.	Brauneck Bertha Amalie	15.08.1885 r.	99 lat 2 miesiące 8 dni
170.	Braunek Ernst Adolph	31.07.1870 r.	3 miesiące
171.	Breiten Joseph	6.10.1874 r.	4 lata
172.	Brenneke Margarethe	29.02.1876 r.	59 lat
173.	Brickhöudler Emilie	16.01.1888 r.	około 60 lat
174.	Brinck Adolph	18.10.1872 r.	1 rok 8 miesięcy
175.	Brinck Agnes	16.05.1870 r.	6 lat
176.	Brinck Anna	22.12.1872 r.	3 lata 6 miesięcy
177.	Brink Alfons	11.09.1878 r.	1 rok 5 miesięcy
178.	Brink Clara	2.08.1873 r.	3 miesiące
179.	Brink Lydia	23.02.1886 r.	13 lat 9 miesięcy 14 dni
180.	Brink Ottilie	21.06.1873 r.	26 lat 6 miesięcy
181.	Bronder Adeline Emilie	26.09.1883 r.	9 miesięcy 14 dni
182.	Bronder Alfons	5.03.1888 r.	3 godziny
183.	Bronder Alois Albert	7.01.1886 r.	2 miesiące 27 dni
184.	Bronder Regine Alide	16.11.1884 r.	4 dni
185.	Bröcker Carl	16.02.1879 r.	45 lat
186.	Brose Benjamin	5.11.1878 r.	8 lat 5 miesięcy 2 dni
187.	Broze Agnes	15.11.1874 r.	7 dni
188.	Brückner Arthur Ernst	4.11.1885 r.	4 lata 2 miesiące 7 dni
189.	Brückner Carl Sigismund	12.06.1880 r.	6 miesięcy
190.	Brückner Hedwig Elisabeth	4.04.1887 r.	1 rok 6 miesięcy 7 dni
191.	Brückner Richard Theodor	3.04.1887 r.	3 lata 7 miesięcy
192.	Brückner [*nie nadano imienia*]	27.07.1890 r.	martwy noworodek
193.	Bubet Eduard Boleslaw	23.02.1882 r.	20 dni
194.	Bubet Martha	17.04.1880 r.	5 miesięcy
195.	Bublat Anna	15.04.1891 r.	2 dni
196.	Bublinski Friedrich Johann	18.08.1887 r.	1 miesiąc 27 dni
197.	Buchhorn August	13.05.1885 r.	23 lata 4 miesiące 1 dzień
198.	Buhl Maria	15.06.1873 r.	4 miesiące
199.	Buhl Marie	28.02.1873 r.	33 lata
200.	Buller Emilie	29.12.1887 r.	20 lat 1 miesiąc 9 dni

L.p.	Nazwisko, imię	Data śmierci	Długość życia
201.	Burchard Elisabeth	25.12.1881 r.	75 lat 3 miesiące
202.	Burchert Adolf Karl	9.10.1888 r.	8 miesięcy 11 dni
203.	Burchert Anna	8.12.1889 r.	66 lat 6 dni
204.	Burchert August Heinrich	24.10.1885 r.	1 rok 6 miesięcy 1 dzień
205.	Burchert Heinrich	23.12.1889 r.	71 lat
206.	Burchert Louise	24.11.1886 r.	około 65 lat
207.	Busch Georg	24.07.1888 r.	56 lat 2 miesiące 9 dni
208.	Busch Helene Melanie	19.12.1883 r.	12 lat 6 miesięcy 14 dni
209.	Busch Julius Laurentius	18.02.1882 r.	49 lat 8 miesięcy 15 dni
210.	Busch Theresia	17.12.1883 r.	2 lata 1 miesiąc 8 dni
211.	Butschko Martha	5.04.1891 r.	3 lata 5 miesięcy 14 dni
212.	Carl Eleonore Amalie Auguste	6.12.1890 r.	57 lat 8 miesięcy 25 dni
213.	Carl Christian Friedrich	4.01.1891 r.	63 lata 3 miesiące 24 dni
214.	Christoph Anna Marie	8.10.1884 r.	2 lata 1 miesiąc 21 dni
215.	Christoph Gustav Adolf	9.10.1889 r.	7 dni
216.	Cierpinska Emma Marianne	2.10.1884 r.	3 lata 7 miesięcy 16 dni
217.	Cierpinska Rosine	2.04.1885 r.	64 lata 18 dni
218.	Cierpinski Wilhelm	14.04.1881 r.	58 lat
219.	Ciesinski Wilhelmine	5.11.1886 r.	8 miesięcy 8 dni
220.	Comichau Emma Eleonore	6.05.1870 r.	3 lata 24 tygodnie
221.	Comichau Rudolph Conrad	26.06.1880 r.	10 lat 3 miesiące 3 dni
222.	Comichau Rudolph Waldemar	8.08.1871 r.	5 lat
223.	Comichau Stella	28.12.1891 r.	3 miesiące
224.	Coulin Hulda Bertha	9.10.1891 r.	30 lat 5 miesięcy 2 dni
225.	Coulin Julius	16.07.1886 r.	10 dni
226.	Czerpinski Marie	31.08.1874 r.	1 rok
227.	Czimay Minna Louise	11.05.1880 r.	3 miesiące 5 dni
228.	Czimay Otto Robert	13.01.1881 r.	6 miesięcy
229.	Czlodinski August Heinrich	22.02.1886 r.	17 lat 1 miesiąc 4 dni
230.	Daab Alexander	3.04.1883 r.	1 dzień
231.	Damke Bertha	19.08.1884 r.	2 lata 7 dni
232.	Deckert Emilie Juliane	16.02.1877 r.	38 lat 4 miesiące
233.	Deinert Nathalie	10.02.1874 r.	3 tygodnie
234.	Diemke Adolph	3.02.1891 r.	1 dzień
235.	Dietel Eduard	30.05.1875 r.	55 lat
236.	Dietrich Constantin Wilhelm	3.02.1870 r.	60 lat
237.	Dietz Julius	8.06.1881 r.	69 lat 11 miesięcy
238.	Dittmann [*nie nadano imienia*]	14.03.1877 r.	martwy noworodek
239.	Dittrich August	14.07.1890 r.	5 miesięcy 11 dni
240.	Dittrich Arthur Theodor	7.05.1890 r.	11 miesięcy 7 dni
241.	Deron Alma Marie	25.10.1885 r.	1 rok 7 miesięcy 18 dni
242.	Deron Anna	28.05.1885 r.	73 lata 24 dni
243.	Deron Bertha	22.07.1878 r.	8 lat 6 miesięcy 13 dni
244.	Deron Emma	10.04.1876 r.	3 lata
245.	Deron Hermann Wilhelm	24.10.1878 r.	2 lata 8 miesięcy 19 dni
246.	Deron Pauline	21.01.1878 r.	5 lat
247.	Dohnert Juliane	29.10.1884 r.	78 lat 26 dni
248.	Domke Amalie Bertha	2.06.1889 r.	31 lat 10 miesięcy 20 dni
249.	Domke Erwin Oskar	8.08.1889 r.	6 miesięcy
250.	Donert Hugo Martin	6.03.1887 r.	1 rok 10 miesięcy 14 dni

L.p.	Nazwisko, imię	Data śmierci	Długość życia
251.	Donert Marie Elisabeth	13.01.1878 r.	1 rok 9 miesięcy
252.	Dostel [*nie nadano imienia*]	4.12.1880 r.	martwy noworodek
253.	Draheim Bertha	30.06.1879 r.	1 dzień
254.	Draheim Emilie Wilhelmine	17.05.1891 r.	4 lata 1 miesiąc 24 dni
255.	Draheim Julius	30.05.1880 r.	45 lat
256.	Draheim Julius Adolf	31.03.1883 r.	19 lat 10 miesięcy 19 dni
257.	Draheim Selma	8.06.1882 r.	5 lat 2 miesiące
258.	Dramm Ernst	29.09.1875 r.	6 lat
259.	Drefke Emilie Alwine	21.10.1889 r.	3 miesiące 14 dni
260.	Dreier Anna	18.09.1886 r.	66 lat 4 miesiące 3 dni
261.	Dressler Friedrich Wilhelm	7.06.1881 r.	56 lat
262.	Dressler Hermann	21.04.1872 r.	1 rok 6 miesięcy
263.	Dreszler Adolph	28.12.1878 r.	15 lat
264.	Drewitz Friedrich	10.10.1884 r.	65 lat 3 dni
265.	Drewitz Marie	19.07.1881 r.	2 lata 2 miesiące 20 dni
266.	Drewnik Gustaw	28.08.1887 r.	8 miesięcy 13 dni
267.	Dubinowski [*nie nadano imienia*]	21.02.1889 r.	martwy noworodek
268.	Dudens Adolph	27.04.1870 r.	8 dni
269.	Dünke Dorothea	9.02.1875 r.	48 lat
270.	Dünke Olga	21.12.1889 r.	7 lat 10 dni
271.	Ebenritter Alban Julius	23.10.1886 r.	2 lata 15 dni
272.	Ebenritter Arthur	23.04.1883 r.	pół tygodnia
273.	Ebenritter Friedrich Alexander	23.05.1890 r.	33 lata 6 miesięcy 14 dni
274.	Ebenritter Richard	13.07.1890 r.	11 miesięcy 21 dni
275.	Eberlein Charlotte	13.03.1886 r.	71 lat 10 miesięcy 24 dni
276.	Eckert Bertha	4.11.1872 r.	48 lat
277.	Eckert Emilie	26.01.1875 r.	25 lat
278.	Eckert Jenni	22.07.1875 r.	19 miesięcy
279.	Eckert Oscar Alexander	23.09.1878 r.	1 rok 5 miesięcy 6 dni
280.	Ehret Amalie	7.01.1888 r.	72 lata 10 miesięcy 15 dni
281.	Ei Gustav	5.07.1876 r.	2 lata
282.	Eichler Johann Daniel	2.06.1875 r.	65 lat
283.	Eichler Julian	22.06.1873 r.	5 lat
284.	Eiser Adolph	16.02.1872 r.	9 lat
285.	Ellgoth Mathilde Martha Olga	29.05.1885 r.	3 lata 3 miesiące 11 dni
286.	Elsner [*nie nadano imienia*]	17.04.1886 r.	martwy noworodek
287.	Elstermann Albert	26.05.1875 r.	1 rok 4 miesiące
288.	Engels Alexander	20.09.1878 r.	12 lat 8 miesięcy
289.	Engels Carl	4.03.1876 r.	75 lat
290.	Engels Carl Robert	3.03.1889 r.	50 lat 2 miesiące 24 dni
291.	Engels Caroline	8.08.1875 r.	65 lat
292.	Engels Eduard	10.08.1878 r.	5 miesięcy
293.	England Amalia	29.07.1876 r.	6 miesięcy
294.	England Hermann August	24.07.1875 r.	47 lat
295.	England Wilhelm	23.02.1871 r.	2 lata 6 miesięcy
296.	Erdmann Eduard	23.03.1873 r.	2 lata
297.	Ernst Adelheide	11.10.1890 r.	3 lata 10 miesięcy 23 dni
298.	Ernst Florentine	24.07.1877 r.	9,5 miesiąca
299.	Ernst Ida Emma	25.07.1891 r.	13 lat 5 miesięcy 28 dni
300.	Ernst Juliane Albertine Antonie	24.10.1888 r.	62 lata 9 miesięcy 23 dni

L.p.	Nazwisko, imię	Data śmierci	Długość życia
301.	Ernst Martha Olga	9.03.1890 r.	6 lat 4 miesiące 20 dni
302.	Evgimow Marie	26.06.1870 r.	32 lata
303.	Eyfsel Sophie Caroline Albertine	17.04.1883 r.	27 lat 5 miesięcy 28 dni
304.	Faber Carl Daniel	22.04.1874 r.	37 lat
305.	Falk Bianka	12.08.1880 r.	1,5 roku
306.	Falk Gustav Hugo Gottlieb	21.06.1881 r.	5 miesięcy 12 dni
307.	Falk Hermann Bernhard	16.11.1882 r.	16 dni
308.	Fandri [*nie nadano imienia*]	31.12.1886 r.	martwy noworodek
309.	Färberg Friedrich	26.04.1871 r.	45 lat
310.	Fechner Alexander Bernhard	16.03.1885 r.	5 lat 9 miesięcy 18 dni
311.	Fechner Bertha	13.01.1873 r.	3,5 roku
312.	Fechner Florentine	7.01.1884 r.	14 lat 9 miesięcy
313.	Fechner Julius Gustav	29.09.1873 r.	2 lata
314.	Fechner Olga Marie	7.05.1890 r.	1 rok 8 miesięcy 27 dni
315.	Fechner Pauline Emilie	22.09.1873 r.	21 lat 6 miesięcy
316.	Fechner Wilhelm	16.03.1883 r.	53 lata
317.	Fechner Wilhelmine	12.07.1889 r.	45 lat 6 miesięcy 23 dni
318.	Feist Johann Wilhelm	22.06.1871 r.	32 lata
319.	Feist Rudolph Hugo	9.08.1870 r.	1 rok 10 miesięcy
320.	Feist Wilhelm	22.05.1872 r.	6 miesięcy
321.	Felke Leon	3.10.1873 r.	10 miesięcy
322.	Fese Ludwig	1.10.1881 r.	1 rok 8 miesięcy
323.	Fichtner Emma	21.03.1874 r.	3 miesiące
324.	Fichtner Gustav Adolf	16.09.1886 r.	7 lat 3 miesiące 21 dni
325.	Fichtner Ida Wilhelmine	29.10.1881 r.	6 lat 5 miesięcy 2 dni
326.	Fiedler Auguste	1.05.1873 r.	3 tygodnie
327.	Fiedler Reinhold	28.04.1873 r.	28 lat 7 miesięcy
328.	Fiesenich Charlotte	27.05.1878 r.	76 lat 1 miesiąc
329.	Fink Gottlieb	10.10.1873 r.	45 lat
330.	Firss Paul	16.11.1872 r.	25 lat
331.	Fischer August	29.04.1873 r.	34 lata
332.	Fischer Bertha Marie	27.10.1890 r.	11 miesięcy 22 dni
333.	Fischer Carl Friedrich	26.02.1870 r.	70 lat
334.	Fischer Charlotte	9.05.1874 r.	37 lat
335.	Fischer Charlotte	11.02.1887 r.	74 lata 2 miesiące
336.	Fischer Edmund Albert	30.04.1882 r.	1 rok 7 miesięcy
337.	Fischer Johann Gottlieb	31.10.1879 r.	71 lat
338.	Fischer Martha Emilie	28.11.1885 r.	2 miesiące 3 dni
339.	Fischer Wilhelm Oswald	21.08.1884 r.	10 dni
340.	Fischer [*nie nadano imienia*]	8.08.1883 r.	martwy noworodek
341.	Fischer [*nie nadano imienia*]	4.08.1886 r.	martwy noworodek
342.	Fitzner Adolph	7.08.1870 r.	21 lat
343.	Fitzner Auguste	7.03.1880 r.	54 lata
344.	Fitzner Benjamin	7.01.1882 r.	66 lat 6 miesięcy
345.	Fitzner Emilie	14.07.1873 r.	22 lata
346.	Fitzner Maria	23.03.1879 r.	1,5 roku
347.	Flacker Caroline	11.11.1884 r.	60 lat 9 miesięcy 10 dni
348.	Flacker Emilie Marie	30.06.1885 r.	3 miesiące 13 dni
349.	Flemming Mathilde	24.05.1881 r.	7 miesięcy
350.	Forester Gaston	16.07.1870 r.	pół roku

L.p.	Nazwisko, imię	Data śmierci	Długość życia
351.	Förster Anna Pauline	21.08.1870 r.	29 lat
352.	Förster Ida Adelheid	17.08.1870 r.	14 tygodni
353.	Förster Pauline Wilhelmine	23.11.1877 r.	10 lat 9 miesięcy
354.	Franke Emma	26.02.1881 r.	2 lata 6 miesięcy
355.	Franke Friedrich Wilhelm	18.09.1887 r.	1 rok
356.	Fränzel Bertha	14.12.1873 r.	1 rok 3 miesiące
357.	Fränzel Christine	11.03.1884 r.	74 lata 10 miesięcy
358.	Fränzel Emilie	13.04.1873 r.	2 lata
359.	Fränzel Friedrich Oscar	24.08.1874 r.	8 lat
360.	Franke Ida Anna	9.05.1885 r.	5 lat 8 miesięcy 17 dni
361.	Franzke Gottlieb	30.12.1876 r.	64 lata
362.	Freimark Ferdinand	8.03.1874 r.	12 lat 6 miesięcy
363.	Frenzel Wilhelmine	2.09.1881 r.	69 lat 8 miesięcy
364.	Frenzke Ernestine	3.08.1881 r.	28 lat 3 miesiąca
365.	Frenzke [*nie nadano imienia*]	17.03.1890 r.	martwy noworodek
366.	Freudenberg Alexander	21.07.1879 r.	3 lata 11 miesięcy
367.	Freudenberg August Bruno	16.07.1891 r.	9 dni
368.	Freudenberg Carl August	1.04.1879 r.	51 lat 11 miesięcy
369.	Freudenberg Charlotte	6.03.1880 r.	79 lat
370.	Freudenberg Karl Traugott	14.06.1886 r.	9 lat 7 miesięcy 5 dni
371.	Freudenberg Rosine	22.11.1878 r.	57 lat
372.	Freudenberg Theodor Wilhelm	25.03.1873 r.	3,5 roku
373.	Fribus Emilie Bertha	22.01.1889 r.	19 lat 4 miesiące 26 dni
374.	Fribus Gustav Samuel	19.06.1885 r.	11 lat 9 miesięcy 17 dni
375.	Fribus Karl Heinrich	23.08.1885 r.	8 lat 11 miesięcy 28 dni
376.	Friebus Wilhelm Eduard	18.09.1889 r.	25 lat 9 miesięcy 1 dzień
377.	Friedmann David	30.09.1879 r.	83 lata
378.	Friedrich Elsbeth	16.02.1891 r.	8 lat 8 miesięcy 1 dzień
379.	Frisch Ernestine	31.01.1875 r.	41 lat
380.	Frisch Karl	26.06.1886 r.	62 lata 7 miesięcy 12 dni
381.	Frisch Karl Samuel	3.08.1871 r.	9,5 miesiąca
382.	Frohberger [*nie nadano imienia*]	12.11.1887 r.	martwy noworodek
383.	Fröse Emma	23.09.1875 r.	14 lat
384.	Furh Franz	7.09.1886 r.	59 lat
385.	Fuhrmann Alfons Hermann	5.09.1881 r.	2 tygodnie
386.	Fuhrmann Alma Agnes	15.08.1882 r.	1 rok 11 miesięcy 15 dni
387.	Fuhrmann Ella Emma	14.03.1883 r.	9 miesięcy 7 dni
388.	Fuhrmann Theodor	22.01.1879 r.	2 lata 8 miesięcy
389.	Fuchs August Wilhelm	22.10.1872 r.	43 lata
390.	Fuchs Carl Siegmund	3.06.1891 r.	47 lat 3 miesiące 1 dzień
391.	Fuchs Friedrich	16.08.1875 r.	57 lat
392.	Fuchs Friedrich Christian	15.10.1885 r.	37 lat 20 dni
393.	Fuchs Helene Lilli	7.05.1889 r.	3 lata 11 miesięcy 22 dni
394.	Fuchs Karl Hugo	24.12.1884 r.	5 lat 2 miesiące 24 dni
395.	Fuchs Oskar Ernst	12.06.1885 r.	2 lata 8 miesięcy 15 dni
396.	Fuchs Richard Adolf	29.04.1882 r.	4 miesiące 23 dni
397.	Fuchs [*nie nadano imienia*]	13.12.1880 r.	martwy noworodek
398.	Fulde Ida Helene	6.10.1872 r.	2 miesiące
399.	Fulde Karl Friedrich	9.01.1889 r.	52 lata 11 miesięcy 11 dni
400.	Funke Carl	27.08.1879 r.	4 lata 7 miesięcy

L.p.	Nazwisko, imię	Data śmierci	Długość życia
401.	Funke Wilhelm	8.07.1872 r.	2 lata
402.	Fürstenwald Marie Olga	7.02.1870 r.	4 lata 6 miesięcy
403.	Fürstenwald Karl Theodor	4.04.1872 r.	31 lat
404.	Fürstenwald y.Hasenmeyer Marie	6.01.1870 r.	26 lat
405.	Gade Dorothea Sophie	18.09.1875 r.	75 lat
406.	Gaik Amalie Bertha	27.02.1888 r.	36 lat 4 miesiące 2 dni
407.	Galaschek Alexander	3.09.1887 r.	2 miesiące 11 dni
408.	Galaschik Nelly Anna	26.06.1888 r.	2 lata 8 miesięcy 12 dni
409.	Galmerz Gottlieb	31.01.1880 r.	72 lata
410.	Gang Michael	24.06.1888 r.	1 rok 8 miesięcy 29 dni
411.	Gatzke Wilhelm	4.11.1871 r.	37 lat
412.	Gärtner August Ernst	17.06.1875 r.	4 miesiące
413.	Gärtner Martha	10.03.18174 r.	5 lat
414.	Gärtner Otto	30.06.1875 r.	7 miesięcy
415.	Gärtner Paul	2.12.1877 r.	12 lat 11 miesięcy
416.	Gebertus Albert	24.02.1878 r.	4 lata 2 miesiące
417.	Gebertus Emma Amalie	30.09.1871 r.	5 lat 5 miesięcy
418.	Gebertus Gustav	4.04.1878 r.	2 lata 1 miesiąc
419.	Gedich Dorothea	9.08.1881 r.	11 miesięcy
420.	Geisler Eduard Jakob	16.05.1880 r.	48 lat
421.	Geling Juliane Auguste	3.09.1889 r.	61 lat 6 dni
422.	George Charlotte Caroline	6.12.1890 r.	75 lat 11 miesięcy 23 dni
423.	Gerlach Anna Christine	23.11.1884 r.	71 lat 5 miesięcy 23 dni
424.	Gertich Olga	12.11.1878 r.	1 rok 3 miesiące
425.	Gertig Alfons	4.06.1882 r.	6 miesięcy 18 dni
426.	Gertig Alfons Reinhold	12.09.1888 r.	2 miesiące 17 dni
427.	Gertig Gottlieb	17.06.1870 r.	74 lata
428.	Gertig Karl	7.10.1888 r.	4 lata 2 miesiące 15 dni
429.	Gertig Olga	2.08.1891 r.	5 miesięcy 23 dni
430.	Gertig Robert	23.09.1883 r.	8 miesięcy 6 dni
431.	Gier Alexander	11.08.1877 r.	10 lat 1 miesiąc 1 dzień
432.	Gier Eduard Ludwig	12.03.1876 r.	42 lata
433.	Gilland Sophie Eugenie	24.01.1890 r.	1 miesiąc 16 dni
434.	Ginella Wilhelm Albert	4.03.1889 r.	2 miesiące 8 dni
435.	Glabisch Ernst	18.10.1882 r.	53 lata
436.	Glaser Adolf	1.11.1890 r.	6 lat 9 miesięcy 16 dni
437.	Glass Robert Friedrich	12.01.1870 r.	69 lat
438.	Glor Adolf	6.03.1887 r.	13 lat 5 miesięcy 15 dni
439.	Glor Carl	16.07.1878 r.	18 dni
440.	Glor Heinrich	4.02.1879 r.	7 tygodni
441.	Glor Johann	15.09.1879 r.	4 lata 7 miesięcy 8 dni
442.	Glor Pauline Florentine	19.03.1882 r.	1 rok 4 miesiące 3 dni
443.	Gnotke Christine	29.07.1891 r.	71 lat 9 miesięcy 26 dni
444.	Gnotke Ernestine	21.11.1889 r.	25 lat 5 miesięcy 8 dni
445.	Gnotke Wilhelm	31.01.1881 r.	67 lat
446.	Godziewska Anna	25.03.1885 r.	58 lat 9 miesięcy 19 dni
447.	Golnick Johanna Ottilie	26.10.1891 r.	49 lat 10 miesięcy 1 dzień
448.	Golnick Mathilde Amalie	1.09.1879 r.	39 lat 8 miesięcy
449.	Golnik Emilie	20.04.1880 r.	10 miesięcy 5 dni
450.	Golnik Emilie Anastasia	21.11.1888 r.	18 lat 3 miesiące 28 dni

L.p.	Nazwisko, imię	Data śmierci	Długość życia
451.	Golnik Magdalena	15.03.1878 r.	75 lat
452.	Golnik Robert	5.04.1873 r.	3,5 roku
453.	Gollnik Gottfried	30.08.1874 r.	1,5 roku
454.	Gollnik Gottlieb Adalbert	21.05.1871 r.	3 lata
455.	Gollnik [*nie nadano imienia*]	28.12.1878 r.	martwy noworodek
456.	Gołgoski Julius	6.06.1874 r.	3 lata
457.	Gorke Anna Friederike	17.06.1871 r.	1 rok 2 tygodnie
458.	Goss [*nie nadano imienia*]	11.06.1880 r.	martwy noworodek
459.	Göbel Mathilde Olga	28.11.1881 r.	2 lata 5 miesięcy 6 dni
460.	Grabowski Richard	10.10.1890 r.	1 rok 2 miesiące 4 dni
461.	Grafe Mathilde	10.11.1872 r.	2,5 roku
462.	Grassmann Victor	19.10.1872 r.	28 lat
463.	Gregor Anna Clara	1.10.1891 r.	4 miesiące
464.	Gregor Marie	12.03.1871 r.	2,5 roku
465.	Gregor Marie Bertha	7.09.1889 r.	4 lata 1 miesiąc 16 dni
466.	Gregor Bruno	30.04.1874 r.	3 miesiące
467.	Gregor Ernst Rudolf	19.09.1889 r.	2 lata 9 miesięcy 16 dni
468.	Gregor Gustav	3.02.1872 r.	1 rok 3 miesiące
469.	Grentz Gustav Adolf	13.06.1880 r.	5 lat 5 miesięcy 14 dni
470.	Grenz Benjamin	21.09.1877 r.	67 lat
471.	Grenz Bertha	5.01.1876 r.	2,5 roku
472.	Grenz Carl Otto	30.04.1880 r.	7 miesięcy
473.	Griffhorn Rudolph	26.06.1881 r.	51 lat
474.	Gringel Caroline	15.11.1879 r.	7 dni
475.	Gringel Katharina	12.08.1882 r.	1 rok 7 miesięcy
476.	Gringel Wilhelmine Johanna	30.08.1879 r.	1,5 roku
477.	Grosser Anna Bertha	10.03.1891 r.	1 rok 10 dni
478.	Grosser Marie Johanne	28.09.1890 r.	17 lat 28 dni
479.	Gruhn Anna Valesca	7.06.1879 r.	33 lata 3 miesiące
480.	Grunitzka Mathilde	26.11.1882 r.	19 lat 8 miesięcy 3 dni
481.	Grunow Friedrich Wilhelm	14.09.1885 r.	19 lat 9 dni
482.	Grüning Lydia Anna	7.08.1891 r.	1 rok 3 miesiące 18 dni
483.	Grünke Amalie Olga	24.07.1877 r.	7 dni
484.	Grünke Emil	7.09.1879 r.	4 lata 5 miesięcy 10 dni
485.	Grünke Ernestine	4.06.1878 r.	6 dni
486.	Grünke Ernestine	6.03.1890 r.	51 lat 1 miesiąc 4 dni
487.	Grünler Anna	17.11.1878 r.	1,5 roku
488.	Guaita Johann	1.02.1882 r.	51 lat 8 miesięcy 24 dni
489.	Gutbier Aloine Julie	6.08.1871 r.	5 tygodni
490.	Gutsche Alfred	18.11.1875 r.	10 miesięcy
491.	Gutsche August	21.08.1888 r.	60 lat 3 miesiące 25 dni
492.	Gutsche Emilie Florentine	14.07.1888 r.	1 rok 6 miesięcy
493.	Gutsche Hermann	2.08.1875 r.	3 miesiące
494.	Gutsche Gustav	27.11.1872 r.	3,5 roku
495.	Gutsche Gustav Adolf	28.08.1889 r.	2 miesiące 6 dni
496.	Gutsche Julius	30.08.1888 r.	23 lata 8 miesięcy 11 dni
497.	Gutsche Maria Lydia	30.11.1872 r.	14 tygodni
498.	Gutsche Oscar	10.10.1872 r.	7 tygodni
499.	Gutsche Wilhelm	26.12.1873 r.	6 lat 10 miesięcy 19 dni
500.	Günther Friedrich	4.02.1870 r.	65 lat

L.p.	Nazwisko, imię	Data śmierci	Długość życia
501.	Haake Johann Gottlieb	22.10.1891 r.	25 lat 9 miesięcy 11 dni
502.	Haake Eduard	24.10.1891 r.	52 lata 11 miesięcy 15 dni
503.	Haentschel Marie Friederike	15.04.1872 r.	1,5 roku
504.	Hage Adolph	9.03.1879 r.	7 lat 6 miesięcy
505.	Hagen Jacob	17.10.1872 r.	47 lat
506.	Hagen Walther	25.05.1881 r.	10 miesięcy
507.	Hake Carl	25.09.1877 r.	10 godzin
508.	Hake Emilie	6.12.1874 r.	21 lat
509.	Hakwich August	20.12.1872 r.	74 lata
510.	Halle Anna	20.09.1889 r.	76 lat 2 miesiące 6 dni
511.	Halweg Olga	11.01.1873 r.	3 tygodnie
512.	Hampel Arthur Erwin	29.01.1891 r.	8 miesięcy 29 dni
513.	Hampel Alfons	20.06.1887 r.	4 lata 5 miesięcy 18 dni
514.	Hampel Dorothea Susanne	28.05.1889 r.	1 rok 4 miesiące 10 dni
515.	Hampel Elsa Hedwig	5.08.1887 r.	2 miesiące 2 dni
516.	Hampel Elsa Elisabeth	6.06.1884 r.	3 lata 3 miesiące 10 dni
517.	Hampel Emil	3.07.1887 r.	10 miesięcy 16 dni
518.	Hampel Karl Hermann	25.06.1884 r.	3 lata 2 dni
519.	Hampel Ottilie Amalie	9.05.1878 r.	6 tygodni
520.	Hampel Selma Martha Dorothea	10.07.1887 r.	3 lata 4 miesiące 25 dni
521.	Hanf Gustav	11.04.1890 r.	37 lat 3 miesiące 1 dzień
522.	Hanisch Adolph	7.12.1873 r.	2 lata
523.	Hanisch Wilhelm	29.11.1873 r.	3,5 roku
524.	Hanschk Martin	28.09.1883 r.	38 lat 9 miesięcy 17 dni
525.	Hanschke Ernst Ludwig	1.02.1884 r.	1 rok 1 dzień
526.	Hanschke Johannes	27.09.1889 r.	2 lata 7 miesięcy 16 dni
527.	Hantsch Johanna Adelgunde	16.07.1890 r.	30 lat 5 miesięcy 4 dni
528.	Hantzschel Richard Esaias	11.10.1884 r.	5 lat 5 miesięcy 2 dni
529.	Harder August Friedrich	23.02.1886 r.	41 lat 9 miesięcy 1 dzień
530.	Harder [?]	13.01.1874 r.	?
531.	Hartmann Eberhard Karl	27.04.1890 r.	10 miesięcy 27 dni
532.	Hartmann Julie	2.01.1890 r.	75 lat 4 miesiące 28 dni
533.	Hartmann Oskar Walter	13.03.1888 r.	1 rok 1 miesiąc 5 dni
534.	Hartung Eduard	25.11.1884 r.	6 lat 3 dni
535.	Hasbach Clara	14.08.1877 r.	6 lat 4 miesiące 22 dni
536.	Hasbach Elisabeth Caroline	22.12.1872 r.	4 lata 11 miesięcy
537.	Hasbach Emmy Louise	18.09.1877 r.	3 lata 9 miesięcy 1 dzień
538.	Hasbach Marie	6.12.1871 r.	2 lata
539.	Hase Johann	28.05.1872 r.	68 lat
540.	Hase [*nie nadano imienia*]	5.03.1881 r.	martwy noworodek
541.	von Hauen Volkhard George	25.03.1880 r.	37 lat
542.	Hauge Alfred Rudolf	4.02.1888 r.	1 rok 11 miesięcy 7 dni
543.	Hauge Alfried Bernhard	28.03.1885 r.	15 dni
544.	Hauge Carl Bruno	3.08.1888 r.	6 miesięcy 19 dni
545.	Hauge Christian	10.10.1888 r.	70 lat 9 miesięcy 9 dni
546.	Hauge Eduard Hermann	4.03.1886 r.	1 rok 1 miesiąc 23 dni
547.	Hauge Ernstine	14.01.1871 r.	45 lat
548.	Haupt August	26.02.1888 r.	75 lat 5 miesięcy 4 dni
549.	Haupt Friedrich	22.12.1875 r.	12 dni
550.	Haupt Gustav Robert	23.12.1882 r.	3 lata 7 miesięcy 17 dni

L.p.	Nazwisko, imię	Data śmierci	Długość życia
551.	Haupt Mathilde	22.03.1883 r.	29 lat 5 miesięcy 18 dni
552.	Hauschik Wilhelm Alfred	15.08.1870 r.	1,5 roku
553.	Hauschild Anna Clara	2.11.1884 r.	14 lat 7 miesięcy 27 dni
554.	Hauschild Emilie	20.04.1884 r.	2 tygodnie
555.	Hauschild [*nie nadano imienia*]	28.07.1883 r.	martwy noworodek
556.	Hause Adolf	26.05.1879 r.	28 lat
557.	Hauser Catharina	5.11.1875 r.	3 lata 5 miesięcy
558.	Hauser Julianna	2.11.1874 r.	28 lat
559.	Häntschel Esajas Alexander	25.02.1878 r.	3 lata 5 miesięcy 23 dni
560.	Häntschel Otto	26.09.1873 r.	1 rok 2 miesiące
561.	Hänsch Arthur Hugo	11.03.1891 r.	2 lata 6 dni
562.	Hänsch August	15.08.1870 r.	1 rok 3 miesiące
563.	Hänsch August	24.09.1877 r.	3 tygodnie
564.	Hänsch Friedrich	30.07.1872 r.	1 rok 3 miesiące
565.	Hänsch Helene	29.08.1884 r.	1 rok 4 miesiące 9 dni
566.	Hänschke Karl Ludwig	20.05.1891 r.	40 lat 9 miesięcy 13 dni
567.	Härtel Bertha Mathilde	3.01.1889 r.	2 miesiące 4 dni
568.	Härtel Leocadia Hedwig	25.09.1888 r.	2 lata 1 miesiąc 18 dni
569.	Häusler Louise Emilie	7.12.1885 r.	7 tygodni
570.	Hecht Adolph August	23.12.1872 r.	5,5 roku
571.	Hecht Amanda	21.11.1877 r.	1 rok 1 miesiąc
572.	Hecht Bernhard	3.04.1873 r.	1 rok 3 miesiące
573.	Hecht Carl	27.04.1875 r.	martwy noworodek
574.	Hecht Carl	8.05.1884 r.	2 lata 10 miesięcy 13 dni
575.	Hecht Daniel Friedrich	22.05.1888 r.	66 lat 13 dni
576.	Hecht Emil Albert	22.08.1875 r.	2 lata 2 miesiące
577.	Hecht Emma	24.05.1873 r.	6 miesięcy
578.	Hecht Ernestine Olga	21.03.1887 r.	8 lat 8 miesięcy 8 dni
579.	Hecht Gustav Ludwig	5.08.1884 r.	34 lata
580.	Hecht Hugo	28.01.1871 r.	4 miesiące
581.	Hedelhofer Auguste Natalie	30.06.1888 r.	1 miesiąc 14 dni
582.	Heilmann Agathe	10.03.1879 r.	44 lata
583.	Heilmann Friedrich Alexander Otto	28.01.1887 r.	13 lat 6 miesięcy 2 dni
584.	Heilmann Robert	11.02.1881 r.	45 lat 10 miesięcy
585.	Heimann Auguste Emilie	19.12.1881 r.	3 lata 3 miesiące 3 dni
586.	Heimann Auguste Emma	23.01.1883 r.	2 dni
587.	Heimann Emilie Hulda	15.10.1884 r.	2 lata 1 miesiąc 2 dni
588.	Heimann Jeanette	21.06.1891 r.	11 miesięcy 7 dni
589.	Hein Friedrich	25.11.1880 r.	65 lat 4,5 miesiąca
590.	Hein Helene	26.10.1883 r.	13 lat 1 miesiąc 16 dni
591.	Hein Julius	1.07.1873 r.	4 tygodnie
592.	Hein Marie	5.06.1873 r.	22 lata
593.	Heisler Louise	20.03.1879 r.	78 lat
594.	Heinze Wilhelmine	10.02.1891 r.	78 lat 10 miesięcy 16 dni
595.	Helwig Daniel Wilhelm	29.08.1891 r.	80 lat 6 miesięcy 27 dni
596.	Hendrichs Ernst	9.03.1876 r.	martwy noworodek
597.	Hendrichs Margaretha Elise Anna Katharina	10.10.1889 r.	6 lat 1 miesiąc 22 dni
598.	Henke August Julius	12.01.1879 r.	6 tygodni
599.	Henke Henriette	20.07.1877 r.	48 lat 7 miesięcy
600.	Hennig Alexander	21.05.1871 r.	9 lat

L.p.	Nazwisko, imię	Data śmierci	Długość życia
601.	Hennig August	25.03.1878 r.	54 lata
602.	Hentschel Anna Pauline	7.05.1885 r.	18 lat 3 dni
603.	Hepner Albert	5.10.1875 r.	pół roku
604.	Hepner Amanda	9.071870 r.	10 miesięcy
605.	Hepner August	24.03.1879 r.	69 lat
606.	Hepner Carl	17.08.1879 r.	13 tygodni
607.	Hepner Elsa Martha	2.01.1885 r.	4 dni
608.	Hepner Emilie	6.11.1870 r.	7 miesięcy
609.	Hepner Heinrich Hermann	25.02.1882 r.	1 rok 2 miesiące 14 dni
610.	Hepner Hugo Eduard Julius	14.06.1889 r.	1 rok 7 miesięcy 2 dni
611.	Hepner Hulda Wilhelmine	7.06.1885 r.	1 rok 11 miesięcy
612.	Hepner Julius	23.03.1879 r.	6 miesięcy
613.	Hepner Karl	1.07.1872 r.	63 lata
614.	Hepner Wilhelmine Ernstina	17.08.1876 r.	59 lat 6 miesięcy
615.	Hepner Wilhelmine Karoline	14.11.1871 r.	7 tygodni
616.	Hepner [*nie nadano imienia*]	6.10.1880 r.	martwy noworodek
617.	Heppner Eduard	20.09.1874 r.	2 miesiące
618.	Heppner Elsa Mathilde	18.07.1891 r.	1 miesiąc 6 dni
619.	Heppner Gotthelf	24.12.1889 r.	41 lat 2 miesiące 20 dni
620.	Heppner Henriette	26.10.1879 r.	59 lat
621.	Heppner Jette Albertine	2.08.1883 r.	2 miesiące 1 dzień
622.	Heppner Johannes Friedrich	23.06.1891 r.	5 lat
623.	Herbert Elisabeth	4.11.1883 r.	6 lat 5 miesięcy 10 dni
624.	Herbst Alfred	14.02.1871 r.	8 miesięcy
625.	Herbst Alwin Hugo	4.11.1886 r.	5 lat 1 miesiąc 29 dni
626.	Herbst August Rudolf	2.11.1887 r.	6 lat 9 miesięcy 9 dni
627.	Herbst Bertha Caroline	27.10.1887 r.	11 lat 5 miesięcy 9 dni
628.	Herbst Berthold Arthur	14.04.1889 r.	1 rok 5 miesięcy 11 dni
629.	Herbst Clara	5.09.1885 r.	14 dni
630.	Herbst Evald	30.01.1879 r.	2 lata 3 tygodnie
631.	Herbst Olga Emma	6.03.1886 r.	1 rok 1 miesiąc 2 dni
632.	Herkner Friedrich Wilhelm	9.07.1887 r.	około 54 lat
633.	Herkner Paula	16.03.1879 r.	4 tygodnie
634.	Hermann Hulda Amanda	26.05.1885 r.	20 lat 11 miesięcy 27 dni
635.	Herzog Amalie Clara	21.11.1884 r.	3 lata 7 miesięcy 9 dni
636.	Herzog Caroline	10.06.1884 r.	8 lat 7 miesięcy 7 dni
637.	Herzog Emma	20.04.1881 r.	1 rok 4 miesiące
638.	Herzog Hugo Eduard	6.12.1888 r.	1 miesiąc 5 dni
639.	Herzog Johann	31.12.1879 r.	57 lat
640.	Herzmanek Victor	14.04.1883 r.	59 lat
641.	Hesse Agnes	25.11.1887 r.	35 lat 1 miesiąc 8 dni
642.	Hesse Amalie	13.08.1886 r.	71 lat 1 dzień
643.	Hesse Maria Anna	16.08.1878 r.	30 lat 4 miesiące
644.	Hesse Margaretha	11.08.1878 r.	3,5 roku
645.	Heusler Alexander Oswald	5.02.1876 r.	58 lat 8 miesięcy
646.	Hildebrand Carl	16.05.1883 r.	8 lat 7 miesięcy
647.	Hildebrand Susanne	23.04.1889 r.	54 lata 2 miesiące 21 dni
648.	Hinz Anorte	27.01.1888 r.	około 76 lat
649.	Hirsch Adolf Hugo	31.07.1889 r.	5 dni
650.	Hirsch Alma Jeanette	28.07.1889 r.	2 dni

L.p.	Nazwisko, imię	Data śmierci	Długość życia
651.	Hirsch August	10.01.1872 r.	40 lat
652.	Hirsch Carl Robert	10.05.1885 r.	6 lat 7 miesięcy 24 dni
653.	Hirsch Wilhelm	7.02.1878 r.	62 lata
654.	Hirsch Wilhelm Ferdinand	26.08.1880 r.	11 lat 4 miesiące
655.	Hirsch Wilhelmine	10.05.1885 r.	3 miesiące 27 dni
656.	Hitzner Edmund Karl Wilhelm	12.11.1890 r.	1 rok 2 miesiące
657.	Hitzner Helene	31.10.1890 r.	3 lata 3 miesiące 16 dni
658.	Hitzner Marie	17.07.1887 r.	12 dni
659.	Hoeppner [*nie nadano imienia*]	8.12.1888 r.	martwy noworodek
660.	Hoffmann Alfons Emil	24.11.1890 r.	2 lata 5 miesięcy 8 dni
661.	Hoffmann Caroline	4.04.1881 r.	66 lat
662.	Hoffmann Gottlieb	9.05.1876 r.	76 lat
663.	Hoffmann Gustav Traugott	28.08.1880 r.	48 lat 8 miesięcy 20 dni
664.	Hoffmann Hugo Paul Alfred	11.11.1881 r.	5 miesięcy
665.	Hoffmann Mathilde Helene	5.11.1883 r.	2 lata 6 miesięcy 5 dni
666.	Hoffmann Reinhold Gottlieb	25.10.1878 r.	1 rok 11 miesięcy 12 dni
667.	Hoffmann Simeon	25.07.1878 r.	20 lat 4 miesiące 4 dni
668.	Hogal Johann	15.12.1871 r.	58 lat
669.	von Hohenaslenberg Wiegandt Alexander Iwan	23.04.1888 r.	64 lata
670.	Hohn Franz	7.04.1886 r.	72 lata 10 miesięcy 28 dni
671.	Holz Heinrich	27.09.1879 r.	68 lat
672.	Holzmann Malvina	5.08.1880 r.	7 tygodni
673.	Horn Johann	10.12.1872 r.	41 lat
674.	Horn Karl Theodor	24.08.1884 r.	1 rok 10 miesięcy 6 dni
675.	Horn Ottilie Amalie	2.03.1887 r.	2 lata 1 miesiąc 6 dni
676.	Höfig Karl Ferdinand Robert	23.02.1890 r.	55 lat 2 miesiące 6 dni
677.	Höfler Johann Peter Joseph	22.10.1885 r.	42 lata 2 miesiące 8 dni
678.	Höfler Olga	31.08.1884 r.	23 dni
679.	Höhme Katharina Margeretha Franzisca	23.03.1883 r.	1 rok 8 dni
680.	Höhne Carl Franz Hugo	11.01.1887 r.	37 lat 4 miesiące 1 dzień
681.	Höhne Eduard Franz Walter	6.10.1886 r.	2 lata 9 miesięcy 29 dni
682.	Hube Eugenie Stanislawa	22.06.1887 r.	10 lat 7 miesięcy 12 dni
683.	Hube Samuel Heinrich	18.12.1887 r.	55 lat 5 miesięcy 24 dni
684.	Hubrich Robert	20.07.1873 r.	6 lat
685.	Huckner Marie	19.05.1872 r.	10 tygodni
686.	Hugo Richard	17.07.1884 r.	8 miesięcy 1 dzień
687.	Hunger Ludwig	16.10.1873 r.	12 lat
688.	Hunke Caroline	28.03.1872 r.	33 lata
689.	Hübner Alma Amanda	15.07.1886 r.	3 lata 11 miesięcy 20 dni
690.	Hübner Arthur Karl	30.09.1884 r.	1 rok 2 miesiące 2 dni
691.	Hübner Gottlieb	16.01.1873 r.	60 lat
692.	Hübner Karl Max	18.09.1873 r.	1 rok 9 miesięcy
693.	Hübner Klara Emma	22.07.1890 r.	8 miesięcy 9 dni
694.	Hübner Marie	12.08.1874 r.	8 miesięcy
695.	Hübner Marie Gertrude	26.08.1881 r.	3 miesiące 18 dni
696.	Hühner Anna	14.11.1884 r.	74 lata 9 miesięcy
697.	Hütsch Adele Eugenie	4.10.1887 r.	1 rok 14 dni
698.	Hütsch Ernst	14.09.1884 r.	2 lata 3 miesiące 17 dni
699.	Ignatowitzch Anna Hulda	25.05.1890 r.	13 lat 6 miesięcy 16 dni
700.	Ihle Gustav	24.04.1872 r.	36 lat

L.p.	Nazwisko, imię	Data śmierci	Długość życia
701.	Ihle Hermann	23.06.1875 r.	2 miesiące
702.	Ihle Hulda	9.06.1872 r.	1,5 roku
703.	Ihle Hulda	13.03.1878 r.	3,5 miesiąca
704.	Ihle Martha Hulda	18.07.1884 r.	19 dni
705.	Ihle Rudolf Hermann	12.09.1886 r.	10 lat 1 miesiąc 15 dni
706.	Ihle Selma	29.12.1881 r.	11 miesięcy 10 dni
707.	Illius Johannes Friedrich	1.10.1877 r.	9 lat 9 miesięcy 17 dni
708.	Irrgang Florentine Wilhelmine	28.08.1880 r.	3 lata 8 miesięcy 1 dzień
709.	Iwanow Iwan	15.04.1885 r.	9 miesięcy 22 dni
710.	Izel Albertine Aloine	6.06.1891 r.	24 lata 9 miesięcy 16 dni
711.	Jablonska Auguste	25.04.1887 r.	79 lat 7 miesięcy 8 dni
712.	Jacobi Carl Paul	10.09.1877 r.	2 lata 6 miesięcy
713.	Jacobi Wilhelm	3.01.1879 r.	1 rok 6 miesięcy
714.	Jaeger Paul Hermann	24.04.1889 r.	2 lata 4 miesiące 6 dni
715.	Jaeger Sophie Marie	27.09.1884 r.	32 lata 5 miesięcy 20 dni
716.	Jahn Rudolph Albin	19.10.1880 r.	68 lat
717.	Jahnke Adele Dorothea	1.01.1882 r.	4 lata 5 miesięcy 11 dni
718.	Jahnke Alida Louise	26.06.1881 r.	1 miesiąc 9 dni
719.	Jahnke Anna Wilhelmine	4.08.1887 r.	5 miesięcy 27 dni
720.	Jahnke Arthur Heinrich	11.05.1888 r.	1 rok 3 miesiące 20 dni
721.	Jahnke Carl Adolf	17.12.1887 r.	33 lata 7 miesięcy 17 dni
722.	Jahnke Emma Auguste	22.04.1888 r.	3 lata 3 miesiące 26 dni
723.	Jahnke Emma Olga	15.09.1889 r.	5 lat 8 miesięcy 7 dni
724.	Jahnke Gottlieb	10.10.1880 r.	55 lat
725.	Jahnke Lydia Wanda	2.12.1884 r.	7 lat 9 dni
726.	Jahns Emil Richard	12.02.1875 r.	3 miesiące
727.	Jahns Olga	1.05.1873 r.	7 miesięcy
728.	Jahns Wilhelm	23.08.1870 r.	13 lat
729.	Janke Adolf	13.11.1882 r.	3 lata 1 miesiąc 7 dni
730.	Janke Alfried	29.06.1888 r.	1 miesiąc 14 dni
731.	Janke Arthur Edwin	18.12.1890 r.	16 lat 6 dni
732.	Janke Bertha Emilie	27.06.1888 r.	7 lat 5 miesięcy 19 dni
733.	Janke Friederike	21.08.1871 r.	35 lat
734.	Janke Friedrich Julius	10.02.1878 r.	2 lata 2 tygodnie
735.	Janke Friedrich Reinhold	4.12.1875 r.	1 rok 9 miesięcy
736.	Janke Karl	10.11.1874 r.	52 lat
737.	Janke Leontine Bertha	17.02.1881 r.	4 miesiące 4 dni
738.	Janke Paul	16.11.1879 r.	7 miesięcy
739.	Janke Samuel	5.04.1891 r.	10 miesięcy 19 dni
740.	Janke Wilhelm	27.01.1874 r.	49 lat
741.	Janke Wilhelm Adolf	5.01.1889 r.	27 lat 27 dni
742.	Janoska Wilhelmine (Alwine)	26.02.1891 r.	76 lat 4 miesiące 11 dni
743.	Janowski Wilhelm	20.03.1874 r.	58 lat
744.	Jascharowska Theophile	28.10.1890 r.	62 lata 7 miesięcy 6 dni
745.	Jascherowska Ella Helena	13.02.1884 r.	41 lat 8 miesięcy
746.	Jaworowski Sophie	6.12.1872 r.	26 lat
747.	Jäger Carl Richard	16.09.1880 r.	9 miesięcy
748.	Jäger Julie Marie	12.10.1878 r.	3 miesiące 5 dni
749.	Jäger Karoline	1.02.1873 r.	56 lat
750.	Jeschke Johann Traugott	30.09.1891 r.	61 lat 6 miesięcy 20 dni

L.p.	Nazwisko, imię	Data śmierci	Długość życia
751.	Jeschke Julius August	8.08.1880 r.	9 miesięcy
752.	Jeschke Wilhelm Traugott	13.04.1873 r.	78 lat
753.	Jeske Rudolf Reinhard	23.07.1889 r.	1 rok 8 miesięcy 4 dni
754.	Jewerowska Emma	30.10.1888 r.	1 dzień
755.	Junggren Johanna Auguste	25.01.1888 r.	34 lata 6 miesięcy 27 dni
756.	Jurak Johann	5.02.1880 r.	72 lata
757.	Jur Julie	20.09.1880 r.	60 lat
758.	Kaatz Friedrich	8.08.1881 r.	3 lata
759.	Kachstaeter Christine	30.10.1885 r.	23 lata
760.	Kackeldei Louise	1.05.1876 r.	67 lat
761.	Kaczorek Alfred	24.09.1889 r.	4 lata 24 dni
762.	Kaczorek Alfons	27.09.1889 r.	7 lat 1 miesiąc 7 dni
763.	Kaczorek Leonhard Emil	4.02.1885 r.	8 lat 5 miesięcy 16 dni
764.	Kaeb Alida Bertha	10.10.1884 r.	5 lat 1 miesiąc 1 dzień
765.	Kaeb Ida Amalie	17.10.1884 r.	2 lata 9 miesięcy 9 dni
766.	Kaehler Karl	12.02.1890 r.	35 lat 1 miesiąc 3 dni
767.	Kaempf Hortensia Emilie	10.12.1890 r.	4 lata 6 miesięcy 12 dni
768.	Kaempf Lina	26.03.1886 r.	2 lata 9 miesięcy 25 dni
769.	Kaerner Heinrich Adolf	21.08.1890 r.	4 lata 5 miesięcy 12 dni
770.	Kahl Alina	22.01.1887 r.	2 miesiące 23 dni
771.	Kahl Anton August	3.08.1886 r.	5 miesięcy 18 dni
772.	Kahl Emma Helene	2.09.1880 r.	4 miesiące 28 dni
773.	Kahl Franz Friedrich Hermann	5.01.1886 r.	1 rok 7 miesięcy 11 dni
774.	Kahl Helena Martha	14.06.1888 r.	1 miesiąc 28 dni
775.	Kahle Franz	4.02.1883 r.	pół miesiąca
776.	Kahle Julius	14.09.1877 r.	48 lat
777.	Kahmann Dorothea	30.04.1891 r.	67 lat 10 miesięcy 13 dni
778.	Kairath Johann	18.08.1871 r.	1,5 roku
779.	Kalisch Ernst	27.01.1888 r.	78 lat 7 miesięcy 2 dni
780.	Kalisch Ida	18.11.1887 r.	7 miesięcy 21 dni
781.	Kalisch [*nie nadano imienia*]	12.10.1885 r.	martwy noworodek
782.	Kalisch [*nie nadano imienia*]	1.07.1887 r.	martwy noworodek
783.	Kamm Ottilie Hedwig	31.10.1884 r.	25 lat 8 miesięcy 28 dni
784.	Kamann Anna Pauline Elma	26.11.1877 r.	22 lata
785.	von Kaminski Karoline Charlotte	6.02.1877 r.	68 lat
786.	Kapczynski Blondine	15.08.1872 r.	69 lat
787.	Kapczynski Friedrich	8.03.1873 r.	3 lata
788.	Kapczynski Richard	4.03.1873 r.	7 lat 2 miesiące
789.	Kapuszynski Karl	11.09.1881 r.	49 lat 3 miesiące
790.	Karb Eduard	4.12.1870 r.	3 lata
791.	Kardinast Adolph August	22.07.1872 r.	5 lat
792.	Kardinast Henriette	23.06.1872 r.	41 lat
793.	Karl Gustav	24.09.1871 r.	9,5 roku
794.	Karpowitsch Rosine	7.12.1891 r.	32 lata 11 miesięcy 15 dni
795.	Karsch Henriette	24.12.1888 r.	73 lata
796.	Karsch Marie	8.10.1881 r.	3 miesiące 19 dni
797.	Kaschade Arthur Alfried	26.05.1885 r.	1 miesiąc 17 dni
798.	Kaschubath Friedrich Wilhelm	2.02.1887 r.	6 lat 4 miesiące
799.	Kaschubath Karl Ernst	16.10.1885 r.	2 lata 3 miesiące 22 dni
800.	Kaselitz Emil	1.08.1881 r.	49 lat 4 miesiąca 10 dni

L.p.	Nazwisko, imię	Data śmierci	Długość życia
801.	Kasubka Johanna Eleonore	18.04.1876 r.	67 lat
802.	Kärner Adolf Paul	29.11.1889 r.	1 rok 7 miesięcy 13 dni
803.	Kärner Karl Adolph	30.04.1885 r.	1 rok 4 miesiące 26 dni
804.	Kehp Alfons Julius	30.10.1881 r.	7 lat 1 miesiąc 5 dni
805.	Keil Oswald	5.11.1877 r.	44 lata
806.	Keilberg August	21.02.1876 r.	62 lata
807.	Keller Amalie Bertha	26.08.1881 r.	1 rok 8 miesięcy 14 dni
808.	Keller Hermann	29.06.1883 r.	99 lat
809.	Keller Johann	3.02.1884 r.	2 dni
810.	Keller Julius Adolf	20.10.1881 r.	3 miesiące 25 dni
811.	Kempf Alexander	12.02.1881 r.	7 lat
812.	Kempf Alfred Rudolf	11.08.1886 r.	1 rok 1 miesiąc 27 dni
813.	Kempf Alma	26.03.1881 r.	11 miesięcy 2 dni
814.	Kempf Amalie	21.12.1881 r.	62 lata
815.	Kempf Emilie	12.04.1882 r.	4 miesiące 21 dni
816.	Kempf Emma	2.10.1882 r.	3 lata 5 miesięcy 14 dni
817.	Kempf Hulda Ida	4.06.1877 r.	3 lata 9 miesięcy
818.	Kempf Ida	7.03.1881 r.	1 rok 8 miesięcy 9 dni
819.	Kempf Juliane	16.02.1876 r.	2 miesiące
820.	Kempf Juliane	8.03.1876 r.	28 lat
821.	Kempf Rudolf Arthur	31.05.1890 r.	2 lata 2 miesiące 17 dni
822.	Kempf Theodor Adolph	2.06.1877 r.	8 lat
823.	Kerber Marie Elisabeth	17.12.1879 r.	2 lata
824.	Kerdman Jugan	28.03.1878 r.	43 lata
825.	Kern Arthur Ernst	27.04.1891 r.	3 lata 10 miesięcy 12 dni
826.	Kern Emil	7.05.1875 r.	1 rok 9 miesięcy
827.	Kern Friedrich	14.03.1887 r.	73 lata 7 miesięcy 1 dzień
828.	Kern Friedrich Wilhelm	7.08.1885 r.	69 lat 9 miesięcy 7 dni
829.	Kern Gustav	21.05.1878 r.	34 lata
830.	Kern Gustav	16.10.1880 r.	2 lata 9 miesięcy
831.	Kern Heinrich Arthur	1.05.1891 r.	3 dni
832.	Kern Katharina	7.09.1891 r.	73 lata
833.	Kern Oswald	30.07.1879 r.	1 rok 9 miesięcy
834.	Kerner Johanna Wilhelmine	30.05.1891 r.	0
835.	Kerner Lÿdia Auguste	4.07.1891 r.	1 miesiąc 15 dni
836.	Kernig Ernst Wilhelm	18.05.1877 r.	5 miesięcy 14 dni
837.	Kiebat Anna Helene	2.04.1889 r.	11 miesięcy 5 dni
838.	Kieschen Henriette	4.09.1887 r.	86 lat 1 miesiąc 28 dni
839.	Kietz Friedrich	25.03.1876 r.	44 lata
840.	Kietzmann Albert Julius	3.10.1881 r.	14 lat 10 miesięcy 5 dni
841.	Kitlaus August	31.01.1870 r.	50 lat
842.	Kirchner Heinrich	15.09.1877 r.	9 miesięcy
843.	Kirchner Ida	5.05.1873 r.	3 lata
844.	Kirchner Reinhold	30.05.1873 r.	1 rok 2 miesiące
845.	Kirschner Amalie	19.10.1874 r.	8 lat 6 miesięcy
846.	Kirschner Anna Julianna	13.02.1881 r.	57 lat
847.	Kirschner Auguste	16.09.1871 r.	16 lat
848.	Kirschner [*nie nadano imienia*]	28.12.1888 r.	martwy noworodek
849.	Kischko Paul	17.06.1891 r.	66 lat
850.	Kispin Anna	19.11.1887 r.	4 lata 5 miesięcy 5 dni

L.p.	Nazwisko, imię	Data śmierci	Długość życia
851.	Klamm Anna Emilie	5.05.1876 r.	30 lat
852.	Klan Johann Adolf Heinrich	9.11.1888 r.	67 lat 10 miesięcy 18 dni
853.	Klan Julie	15.01.1874 r.	8 miesięcy
854.	Klat Hermann	14.12.1886 r.	59 lat
855.	Klatt Adolf Emil	12.12.1880 r.	5 miesięcy 3 dni
856.	Klatt Agnes	4.06.1875 r.	2 lata
857.	Klatt Johann	26.09.1875 r.	70 lat
858.	Klatt Renate	27.02.1882 r.	26 lat
859.	Klatt [*nie nadano imienia*]	23.01.1883 r.	martwy noworodek
860.	Klatt [*nie nadano imienia*]	2.02.1887 r.	martwy noworodek
861.	Klaudat Aszmys	24.12.1891 r.	72 lata 3 miesiące 23 dni
862.	Klemmt Wilhelm	14.10.1879 r.	68 lat
863.	Klemt Arthur Ferdinand	6.06.1891 r.	5 lat 10 miesięcy 25 dni
864.	Klich Johann	12.03.1871 r.	2 lata
865.	Klinger [*nie nadano imienia*]	6.11.1882 r.	martwy noworodek
866.	Klug Juri	3.12.1886 r.	26 lat
867.	Kluge Lina Bertha	13.06.1889 r.	2 lata 4 miesiące 16 dni
868.	Knispel Alfried Waldemar	4.09.1884 r.	2 lata 10 miesięcy 3 dni
869.	Knispel Alma	14.04.1879 r.	2 lata
870.	Knispel August	6.02.1873 r.	3,5 roku
871.	Knispel Bertha Emilie	2.07.1884 r.	1 rok 3 miesiące 17 dni
872.	Knispel Caroline Emma	1.12.1885 r.	5 miesięcy 8 dni
873.	Knispel Ernst	4.04.1873 r.	10 tygodni
874.	Knispel Ida Julie	23.02.1885 r.	5 lat 11 miesięcy 5 dni
875.	Knispel Julie Louise	26.03.1874 r.	2 dni
876.	Knispel Julius	16.06.1872 r.	11 miesięcy
877.	Knoch Natalie	29.11.1881 r.	73 lata 9 miesięcy 21 dni
878.	Knopf Andreas	18.08.1885 r.	79 lat 10 miesięcy 24 dni
879.	Knopf Marie Sophie Agathe	18.05.1887 r.	2 dni
880.	Koch Anna	25.02.1883 r.	46 lat 3 miesiące 14 dni
881.	Koch Julius Eduard	6.07.1879 r.	57 lat 8 dni
882.	Koch Marie	3.12.1884 r.	7 miesięcy 18 dni
883.	Koch Natalie Olga	28.02.1889 r.	1 rok 3 miesiące 15 dni
884.	Kocher Oskar Bruno	11.09.1889 r.	5 lat 10 dni
885.	Koep Hedwig Marie	25.01.1886 r.	1 rok 9 miesięcy 25 dni
886.	Koerner Hermann Karl	25.07.1874 r.	32 lata
887.	Kohl Anna Bertha	15.05.1881 r.	5 tygodni
888.	Kohl Johann Gottlieb	17.03.1872 r.	4 lata
889.	Kohler Bertha	5.11.1875 r.	5 miesięcy
890.	Kohler Eva Ottilie	1.01.1882 r.	7 tygodni
891.	Kolert Maria	13.08.1879 r.	9 lat
892.	Koller Helene	30.09.1885 r.	9 miesięcy 7 dni
893.	Koller Klara Martha	5.07.1882 r.	6 tygodni
894.	Kolreb Carl	25.04.1883 r.	56 lat
895.	Komm Marie Magdalena	15.10.1883 r.	68 lat
896.	Konczak Maria	7.06.1881 r.	19 tygodni
897.	Konczak Johann	29.03.1880 r.	1 rok 5 miesięcy
898.	Kopczynski Auguste	3.08.1870 r.	1 rok 1 miesiąc
899.	Korsinek Maria	27.12.1883 r.	28 lat 6 miesięcy
900.	Korzynek Casimir	26.08.1875 r.	1 rok 3 miesiące

L.p.	Nazwisko, imię	Data śmierci	Długość życia
901.	Korzynek Johann	31.01.1881 r.	58 lat
902.	Korzynski Carl	3.10.1874 r.	11 lat
903.	Koschade Adolf Otto	23.06.1881 r.	7 tygodni
904.	Koschade Albert	2.12.1889 r.	1 miesiąc 3 dni
905.	Koschade Alfred Albert	10.12.1887 r.	1 rok 7 miesięcy 7 dni
906.	Koschade Hugo Carl	7.07.1881 r.	9 miesięcy
907.	Koslowski Adolf Reinhold	21.07.1890 r.	3 miesiące 7 dni
908.	Koslowsky Daniel	4.02.1883 r.	19 lat
909.	Kossobutzky [*nie nadano imienia*]	12.10.1880 r.	martwy noworodek
910.	Kostulla August Berthold Albert	1.03.1882 r.	10 miesięcy 1 dzień
911.	Kotkowski Joseph	14.10.1891 r.	14 godzin
912.	Kotkowski Karl	4.02.1891 r.	1 dzień
913.	Köhler Adelheid	15.06.1872 r.	4 lata
914.	Köhler Albert	27.02.1873 r.	1,5 roku
915.	Köhler Amalie	4.11.1874 r.	10 lat
916.	Köhler Johann	15.02.1874 r.	9 lat
917.	Köhler Joseph	6.09.1889 r.	6 lat 5 miesięcy 18 dni
918.	Köhler Robert	8.12.1886 r.	22 lata 10 miesięcy 9 dni
919.	Köhlert Johannes Carl	31.12.1874 r.	34 lata
920.	Köp Ida	9.11.1872 r.	3 miesiące
921.	Köpp Anna Renata	7.07.1879 r.	6 lat
922.	Körner Wilhelm	31.05.1871 r.	1 rok
923.	Krabsch Lÿdia Bertha	3.03.1887 r.	13 lat 9 miesięcy 24 dni
924.	Kraczmann Marie	31.12.1873 r.	50 lat
925.	Kramm Carl	29.12.1880 r.	8 miesięcy
926.	Kramm Ottilie	22.07.1883 r.	24 lat
927.	Kramm Rudolf Julius	22.03.1882 r.	1 rok 2 miesiące 13 dni
928.	Kramm Wilhelm Robert	8.12.1889 r.	45 lat 9 miesięcy 18 dni
929.	Krass August	22.11.1874 r.	61 lat
930.	Krause Alfons Reinhold	10.10.1891 r.	1 rok 16 dni
931.	Krause Daniel	4.06.1873 r.	78 lat
932.	Krause Elsa Olga	3.05.1888 r.	1 rok 10 miesięcy 22 dni
933.	Krause Emma	19.08.1887 r.	28 lat 1 miesiąc 11 dni
934.	Krause Johanna Christiane	6.01.1878 r.	76 lat
935.	Krause Justine	10.10.1879 r.	43 lat
936.	Krause Wallÿ Bertha	10.06.1889 r.	7 miesięcy 24 dni
937.	Krämer [*nie nadano imienia*]	3.10.1888 r.	martwy noworodek
938.	Kremer Adelheide	13.04.1885 r.	4 lata 4 miesiące 9 dni
939.	Kremer Johann	24.01.1878 r.	50 lat
940.	Krenz Michael	7.01.1883 r.	15 lat
941.	Kretschmer Wilhelm	2.05.1883 r.	29 lat 10 miesięcy 9 dni
942.	Kriger Natalie	15.06.1887 r.	22 dni
943.	Krieger Wilhelmine	11.05.1881 r.	5 lat
944.	Krill Anna	4.01.1881 r.	54 lata
945.	Krill Caroline	4.11.1876 r.	23 dni
946.	Krinke Emilie	18.03.1889 r.	80 lat 5 miesięcy 16 dni
947.	Krinke Wilhelm	13.05.1882 r.	78 lat
948.	Krischtufek Agnes Marie	29.01.1877 r.	1 rok 5 miesięcy
949.	Krischtufek Sophie Bertha	23.02.1886 r.	5 lat 8 miesięcy 15 dni
950.	Krischtufek Theodor	2.03.1874 r.	5 lat 9 miesięcy

L.p.	Nazwisko, imię	Data śmierci	Długość życia
951.	Krispin Pauline	20.08.1888 r.	2 lata 4 miesiące
952.	Kroker Anna Rosina	23.09.1871 r.	52 lata
953.	Kroker Gottlieb	9.10.1871 r.	68 lat
954.	Kronszewski Elise	1.08.1872 r.	1 rok 7 miesięcy
955.	Kronszewski Friedrich Wilhelm	30.07.1872 r.	8 lat
956.	von Krusenstiern Alexander Julius	7.06.1888 r.	80 lat 9 miesięcy 28 dni
957.	Krüger Carl	8.01.1886 r.	2 miesiące 12 dni
958.	Krüger Clara Martha	10.05.1891 r.	2 lata 2 miesiące 16 dni
959.	Krüger Emilie Mathilde	16.07.1887 r.	29 lat 2 miesiące 20 dni
960.	Krüger Heinrich Wilhelm	29.12.1890 r.	2 lata 9 miesięcy 25 dni
961.	Krüger Johanna	13.02.1883 r.	41 lat 8 miesięcy
962.	Krüger Marie Josephine	15.04.1887 r.	2 lata 3 miesiące 23 dni
963.	Krüger Minna	4.07.1883 r.	3 miesiące 6 dni
964.	Krüger Olga	6.10.1887 r.	2 lata 1 miesiąc 11 dni
965.	Krüger Olga	26.01.1889 r.	4 lata 4 miesiące 5 dni
966.	Krüger Waldemar	15.02.1880 r.	23 lata 4 miesiące 24 dni
967.	Krüger Wilhelm	31.05.1873 r.	3 lata
968.	Kube Alexander	11.07.1889 r.	11 miesięcy 27 dni
969.	Kube Alfried	12.11.1878 r.	7 dni
970.	Kube Alfried Theodor	16.12.1877 r.	5 lat 6 miesięcy
971.	Kube Auguste Amalie	29.07.1890 r.	75 lat 8 dni
972.	Kube Betty Marie Hermine	9.07.1888 r.	5 dni
973.	Kube Carl Theodor	1.12.1883 r.	12 lat 5 miesięcy 5 dni
974.	Kube Christiane	26.04.1886 r.	26 lat 6 miesięcy 10 dni
975.	Kube Gustav Adolph	10.11.1884 r.	1 rok 10 miesięcy 13 dni
976.	Kube Wilhelm	24.05.1887 r.	65 lat 2 miesiące 10 dni
977.	Kube [*nie nadano imienia*]	24.10.1887 r.	martwy noworodek
978.	Kufahl [*nie nadano imienia*]	29.10.1880 r.	martwy noworodek
979.	Kuhn [*nie nadano imienia*]	24.12.1885 r.	martwy noworodek
980.	Kuhnert Ottilie Ida	12.07.1872 r.	1 rok 1 miesiąc
981.	Kulikowska Anna Julianna	30.01.1881 r.	1 miesiąc 2 dni
982.	Kulisch Friederike	22.06.1878 r.	38 lat
983.	Kulisch Selma	16.03.1879 r.	2 lata półtora miesiąca
984.	Kulisch Wilhelm	27.02.1884 r.	72 lata 3 miesiące
985.	Kunert Karl Adolf	12.10.1888 r.	5 miesięcy 24 dni
986.	Kunze Adolf	7.05.1890 r.	20 lat 6 miesięcy 25 dni
987.	Kurzholz Hans Alfred	5.08.1881 r.	1 miesiąc 7 dni
988.	Kurzmann Emilie Ida	27.02.1882 r.	1 miesiąc 2 dni
989.	Kurzmann Mathilde Amalie	26.03.1881 r.	26 dni
990.	Kusinski Emilie Julianne	17.02.1879 r.	18 lat 2 miesiące
991.	Kussmann Johann	14.04.1870 r.	65 lat
992.	Kühl Marie Gertrude	29.04.1883 r.	81 lat
993.	Kühn Adolph	25.06.1871 r.	9 lat
994.	Kühn Alexander	10.12.1882 r.	33 lata 11 miesięcy 25 dni
995.	Kühn Alfred Karl	4.10.1887 r.	2 lata 10 miesięcy 17 dni
996.	Kühn Amalie	16.01.1878 r.	45 lat
997.	Kühn August	18.03.1876 r.	64 lata
998.	Kühn Auguste	2.10.1877 r.	3 tygodnie 2 dni
999.	Kühn Bertha Ida	24.01.1887 r.	7 lat 18 dni
1000.	Kühn Carl August	20.11.1883 r.	96 lat 5 miesięcy 15 dni

L.p.	Nazwisko, imię	Data śmierci	Długość życia
1001.	Kühn Carl Julius	16.04.1879 r.	2,5 roku
1002.	Kühn Emma	8.10.1871 r.	5 miesięcy
1003.	Kühn Ernestine	25.09.1875 r.	1 rok 2 miesiące
1004.	Kühn Friedrich Wilhelm	17.04.1873 r.	1 rok 3 miesiące
1005.	Kühn Helene Marie	11.09.1887 r.	27 dni
1006.	Kühn Julius Gustav	13.05.1889 r.	2 lata 5 miesięcy 4 dni
1007.	Kühn Louise	15.02.1877 r.	1 rok 8 miesięcy
1008.	Kühn Louise Alwine	30.11.1891 r.	35 lat 4 miesiące 15 dni
1009.	Kühn Paul	3.11.1871 r.	3 lata
1010.	Kühn Rosalie	6.05.1870 r.	79 lat
1011.	Kühn Traugott Otto	17.04.1878 r.	2 lata 2 miesiące
1012.	Kühnel Ernst	27.06.1887 r.	około 68 lat
1013.	Kühnel Friedrich Wilhelm	12.03.1884 r.	2 miesiące 4 dni
1014.	Kühnel Olga	12.08.1876 r.	1 rok 4 miesiące
1015.	Kwentzel Adam	6.09.1884 r.	71 lat 2 miesiące 13 dni
1016.	Kwentzel Amalie Karoline	27.12.1884 r.	45 lat 19 dni
1017.	Labanowski Albert Adolph	11.12.1881 r.	3 lata 3 miesiące 13 dni
1018.	Labbe Friedrich	13.11.1888 r.	2 lata 8 miesięcy 7 dni
1019.	Lachmann Adolph	17.07.1876 r.	29 lat 1 miesiąc
1020.	Lamprecht Zedislaw	9.05.1884 r.	1 dzień
1021.	Landgraf Paul	27.02.1881 r.	martwy noworodek
1022.	Lange Adolf Rudolf	17.04.1887 r.	1 miesiąc 17 dni
1023.	Lange Caroline	11.04.1887 r.	44 lata 3 miesiące
1024.	Lange Elsa Louise	29.01.1886 r.	9 lat 10 miesięcy 29 dni
1025.	Lange Emil	26.10.1877 r.	12 lat 11 miesięcy
1026.	Lange Emma	19.05.1873 r.	53 lata
1027.	Lange Emma Martha	27.01.1872 r.	1 rok 9 miesięcy
1028.	Lange Ernst Friedrich	17.02.1883 r.	76 lat 10 miesięcy 19 dni
1029.	Lange Friedrich Johann	7.06.1882 r.	5 lat 2 miesiące
1030.	Lange Johann Samuel	4.03.1879 r.	68 lat 2 miesiące
1031.	Lanket Johann	29.09.1877 r.	35 lat
1032.	Lankisch Alexander Albert	22.08.1887 r.	3 miesiące 5 dni
1033.	Lankisch Alexander Reinhold	30.12.1884 r.	3 lata 3 miesiące 10 dni
1034.	Lankisch Bertha	28.06.1887 r.	16 lat 7 miesięcy 1 dzień
1035.	Lankisch Friedrich Wilhelm	27.01.1885 r.	53 lata
1036.	Lasente [*nie nadano imienia*]	24.08.1890 r.	martwy noworodek
1037.	Lasenty Emilie Olga	3.10.1870 r.	2 tygodnie
1038.	Lasenty Paul Ferdinand	8.04.1873 r.	1 rok 3 miesiące
1039.	Lasowskÿ Paul Joseph	25.01.1887 r.	24 lata 6 miesięcy 26 dni
1040.	Lassmann Julie	10.08.1875 r.	11 lat
1041.	Laudon Magdalene	25.11.1888 r.	82 lata 6 miesięcy 25 dni
1042.	Launer Ida	25.09.1881 r.	6 lat 8 miesięcy 20 dni
1043.	Launer Louise	15.10.1878 r.	1 rok 10 miesięcy
1044.	Launert [*nie nadano imienia*]	11.07.1879 r.	martwy noworodek
1045.	Lehmann Hermann	23.07.1873 r.	10 lat
1046.	Lehmann Martha Marie	1.07.1881 r.	47 lat 11 miesięcy
1047.	Leidenfrost Carl Eduard	15.07.1886 r.	54 lata 1 miesiąc 4 dni
1048.	Lesczinska Anna Emilie	7.08.1879 r.	7 tygodni
1049.	Lettowsky Franz	20.11.1879 r.	35 lat
1050.	Lewandowska Wilhelmine	25.11.1879 r.	35 lat

L.p.	Nazwisko, imię	Data śmierci	Długość życia
1051.	Lewandowski Adolf	19.05.1886 r.	8 miesięcy 29 dni
1052.	Lewandowski August	29.11.1883 r.	1 rok 5 miesięcy 25 dni
1053.	Lewi Heinrich	9.04.1875 r.	64 lata
1054.	Lewonczuk Marie Salomea	27.01.1885 r.	23 lata 3 miesiące
1055.	Liberda Alfred	5.04.1889 r.	2 miesiące 22 dni
1056.	Liberda [*nie nadano imienia*]	29.04.1889 r.	martwy noworodek
1057.	Liberda [*nie nadano imienia*]	30.03.1890 r.	martwy noworodek
1058.	Liberda [*nie nadano imienia*]	23.01.1891 r.	martwy noworodek
1059.	Lick Hulda	21.03.1873 r.	6 lat
1060.	Liebe Karl Hermann	3.07.1887 r.	1 miesiąc 27 dni
1061.	Liebsch August	22.02.1872 r.	63 lata
1062.	Liersch Adolf Fritz	31.07.1879 r.	8 lat 4 miesiące
1063.	Liersch Jakobine	14.03.1880 r.	52 lata
1064.	Like Bertha	31.12.1876 r.	1 rok
1065.	Lilge Carl	1.10.1877 r.	1 rok 3 miesiące
1066.	Lilge Emma Bertha	14.03.1883 r.	10 miesięcy 6 dni
1067.	Lilge Bruno	27.04.1875 r.	2 lata 5 miesięcy
1068.	Lilge Hugo	15.03.1888 r.	7 lat 5 miesięcy 5 dni
1069.	Linden Michael	22.01.1870 r.	68 lat
1070.	Linke Hugo August	15.05.1890 r.	7 miesięcy 21 dni
1071.	Lipcke Anna	5.12.1870 r.	2 lata
1072.	Lipdler Karl	13.10.1874 r.	1 rok
1073.	Lippert Alexander	17.12.1886 r.	39 lat 8 miesięcy 18 dni
1074.	Litmann Adolph	5.04.1874 r.	3 lata 3 miesiące
1075.	Littmann Alexander	24.09.1890 r.	49 lat 4 miesiące 3 dni
1076.	Lombard Erna Anna	22.08.1891 r.	1 rok 11 miesięcy 19 dni
1077.	Lontkewicz Johanna Louise Henriette	7.01.1887 r.	76 lat 10 miesięcy 18 dni
1078.	Lothring Lydia	8.12.1889 r.	3 lata 9 miesięcy 2 dni
1079.	Lotter Friedrich	21.02.1873 r.	26 lat
1080.	Lucas Adolf	2.09.1883 r.	2 lata 5 miesięcy
1081.	Lucas Lothar	10.03.1883 r.	2 miesiące 7 dni
1082.	Luda Karl Rudolph	30.08.1873 r.	3 miesiące
1083.	Ludewig Christian	21.10.1881 r.	63 lata 6 dni
1084.	Ludewig Victor Adolf	3.07.1886 r.	8 miesięcy 26 dni
1085.	Ludwig Emma Pauline	28.02.1890 r.	25 lat 8 miesięcy 12 dni
1086.	Ludwig Ernestine Christiane	24.03.1887 r.	3 lata 6 miesięcy 10 dni
1087.	Ludwig Hulda	13.02.1887 r.	1 rok 25 dni
1088.	Lukasinska Anna	16.01.1888 r.	30 lat 6 miesięcy 21 dni
1089.	Luksik Franz Rudolph Joseph	20.08.1873 r.	8 miesięcy
1090.	Luniak Ottilie Emma	17.12.1890 r.	25 lat 2 miesiące 24 dni
1091.	Lux Alfons	29.12.1886 r.	22 lata 1 miesiąc
1092.	Lux Anna	21.11.1885 r.	5 miesięcy 10 dni
1093.	Lux Hermann	23.12.1886 r.	1 rok 10 miesięcy 27 dni
1094.	Lüdke Wilhelm Friedrich	3.12.1870 r.	2 lata
1095.	Lymant Theodor	3.01.1874 r.	brak danych
1096.	Macher Amalie	2.05.1880 r.	14 godzin
1097.	Macher Emil	5.08.1876 r.	2 lata 8 miesięcy 9 dni
1098.	Macher Wilhelm	27.02.1880 r.	35 lat
1099.	Mackal Karl Ernst	10.10.1886 r.	9 miesięcy 13 dni
1100.	Maczaszynski Marianne	3.08.1879 r.	5 miesięcy 23 dni

L.p.	Nazwisko, imię	Data śmierci	Długość życia
1101.	Magnan Bernhard	18.12.1881 r.	2 lata 11 miesięcy
1102.	Magnan Carl Ernst Hermann	29.01.1889 r.	1 dzień
1103.	Magnan Jeanette Marie Charlotte	23.03.1891 r.	38 lat 2 miesiące 9 dni
1104.	Magnan Rosette Elisabeth Lutta	17.10.1883 r.	10 miesięcy 17 dni
1105.	Magnau Heinrich Carl Ferdinand	20.04.1881 r.	7 miesięcy
1106.	Mai Gottlieb	7.03.1872 r.	47 lat
1107.	Makowetzka Eva	3.09.1871 r.	60 lat
1108.	Maniegel Anna Bertha	23.10.1888 r.	41 lat 10 miesięcy 3 dni
1109.	Maniegel Robert Adolf	8.04.1885 r.	32 lata 2 miesiące 5 dni
1110.	Manigel Gustav Adolf	17.03.1883 r.	6 miesięcy 17 dni
1111.	Mann Clara Auguste	1.10.1891 r.	2 lata 11 miesięcy 16 dni
1112.	Mann Hugo Paul	28.11.1887 r.	6 miesięcy 10 dni
1113.	Mann Olga	10.08.1884 r.	2 lata 1 miesiąc 10 dni
1114.	Marckwordt Bruno Emil	7.05.1890 r.	10 lat 6 miesięcy 7 dni
1115.	Marenga Carl Adolph	4.08.1876 r.	10 miesięcy
1116.	Marenga Olga Rosalie	29.04.1880 r.	6 tygodni
1117.	Marggraff Amalia	29.10.1876 r.	34 lata 9 miesięcy
1118.	Markowski Wilhelmine	3.08.1887 r.	55 lat 6 miesięcy 19 dni
1119.	Marthens Christoph	9.03.1885 r.	10 lat
1120.	Mathes Hedwig	20.06.1891 r.	1 dzień
1121.	Mathes Heinrich	18.02.1872 r.	32 lata
1122.	Mathias Adolf	1.09.1881 r.	8 lat 7 miesięcy
1123.	Mathias Johann Hermann	27.09.1881 r.	2 lata 8 miesięcy 5 dni
1124.	Mathias Karl	20.07.1872 r.	10 miesięcy
1125.	Mathis Julius	21.01.1889 r.	62 lata
1126.	Matthias Wilhelm	10.09.1882 r.	9 miesięcy 16 dni
1127.	Matner Theodor	24.06.1875 r.	4 miesiące
1128.	Matuschewski Emil	16.03.1876 r.	18 lat
1129.	Matuschewski Hermann	14.03.1888 r.	20 lat 5 miesięcy 14 dni
1130.	März Emilie Pauline	25.09.1881 r.	4 lata 1 miesiąc
1131.	März Johann Carl	4.01.1876 r.	2 miesiące
1132.	März Oscar Paul	24.09.1881 r.	21 lat 5 miesięcy 21 dni
1133.	Mcichowska Maria Lydia	29.11.1881 r.	2 lata 1 miesiąc 22 dni
1134.	Mcichowski Alfred Johann	5.09.1881 r.	12 tygodni
1135.	Mcichowski Auguste Pauline	13.09.1878 r.	6 tygodni
1136.	Mcichowski Clara Hedwiga	24.09.1881 r.	2 lata 2 miesiące 20 dni
1137.	Mcichowski Edwin Bernhard	25.11.1881 r.	3 miesiące 8 dni
1138.	Mcichowski Julius August	1.07.1878 r.	5 tygodni
1139.	Mcichowski Rudolf Carl	15.07.1882 r.	6 dni
1140.	Medin Fritz	1.10.1889 r.	26 lat 11 miesięcy 2 dni
1141.	Mehr Minna	2.10.1875 r.	70 lat
1142.	Meier Ida	3.12.1874 r.	3 lata 9 miesięcy
1143.	Melchert Friedrich Alexander Alfons	13.02.1891 r.	4 lata 4 miesiące 16 dni
1144.	Melchert Fritz	16.07.1885 r.	5 lat 2 miesiące 20 dni
1145.	Melchert Ida Minna	5.07.1885 r.	1 rok 11 miesięcy 13 dni
1146.	Menke Bertha	3.06.1883 r.	19 lat 6 miesięcy 9 dni
1147.	Menschel Carl Hugo	4.10.1881 r.	4 miesiące 15 dni
1148.	Menschel Ida	21.02.1886 r.	3 lata 5 miesięcy 18 dni
1149.	Menzel Agnes Johanna	22.03.1883 r.	3 miesiące 2 dni
1150.	Menzel Fritz Ferdinand Karl	22.01.1891 r.	18 godzin

L.p.	Nazwisko, imię	Data śmierci	Długość życia
1151.	Menzel Julius	15.01.1873 r.	1,5 roku
1152.	Menzel Liborius	15.03.1875 r.	martwy noworodek
1153.	Merc Robert	25.04.1878 r.	70 lat
1154.	Mertins Anna	26.02.1885 r.	66 lat
1155.	Merz Hermann August	3.10.1881 r.	1 rok 2 miesiące 13 dni
1156.	Metner Carl	21.09.1877 r.	9 miesięcy
1157.	Meyer Constantin	4.03.1870 r.	35 lat
1158.	Meyer Emma Maria	10.12.1881 r.	11 miesięcy 25 dni
1159.	Meyer Otto Alfried	16.08.1886 r.	7 lat 10 miesięcy 17 dni
1160.	Meyrich Emma Ottilie	18.11.1883 r.	55 lat 9 miesięcy 2 dni
1161.	Michal August	10.01.1872 r.	40 lat
1162.	Michel Albertine	30.03.1885 r.	1 rok 2 miesiące 23 dni
1163.	Michel Auguste	26.08.1887 r.	77 lat
1164.	Michel Friederike	17.10.1880 r.	78 lat
1165.	Michel Julius August	9.02.1887 r.	5 miesięcy 10 dni
1166.	Michelfeld Berthold	26.09.1881 r.	9 miesięcy 9 dni
1167.	Michelfeld Emil	24.09.1881 r.	5 lat 7 miesięcy
1168.	Miebs Alexander	8.05.1883 r.	2 miesiące
1169.	Miebs Marie	14.08.1885 r.	2 lata 19 dni
1170.	Mikulla Anna Rosalie	9.01.1887 r.	3 miesiące 22 dni
1171.	Mikulla Emilie Karoline	29.01.1887 r.	2 lata 9 miesięcy 25 dni
1172.	Mikulla Karl Wilhelm	31.12.1886 r.	5 lat 7 miesięcy 8 dni
1173.	Milwitz August	25.04.1870 r.	80 lat
1174.	Minter Karl	6.03.1890 r.	81 lat
1175.	Mips Anthon Theodor	9.05.1887 r.	1 rok 3 miesiące 26 dni
1176.	Mips Eduard	15.10.1887 r.	7 miesięcy 28 dni
1177.	Mips Renate	11.04.1883 r.	71 lat 3 miesiące
1178.	Miszichowski Eduard	11.07.1888 r.	27 lat 1 miesiąc 24 dni
1179.	Miszichowsky Aloin Theodor	28.10.1883 r.	1 rok 1 miesiąc 9 dni
1180.	Mittelstädt Carl Friedrich	27.05.1880 r.	39 lat 2 miesiące 4 dni
1181.	Mittelstädt Julius Theodor	7.11.1881 r.	33 lata 7 miesięcy 27 dni
1182.	Mitzner Albert Hugo	31.08.1887 r.	3 lata 12 dni
1183.	Mitzner Alfons Hermann	14.01.1888 r.	3 lata 10 miesięcy 25 dni
1184.	Mitzner Friedrich Albert	21.08.1891 r.	7 miesięcy 8 dni
1185.	Mitzner Friedrich Berthold	19.04.1884 r.	4 lata 5 miesięcy 7 dni
1186.	Mitzner Johanna Marie	5.08.1883 r.	1 rok 1 miesiąc 22 dni
1187.	Mladek Albert August	25.07.1889 r.	1 rok 16 dni
1188.	Mladek Erwin Oskar	27.03.1891 r.	1 rok 1 miesiąc 4 dni
1189.	Mladek [*nie nadano imienia*]	11.12.1884 r.	martwy noworodek
1190.	Moes Carl Friedrich	19.03.1881 r.	27 lat 7 miesięcy 1 dzień
1191.	Moes Marie Clara Louise	28.05.1875 r.	32 lata
1192.	Molkenthin Eveline	19.10.1879 r.	12 lat 4 miesiące
1193.	Molkentien Anna	22.12.1875 r.	1 rok 9 miesięcy 20 dni
1194.	Molkentien Arthur	25.03.1873 r.	3 miesiące
1195.	Molkentien August	21.09.1873 r.	42 lata
1196.	Mondt Joseph	29.03.1877 r.	54 lata
1197.	Morgenstern Anna Ida	23.09.1877 r.	2,5 roku
1198.	Morgenstern Emil	26.12.1873 r.	7 lat
1199.	Morgenstern Julius	29.04.1884 r.	2 lata 2 miesiące 18 dni
1200.	Morgenstern Hermann Robert	26.02.1879 r.	7 lat 7 miesięcy 9 dni

L.p.	Nazwisko, imię	Data śmierci	Długość życia
1201.	Morgenstern Rosalie Emilie	11.11.1877 r.	36 lat
1202.	Moritz (Rothe) Martha Victoria Clara	30.06.1882 r.	4 miesiące 3 dni
1203.	Mönch Ernestine	17.06.1889 r.	64 lata 1 miesiąc 2 dni
1204.	Mönch Julius	10.02.1890 r.	65 lat 4 miesiące 25 dni
1205.	Mönch Julius August	20.01.1888 r.	35 lat 11 miesięcy 18 dni
1206.	Mrozowitsch Johanna	6.05.1870 r.	3 lata
1207.	Murawska Justine	27.12.1875 r.	80 lat
1208.	Mühlpforth Johanna Olga	6.06.1880 r.	22 lata 6 miesięcy 14 dni
1209.	Mühlpforth Adolph	5.04.1873 r.	8 lat
1210.	Mühlpforth Reinhold Gustav	11.05.1879 r.	67 lat
1211.	Mühlsteff Alfried Ewald	30.10.1884 r.	2 lata 4 miesiące 17 dni
1212.	Mühlsteff Alide	5.05.1887 r.	8 godzin
1213.	Mühlsteff Arthur	5.05.1887 r.	9 godzin
1214.	Mühlsteff Heinrich Adolf	2.07.1887 r.	53 lata 3 miesiące 26 dni
1215.	Mühlsteff Julius Oswald	24.09.1887 r.	26 lat 11 miesięcy 1 dzień
1216.	Mühlsteff Kamil Emil	18.08.1890 r.	9 miesięcy 6 dni
1217.	Mühlsteff Marie	1.05.1887 r.	1 rok 1 miesiąc 18 dni
1218.	Müllauer Sabine	12.07.1886 r.	82 lata 7 miesięcy 6 dni
1219.	Müller Alfred	18.10.1884 r.	3 lata 5 dni
1220.	Müller Alexander Alfried	2.01.1877 r.	7 tygodni
1221.	Müller Anna	21.06.1877 r.	7 lat
1222.	Müller Dorothea	29.03.1872 r.	36 lat
1223.	Müller Edwin Hugo	29.08.1884 r.	7 miesięcy 19 dni
1224.	Müller Ernst Julius	5.03.1881 r.	70 lat 6 tygodni
1225.	Müller Ferdinand	27.10.1871 r.	28 lat
1226.	Müller Gustav	11.05.1877 r.	8 lat 11 miesięcy
1227.	Müller Helene Apolonia	18.05.1885 r.	1 miesiąc 6 dni
1228.	Müller Hermann Theodor	24.08.1886 r.	27 lat 9 miesięcy 16 dni
1229.	Müller Hugo Albert August	18.09.1881 r.	28 lat 9 miesięcy 17 dni
1230.	Müller Johanna Rosine	25.11.1887 r.	75 lat 1 miesiąc 17 dni
1231.	Müller Leopold	10.07.1888 r.	około 54 lat
1232.	Müller Lina	8.11.1883 r.	2 lata 6 miesięcy 5 dni
1233.	Müller Martin Adam	8.03.1887 r.	60 lat 4 miesiące
1234.	Müller Oskar Carl	1.09.1887 r.	11 miesięcy 25 dni
1235.	Müller Robert Wilhelm	2.11.1870 r.	3 lata
1236.	Müller Theodor	26.07.1877 r.	5 lat
1237.	Müller Wanda Emilie	5.11.1886 r.	56 lat
1238.	Mützner Wilhelm Friedrich	22.11.1888 r.	1 rok 6 miesięcy 1 dzień
1239.	Nardij Ferdinand	22.06.1882 r.	71 lat 6 miesięcy
1240.	Narwiołowitsch George	25.04.1876 r.	49 lat
1241.	Naujoks Johannes Friedrich Arthur	12.09.1889 r.	2 lata 7 miesięcy 1 dzień
1242.	Naujoks Mathilde Friederike Elisabeth	22.09.1880 r.	5 lat 10 miesięcy 26 dni
1243.	Naujoks Max Emil Johann	29.09.1880 r.	2 lata 6 miesięcy
1244.	Naujoks Valeria Friederike Elisabeth	2.07.1884 r.	2 lata 9 miesięcy 22 dni
1245.	Nerling Adele	4.08.1871 r.	23 lata
1246.	Neugebauer Anna	28.06.1889 r.	69 lat 1 miesiąc 3 dni
1247.	Neugebauer Emilie	23.07.1885 r.	53 lata 10 miesięcy 16 dni
1248.	Neugebauer Johann Gottlieb	9.12.1885 r.	65 lat 5 miesięcy 23 dni
1249.	Neugebauer Olympia	25.01.1872 r.	26 lat
1250.	Neugebauer Oswald August	19.08.1881 r.	6 lat 9 miesięcy 9 dni

L.p.	Nazwisko, imię	Data śmierci	Długość życia
1251.	Neugebauer Susanna	26.11.1870 r.	82 lata
1252.	Neumann Amanda	5.09.1872 r.	9 miesięcy
1253.	Neumann Emil Richard	17.02.1886 r.	5 lat 3 miesiące 15 dni
1254.	Neumann Heinrich	17.12.1873 r.	1,5 roku
1255.	Neumann Hermann	25.03.1879 r.	2 lata 6 miesięcy
1256.	Neumann Hugo Emil	2.06.1885 r.	2 lata 3 miesiące 25 dni
1257.	Neumann Karl Gustav	19.10.1884 r.	1 rok 2 miesiące 27 dni
1258.	Neumann Laura Bertha	7.08.1884 r.	19 dni
1259.	Neumann Lydia	8.08.1891 r.	3 miesiące 27 dni
1260.	Neumann Lÿdia Martha	18.09.1888 r.	1 rok 5 miesięcy 25 dni
1261.	Neumann Marie	5.08.1891 r.	1 rok 4 miesiące 12 dni
1262.	Neumann Marie Emilie	17.08.1884 r.	0
1263.	Neumann Melida	20.11.1889 r.	4 lata 1 miesiąc 9 dni
1264.	Neumann Olga	30.12.1889 r.	1 rok 8 miesięcy
1265.	Neumann Rudolph	9.09.1870 r.	1 rok
1266.	Nickel Bertha Wilhelmine	2.06.1882 r.	8 miesięcy
1267.	Nickel Friedrich Joseph	5.06.1891 r.	50 lat 11 miesięcy 12 dni
1268.	Nickels Heinrich	10.05.1889 r.	60 lat
1269.	Nicolai Marie	6.10.1885 r.	11 dni
1270.	Niegel Karl Gottlieb	8.03.1874 r.	74 lata
1271.	Nihels Julius	11.04.1885 r.	17 lat 8 miesięcy 16 dni
1272.	Niemera Bolesław	10.07.1872 r.	6 lat
1273.	Nietzel Theodor	1.06.1872 r.	6 lat
1274.	Nikels Alfred	17.05.1882 r.	4 lata 7 miesięcy 7 dni
1275.	Nitschke Emilie	8.08.1873 r.	45 lat
1276.	y. Nolte Karoline	22.12.1872 r.	74 lata
1277.	Nötzel Carl August	18.05.1883 r.	2 lata 4 miesiące 17 dni
1278.	Nucklies Adolf Friedrich Alexander	16.01.1884 r.	2 lata 3 miesiące 12 dni
1279.	Nucklies Elisabeth Ernestine Pauline	1.09.1883 r.	39 lat 7 miesięcy 22 dni
1280.	Nucklies Karl Friedrich	17.05.1876 r.	9 miesięcy
1281.	Obuch Amanda Agnes	30.08.1885 r.	3 lata 7 miesięcy 26 dni
1282.	Obuch Bertha Florentine	7.10.1884 r.	3 lata 3 miesiące 20 dni
1283.	Obuch Ernst Albert	8.04.1883 r.	4 lata 3 miesiące 26 dni
1284.	Obuch Karl Berthold	24.10.1880 r.	6 lat 11 miesięcy
1285.	Oheim Gottfried	18.05.1889 r.	39 lat 4 miesiące 16 dni
1286.	Olendski Adelheid Agnes	14.03.1882 r.	6 i pół tygodnia
1287.	Olendski [*nie nadano imienia*]	11.04.1881 r.	martwy noworodek
1288.	Olenski Wilhelmine	30.09.1874 r.	53 lata
1289.	Olpeter Clara Johanna	7.11.1886 r.	11 lat 26 dni
1290.	Olpeter Hugo	13.03.1878 r.	2 miesiące
1291.	Olpeter Karl Ernst	18.12.1890 r.	20 lat 1 miesiąc 21 dni
1292.	Olpeter [*brak danych*]	11.03.1883 r.	3 miesiące 9 dni
1293.	Onischke Marie Magdalena	21.10.1883 r.	1 rok 9 miesięcy 2 dni
1294.	Onischke [*nie nadano imienia*]	27.10.1886 r.	martwy noworodek
1295.	Ostrowska Juliane Johanna	11.11.1887 r.	34 lata 6 miesięcy 3 dni
1296.	Ostrowski Anna Ida	17.09.1890 r.	28 lat 10 miesięcy
1297.	Ostrowski Erwin Oskar	10.12.1890 r.	4 miesiące 8 dni
1298.	Ostrowski [*nie nadano imienia*]	2.11.1888 r.	martwy noworodek
1299.	Ostrowsky Johanna Auguste	27.12.1884 r.	7 lat 2 miesiące 14 dni
1300.	Ostrowsky Auguste	16.07.1880 r.	56 lat 9 miesięcy

L.p.	Nazwisko, imię	Data śmierci	Długość życia
1301.	Ostrowsky Hugo August	9.01.1880 r.	3 miesiące
1302.	Ott Albert Alfried	14.11.1882 r.	1 rok 7 miesięcy
1303.	Ott Clara	17.08.1876 r.	1 rok 1 miesiąc 3 tygodnie
1304.	Ott Erwin Max	19.08.1881 r.	4 lata 7 miesięcy 21 dni
1305.	Ott Julius Hugo	4.12.1885 r.	7 miesięcy 14 dni
1306.	Otto Emilie Ida	2.02.1887 r.	4 miesiące 6 dni
1307.	Pacewicz Emilie	28.08.1885 r.	51 lat
1308.	Pagel August Hermann	31.07.1880 r.	48 lat
1309.	Pagel August Hermann	19.02.1881 r.	13 lat 5 miesięcy 22 dni
1310.	Pagel Florentine	5.03.1881 r.	6 lat 11 miesięcy 8 dni
1311.	Pagel Johann	26.10.1889 r.	6 miesięcy 14 dni
1312.	Pagel Karl Friedrich	19.08.1886 r.	2 lata 7 miesięcy 4 dni
1313.	Pagel Wilhelmine Caroline	27.04.1878 r.	8 lat 3 miesiące
1314.	Pakkonen Erik Johann	12.10.1880 r.	36 lat 3 miesiące 6 dni
1315.	Palme Alexandrine Margaretha	28.03.1888 r.	4 lata 10 miesięcy 10 dni
1316.	Palme Anton	10.02.1891 r.	64 lata
1317.	Panknin Hermine	11.08.1879 r.	4 lata
1318.	Panzram Auguste	7.10.1885 r.	68 lat 3 miesiące 10 dni
1319.	Papritz [*nie nadano imienia*]	14.03.1891 r.	martwy noworodek
1320.	Pastor Emma Caroline Charlotte	20.10.1885 r.	1 rok 9 miesięcy 11 dni
1321.	Pastor Heinrich Friedrich Wilhelm	20.10.1880 r.	9 miesięcy 6 dni
1322.	Pastor Johann Wilhelm	19.02.1885 r.	66 lat 5 miesięcy 3 dni
1323.	Pastor Marie	8.08.1890 r.	21 lat 12 dni
1324.	Pastor Wilhelm Eugen	27.07.1883 r.	3 lata 7 miesięcy 5 dni
1325.	Pastor Wilhelm Theodor Otto	11.03.1890 r.	25 dni
1326.	Pastor Wilhelmine Ottilie	17.11.1874 r.	49 lat
1327.	Patanius Marie	5.04.1879 r.	75 lat
1328.	Paul Alexander Ludwig	7.12.1885 r.	3 miesiące 12 dni
1329.	Paul Alfred Otto	31.08.1888 r.	10 miesięcy 29 dni
1330.	Paul Alfried Edwin	27.08.1891 r.	11 miesięcy 25 dni
1331.	Paul Gottlieb	22.02.1889 r.	69 lat 9 miesięcy 6 dni
1332.	Paul Marie Agnes	16.11.1880 r.	17 lat 7 miesięcy 21 dni
1333.	Paul Martha Elsa	24.12.1890 r.	2 lata 2 miesiące 22 dni
1334.	Paul Traugott	2.05.1879 r.	79 lat
1335.	Pauli Louise	23.04.1871 r.	75 lat
1336.	Paulis Marie Antoinette	13.03.1882 r.	10 miesięcy 4 dni
1337.	Paulke Albert Oscar	24.05.1884 r.	4 miesiące 18 dni
1338.	Paulke Elsa Josephine	28.06.1885 r.	3 miesiące 21 dni
1339.	Paulke [*nie nadano imienia*]	22.10.1882 r.	martwy noworodek
1340.	Paulke [*nie nadano imienia*]	16.09.1888 r.	martwy noworodek
1341.	Paulke [*nie nadano imienia*]	19.08.1889 r.	martwy noworodek
1342.	Paulo Alexandra	2.11.1871 r.	2 lata
1343.	Pätsch Julius Richard	30.04.1887 r.	1 rok 3 miesiące
1344.	Pech Matthias	16.07.1879 r.	41 lat 4 miesiące
1345.	Pelikat Anna Katharina	21.07.1881 r.	86 lat
1346.	Pepler Bertha	6.11.1870 r.	2 lata
1347.	Perkon Erik Alwin	30.09.1879 r.	1,5 roku
1348.	Perkonen Alma	20.09.1886 r.	1 rok 13 dni
1349.	Perks John	12.06.1871 r.	26 lat
1350.	Perks Marie	21.08.1875 r.	4 lata

L.p.	Nazwisko, imię	Data śmierci	Długość życia
1351.	Peschel Auguste Eveline	23.10.1890 r.	4 lata 1 miesiąc 14 dni
1352.	Peschel Heinrich Reinhold	28.05.1888 r.	49 lat 11 miesięcy 22 dni
1353.	Peschel Johann Alfons	25.09.1885 r.	3 miesiące 13 dni
1354.	Peter Elsa Marie	27.11.1887 r.	2 lata 11 miesięcy 2 dni
1355.	Peter Emilie	26.01.1882 r.	7 lat 1 miesiąc 1 dzień
1356.	Peter Karl Adolf	29.11.1887 r.	9 miesięcy 17 dni
1357.	Peter Lidia Emilie	23.12.1882 r.	7 miesięcy 14 dni
1358.	Peter Marie	19.12.1873 r.	2 lata
1359.	Peter Otto Wilhelm	10.09.1891 r.	2 lata 9 miesięcy 28 dni
1360.	Peters Alma Amalie	26.07.1881 r.	24 dni
1361.	Petrow Amalie Auguste	13.05.1872 r.	25 lat
1362.	Petschelies Marie Wilhelmine	25.08.1890 r.	62 lata 8 miesięcy 5 dni
1363.	Petzhold Arthur Ferdinand	23.12.1890 r.	1 rok 6 miesięcy 26 dni
1364.	Petzhold Pauline	19.11.1870 r.	39 lat
1365.	Pfaff Hulda Alwine	20.03.1890 r.	1 rok 6 miesięcy 8 dni
1366.	Pfaff Hulda Ida	8.01.1886 r.	6 miesięcy 29 dni
1367.	Pfeiffer Dorothea	19.08.1871 r.	78 lat
1368.	Pfeiffer Emilie	27.02.1874 r.	33 lata
1369.	Pfitzner Alfred Adolph	19.04.1885 r.	3 miesiące 20 dni
1370.	Pfitzner Minna Olga	4.07.1880 r.	pół roku
1371.	Pfitzner Ottilie	27.06.1880 r.	34 lata 10 miesięcy
1372.	Philipp Auguste	8.04.1871 r.	7 miesięcy
1373.	Philipp Bertha	9.01.1872 r.	10 lat
1374.	Philipp Carl Hermann	28.08.1890 r.	64 lata 10 miesięcy 20 dni
1375.	Philipp Friedrich Hermann	8.05.1879 r.	57 lat 5 miesięcy 3 dni
1376.	Philipp Gustav	31.08.1873 r.	3 miesiące
1377.	Philipp Helena	15.09.1875 r.	8 lat
1378.	Philipp Julie	27.01.1888 r.	52 lata 10 miesięcy 21 dni
1379.	Philipp Leon	10.01.1873 r.	2 lata
1380.	Philipp Paul Theodor	30.09.1877 r.	7 miesięcy
1381.	Philipp Sophie Karoline	8.07.1885 r.	80 lat 8 miesięcy 23 dni
1382.	Philipp Wilhelm Emil	20.02.1881 r.	90 lat
1383.	Pietsch Carl Leopold	30/31.12.1878 r.	44 lata 6 miesięcy
1384.	Pietsch Emilie	11.07.1873 r.	37 lat
1385.	Pietsch Julius Alfried	2.06.1887 r.	5 lat 5 miesięcy 20 dni
1386.	Pietsch Selma Agnes	16.11.1887 r.	17 lat 7 dni
1387.	Pikkur Johann	22.01.1889 r.	5 miesięcy 26 dni
1388.	Pikkur Johann	15.09.1890 r.	36 lat
1389.	Pilz Johann Christian	20.07.1874 r.	47 lat
1390.	Piotrowski Eduard	17.01.1879 r.	5 tygodni
1391.	Pischel Alfried Adolph	4.08.1885 r.	3 lata 2 miesiące 26 dni
1392.	Pischel Hugo Gustav	30.07.1885 r.	9 miesięcy 16 dni
1393.	Pischel Pauline	25.08.1875 r.	1 rok 3 miesiące
1394.	Piskor Johannes Adolf	28.07.1890 r.	9 miesięcy 4 dni
1395.	Piskorcz Eugenie Albertine	9.08.1888 r.	1 rok 7 miesięcy 13 dni
1396.	Piskors Adolph	5.12.1878 r.	4 tygodnie
1397.	Piskorsch Agnes Julianna	4.02.1886 r.	1 miesiąc 10 dni
1398.	Piskorsch Alwine	8.12.1889 r.	59 lat 10 miesięcy 14 dni
1399.	Piskorsch Dorothea	8.06.1890 r.	70 lat 5 miesięcy 2 dni
1400.	Piskorsch Emil	19.08.1876 r.	3 lata 6 miesięcy

L.p.	Nazwisko, imię	Data śmierci	Długość życia
1401.	Piskorsch Franz Carl	15.09.1890 r.	1 rok 11 miesięcy 3 dni
1402.	Piskorsch Marie	31.12.1884 r.	2 dni
1403.	Piskorsch Minna Hulda	13.10.1880 r.	10 miesięcy 2 dni
1404.	Piskorsch Oskar Ferdinand	27.01.1887 r.	2 lata 12 dni
1405.	Piskorsch Paul Eduard	11.02.1889 r.	4 miesiące 17 dni
1406.	Piskorsch [*nie nadano imienia*]	23.12.1888 r.	10 minut
1407.	Pitersohn Theodor Reinhold	19.12.1875 r.	33 lata
1408.	Pitius Johanna Hulda	11.07.1878 r.	40 lat 2 miesiące
1409.	Plentke Henriette Anna	6.08.1874 r.	6 miesięcy
1410.	Pletatt Friedrich	8.04.1880 r.	63 lata
1411.	Pocztarski Marie	2.10.1877 r.	46 lat
1412.	Politz Albert Ernst	5.11.1887 r.	2 lata 3 miesiące 11 dni
1413.	Politz Pauline	24.09.1891 r.	18 lat 4 miesiące 8 dni
1414.	Politz Rudolf Adolf	22.06.1888 r.	1 rok 5 dni
1415.	Poltzien Barbara	7.03.1872 r.	77 lat
1416.	Poltzien Carl Leopoldowitsch	7.12.1875 r.	83 lata
1417.	Poltzien Christine	1.04.1873 r.	69 lat
1418.	Pomerinke August	9.02.1882 r.	71 lat 4 miesiące
1419.	Pomerinke Elsa Elvira	21.01.1886 r.	4 lata 11 miesięcy 1 dzień
1420.	Pomerinke Elvire Elsa	28.01.1887 r.	10 miesięcy 18 dni
1421.	Prade Eduard Robert	13.11.1881 r.	5 lat 9 miesięcy 25 dni
1422.	Prade Theodor Carl	23.05.1886 r.	17 lat 6 miesięcy 30 dni
1423.	Prasz Preido	21.12.1880 r.	24 lata
1424.	Prause Friedrich Hermann	25.03.1886 r.	5 miesięcy 4 dni
1425.	Prause Otto Arthur	10.04.1882 r.	1 rok
1426.	Prawitz Elsa Martha	9.12.1890 r.	6 miesięcy 15 dni
1427.	Prawitz Emilie	7.12.1877 r.	10 lat 11 miesięcy
1428.	Prawitz Emma Juliane	4.01.1889 r.	4 lata 2 miesiące 18 dni
1429.	Prawitz Friedrich Wilhelm	28.11.1877 r.	4 lata
1430.	Prawitz Ida Katharina	18.04.1883 r.	6 lat 5 miesięcy 20 dni
1431.	Prawitz Marie Hulda	17.11.1887 r.	7 lat 1 miesiąc 14 dni
1432.	Preisig Eleonore Ernestowna	31.03.1879 r.	48 lat
1433.	Preiss Adolf	6.09.1886 r.	22 lata
1434.	Preiss Gustav	12.10.1871 r.	22 lata 4 miesiące
1435.	Preisz Amalie	26.10.1880 r.	59 lat 9 miesięcy
1436.	Preuss Auguste	1.03.1871 r.	15 lat
1437.	Priebe Mathias	8.04.1887 r.	65 lat 7 miesięcy 12 dni
1438.	Priebe Wilhelmine	26.05.1886 r.	3 miesiące 27 dni
1439.	Prietzel Adolf	15.05.1891 r.	71 lat 5 miesięcy 10 dni
1440.	Prietzel Wilhelmine	8.06.1880 r.	64 lata 1 miesiąc 15 dni
1441.	Priewer Adolf	27.03.1879 r.	8 lat
1442.	Priwer Julius	23.03.1879 r.	39 lat
1443.	Propp Alida	8.07.1875 r.	3 miesiące
1444.	Proppe Adele	20.07.1875 r.	1 rok 2 i pół miesiąca
1445.	Proppe Alfried Edmund	18.11.1877 r.	1 rok 11 miesięcy 21 dni
1446.	Proppe Auguste	28.06.1891 r.	52 lata 10 miesięcy 26 dni
1447.	Proppe Erich Hermann Johanna	10.10.1884 r.	3 lata 14 dni
1448.	Proppe Eveline	17.06.1874 r.	1 rok 8 miesięcy
1449.	Proppe Helene Aline	14.10.1884 r.	1 rok 1 miesiąc 23 dni
1450.	Proppe Wilhelm	20.11.1877 r.	39 lat

L.p.	Nazwisko, imię	Data śmierci	Długość życia
1451.	Pudrewitsch Johanna Louise	10.08.1880 r.	42 lata
1452.	Pufal Adolph	17.05.1870 r.	4 i pół roku
1453.	Pufal Marianna	29.04.1870 r.	5 miesięcy
1454.	Pufal Wilhelm	29.05.1870 r.	38 lat
1455.	Püschel Alfred Ludwig Emil	2.05.1879 r.	3 lata 7 miesięcy 5 dni
1456.	Püschel Anna	30.01.1879 r.	3 lata 6 tygodni
1457.	Püschel Clara Hulda	21.09.1890 r.	1 rok 6 miesięcy 2 dni
1458.	Püschel Erwin Eduard	29.01.1891 r.	8 miesięcy 9 dni
1459.	Püschel Julius Oswald	9.01.1887 r.	1 miesiąc 2 dni
1460.	Püschel Karl Adalbert	20.08.1884 r.	1 rok 10 miesięcy 21 dni
1461.	Püschel Martha Rosalie Johanna	6.11.1881 r.	4 lata 8 dni
1462.	Püschel Pauline	31.08.1885 r.	1 rok 3 miesiące 15 dni
1463.	Püschel Theodor	11.09.1885 r.	1 rok 3 miesiace 17 dni
1464.	Püschel Theodor Adolph August	6.11.1881 r.	1 rok 11 miesięcy 13 dni
1465.	Pytt Christian	28.01.1882 r.	74 lata 1 miesiąc
1466.	Quentzel Julius	24.04.1873 r.	23 lata
1467.	Radel Anna Ellsbeth	15.05.1891 r.	84 lata
1468.	Radke Juliane	14.06.1890 r.	26 lat 4 miesiące 12 dni
1469.	Radke Mathilde Auguste	18.04.1887 r.	2 miesiące 9 dni
1470.	Radke Natalie Alide	19.06.1888 r.	20 lat 11 miesięcy 26 dni
1471.	Raff Johann Eduard	12.04.1886 r.	22 lata 6 miesięcy 23 dni
1472.	Rakete Julianna Justine	10.05.1878 r.	60 lat
1473.	Rampfel Hugo	19.06.1873 r.	pół roku
1474.	Rampfel Joseph	10.01.1882 r.	1 rok 7 miesięcy 8 dni
1475.	Rampfel [*nie nadano imienia*]	26.06.1889 r.	martwy noworodek
1476.	Ramphel Hugo	25.03.1876 r.	1 rok 1 miesiąc
1477.	Ramphel Rudolph	5.11.1877 r.	12 lat 6 miesięcy
1478.	Raschke Amanda	28.10.1879 r.	6 lat 14 dni
1479.	Raschke Friedrich Albert	31.07.1878 r.	10 lat 8 miesięcy
1480.	Rausch Albert	24.08.1891 r.	8 dni
1481.	Recoulle Anna Amalie	4.05.1887 r.	5 lat 8 miesięcy 15 dni
1482.	Recoulle Gustav Adolf	30.01.1888 r.	22 dni
1483.	Recoulle Juliane	26.02.1888 r.	około 29 lat
1484.	Recoulli Helene Marianne	12.04.1887 r.	1 rok 2 miesiące 12 dni
1485.	Redeker Karl	26.12.1871 r.	8 tygodni
1486.	Redlitz Alexander	10.09.1885 r.	1 rok 4 miesiące 6 dni
1487.	Redlitz Henriette	18.05.1890 r.	70 lat (?)
1488.	Redlitz Reinhold	31.08.1885 r.	1 rok 3 miesiące 28 dni
1489.	Redlow Marie Johanna Elisabeth	10.08.1883 r.	5 lat 4 miesiące 7 dni
1490.	Rehbein Olga	19.01.1879 r.	6 lat
1491.	Reich Lÿdia Emilie	15.07.1891 r.	18 lat 6 miesięcy 24 dni
1492.	Reich Marie Martha	5.05.1885 r.	3 miesiące 5 dni
1493.	Reich Michael	4.02.1873 r.	48 lat
1494.	Reich Oskar Ferdinand	9.05.1891 r.	20 lat 10 miesięcy 9 dni
1495.	Reichelt Anna	11.02.1880 r.	54 lata
1496.	Reichert Heinrich	17.02.1890 r.	73 lata
1497.	Reichert [*nie nadano imienia*]	24.01.1886 r.	martwy noworodek
1498.	Reimer Anna	5.12.1878 r.	90 lat
1499.	Reimer Johann	12.04.1881 r.	81 lat
1500.	Reinart Peter	22.02.1887 r.	48 lat 11 miesięcy 7 dni

L.p.	Nazwisko, imię	Data śmierci	Długość życia
1501.	Reinert Ernst	5.06.1879 r.	5 lat 4 miesiące
1502.	Reinhold Gottlieb Carl	21.10.1883 r.	84 lata
1503.	Remer Justina	20.02.1874 r.	60 lat
1504.	Reppich Friedrich Rudolf Oskar	21.01.1887 r.	46 lat 5 miesięcy 24 dni
1505.	Reppich Marie Dorothea	11.02.1881 r.	37 lat 8 miesięcy 6 dni
1506.	Reusch Robert Arthur	10.02.1891 r.	1 rok 6 miesięcy 14 dni
1507.	Reuter Carl August	26.11.1891 r.	44 lata 5 miesięcy 5 dni
1508.	Rey Friedrich Christoph Gottfried	9.02.1876 r.	50 lat
1509.	Ribbert Carl	28.05.1890 r.	54 lata 1 miesiąc 24 dni
1510.	Richter Adolf	16.10.1884 r.	2 lata 2 miesiące 16 dni
1511.	Richter Adolf	30.10.1886 r.	2 lata 4 miesiące 15 dni
1512.	Richter Albert	1.02.1879 r.	1 rok
1513.	Richter Alexander	24.06.1873 r.	6 miesięcy
1514.	Richter Alfred	23.10.1879 r.	2 lata 8 miesięcy
1515.	Richter Bertha Emma	9.12.1875 r.	1,5 roku
1516.	Richter Bertha Wilhelmine	19.10.1882 r.	32 lata 8 miesięcy 26 dni
1517.	Richter Berthold	4.02.1875 r.	9 miesięcy
1518.	Richter Cäsar Bruno	20.08.1889 r.	19 lat 11 miesięcy 11 dni
1519.	Richter Christian Friedrich	27.02.1885 r.	74 lata 1 miesiąc 10 dni
1520.	Richter Emil	16.05.1880 r.	10 miesięcy 9 dni
1521.	Richter Emilie	20.01.1870 r.	1 rok 1 miesiąc
1522.	Richter Emilie	12.02.1883 r.	9 miesięcy 6 dni
1523.	Richter Emilie	19.07.1883 r.	70 lat
1524.	Richter Emilie Marie	4.01.1874 r.	12 lat
1525.	Richter Ernestine	24.01.1881 r.	71 lat
1526.	Richter Friedrich	9.04.1874 r.	3 lata 3 miesiące
1527.	Richter Friedrich Adolf	14.04.1883 r.	36 lat 6 miesięcy 9 dni
1528.	Richter Gustav	20.11.1872 r.	2 lata
1529.	Richter Henriette	20.10.1891 r.	70 lat 3 miesiące 11 dni
1530.	Richter Hermann Friedrich	28.07.1886 r.	41 lat 2 miesiące 1 dzień
1531.	Richter Hermann Leopold	25.06.1880 r.	6 miesięcy
1532.	Richter Hermine	17.09.1871 r.	2,5 roku
1533.	Richter Ida Emma	10.12.1886 r.	5 lat 5 miesięcy 25 dni
1534.	Richter Johann	26.06.1879 r.	73 lata
1535.	Richter Julius Gottfried	19.11.1871 r.	8 miesięcy
1536.	Richter Karl	5.12.1870 r.	54 lata
1537.	Richter Karl	23.07.1881 r.	9 miesięcy
1538.	Richter Marie Julie	6.09.1881 r.	5 lat 9 miesięcy 14 dni
1539.	Richter Martha Marie	29.09.1884 r.	1 rok 2 dni
1540.	Richter Paul	7.03.1883 r.	20 lat 11 miesięcy 17 dni
1541.	Richter Pauline	28.02.1878 r.	4 miesiące
1542.	Richter Pauline Wilhelmine	5.05.1888 r.	44 lata 5 miesięcy 26 dni
1543.	Richter Rosalie	9.02.1877 r.	3 miesiące
1544.	Richter Wilhelmine	12.05.1874 r.	3 lata
1545.	Richter [*nie odnotowano imienia*]	18.05.1884 r.	70 lat 3 miesiące
1546.	Riegel Arthur Ferdinand	25.07.1882 r.	2 miesiące 15 dni
1547.	Rieger Alfred	31.07.1878 r.	2 lata 3 miesiące
1548.	Rieger Johann Carl	12.03.1880 r.	53 lata
1549.	Rieger Theodor	30.04.1875 r.	4 miesiące
1550.	Rinck Ernst Richard	1.12.1879 r.	brak danych

L.p.	Nazwisko, imię	Data śmierci	Długość życia
1551.	Rinck Friedrich Gustav Hermann	22.07.1883 r.	9 miesięcy 8 dni
1552.	Rinck Johann Alexander Paul	19.12.1877 r.	7 tygodni
1553.	Rinck Johanna Maria	9.11.1878 r.	2 miesiące
1554.	Risto Carl Hugo	15.02.1887 r.	1 rok 4 miesiące 11 dni
1555.	Risto Emma Wilhelmine	22.11.1887 r.	1 miesiąc 18 dni
1556.	Risto Oskar Adolf	22.10.1884 r.	10 miesięcy 22 dni
1557.	Rode Andreas	1870 r.	brak danych, dziecko
1558.	Rode Andreas	18.12.1872 r.	57 lat
1559.	Rode Carl August	7.09.1877 r.	6 lat 6 miesięcy 14 dni
1560.	Rode Emilie	29.04.1887 r.	60 lat 11 miesięcy 10 dni
1561.	Rode Gustav	23.08.1874 r.	8 lat
1562.	Rode Henriette	17.02.1880 r.	72 lata
1563.	Roder Julius Gustav	2.02.1883 r.	59 lat 23 dni
1564.	Rodzinek Emil Julian	14.08.1875 r.	9 miesięcy
1565.	Roesler Anna	20.12.1888 r.	74 lata 4 miesiące 8 dni
1566.	Rogalewski-Kern Hugo Adolf	26.05.1884 r.	5 lat 1 miesiąc 19 dni
1567.	Rogalewsky-Kern Olga Josephine	28.12.1887 r.	8 lat 9 miesięcy 9 dni
1568.	Rohrmaser Amalie	28.09.1877 r.	2 lata 4 miesiące
1569.	Rohrmaser Franz August	2.10.1877 r.	2 miesiące
1570.	Roop Paul	1.04.1873 r.	3 lata
1571.	Roschke Hermann	6.10.1872 r.	1 rok
1572.	Roschke Eduard	29.09.1872 r.	4 lata
1573.	Roschke Julius Carl	28.06.1876 r.	4 miesiące
1574.	Roschke Olga Therese	28.08.1882 r.	2 miesiące 13 dni
1575.	Rosin Adolph	2.04.1876 r.	2 lata 3 miesiące
1576.	Rosin Heinrich	8.02.1876 r.	pół tygodnia
1577.	Rosin Pauline	10.10.1884 r.	23 lata 1 miesiąc 2 dni
1578.	Rotheiler Carl	11.03.1876 r.	60 lat
1579.	Rother Helene Julie	6.06.1881 r.	1 rok 4 miesiące 23 dni
1580.	Rother Sophie Charlotte	8.03.1878 r.	1 rok 10 miesięcy
1581.	Rothert Arthur Ferdinand	30.08.1878 r.	1 rok 3 miesiące 25 dni
1582.	Rothert Eduard	31.12.1889 r.	62 lata 7 miesięcy 5 dni
1583.	Rothert Ferdinand Sylwester	29.02.1888 r.	1 rok 2 miesiące
1584.	Rothert Hedwig Sophie	21.07.1885 r.	7 lat 7 miesięcy 3 dni
1585.	Röhl Friederike	1.02.1885 r.	72 lata 2 miesiące 30 dni
1586.	Röhrens Rudolph	26.10.1878 r.	41 lat 9 miesięcy 19 dni
1587.	Rösel Augusta Antonia Ottilie Erna	25.09.1882 r.	24 dni
1588.	Rösel Auguste	18.08.1878 r.	52 lata 6 miesięcy
1589.	Röske Friedrich	14.02.1876 r.	42 lata
1590.	Rössel Amanda	23.09.1871 r.	3 lata 4 miesiące
1591.	Rössel Mathilde	2.10.1873 r.	34 lata
1592.	Röstel Amanda Pauline Vera	23.11.1886 r.	3 lata 6 dni
1593.	Röstel Gustav Adolf	25.02.1887 r.	53 lata 5 miesięcy 28 dni
1594.	Röstel Ida Elsa	21.01.1884 r.	1 miesiąc 8 dni
1595.	Röstel Martha Clara	21.03.1887 r.	1 rok 13 dni
1596.	Röstel Olga Therese	21.07.1875 r.	16 lat
1597.	Röstel [*nie odnotowano imienia*]	21.06.1885 r.	15 dni
1598.	Rubach Ferdinand Julius	14.12.1891 r.	55 lat 10 miesięcy 26 dni
1599.	Rubis Andreas Jacob	25.12.1877 r.	24 lata
1600.	Runow Eduard Heinrich	27.06.1884 r.	10 lat 6 miesięcy 14 dni

L.p.	Nazwisko, imię	Data śmierci	Długość życia
1601.	Runow Marie	22.06.1872 r.	5 lat
1602.	Runow Wilhelm Albert	3.09.1870 r.	10 miesięcy
1603.	Rutkowska Isabella	12.09.1881 r.	40 lat
1604.	Ruzzio Ferdinand	9.10.1870 r.	brak danych
1605.	Rüsto Carl Wilhelm	12.03.1886 r.	21 lat 10 miesięcy 3 dni
1606.	Rüsto Ida	16.09.1870 r.	1,5 roku
1607.	Sachs Adolph Heinrich	17.05.1870 r.	1,5 roku
1608.	Sachs Charlotte	14.04.1877 r.	63 lata
1609.	Sachs Olga Bertha	24.11.1881 r.	5 lat 10 miesięcy 25 dni
1610.	Sager Adolph	16.11.1875 r.	1 rok 3 miesiące
1611.	Sager Agnes Lydia	25.10.1880 r.	4 lata 6 dni
1612.	Sager Auguste	21.12.1870 r.	3 lata
1613.	Sager Emil Anton	3.01.1891 r.	5 lat 1 miesiąc 25 dni
1614.	Sager Emma	7.09.1879 r.	10 miesięcy
1615.	Sager Julius August	24.08.1887 r.	6 miesięcy 21 dni
1616.	Sager Olga	27.08.1871 r.	pół roku
1617.	Sager Theodor	7.08.1876 r.	1 rok 3 tygodnie
1618.	Sager Wilhelm	10.12.1873 r.	1 rok 7 miesięcy
1619.	Saleska Christine	13.04.1884 r.	65 lat 8 miesięcy
1620.	Sambrau Olga	8.01.1882 r.	1 rok 9 miesięcy 5 dni
1621.	Sarembinska Rosalie	27.10.1891 r.	71 lat
1622.	Sareyko Hugo Richard	17.07.1884 r.	8 miesięcy 1 dzień
1623.	Sarunaites Auguste Caroline	2.08.1888 r.	5 lat 10 miesięcy 19 dni
1624.	Sarunaitis Eduard	8.02.1870 r.	45 lat
1625.	Sauer Gustav	18.10.1879 r.	1 rok 4 miesiące
1626.	Schaaff Heinrich	25.12.1877 r.	67 lat
1627.	Schablin Amalie	10.07.1884 r.	24 lata
1628.	Schaeler Ottilie	5.09.1886 r.	56 lat 1 dzień
1629.	Schank Elisabeth	28.01.1885 r.	84 lat 5 miesięcy 3 dni
1630.	Schapp Ernestine	10.09.1880 r.	49 lat
1631.	Schapp Jeremine Ernestine	9.02.1872 r.	2 lata 9 miesięcy
1632.	Scharm Otto Alfons	11.08.1880 r.	4 miesiące 15 dni
1633.	Schattauer Auguste Marie	10.02.1871 r.	7 dni
1634.	Schattauer Elisabeth	7.02.1873 r.	1 rok
1635.	Schattauer Wilhelm	29.12.1874 r.	34 lata
1636.	Schäfer Eduard	3.04.1886 r.	52 lata
1637.	Schäfer Hugo	8.05.1874 r.	6 lat
1638.	Scheffler Johann Wilhelm	6.12.1884 r.	65 lat 3 miesiące
1639.	Scheffler Richard	21.06.1880 r.	4 miesiące
1640.	Scheiermann Theodor	8.10.1878 r.	1 rok 3 miesiące
1641.	Scheiermann [*nie nadano imienia*]	2.01.1881 r.	martwy noworodek
1642.	Scheit Henriette Renate	8.10.1883 r.	3 lata 8 dni
1643.	Schelting [*nie nadano imienia*]	17.08.1881 r.	martwy noworodek
1644.	Schembro Albert	18.12.1881 r.	8 lat 3 miesiące 4 dni
1645.	Schembro Amalie Auguste Florentine	1.12.1890 r.	29 lat 1 miesiąc 25 dni
1646.	Schembro Hugo Oskar	22.07.1890 r.	11 miesięcy 6 dni
1647.	Schendel Amalie	20.02.1886 r.	27 lat 3 miesiące 15 dni
1648.	Schendel Auguste	4.09.1889 r.	28 lat 7 miesięcy 7 dni
1649.	Schendel Bruno Johannes	6.06.1888 r.	1 rok 9 miesięcy 8 dni
1650.	Schendel Martha	11.08.1877 r.	5 lat

L.p.	Nazwisko, imię	Data śmierci	Długość życia
1651.	Schendel Martha Ottilie	5.09.1880 r.	10 miesięcy 6 dni
1652.	Schendel Richard Gustav	3.09.1889 r.	1 miesiąc 1 dzień
1653.	Schendel Wilhelm Johann	20.06.1873 r.	brak danych
1654.	Scheerschmidt Gerturd Martha	25.04.1890 r.	3 lata 9 miesięcy 16 dni
1655.	Scherenos Sophie	4.08.1890 r.	około 20 lat
1656.	Scheuermann Marie	26.01.1880 r.	4 miesiące 23 dni
1657.	Schitkowski Caroline	20.06.1877 r.	1,5 roku
1658.	Schlemm [*nie nadano imienia*]	3.10.1882 r.	martwy noworodek
1659.	Schlemmer Friedrich Wilhelm	17.01.1881 r.	2 lata 11 miesięcy 24 dni
1660.	Schlesiger Hugo	31.08.1888 r.	1 miesiąc
1661.	Schlettstösser Albertine	26.03.1872 r.	3 lata 2 miesiące
1662.	Schlick Jeanne Marie Louise	27.04.1885 r.	7 lat 11 miesięcy 22 dni
1663.	Schlie Anna Ottilie	11.03.1874 r.	10 dni
1664.	Schlie Erwin Wilhelm Carl	13.12.1882 r.	11 miesięcy 12 dni
1665.	Schlie Martha Sophie	23.08.1880 r.	1 rok 5 miesięcy 6 dni
1666.	Schlie Sophie	13.08.1875 r.	1 rok półtora miesiąca
1667.	Schlie [*nie nadano imienia*]	8.10.1876 r.	martwy noworodek
1668.	Schlie [*nie nadano imienia*]	16.01.1878 r.	martwy noworodek
1669.	Schlief Jeanette Mathilde	7.07.1890 r.	1 rok 1 miesiąc 10 dni
1670.	Schlief [*nie nadano imienia*]	28.03.1888 r.	martwy noworodek
1671.	Schlitt Katharina	17.12.1877 r.	59 lat
1672.	Schledinska Juliane Louise	29.09.1884 r.	26 dni
1673.	Schlichting Theodor	27.07.1887 r.	3 miesiące 26 dni
1674.	Schlodinski Florentine Marie	5.04.1883 r.	1 miesiąc 10 dni
1675.	Schlosser Amalie	2.04.1891 r.	72 lata 6 miesięcy 10 dni
1676.	Schlosser Ernst Heinrich	20.01.1871 r.	53 lata
1677.	Schlosser Rudolph	1.07.1872 r.	9 dni
1678.	Schmid Hulda	26.11.1886 r.	98 lat 7 miesięcy 26 dni
1679.	Schmidt Adeline Olga	5.12.1882 r.	7 dni
1680.	Schmidt Albert	15.08.1881 r.	2 lata 15 dni
1681.	Schmidt Alfried Johann	2.03.1884 r.	8 miesięcy 7 dni
1682.	Schmidt Antonie	19.07.1874 r.	8 miesięcy
1683.	Schmidt Bertha	7.01.1879 r.	22 lata 9 miesięcy
1684.	Schmidt Elfriede Concordia	13.03.1886 r.	10 miesięcy 13 dni
1685.	Schmidt Emilie Wilhelmine	24.08.1880 r.	1 rok 2 miesiące
1686.	Schmidt Emma	19.01.1884 r.	5 miesięcy 14 dni
1687.	Schmidt Emma	29.04.1887 r.	7 miesięcy 4 dni
1688.	Schmidt Franz	6.01.1889 r.	63 lata
1689.	Schmidt Friedrich	20.09.1886 r.	31 lat 9 miesięcy 4 dni
1690.	Schmidt Gertrude	28.11.1872 r.	2 tygodnie
1691.	Schmidt Heinrich Georg	13.05.1872 r.	6 lat 6 miesięcy
1692.	Schmidt Helene Anna	4.05.1885 r.	1 rok 9 dni
1693.	Schmidt Hermann Hugo	26.11.1883 r.	5 lat 25 dni
1694.	Schmidt Hugo Theodor	19.04.1886 r.	6 lat 3 miesiące 12 dni
1695.	Schmidt Marie	25.10.1890 r.	1 rok 9 miesięcy 21 dni
1696.	Schmidt Martha	1.05.1879 r.	2 lata 11 miesięcy
1697.	Schmidt Olga	6.06.1873 r.	7 tygodni
1698.	Schmidt Oskar	31.07.1887 r.	3 miesiące 26 dni
1699.	Schmidt Pauline	17.09.1882 r.	8 miesięcy 24 dni
1700.	Schmidt Samuel August	22.12.1882 r.	42 lata 5 miesięcy 12 dni

L.p.	Nazwisko, imię	Data śmierci	Długość życia
1701.	Schmidt Wanda Ida	11.02.1890 r.	2 miesiące 9 dni
1702.	Schmidt [*nie nadano imienia*]	4.10.1888 r.	martwy noworodek
1703.	Schmidt [*nie nadano imienia*]	30.01.1890 r.	martwy noworodek
1704.	Schmitt Auguste Amalie Ottilie	24.07.1882 r.	31 lat 2 miesiące 5 dni
1705.	Schmitz Anna	12.07.1891 r.	17 lat 11 miesięcy 9 dni
1706.	Schmoldt Martha Marie	26.07.1877 r.	3 miesiące
1707.	Schnabel Gertrude	19.08.1890 r.	69 lat 4 miesiące
1708.	Schneberger Franz	18.01.1886 r.	44 lata 5 miesięcy 17 dni
1709.	Schneckenberg Anna Maria	13.02.1879 r.	1 rok
1710.	Schneckenberg Ludwig Hermann	30.07.1884 r.	6 miesięcy 25 dni
1711.	Schneckenberg Pauline	27.10.1879 r.	39 lat
1712.	Schneider Alice Juliane	18.02.1891 r.	1 miesiąc 20 dni
1713.	Schneider Anton	22.09.1891 r.	3 miesiące 17 dni
1714.	Schneider Carl Gottlieb	17.01.1883 r.	67 lat
1715.	Schneider Ella Emilie	12.07.1891 r.	4 miesiące 5 dni
1716.	Schneider Ernestine Pauline	10.02.1886 r.	51 lat 2 miesiące 10 dni
1717.	Schneider Franz	3.01.1872 r.	52 lata
1718.	Schneider Johann Gustav	8.04.1887 r.	50 lat 9 miesięcy 11 dni
1719.	Schneider Johanne Friederike	10.04.1885 r.	59 lat 3 miesiace 8 dni
1720.	Schneider Julius	8.05.1870 r.	5 lat
1721.	Schnickenberg Adolf	3.07.1881 r.	4 miesiące
1722.	Schoeler Karl Friedrich	11.10.1889 r.	59 lat 6 miesięcy 3 dni
1723.	Schoen Alma Alwine	31.07.1890 r.	1 rok 3 miesiące 16 dni
1724.	Schoen Carl	11.07.1879 r.	1 rok 10 miesięcy
1725.	Schohl Stanislaus	2.08.1878 r.	6 miesięcy
1726.	Scholz Paul Theodor	27.08.1880 r.	1 rok 5 miesięcy 4 dni
1727.	Schonert Adeline	17.12.1885 r.	12 lat 11 miesięcy 6 dni
1728.	Schonert Albertine Caroline	7.05.1891 r.	23 lata 11 miesięcy 8 dni
1729.	Schonert Alvine	14.01.1875 r.	9 miesięcy
1730.	Schonert Amalie Bertha	20.04.1874 r.	4 lata 8 miesięcy
1731.	Schonert Caroline Irma	5.08.1883 r.	1 rok 6 miesięcy 1 dzień
1732.	Schonert Cäcilia Bertha	15.01.1883 r.	2 lata 9 miesiące 14 dni
1733.	Schonert Daniel Benjamin	1.08.1891 r.	63 lata 10 miesięcy 16 dni
1734.	Schonert Ewald Adolph	5.09.1872 r.	6 tygodni
1735.	Schonert Gustav Adolf	24.08.1889 r.	2 lata 3 miesiące 7 dni
1736.	Schonert Johann Reinhold	3.10.1887 r.	39 lat 9 miesięcy 11 dni
1737.	Schonert Julius Wilhelm	20.05.1891 r.	1 miesiąc 20 dni
1738.	Schonert Karl Gustav	26.01.1880 r.	44 lata
1739.	Schonert Regina	19.07.1879 r.	pół roku
1740.	Schonert Rosalie	3.03.1875 r.	42 lata
1741.	Schonert Theodor	24.05.1873 r.	3 lata 5 miesięcy
1742.	Schonert Theodor	25.09.1878 r.	5 tygodni
1743.	Schonert Wilhelm Carl	31.01.1881 r.	1 miesiąc 2 dni
1744.	Schonert Wilhelm Oskar	23.01.1887 r.	2 miesiące 20 dni
1745.	Schorm Alexander Alfried	6.02.1887 r.	5 lat 2 miesiące 19 dni
1746.	Schorm Franz	14.04.1889 r.	48 lat 7 miesięcy 4 dni
1747.	Schön August	11.08.1873 r.	7 lat 6 miesięcy
1748.	Schön Carl Ernst	13.09.1882 r.	48 lat 8 miesięcy
1749.	Schön Emil	10.05.188 r.	1 rok 3 miesiące 9 dni
1750.	Schön Emma Julianne	23.04.1882 r.	4 lata 5 miesięcy 11 dni

L.p.	Nazwisko, imię	Data śmierci	Długość życia
1751.	Schön Emma Marie	20.12.1884 r.	2 lata 1 miesiąc 21 dni
1752.	Schön Hugo	23.08.1881 r.	18 dni
1753.	Schön Julius Gottlieb	3.08.1887 r.	25 dni
1754.	Schön Ottilie	13.11.1881 r.	20 lat 9 miesięcy 3 dni
1755.	Schön Oskar Hugo	21.05.1890 r.	5 lat 18 dni
1756.	Schön Wilhelm	28.11.1875 r.	47 lat
1757.	Schritt Anna Katharina	2.04.1882 r.	2 lata 6 dni
1758.	Schritt Carl Reinhardt	19.01.1878 r.	5 i pół miesiąca
1759.	Schritt Constantin	9.12.1873 r.	3 miesiące
1760.	Schröder Adolf	12.06.1890 r.	39 lat 3 miesiące
1761.	Schröder Franz Alfred	25.06.1883 r.	7 tygodni
1762.	Schröder Hugo	26.11.1872 r.	4 tygodnie
1763.	Schröder Hugo Alfons	1.07.1882 r.	5 miesięcy 2 dni
1764.	Schröder Leopold	3.12.1886 r.	2 lata 10 miesięcy 14 dni
1765.	Schröder Schmerzenreich	18.12.1871 r.	12 tygodni
1766.	Schröfer Aloine Mathilde	9.07.1881 r.	9 tygodni
1767.	Schröfer Caroline	9.05.1885 r.	59 lat 6 miesięcy 28 dni
1768.	Schröter Emil Berthold	6.11.1887 r.	3 lata 1 miesiąc 16 dni
1769.	Schröter Karl	12.01.1891 r.	3 miesiące 29 dni
1770.	Schröter Marie Hulda	3.09.1885 r.	12 dni
1771.	Schröter Wilhelm	22.11.1877 r.	42 lata
1772.	Schultz Agnes	19.09.1871 r.	1 rok 4 miesiące
1773.	Schultz Albert Alwin	18.11.1886 r.	3 lata 5 miesięcy 10 dni
1774.	Schultz Albert Karl	4.12.1878 r.	1 rok 7 miesięcy
1775.	Schultz Albertine Emma	12.12.1887 r.	5 miesięcy 12 dni
1776.	Schultz Amalie	28.02.1874 r.	68 lat
1777.	Schultz August Ferdinand	3.03.1879 r.	3 godziny
1778.	Schultz Auguste	16.05.1873 r.	2 miesiące
1779.	Schultz Carl	9.03.1875 r.	8 dni
1780.	Schultz Charlotte	23.10.1878 r.	45 lat
1781.	Schultz Ferdinand	7.09.1872 r.	1 rok 4 miesiące
1782.	Schultz Franz Adolph	26.12.1877 r.	14 lat
1783.	Schultz Friedrich	19.07.1870 r.	4 lata
1784.	Schultz Heinrich	18.01.1884 r.	12 lat 1 miesiąc
1785.	Schultz Hugo Albert	5.07.1876 r.	8 dni
1786.	Schultz Ida	28.09.1873 r.	2 lata 9 miesięcy
1787.	Schultz Johannes Eduard	4.03.1870 r.	10 dni
1788.	Schultz Julius Albert	12.09.1871 r.	3 lata 6 miesięcy
1789.	Schultz Mathilde	23.03.1870 r.	35 lat 6 miesięcy
1790.	Schultz Sophie Emilie	8.02.1879 r.	2 lata 9 miesięcy
1791.	Schulz Anna Louise	3.07.1885 r.	9 lat 5 miesięcy 4 dni
1792.	Schulz Auguste Amalie	6.01.1888 r.	30 lat 3 miesiące 20 dni
1793.	Schulz Carl Emil	10.05.1882 r.	28 lat 4 miesiące
1794.	Schulz Ernestine	9.12.1881 r.	39 lat
1795.	Schulz Friedrich Adolf	6.11.1883 r.	55 lat 9 miesięcy 2 dni
1796.	Schulz Gottliebe	21.12.1884 r.	70 lat 5 miesięcy
1797.	Schulz Heinrich Samuel	24.10.1889 r.	1 rok 10 miesięcy 4 dni
1798.	Schulz Johann Friedrich	9.12.1887 r.	72 lata 9 miesięcy 2 dni
1799.	Schulz Karl	29.11.1889 r.	1 rok 8 miesięcy 14 dni
1800.	Schulz Marie	9.01.1885 r.	2 lata 8 miesięcy 19 dni

L.p.	Nazwisko, imię	Data śmierci	Długość życia
1801.	Schulz Martha	9.12.1881 r.	8 godzin
1802.	Schulz Olga	18.07.1884 r.	2 miesiące 17 dni
1803.	Schulz Paul	22.11.1884 r.	19 lat 16 dni
1804.	Schulz [*nie nadano imienia*]	25.02.1889 r.	martwy noworodek
1805.	Schumacher Klara Marie	2.05.1871 r.	2 lata 7 miesięcy
1806.	Schupp Ida	19.05.1884 r.	2 lata 5 miesięcy 19 dni
1807.	Schütz Anna Wilhelmine	17.02.1891 r.	58 lat 9 miesięcy 17 dni
1808.	Schütz Wilhelm Paul	23.10.1873 r.	8 lat 6 miesięcy
1809.	Schwalbe Anna	31.09.1885 r.	4 lata 4 miesiące 1 dzień
1810.	Schwalbe Johanna Juliane	7.05.1889 r.	73 lata 7 miesięcy 21 dni
1811.	Schwalbe Olga	23.05.1890 r.	15 lat 8 miesięcy 9 dni
1812.	Schwandt Julius Eduard	17.01.1887 r.	3 lata 26 dni
1813.	Schwarz Marie	11.03.1888 r.	1 rok 6 miesięcy 3 dni
1814.	Schwarz Wilhelmine	25.08.1891 r.	31 lat 2 miesiące 11 dni
1815.	Schwember Friederike	11.02.1872 r.	30 lat
1816.	Schwember [*nie nadano imienia*]	17.12.1878 r.	martwy noworodek
1817.	Schwemmer Ferdinand	15.03.1872 r.	2 lata
1818.	Schwemmer Julius	20.04.1873 r.	2 lata
1819.	Seefeld Ernst	25.07.1884 r.	64 lata 5 miesięcy 12 dni
1820.	Seeger Karl August	16.11.1884 r.	13 lat 6 miesięcy 9 dni
1821.	Segowicz Adolf	11.08.1880 r.	10 miesięcy
1822.	Segowicz Olga	21.07.1880 r.	2 lata 3 miesiące
1823.	Seidler Johanna Alwine	15.11.1884 r.	2 lata 10 miesięcy 5 dni
1824.	Seidlitz Johanna Emilie	6.01.1876 r.	27 lat
1825.	Seidlitz Susanna	18.02.1882 r.	81 lat 8 miesięcy
1826.	Seifer August	20.02.1872 r.	43 lata
1827.	Seifert Albert Hermann	26.11.1872 r.	5 lat 8 miesięcy 11 dni
1828.	Seifert Anna Marie	2.01.1887 r.	5 lat 14 dni
1829.	Seifert Bertha Clara	1.11.1888 r.	1 miesiąc
1830.	Seifert Emilie Marie	14.01.1878 r.	2 lata 17 dni
1831.	Selchau Erdmann	20.03.1891 r.	66 lat 4 miesiące 3 dni
1832.	Semrau Jakob	12.07.1886 r.	57 lat
1833.	Senlschenko Pauline Emilie	27.02.1888 r.	51 lat 11 miesięcy 16 dni
1834.	Serunaitis Alexander Eduard	26.06.1890 r.	13 dni
1835.	Severin Friedrich Antin	21.11.1890 r.	11 lat 10 miesięcy 7 dni
1836.	Sichter Ida Martha	24.07.1881 r.	13 dni
1837.	Sieber Adele Martha	11.11.1891 r.	2 lata 11 miesięcy 25 dni
1838.	Sieger Marie Katharina Natalie	11.03.1880 r.	20 lat
1839.	Siehen Auguste	6.03.1876 r.	78 lat
1840.	Siewert Amalie Emma	4.09.1884 r.	6 lat 6 miesięcy 6 dni
1841.	Siewert Ferdinand Albert	9.08.1883 r.	10 lat 8 miesięcy 26 dni
1842.	Siewert Friedrich August	20.02.1889 r.	1 rok 29 dni
1843.	Siewert Johann Daniel	25.08.1878 r.	38 lat
1844.	Siewert Oskar Adolf	24.10.1884 r.	1 rok 8 miesięcy 2 dni
1845.	Siewert Wilhelmine Amalie	30.01.1888 r.	39 lat 3 miesiące 25 dni
1846.	Sihlie Otto	3.03.1888 r.	38 lat 9 miesięcy 23 dni
1847.	Silex Max Ernst	2.05.1887 r.	4 miesiące 8 dni
1848.	Simon Karoline	24.11.1872 r.	12 lat
1849.	Simnoch Adolf	23.02.1888 r.	11 miesięcy 19 dni
1850.	Simnoch Eduard Bernhard	3.05.1890 r.	10 miesięcy 23 dni

L.p.	Nazwisko, imię	Data śmierci	Długość życia
1851.	Sisajewa Johanna	12.12.1889 r.	80 lat
1852.	Sitte Agnes	2.09.1871 r.	1 rok 8 tygodni
1853.	Sitz Friedrich Wilhelm	23.04.1880 r.	69 lat
1854.	Skaruppe Emil Oskar Johannes	29.07.1882 r.	9 miesięcy 17 dni
1855.	Skaruppe Karl	18.06.1871 r.	7 miesięcy
1856.	Skrebitzky Marie	12.01.1878 r.	33 lata 1 miesiąc 5 dni
1857.	Skudre Carl Johann	10.06.1880 r.	18 dni
1858.	Skudre Julie	2.06.1880 r.	26 lat 9 miesięcy 5 dni
1859.	Slowinsky Emma	9.11.1884 r.	11 lat 23 dni
1860.	Sokolowska Johanna	13.08.1889 r.	72 lata 3 miesiące 19 dni
1861.	Sokolowski Ludwig August	20.07.1888 r.	1 rok 2 miesiące 16 dni
1862.	Sokolowski Olga Martha	18.03.1877 r.	2 lata 6 miesięcy
1863.	Solbrig Johann Friedrich	20.08.1874 r.	108 lat
1864.	Sołc Wilhelm	23.10.1878 r.	40 lat
1865.	Sommerfeld Emilie Bertha	2.02.1885 r.	2 lata 29 dni
1866.	Sowe Karl	31.03.1885 r.	3 lata
1867.	Sparmann Alfried	10.01.1876 r.	3 lata 10 miesięcy
1868.	Sparmann Karl Friedrich	11.07.1889 r.	59 lat 4 miesiące 2 dni
1869.	Späth Albertine	30.04.1881 r.	40 lat
1870.	Späth Alfons	25.05.1879 r.	6 lat 5 miesięcy
1871.	Späth Alfried	28.06.1877 r.	6 lat 9 miesięcy
1872.	Späth Alide Martha	19.04.1884 r.	1 rok 5 miesięcy 12 dni
1873.	Späth Alwin Emil	29.06.1885 r.	7 miesięcy 12 dni
1874.	Späth Arthur Theodor	28.11.1881 r.	2 lata 3 miesiące 37 dni
1875.	Späth Carl Johannes	15.11.1881 r.	8 miesięcy 27 dni
1876.	Späth Eduard	11.02.1878 r.	3 lata 3 tygodnie
1877.	Späth Elsa Hermine	9.08.1884 r.	2 lata 2 miesiące 20 dni
1878.	Späth Emilie	10.07.1877 r.	4 lata 2 miesiące
1879.	Späth Ewald	25.09.1878 r.	2 lata 3 miesiące
1880.	Späth Friederike	31.12.1871 r.	79 lat
1881.	Späth Hedwig	8.04.1877 r.	1 rok 1 miesiąc
1882.	Späth Gustav Adolph	29.03.1885 r.	2 lata 6 dni
1883.	Späth Hedwig	12.06.1886 r.	1 miesiąc
1884.	Späth Ida	18.04.1878 r.	3 lata 4 miesiące 6 dni
1885.	Späth Richard	13.07.1877 r.	3 lata
1886.	Späth Selma	24.10.1872 r.	4 miesiące
1887.	Späth Theodor	24.11.1878 r.	1 rok 7 miesięcy
1888.	Speichler Albert Ludwig	23.11.1887 r.	15 dni
1889.	Speichler Alma Henriette Katharina	16.11.1880 r.	10 lat 10 miesięcy 18 dni
1890.	Speichler Emil Alfried	27.12.1886 r.	3 miesiące 19 dni
1891.	Speichler Mathilde Bertha	7.09.1891 r.	73 lata
1892.	Spengler Eugenie	19.07.1874 r.	pół roku
1893.	Spitzbarth Friederike	16.09.1877 r.	90 lat 4 miesiące 14 dni
1894.	Srzedzinski Marie	27.08.1879 r.	1 rok 2 miesiące
1895.	Stab Eduard	30.06.1889 r.	8 miesięcy 23 dni
1896.	Stab Friedrich	6.10.1879 r.	71 lat 7 miesięcy
1897.	Stab Johann August	12.02.1889 r.	50 lat 6 miesięcy 9 dni
1898.	Stanczek Albertine Agnes	20.10.1881 r.	3 lata 6 miesięcy 20 dni
1899.	Stanczek Carl Friedrich	21.08.1888 r.	1 miesiąc 14 dni
1900.	Stanczek Julius	26.06.1880 r.	55 lat

L.p.	Nazwisko, imię	Data śmierci	Długość życia
1901.	Stanczek Leontine	10.03.1879 r.	24 lata 11 miesięcy
1902.	Stanislaus Adolf Heinrich	6.09.1881 r.	6 tygodni
1903.	Stanislaus Anna Louise	6.09.1880 r.	5 miesięcy
1904.	Stanislaus Carl Heinrich Friedrich	8.02.1882 r.	4 lata 1 miesiąc 23 dni
1905.	Stanislaus Ludwig Franz	18.07.1875 r.	6 miesięcy
1906.	Stebrin Martha Johanna	28.01.1882 r.	74 lata 1 miesiąc
1907.	Stefan Adolph	20.11.1875 r.	14 lat
1908.	Steger Gerhard Leopold	18.01.1875 r.	30 lat
1909.	Stein Dorothea	31.01.1870 r.	52 lata
1910.	Stein Gustav Paul	27.06.1890 r.	32 lata 3 miesiące 27 dni
1911.	Steinberg Bertha Maria	31.01.1883 r.	1 miesiąc 20 dni
1912.	Steiner Johann Heinrich	24.03.1872 r.	48 lat
1913.	Steinke Hugo Rupert	20.07.1890 r.	2 lata 4 miesiące 5 dni
1914.	Stenk Karl	25.09.1873 r.	1 rok 6 miesięcy
1915.	Stenk Mathilde	10.05.1879 r.	pół roku
1916.	Stephan Martha Maria	1.05.1882 r.	3 lata 9 miesięcy
1917.	Steuer Johanna Florentine	2.09.1890 r.	55 lat 2 miesiące 9 dni
1918.	Stibbe Ernst Julius	9.05.1886 r.	11 miesięcy 21 dni
1919.	Stibe Emma	9.09.1883 r.	2 lata 5 miesięcy
1920.	Stoll Charlotte Pauline Henriette Magdalena	18.03.1876 r.	1 rok 2 miesiące
1921.	Stoll Friedrich Wilhelm	8.07.1875 r.	3 lata 9 miesięcy
1922.	Stolpe Louise	20.01.1872 r.	24 lata
1923.	Stössel Ella Hedwig	2.07.1889 r.	6 lat 10 miesięcy 14 dni
1924.	Stössel Wilhelm Alexander	29.06.1885 r.	19 dni
1925.	Stössel [*nie nadano imienia*]	10.02.1884 r.	martwy noworodek
1926.	Stöszel Franz	18.09.1880 r.	3 lata 6 miesięcy
1927.	Streich Alfred	18.08.1873 r.	3 lata 3 miesiące
1928.	Streich Joseph	18.07.1881 r.	pół roku
1929.	Streit Constantia Eugenie	4.06.1880 r.	6 lat 6 miesięcy
1930.	Streit Gaston Henry	28.04.1879 r.	2 i pół tygodnia
1931.	Streit Taska Florentine	13.06.1878 r.	4 miesiąc 17 dni
1932.	Streit Tuisko Fernando	6.04.1882 r.	9 lat 11 miesięcy 22 dni
1933.	Streit William Florian	16.12.1881 r.	1 rok 10 miesięcy 15 dni
1934.	Tende Mathilde Ida	7.03.1873 r.	5 lat
1935.	Tensohn Carl Theodor	25.01.1884 r.	2 lata 1 miesiąc 26 dni
1936.	Tensohn Heinrich Theodor	6.07.1884 r.	1 rok 8 miesięcy 14 dni
1937.	Tenta Rudolph Julius	8.08.1881 r.	1 rok 9 miesięcy 11 dni
1938.	Tetzlaff Adolf Wilhelm	6.12.1890 r.	57 lat 8 miesięcy 25 dni
1939.	Tetzlaff Wilhelmine	22.06.1881 r.	44 lata
1940.	Terry Henriette	20.03.1874 r.	64 lata
1941.	Thiele Adolph	10.12.1872 r.	3 lata
1942.	Thiele Ida	19.06.1871 r.	2 lata
1943.	Thiele Julius	15.12.1880 r.	56 lat
1944.	Thiele Theodor	26.12.1877 r.	3 lata 8 miesięcy
1945.	Thiele Wilhelmine	13.11.1881 r.	48 lat 11 miesięcy
1946.	Thiem August Ferdinand	25.02.1881 r.	14 lat
1947.	Thiem Carl Samuel Alfried	1.10.1875 r.	2 miesiące
1948.	Thiem Emilie Josepha	10.01.1888 r.	5 lat 9 miesięcy 13 dni
1949.	Thiem Louise Ernestine	12.12.1882 r.	68 lat 11 miesięcy
1950.	Thiem [*nie nadano imienia*]	23.01.1890 r.	martwy noworodek

L.p.	Nazwisko, imię	Data śmierci	Długość życia
1951.	Thiem [*nie odnotowano imienia*]	29.05.1891 r.	32 lata 11 miesięcy 10 dni
1952.	Tiedemann Marie Olga	1.08.1883 r.	8 miesięcy 17 dni
1953.	Timm Adolph	20.07.1870 r.	brak danych
1954.	Torna Friedrich Eduard	18.05.1883 r.	82 lata 3 miesiące 6 dni
1955.	Tornau Hulda	1.06.1871 r.	3 tygodnie
1956.	Torno Emma	26.12.1883 r.	1 rok 10 miesięcy 20 dni
1957.	Torno Emma Ottilie	31.01.1885 r.	6 miesięcy 15 dni
1958.	Torno Olga Alwine	8.01.1889 r.	3 lata 26 dni
1959.	Torno Selma Marie	24.09.1891 r.	1 rok
1960.	Tornow Eduard Karl	18.01.1886 r.	4 lata 9 miesięcy 20 dni
1961.	Tornow Hulda Bertha	24.07.1890 r.	2 miesiące 6 dni
1962.	Tornow Ludwika	2.02.1888 r.	35 lat 4 miesiące 26 dni
1963.	Tornow Ottilie Emilie	21.01.1886 r.	6 lat 8 miesięcy 4 dni
1964.	Tornow Theodor Leopold	2.02.1886 r.	1 rok 8 miesięcy 27 dni
1965.	Tornow Wilhelmine	15.05.1870 r.	3 dni
1966.	Trampler Carl	22.09.1877 r.	41 lat
1967.	Trautmann Susanna Dorothea	5.09.1881 r.	70 lat 1 miesiąc 6 dni
1968.	Trautmann William	5.10.1879 r.	2 lata 6 miesięcy
1969.	Treiner Justine	10.11.1889 r.	80 lat (?)
1970.	Triebe August Heinrich	16.12.1879 r.	6 miesięcy
1971.	Triebe Johanna Christine Henriette	2.05.1886 r.	57 lat 1 miesiąc 11 dni
1972.	Triebe Theodor	7.02.1887 r.	3 miesiące 16 dni
1973.	Trippke Karl	18.02.1871 r.	20 lat
1974.	Tschekaja Gottfried	6.12.1873 r.	57 lat
1975.	Tunz Johann	31.03.1881 r.	89 lat
1976.	Ullmann Anna Agnes	16.05.1882 r.	2 miesiące
1977.	Ullmann Auguste Marie	17.11.1881 r.	3 lata 27 dni
1978.	Ullmann Christiana	3.04.1881 r.	64 lata
1979.	Ullmann Ernst Gottfried	21.03.1889 r.	11 miesięcy 8 dni
1980.	Ullmann Friedrich Wilhelm	26.09.1887 r.	1 rok 2 miesiące 14 dni
1981.	Ullmann Henriette	1.09.1880 r.	22 lata 11 miesięcy 27 dni
1982.	Ullmann Johann Robert	1.02.1891 r.	42 lata 3 miesiące 13 dni
1983.	Ullmann Karoline Anna	1.08.1890 r.	79 lat 8 miesięcy 22 dni
1984.	Ulmann Marie	10.12.1873 r.	20 lat
1985.	Ulrich Agnes Emilie	7.07.1885 r.	97 lat 3 miesiące 16 dni
1986.	Ulrich Dorothea	4.01.1876 r.	55 lat
1987.	Ulrich Emma Bertha	22.09.1881 r.	1 rok 10 miesięcy 21 dni
1988.	Ulrich Julius	15.04.1886 r.	31 lat
1989.	Ulrich Martha Emma	21.08.1880 r.	3 lata 6 miesięcy
1990.	Ulrich Pauline Eveline	24.01.1872 r.	16 lat
1991.	Ulrich Theodor Wilhelm	23.02.1882 r.	2 lata 11 miesięcy 4 dni
1992.	Umlauf Karl Adolf	28.06.1890 r.	19 lat 7 miesięcy 9 dni
1993.	Umlauff Emma Johanna	20.08.1881 r.	1 rok 5 miesięcy 14 dni
1994.	Umlauff Mathilde Wilhelmine	19.11.1881 r.	5 lat 7 miesięcy 22 dni
1995.	Umschlag Ida	20.06.1886 r.	5 miesięcy
1996.	Umschlag Mathilde	11.02.1889 r.	1 dzień
1997.	Umschlag [*nie nadano imienia*]	8.07.1884 r.	martwy noworodek
1998.	Umschlag [*nie nadano imienia*]	23.11.1889 r.	martwy noworodek
1999.	Untel Wilhelm	22.12.1874 r.	55 lat
2000.	Verdoni Rudolph	10.02.1872 r.	11 miesięcy

L.p.	Nazwisko, imię	Data śmierci	Długość życia
2001.	Vetter Wilhelmine	30.07.1886 r.	55 lat 5 miesięcy 9 dni
2002.	Vitalie Andreas	23.03.1881 r.	49 lat
2003.	Vitalie Johannes Christoph	28.09.1885 r.	2 miesiące 26 dni
2004.	Vitalie Johannes Emil	23.03.1891 r.	1 rok 7 dni
2005.	Vitalie Leopold Friedrich	14.03.1891 r.	40 lat 5 miesięcy 10 dni
2006.	Vitalie [*nie nadano imienia*]	13.04.1884 r.	martwy noworodek
2007.	Vogl Gustav Adolph	14.07.1876 r.	3 lata 3 miesiące
2008.	Vogtler Ottilie	2.04.1874 r.	24 lata
2009.	Vogtler Rudolph	10.02.1873 r.	pół roku
2010.	Voss Anna	13.07.1873 r.	57 lat
2011.	Voss Anna Martha	12.11.1885 r.	6 miesięcy 9 dni
2012.	Voss Arthur Alwin	18.05.1888 r.	1 rok 9 miesięcy 10 dni
2013.	Voss Ernst Heinrich	28.07.1870 r.	65 lat
2014.	Voss Marie Lydia	6.09.1883 r.	2 lata 7 miesięcy 23 dni
2015.	Voss Oskar Leonhard	3.10.1887 r.	5 lat 8 dni
2016.	Voss [*nie nadano imienia*]	13.09.1882 r.	martwy noworodek
2017.	Voss [*nie nadano imienia*]	5.11.1888 r.	martwy noworodek
2018.	Voss [*nie nadano imienia*]	29.11.1889 r.	martwy noworodek
2019.	Vossberg Elsa Alice Gertrud	9.05.1888 r.	1 rok 17 dni
2020.	Völker Wilhelm	21.01.1879 r.	1 rok 6 miesięcy
2021.	Wagner Albert	24.06.1887 r.	10 lat 7 miesięcy 12 dni
2022.	Wagner Elisa Marie Louise	24.06.1878 r.	19 lat 10 miesięcy
2023.	Wagner Friedrich Hermann	27.03.1891 r.	2 lata 1 miesiąc 25 dni
2024.	Wagner Lydia Martha	30.09.1891 r.	10 miesięcy 17 dni
2025.	Wagner Theodor Wilhelm	29.06.1878 r.	56 lat 5 miesięcy
2026.	Wagner Wilhelm Karl	20/21.04.1877 r.	36 lat 4 miesiące 18 dni
2027.	Waldowitsch Johann Christian	14.02.1889 r.	38 lat
2028.	Walter Caroline	24.01.1873 r.	66 lat
2029.	Walter Elisabeth Marie	22.01.1885 r.	12 lat 9 miesięcy 21 dni
2030.	Walther Ernst	27.02.1871 r.	35 lat
2031.	Walther Johann Leopold	23.10.1888 r.	54 lata 11 miesięcy 12 dni
2032.	Waraus Bertha Emilie	31.07.1889 r.	35 lat 4 miesiące 17 dni
2033.	Wasilewska Clara	4.07.1879 r.	1 rok 9 miesięcy
2034.	Wastrak Johann Gottfried	14.11.1891 r.	25 lat 9 miesięcy 3 dni
2035.	Weber Amalie Ernstine	16.06.1872 r.	1 rok 3 miesiące
2036.	Weber August	25.05.1885 r.	57 lat 9 miesięcy 23 dni
2037.	Weber Beatha	5.06.1878 r.	86 lat 9 miesięcy
2038.	Weber Bertha	14.03.1878 r.	2 lata
2039.	Weber Carl August	21.05.1889 r.	20 lat 2 miesiące 16 dni
2040.	Weber Eleonora	4.04.1875 r.	80 lat
2041.	Weber Gottlieb	15.12.1874 r.	82 lata
2042.	Weber Gottlieb Alfried	23.03.1884 r.	2 lata 10 miesięcy 27 dni
2043.	Weber Henriette	27.05.1886 r.	65 lat 1 miesiąc 21 dni
2044.	Weber Hugo Richard	25.12.1890 r.	1 miesiąc 8 dni
2045.	Weber Johann Gottlieb	20.02.1879 r.	85 lat
2046.	Weber Johanna	16.09.1870 r.	73 lata
2047.	Weber Julius	25.01.1890 r.	58 lat 10 miesięcy 8 dni
2048.	Weber Martha	13.10.1885 r.	1 dzień
2049.	Weber Martha Amanda	21.10.1886 r.	15 dni
2050.	Weber Renate	31.03.1874 r.	68 lat

L.p.	Nazwisko, imię	Data śmierci	Długość życia
2051.	Wegner Arthur	2.04.1884 r.	24 lata
2052.	Wehr Leopold	5.08.1882 r.	28 lat 7 miesięcy
2053.	Weinert Adolph August	11.02.1877 r.	9 lat
2054.	Weinert Carl	18.12.1885 r.	6 lat 7 miesięcy 7 dni
2055.	Weiss Ottilie Emilie	28.06.1875 r.	9 miesięcy
2056.	Weitzler Waldemar	26.05.1877 r.	28 lat
2057.	Wellmann Elisabeth	22.03.1870 r.	67 lat
2058.	Welter Anna Carolina	16.04.1891 r.	77 lat 1 miesiąc 10 dni
2059.	Weltz Carl	10.10.1886 r.	59 lat 1 miesiąc 7 dni
2060.	Wende Alma Pauline	2.04.1891 r.	1 rok 1 miesiąc 16 dni
2061.	Wende [*nie nadano imienia*]	10.06.1891 r.	martwy noworodek
2062.	Wender Martin Iwanow	9.11.1879 r.	46 lat
2063.	Wendrowska Auguste	20.03.1888 r.	57 lat 12 dni
2064.	Wendrowska Rosalie	14.01.1884 r.	95 lat
2065.	Wendrowski Carl	2.04.1879 r.	72 lata
2066.	Wenig Franz	2.01.1886 r.	65 lat
2067.	Wenzel Alwine	1.02.1886 r.	1 rok 6 miesięcy 25 dni
2068.	Wenzel Anna Emma	11.10.1887 r.	14 dni
2069.	Wenzel Emma	27.05.1881 r.	4 miesiące
2070.	Wenzel Emma Anna	10.10.1887 r.	13 dni
2071.	Wenzel Gustav Emil	16.05.1880 r.	11 miesięcy 2 dni
2072.	Wenzel Heinrich Hermann	14.10.1882 r.	6 miesięcy 11 dni
2073.	Wenzel [*nie nadano imienia*]	17.09.1888 r.	martwy noworodek
2074.	Werdoni Albert	9.06.1881 r.	5 lat 9 miesięcy
2075.	von Werner Friedrich	10.04.1877 r.	66 lat
2076.	Werner Adolf	6.02.1887 r.	2 lata 9 miesięcy 17 dni
2077.	Werner Carl Heinrich	23.02.1883 r.	9 miesięcy 11 dni
2078.	Werner Marie	27.07.1889 r.	75 lat (?)
2079.	Werner Wjera Charlotte Adele	29.06.1891 r.	6 miesięcy 15 dni
2080.	Werner [*nie nadano imienia*]	16.05.1888 r.	martwy noworodek
2081.	Werth Elwira	27.06.1874 r.	3 lata
2082.	Wassiljuk [*nie nadano imienia*]	22.04.1889 r.	martwy noworodek (bliźniak)
2083.	Wassiljuk [*nie nadano imienia*]	22.04.1889 r.	martwy noworodek (bliźniak)
2084.	Westphal Anna	25.01.1873 r.	69 lat
2085.	Wichatek Marie	18.10.1886 r.	6 dni
2086.	Wide Julianne	12.10.1884 r.	11 miesięcy 2 dni
2087.	Widen karoline Wilhelmine	21.04.1885 r.	68 lat 2 miesiące 12 dni
2088.	Wieberg Olga	25.08.1887 r.	24 dni
2089.	Wieczorek Anna	29.10.1879 r.	22 lata
2090.	Wieczorek Halina Antonia	2.02.1878 r.	5 miesięcy
2091.	Wiegandt Johanna Florentine Louise	11.08.1877 r.	7 miesięcy 7 dni
2092.	Wiegandt – von Hohenaslenberg Alexander Iwan	por. von Hohenaslenberg-Wiegandt	
2093.	Wiese Bertha Amalie	7.08.1884 r.	29 lat 1 miesiąc 8 dni
2094.	Wiese Johann Gottfried	2.10.1886 r.	75 lat 10 dni
2095.	Wigand Conrad	28.03.1877 r.	33 lata
2096.	Wigand Livia	12.07.1890 r.	3 miesiące 5 dni
2097.	Wigand Louise Wilhelmine	2.04.1888 r.	46 lat 3 miesiące 16 dni
2098.	Wild Gottfried	20.02.1888 r.	48 lat 6 miesięcy 16 dni
2099.	Wildgrube Anna Ida	27.05.1887 r.	4 lata 7 miesięcy 5 dni
2100.	Wildgrube Carl Gustav	1.11.1883 r.	53 lata 1 miesiąc 13 dni

L.p.	Nazwisko, imię	Data śmierci	Długość życia
2101.	Wildgrube Gustav Adolph	28.12.1881 r.	4 lata 8 miesięcy
2102.	Wilenzig Katharine	29.10.1890 r.	53 lata 11 miesięcy
2103.	Wille Ewald Paul	25.04.1875 r.	2 i pół miesiąca
2104.	Wille Gustav Wilhelm Julius	5.12.1881 r.	23 lata 8 miesięcy 8 dni
2105.	Wille Oscar Hugo	22.09.1872 r.	1 tydzień
2106.	Wille Oscar Wilhelm	20.01.1876 r.	1 rok 6 miesięcy
2107.	Wille Wanda Malvina	22.12.1881 r.	4 lata 3 miesiące 7 dni
2108.	Wille [*nie nadano imienia*]	7.04.1890 r.	martwy noworodek
2109.	Windelbland Johannes Georg	16.11.1880 r.	28 dni
2110.	Windelbland Wilhelm Peter	6.07.1882 r.	6 miesięcy 11 dni
2111.	Winkler Carl Wilhelm	6.05.1891 r.	2 miesiące 29 dni
2112.	Winkler Ottilie	30.07.1878 r.	9 miesięcy
2113.	Winkler Pauline	27.05.1876 r.	pół roku
2114.	Winter Albert	21.09.1877 r.	1 rok 2 miesiące
2115.	Winter Wilhelm	26.01.1875 r.	martwy noworodek
2116.	Witek Elsbetha	15.08.1885 r.	94 lata
2117.	Witek Pauline	21.01.1878 r.	2 lata
2118.	Witek Susanna	9.01.1885 r.	64 lata
2119.	Wizolmierski Samuel	27.11.1871 r.	60 lat
2120.	Woehl Amalie	5.11.1891 r.	85 lat
2121.	Wohlfarth Natalie Julie	8.01.1882 r.	3 miesiące 17 dni
2122.	Wohlfarth Theodor	20.04.1878 r.	1 rok 2 miesiące
2123.	Wohlfarth Theodor	19.10.1883 r.	99 lat
2124.	Wohlfarth [*nie nadano imienia*]	12.02.1879 r.	martwy noworodek
2125.	Woisna Johann	12.06.1889 r.	62 lata 10 miesięcy 15 dni
2126.	Wolf Adolf Wilhelm	3.10.1885 r.	3 dni
2127.	Wolf Carl Theodor	20.04.1870 r.	2 lata 6 miesięcy
2128.	Wolf Gustav	1.12.1877 r.	5 lat
2129.	Wolf Heinrich	12.03.1879 r.	69 lat 1 miesiąc
2130.	Wolf Hulda Martha	13.03.1887 r.	5 miesięcy 5 dni
2131.	Wolf Ida	23.05.1878 r.	3 lata 9 miesięcy
2132.	Wolf Pauline Wanda	14.06.1888 r.	3 miesiące 27 dni
2133.	Wolff Bertha Emilie	5.11.1886 r.	24 lata 8 miesięcy 17 dni
2134.	Wolfart Wilhelm	24.05.1877 r.	3 tygodnie
2135.	Wolowodschik Henrietta Rosalie	27.02.1891 r.	42 lata 10 miesięcy 11 dni
2136.	Worm Amalie Karoline	30.11.1887 r.	6 lat 9 miesięcy 10 dni
2137.	Worm Clara Olga	3.01.1885 r.	2 lata 7 miesięcy 14 dni
2138.	Worm Gustav Heinrich	12.03.1889 r.	16 dni
2139.	Woschel Adam	4.12.1885 r.	54 lata
2140.	Wowereit Pauline	12.07.1878 r.	9 tygodni
2141.	Wunderlich Franz Friedrich	27.05.1877 r.	46 lat
2142.	Wunderlich Leopold	25.12.1875 r.	6 lat
2143.	Wurff Ella	15.05.1887 r.	8 miesięcy 21 dni
2144.	Wurm Ida	8.06.1873 r.	7 miesięcy
2145.	Wustrak Friedrich Wilhelm Lebrecht	9.05.1889 r.	63 lata 2 miesiące 1 dzień
2146.	Wutke Eduard	14.09.1874 r.	1 rok 9 miesięcy
2147.	Wutke Johann Oswald	4.07.1887 r.	58 lat 5 miesięcy 12 dni
2148.	Wuttke Carl Wilhelm	7.12.1875 r.	2 miesiące
2149.	Wüstehube Eduard Ferdinand	19.02.1882 r.	68 lat 11 miesięcy 6 dni
2150.	Wysoczki Theodor Karl	27.12.1889 r.	1 miesiąc

L.p.	Nazwisko, imię	Data śmierci	Długość życia
2151.	Zachael Agnes Emma	26.10.1884 r.	7 miesięcy 15 dni
2152.	Zachael Carl Julius	31.08.1885 r.	8 lat 8 miesięcy 11 dni
2153.	Zachael Louise Marie	27.05.1884 r.	5 lat 1 miesiąc 19 dni
2154.	Zachael [*nie nadano imienia*]	28.02.1883 r.	martwy noworodek
2155.	Zachael [*nie nadano imienia*]	23.10.1886 r.	martwy noworodek
2156.	Zachert Hermann Carl	14.06.1889 r.	1 rok 4 miesiące 20 dni
2157.	Zachert Otto Friedrich	8.01.1887 r.	2 miesiące 12 dni
2158.	Zahn Auguste	19.06.1888 r.	70 lat 5 miesięcy 19 dni
2159.	Zahn Ferdinand Albert	29.08.1878 r.	2 dni
2160.	Zahn Wilhelm	31.10.1885 r.	71 lat 8 miesięcy
2161.	Zahn [*nie nadano imienia*]	19.03.1890 r.	martwy noworodek
2162.	Zander Amalie	13.11.1884 r.	52 lata 1 miesiąc 25 dni
2163.	Zander Elsbeth Martha	2.06.1890 r.	12 dni
2164.	Zange Lidia	29.08.1872 r.	6 lat
2165.	Zanieska Maria	9.03.1883 r.	25 lat 6 miesięcy
2166.	Zarunaitis Alfred Ferdinand	4.06.1889 r.	27 dni
2167.	Zarunaitis Emma Amalie	23.05.1889 r.	1 rok 4 miesiące 16 dni
2168.	Zeidler August	30.04.1882 r.	1 rok 9 miesięcy 13 dni
2169.	Zeidler Gustav	14.10.1877 r.	2 lata
2170.	Zeidler [*nie nadano imienia*]	14.04.1890 r.	martwy noworodek
2171.	Zeiske Amalie	14.11.1882 r.	2 lata 2 miesiące 12 dni
2172.	Zell Emma Ottilie	30.11.1890 r.	7 miesięcy 18 dni
2173.	Zell Eugenie Pauline	18.03.1887 r.	1 rok 2 miesiące 22 dni
2174.	Zell Marie Mathilde	23.11.1884 r.	2 dni
2175.	Zelner Marie	11.04.1878 r.	4 lata
2176.	Zemke Wilhelmine Ernestine	19.09.1875 r.	12 lat 10 miesięcy
2177.	Zende Carl Gustav	4.03.1879 r.	21 lat 10 miesięcy
2178.	Zerbst Alfons Joseph	27.04.1890 r.	15 dni
2179.	Zerbst Carl	27.05.1874 r.	5 miesięcy
2180.	Zerbst Clara	25.06.1877 r.	8 miesięcy
2181.	Zerbst Emilie	14.06.1874 r.	4 lata
2182.	Zerbst Hulda Clara	29.04.1883 r.	9 miesięcy 11 dni
2183.	Zerbst Johann Julius	2.03.1879 r.	46 lat 2 miesiące
2184.	Zerbst Julius	28.07.1875 r.	1 miesiąc
2185.	Zerbst Marie	15.09.1877 r.	13 lat 7 miesięcy 14 dni
2186.	Zerbst Olga	24.05.1874 r.	8 lat
2187.	Zerbst Rudolph	28.03.1877 r.	4 lata 2 miesiące
2188.	Zesch Emma	16.12.1878 r.	9 miesięcy
2189.	Zielke Robert Erwin	26.08.1891 r.	3 lata 2 miesiące
2190.	Zilz Emilie	26.11.1874 r.	37 lat
2191.	Zilz Johanna	10.12.1890 r.	66 lat 6 dni
2192.	Zimmermann Alfons Gustav	13.10.1889 r.	4 lata 11 miesiące 17 dni
2193.	Zimmermann Constantin	27.02.1880 r.	59 lat
2194.	Zimmermann Oskar Louise Arthur	25.01.1889 r.	34 lata 9 dni
2195.	Zinserling Adolf	5.12.1888 r.	7 dni
2196.	Zinserling [*nie nadano imienia*]	6.01.1887 r.	20 godzin
2197.	Zöllner Emilie	8.10.1877 r.	11 dni
2198.	Zöllner Louise Ottilie	5.10.1884 r.	5 lat 4 miesiące 18 dni
2199.	Zürz Theodor	29.08.1873 r.	2 lata 3 miesiące

Ewa Ambroziak, Magdalena Winograd

Ulotne wspomnienia, czyli co najstarsi mieszkańcy Białegostoku pamiętają o dzisiejszym Rynku Siennym

Parking, kamienica, sklepy, wodopojka, restauracja i kilka zrujnowanych budynków. Oto co dziś znajduje się na Rynku Siennym. Jednak czy to miejsce zawsze tak wyglądało? Ilu z nas pamięta, czy chociażby zdaje sobie sprawę z tego, iż niegdyś mieścił się tam cmentarz ewangelicki, że później na jego szczątkach organizowano targi, że przyjeżdżał na to miejsce cyrk?

Pamięć na temat danego miejsca stanowi znakomite źródło informacji, których nie odnajdziemy w żadnych, chociażby najobszerniejszych książkach. By cenne wspomnienia na temat Rynku Siennego na zawsze nie znikły, by przypomnieć, a może i uzmysłowić co się niegdyś tam znajdowało podjęto próbę zebrania relacji na ten temat. Należy zaznaczyć, iż nie było to zadanie łatwe do zrealizowania. Problem stanowił przede wszystkim brak chęci podzielenia się wspomnieniami, czy w ogóle podjęcia rozmowy, a tym bardziej jej nagrania. Było to więc zadanie trudne, lecz nie niemożliwe. Dlatego z tym większą satysfakcją poniżej przedstawione zostaną efekty poszukiwań.

Od maja do końca października 2013 r. wraz z Centrum im. Ludwika Zamenhofa w Białymstoku poszukiwano osób, które pamiętały cmentarz ewangelicki znajdujący się przy ulicy Młynowej, by zarejestrować – spisać lub nagrać cenne wspomnienia. Oprócz medialnego nagłośnienia projektu, docierano bezpośrednio do ludzi mieszkających przy ulicach przylegających do znajdującego się tam obecnie Rynku Siennego, takich jak: Młynowa, Ołowiana, Odeska, Kijowska, ale także tych nieco oddalonych – Lipowej, części Zwierzynieckiej i Legionowej. Niewiele osób pamiętało cokolwiek na temat cmentarza ewangelickiego znajdującego się na Rynku Siennym. Więcej można było dowiedzieć się o odbywających się tam w późniejszych latach targach.

Respondentami były 23 osoby po 50. roku życia w tym: dwie osoby powyżej 60 lat, siedem powyżej 70 lat, trzy powyżej 80 lat, jedna powyżej 90 lat (należy zaznaczyć, iż owa statystyka obejmuje jedynie osoby, od których uzyskałyśmy informacje), naocznie pamiętające Rynek Sienny lub też posiadające informacje o nim z przekazu starszych. W 80% były to kobiety, jedynie kilku mężczyzn udzieliło nam informacji, mieszkańcy Białegostoku od urodzenia lub od końca lat 40., czy też 50. XX w., przedstawiciele najróżniejszych profesji od handlarzy, krawcowych, nauczycieli, aż po artystów. Natomiast większość relacji pochodzi z rozmów z członkami Klubu Seniora przy ul. Białej.

Przeprowadzono rozmowy, w których nie sprawdzano wiedzy na temat miasta, nie pytano o fakty, daty historyczne, lecz o wspomnienia Rynku Siennego, które stały się niezwykle ważnym i cennym źródłem wiedzy o tym miejscu. Owe informacje należy podzielić na dwie części: pierwszą dotyczącą cmentarza ewangelickiego oraz drugą wiążącą się z funkcją targową i społeczną Rynku Siennego.

W pamięci rozmówców cmentarz ewangelicki, który znajdował się na Rynku Siennym, nie zajmuje zbyt wiele miejsca. Poza tym często mylono go z żydowskim Cmentarzem Rabinackim mieszczącym się w pobliżu. Na miejscu dzisiejszego Parku Centralnego i siedziby Białostockiego Teatru Lalek.

Ze wszystkich rozmów uzyskano niewiele informacji. Jeżeli już coś zapamiętano o tym miejscu, to tylko jako zniszczony, zaniedbany, zarośnięty teren. Jedynie najstarsza z respondentek pamiętała, że

cmentarz ten był ogrodzony i znajdowały się na nim wysokie drzewa (Rozmowa 9). Mimo wszystko każdy rozmówca podkreślał, iż darzono to miejsce szacunkiem. Starsi apelowali o uszanowanie cmentarza i grobów. *„Przeganiałam stamtąd biegające i krzyczące dzieci. Swoim dzieciom też mówiłam, żeby się cicho zachowywały tam, nie biegały, bo tam były groby, zarośnięte, poniszczone, a potem zniszczyli to”.* (Rozmowa 3) – wspominała jedna z mieszkanek obecnej ulicy Lipowej. Starsi rozmówcy wspominali o likwidacji cmentarza i znajdujących się tam jeszcze długo po tym, szczątkach ludzkich. Brak wspomnień na ten temat, swoista luka w pamięci nie u jednej osoby, lecz każdej, z którą rozmawiano nie jest przypadkowa. To nie upływające lata i zacieranie się pewnych wydarzeń i obrazów w pamięci jest tego przyczyną. To efekt likwidacji cmentarza i celowego zacierania śladów po nim. Jak widać skuteczny, gdyż Rynek Siennym w pamięci mieszkańców Białegostoku to głównie odbywające się tam targi i przyjeżdżający cyrk.

Funkcja handlowa Rynku Siennego pozostawiła wiele wspomnień w pamięci Białostoczan. Niektórzy z nich z sentymentem mówili o Siennym jako o znakomitym miejscu zakupów. Można było kupić na nim świeże warzywa, owoce, jaja, sery czy zwierzęta, ale i zaopatrzyć się w ubrania. Na podstawie przeprowadzonych rozmów można byłoby nawet pokusić się o odtworzenie wyglądu tego miejsca. Umożliwiają to głównie wspomnienia pewnych charakterystycznych elementów tworzących ówczesny Rynek Sienny. Nieodzownym obiektem kojarzonym z Rynkiem była tak zwana „wodopojka”- studnia z daszkiem, obok której pojono konie. Kolejnym bardzo często przywoływanym elementem przestrzeni Siennego była restauracja „Staromiejska”, niecieszącą się zbyt dobrą opinią. Była postrzegana raczej jako miejsce bijatyk i awantur, zwłaszcza wieczornych. Mieściła się przy ulicy Pięknej, gdzie obecnie także znajduje się restauracja. Tak zwane „kocie łby”, bruk, dorożki i konie stały się także charakterystycznymi elementami wspomnień o Rynku Siennym. Wielu rozmówców mówiło również o przylegających do placu targowego kamienicach żydowskich. Obraz targów natomiast dopełniają wspomnienia o sprzedawcach z Siennego, na przykład o nawołującym do kupienia terpentyny (Rozmowa 4).

Zwykłe rozmowy – opowieści, czasem przypadkowe, na pozór mało znaczące, przyniosły wiele cennych informacji, refleksji i pozwoliły wyciągnąć wnioski. Pamięć stała się źródłem informacji, podręcznikiem i nauczycielem o przeszłości danego miejsca. Jednak jak wielu szczegółów już nie zdołamy poznać? Sprawa cmentarza ewangelickiego wyraźnie pokazała skuteczność władz PRL w zwalczaniu pamięci tego miejsca. Lecz na szczęście nie wszystko zdołano zatrzeć. Jak już na początku zaznaczono, nie był to łatwy projekt do realizacji. Dlatego też tym bardziej należy podziękować osobom, które poświęciły nam swój czas, podzieliły się wspomnieniami lub w inny sposób (m.in. pomogły dotrzeć do osób posiadających informacje na temat Siennego Rynku lub do miejsc gdzie takie osoby mogliśmy odnaleźć) przyczyniły się do zebrania informacji na temat Rynku Siennego. Dzięki takim ludziom możemy przywrócić pamięć tego miejsca, wyciągnąć wnioski na przyszłość lub po prostu dowiedzieć się więcej o mieście, w którym żyjemy. Może udało się ocalić od zapomnienia kolejną dawną część przestrzeni Białegostoku? Może teraz inaczej spojrzymy na Rynek Sienny? Może następnym razem ten, kto zdecyduje o utworzeniu na miejscu dawnego cmentarza strefy kibica zastanowi się przed wydaniem takiej, czy podobnej decyzji?

Rozmowa 1. Piotr Sawicki, Białostoczanin od urodzenia, artysta fotografik

(rozmowę przeprowadziła Magdalena Winograd)

M.W.: Czy pamięta Pan cmentarz ewangelicki przy Rynku Siennym?

– Samego cmentarza nie pamiętam, kilka lat wtedy miałem, ja się urodziłem w 1948 roku, no niewiele miałem tam osiem – dziesięć lat. A powiedzmy, w końcu lat sześćdziesiątych tego cmentarza praktycznie tam nie było… tam był rynek przecież. Tak jak na tych zdjęciach, które Panu Doktorowi Karczewskiemu dałem do reprodukcji. Tylko pamiętam to, że tam był cmentarz, że myśmy tam biegali jako dzieci, bo ja mieszkałem na Antoniuku. Biegaliśmy tu na żydowski cmentarz wcześniej, tam w okolicach dzisiaj Teatr Lalek stoi, Wzgórze Marii Magdaleny, jak to dzieci to nas interesowało wszystko. I tam był cmentarz.

– A potem to już pamiętam Sienny Rynek, tę wodopojkę, która stała tutaj na granicy samej tego cmentarza, bo teraz wodopojka troszeczkę do przodu jest przesunięta. Była cofnięta nieco w kierunku ulicy Młynowej, to tam się zaczynał ten cmentarz praktycznie z tamtego miejsca. I pamiętam, że tam był cmentarz, a potem takich zdarzeń niewiele… Pamiętam ulice Młynową. Jaka to ulica była, bo często chodziłem tam razem z ojcem, już jak fotografowaliśmy razem. Nieraz, ponieważ tam nie było kanalizacji, to z domów otwierano drzwi i wszystkie te brudy, które były w wiadrze i które stały pod zlewem wylewano na ulicę. I nieraz byliśmy oblani takimi pomyjami, no

bo tak było po prostu… wylewano do rowów. Droga była wyprofilowana taka, że bokami płynęła woda (mówili brzydko – rynsztok był) i tam te pomyje wylewano, i one potem tam gdzieś spływały…

M.W.: Czyli nie pamięta Pan dokładnie cmentarza ewangelickiego, bardziej żydowski?

– Nie, ten też pamiętam, że tam był cmentarz, ale reszty to nie pamiętam dokładnie. Grobów nie pamiętam… no biegaliśmy tam po tym cmentarzu, ale jako takiego to.. Wiem, że były groby, że to był ewangelicki cmentarz, bo ojciec mi o tym opowiadał. Ale szczegółów jakiś specjalnych to nie, bo ja wiem, czy do cmentarza dzieci przywiązywały uwagę.

M.W.: A jeżeli chodzi o sam Rynek Sienny, powiedział Pan, że Wodopojka znajdowała się bardziej z tyłu i teraz została przesunięta do przodu, tak?

– Tak, ona teraz jest bardziej przesunięta do przodu, w kierunku ulicy Pięknej. Konie, pamiętam jak chodziliśmy na jarmark Jana w czerwcu, a potem na jesieni po zakupy. Po kapustę, po warzywa, po mięso, po nabiał, bo tam wszystko na tym Rynku się kupowało. Obok tam zaraz była Hala Targowa, tam gdzie dziś stoi budynek dawnego Zjednoczenia Budownictwa, dziś rektorat Uniwersytetu. Tam była Hala Targowa (z której też mam reportaż) mięso można było tam dostać oraz nabiał i pieczywo. My też tam jeździliśmy kupować, bo to było jedynie miejsce.

– Ludzie ze wsi przywozili i sprzedawali, nawet do domów przywozili i nabiał, i mięso, i ryby. Można było całą aprowizację kupić od ludzi, którzy przywozili to ze wsi do Białegostoku. Myśmy mieszkali na Antoniuku, bliżej było granic miasta, bo to prawie obrzeża były, ulica Świętokrzyska dzisiaj i Antoniuk się kończył. Do Fast to tam jeszcze troszeczkę Dziesięciny były i potem to już było czyste pole. Cmentarz św. Rocha to już praktycznie był koniec Białegostoku, a Fasty gdzieś tam daleko były. Wtedy jeszcze Bacieczki zaczynały się rozbudowywać.

– No i ten Sienny Rynek to była taka ostoja, zalążek takiego handlu, niby wolnego, bo tam wszystko można było kupić. Można było kupić jakieś starocie, można było kupić rząd koński, i można było wyprawić skóry, można było skóry kupić. Można było kupić też od takiego pana, który nosił (też zdjęcie dałem), który sprzedawał rząd koński. Miał na ramieniu, gdzieś tam części i jak się kupiło to, to ten Pan odchylał połę marynarki. W pole marynarki miał włożoną butelkę z wódką, i z taką musztardówką i opijało się całą transakcję. Pamiętam jak dziś, bo widziałem takie historie.

– Poza tym, tam na ulicy Pięknej, była siedziba Teatru Lalek, dzisiejsza bożnica, tam gdzie Wersal Podlaski się mieści, w tej chwili. I tam od 1949 roku, praktycznie do 1958 bodajże, Teatr Lalek się mieścił, ponieważ Teatr Lalek to mój ojciec zakładał. Był dyrektorem tego teatru. Tam była sala widowiskowa, sala prób, pracownie były i całe biuro było teatru. I ja cały czas spędzałem tam z ojcem i generalnie biegałem tam na Młynową, na Piękną, na wzgórze Marii Magdaleny w chwilach, gdy tam się nic nie działo. I dlatego ten teren znam dobrze, bo masę czasu tam spędziłem.

M.W.: A jeżeli chodzi o handlujących na Rynku Siennym to czy można było tam spotkać Żydów, czy wyłącznie Polaków?

– Żydów już po wojnie nie było. Tam przyjeżdżali raczej ludzie ze wsi, z różnych stron.. z Fast, z Dobrzyniewa i przyjeżdżali tam spod Korycina – okolice miasta. I tam się zbierali ludzie w okolicach czwartku. Tak mi się wydaje, że w czwartek to był dzień targowy. No i wtedy był największy ruch. Pamiętam tam była drewniana budka (z resztą ona chyba na tym zdjęciu co Wodopojka jest) z ciastkami Wasiluka. Pamiętam napoleonki tam były, bardzo dobrze, dziś już takich napoleonek nie ma jak tam były. Ale firma Wasiluk chyba istnieje jeszcze, mają cukiernie. I pamiętam ryby tam można było kupić… I tam na ulicy Suchej był taki „święty" sklep siostry Adamczyk (tam były dwie siostry Adamczykówny) prowadziły. I tam dzieci lubiły chodzić, a one je ganiały, bo dzieci tam chodziły oglądać, a nic raczej nie kupowały. Tam można było kupić stonki i korki do strzelania, bo to chłopców interesowało. Poza tym tam był szklarz. Pamiętam my jako dzieci strasznie lubiliśmy patrzeć jak się kit do okien robi. Dzisiaj to już się tego nie używa, ale kit to była kreda z pokostem mieszana i tym się szyby uszczelniało, mocowało w ramach drewnianych. On miał taki fajny zapach (wie Pani). Tak jak farby malarskie, bo to pokost był. I oni robili kit z kredy i robili kit z mielonej cegły. Pierwszy był biały, a drugi czerwony. Był i stolarz, i rymarz był.. tam można było.. był i fryzjer. Całe takie zaplecze usługowe było przy rynku. Wiadomo, że jak ludzie przyjeżdżali to nie tylko po zakupy, ale także sprawy załatwiali i coś jeszcze kupowali. I tam sklep z dewocjonaliami był (bo sklep sióstr Adamczykówien to był nie tylko z zabawkami, ale także dewocjonalia tam były), to chyba pierwszy sklep z dewocjonaliami w Białymstoku.

– Poza tym była tam jeszcze restauracja Staromiejska. Pamiętam, że kiedyś jeszcze ze śp. Klemensem Krzyżagórskim, naczelnym „Kontrastów", ale to były już lata siedemdziesiąte, chyba 1975/76 rok. Klemens Krzyżagórski lubił chodzić w czwartek na rynek, ale to już na ulice Bema, bo Siennego Rynku już nie było. Rynek na ulicy Bema był o podobnym charakterze, bo tam można było różne rzeczy kupić i „mydło i powidło". Wracając z jednej z takich eska-

pad na rynek, Klemens mówi, że on by chciał zajść jeszcze do Staromiejskiej. A ja mówię żeby uważał, bo tu się dzieją różne rzeczy np. otwierając drzwi, otworzyć drzwi i kufel może wylecieć. I jako żywo, otwieramy drzwi, a tu fruuu… kufel wylatuje ze Staromiejskiej. Tam ponoć kiedyś na koniu ktoś wjechał, jakiś furman. Tam takie „ciekawe" towarzystwo przesiadywało. Ulica Młynowa to przecież Chanajki były.

M.W.: Czyli nie było tam bezpiecznie?

– Ja wiem…, ja po głowie nigdy nie oberwałem. Różnie mówią, może i było niebezpiecznie.. ale za to ciekawie, kolorowo.

M.W.: Teraz Rynek Sienny się mocno zmienił.. cały plac został wybrukowany..

[Rozmowa zeszła na temat Bojar]

– I tu zachodzi pewna analogia Bojar i cmentarza ewangelickiego – kto niszczy cmentarze, to niszczy siebie, niszczy historię, niszczy pamięć. Ja wcale bym nie chciał, aby taka ulica Młynowa dzisiaj była z tymi pomyjami wylewanymi z domu, na ulicę, ale to można by było trochę ucywilizować, żeby to wszystko wyglądało. Dać tym ludziom pieniądze, żeby oni sobie te domy wyremontowali, zrobić im kanalizację – niech by taka jedna enklawa została np. Bojary i taka ulica Młynowa. Tylko to jest taki nawyk komunizmu. Przez czterdzieści lat, tak wypaczono nam, nasze charaktery, sposób myślenia, że dużo pary „idzie w gwizdek", próżne gadanie nic nie wnoszące, a w zmian żadnych nie ma.

M.W.: Poruszony został wcześniej wątek Pana ojca, który był założycielem Białostockiego Teatru Lalek, czy może Pan coś więcej o Nim powiedzieć?

– Tak, tata był urodzony w Białymstoku w 1905 roku, 30 sierpnia 1939 roku wziął ślub z moją mamą i poszedł na wojnę. Bezpośrednio spod ołtarza poszedł do wojska i pojawił się w Białymstoku dopiero po ośmiu latach. Znalazł się w czasie wojny w łagrach sowieckich, potem był w armii gen. Andersa. Wracał przez Iran, Palestynę, Egipt i Włochy. W kampanii włoskiej brał udział, był pod Monte Cassino, a potem znalazł się w Anglii. W 1947 roku wrócił do Białegostoku. Grał wcześniej w filmach, a samym Teatrem Lalek interesował się już przed wojną. Tutaj taka grupa artystyczna była: Pan Czesław Sadowski, Zygmunt Stankiewicz, Józef Sławicki (fotograf) i mój ojciec Piotr Sawicki. Korzenie tego teatru sięgają praktycznie 1936 roku. A potem ojciec był słuchaczem studium teatralnego w Londynie. Parę sztuk teatralnych reżyserował, scenografię robił i potem w 1947 roku wrócił z myślą stworzenia Teatru Lalek w Białymstoku. W 1949 roku odbyła się pierwsza premiera w sali dzisiejszego kina Ton. Skupił wokół siebie młodzież – takich jak Jerzy Janicki, Ryszard Kraśko i innych młodych ludzi. Po pierwszej premierze, zaraz teatr został na ulicę Piękną przeniesiony i tam reszta spektakli była realizowana. Później teatr parokrotnie zmieniał siedzibę – był na ulicy Kilińskiego, gdzie jest teraz Muzeum Wojska, później był w kinoteatrze, gdzie jest teraz Białostocki Ośrodek Kultury, przez pewien czas działał w dawnych klubie gwardii milicyjnej na rogu Branickiego i ronda Lussy, potem była Izba Rzemieślnicza i na koniec obecny budynek. Ojciec w 1970 roku przeszedł na emeryturę, a teatr już się kręcił (…) i działa do dziś.

– Ojciec w początkowym okresie jak ten teatr powstawał ograniczał się do takiego repertuaru dydaktycznego. W początkowej fazie w końcu lat czterdziestych i początku pięćdziesiątych teatr jeździł w teren furmanką. Pianino wozili na tej furmance… potem już samochodami. Ale teatr miał plany, ilości widzów w roku, które musiał zrealizować. Ja jeździłem z ojcem wszędzie. Jeździliśmy do takich miejsc, gdzie w szkołach były lampy naftowe. Jeździło się z agregatem, który był przyczepiony do samochodu i stanowił źródło energii. Jak już była informacja, że teatr przyjedzie to tak jak święto było we wsi. Potem aktorów zapraszano do domów. To były inne czasy, był głód na taką rozrywkę.

– M.W. Dziękuję za rozmowę.

Rozmowa 2. Stefan Jóźwiak, urodzony w 1944 roku, od 1945 roku mieszkał przy ulicy Śledziowej, od lat 70. XX wieku przy ulicy Akademickiej

(rozmowę przeprowadziła Magdalena Winograd)

M.W.: Czy pamięta Pan cmentarz ewangelicki przy Rynku Siennym?

– Nie, nie pamiętam… i to mało kto pamięta. Pamiętam tylko Rynek Sienny, ponieważ mieszkałem przy ulicy Śledziowej, która była na osiedlu Piaski. Chodziłem do Szkoły Podstawowej nr 6, która znajdowała się na ulicy Mazowieckiej i chodziłem ulicą Śledziową, albo przez Rynek – ulicą Suchą, Mazowiecką i do szkoły. A dlaczego przez Rynek? Bo zawsze tam jakieś atrakcje można było zobaczyć. A później chodziłem do Technikum Mechanicznego na ulicy Dąbrowskiego naprzeciw kościoła św. Rocha i też chodziłem przez Rynek Sienny – ulicą Odeską, Krakowską i na Dąbrowskiego. I tak codziennie chodziłem rano, a wieczorem wracałem. Rano to widziałem na Rynku dużo sprzedających, furmanek, bo rolnicy przyjeżdżali z okolicznych wsi. A wracając już nikogo nie było na Rynku, tylko sprzątający. Rynek Sienny był między ulica Młynową, Piękną i Suchą

w takim sektorze. Rynek był podzielony na segmenty na Rynku Bocznym tu przy wodopojce był kiedyś ten cmentarz ewangelicki, ale nikt o nim wcześniej nie wiedział ani moi rodzice, ani sąsiedzi, ani okoliczni mieszkańcy. Nikt o tym nie mówił.

– Ten Rynek Sienny składał się z trzech sektorów, takie rynki boczne. Jeden był przy ulicy Młynowej i tu przyjeżdżali furmani, zostawiali konie, rozprzęgali je, (o widzi Pani, wskazując na zdjęcie) te tak zwane hołoble, przykrywali derkami, koniom dawali obroki z owsem, z sieczką (słomą). I oni tu mieli rzeczy do sprzedaży, załatwiali też w mieście jakieś sprawy, zakupy i to był właśnie ten rynek boczny.

– Rynek główny był oddzielony od rynku bocznego budkami, budki drewniane wzdłuż ciągnęły się do ulicy Mazowieckiej, tam byli cukiernicy, szewcy, czapnicy, kuśnierze, odzież sprzedawali, a nawet piwo. Na środku był rynek główny. Po środku tego głównego rynku stała toaleta, a od ulicy Pięknej był następny rynek boczny i też był oddzielony budkami (budki drewniane, obite blachą i papą, jak to po wojnie w latach 50.). Tu sprzedawali przy Pięknej m.in. naftę, bo pamiętam zapach nafty, z różnymi smarami i olejami. I rolnicy ze wsi przyjeżdżali z bańkami i tam tę naftę nalewali, taką chochlą. I na tym bocznym rynku kobiety, mężczyźni sprzedawali na swoich straganach ubrania, owoce i warzywa i handel był różny i walutą handlowali. I żelastwa pamiętam było bardzo dużo. Pamiętam po wojnie brak było wszystkiego w latach 50., a ludzie mieli w domach stare żelazka, części zamienne, blachy, śruby, zamki, zasuwy, nakrętki, kłódki stare, przedwojenne wszystkie te rzeczy. To zawsze chodziłem to oglądać, bo mnie to ciekawiło.

– Atrakcją rynku bocznego tutaj, gdzie wodopojka, był starszy pan, nieduży taki, w czapeczce czarnej, w marynareczce przydługiej i on przyjeżdżał prawdopodobnie ze Starosielc ze swoim taboretem drewnianym i walizką tekturową. I on miał całą walizkę cukierków – krówek albo raczków. A na wieczku walizki miał on tak zwane bombonierki. A bombonierka to były trzy cukierki, trzy krówki, albo raczki, zawinięte w papierku i zaklejone. I to była taka loteria, zawsze tam się dużo ludzi zbierało i młodzi i starsi. I w tych cukierkach, w niektórych on tam stawiał stempelki w środku. Miał on taki stempelek zrobiony z jakiejś gumki, z wzorkami, maczał go w tuszu czy w atramencie. Stemplował niektóre cukierki i potem je zawijał, także nie widać ich było. I taki cukierek kosztował 50 groszy. I jeśli ktoś znalazł cukierek z tym stempelkiem w środku to dostawał tę bombonierkę w nagrodę. To była taka atrakcja. I on przy tym różne rymowanki śpiewał, wierszyki mówił. Zachęcał do kupna. A na tym rynku głównym to tak samo, furmanki z okolicznych wsi ze swoim towarem, groch, fasola, warzywa, owoce. I to do południa tak funkcjonowało, po południu to się to wszystko rozjeżdżało.

M.W.: Na rynku sprzedawano towary codziennie, tak?

– Tam codziennie przyjeżdżali, tylko główny targ był w czwartki. W czwartki to się tyle się zjeżdżało, że nie mieli gdzie tych furmanek stawiać. I na rynku bocznym nie było miejsca, to stawiali swoje furmanki w okolicznych podwórkach – ulica Żelazna, Śledziowa, to wjeżdżali tam, mieli swoich znajomych i szli swoje sprawy załatwiać.

– Przy tym Rynku Siennym były dwie knajpy. Jedna była przy ulicy Mazowieckiej i nazywała się „U Cutra", a Cuter to prawdopodobnie nazwisko właściciela tej knajpy. I tam można było wódkę, piwo wypić, zakąski były, nawet można było obiad zjeść. A druga knajpa była naprzeciw wodopojki i nazywała się „Staromiejska". Tam było zawsze pełno, gwarno i tłoczno. Dostać się do bufetu to było ciężko. Wracając ze szkoły było już pusto. Były olbrzymie ilości kurzu, bo tam się tymi miotłami zamiatało… i tego nawozu końskiego było dużo. I to pamiętam to setki, tysiące wróbli przy tych kupach nawozu. Teraz już nie widać wróbelków.

– Dookoła rynku mieszkańcy hodowali gołębie tzw. gołębiarze, przy ulicy Żelaznej, Młynowej, Śledziowej, Szpitalnej, Olszowej było ich bardzo dużo. I mieli piękne stada gołębi, nazywaliśmy ich „lota" i w słoneczne dni dziesiątki tych „lot" krążyło wokół rynku. Czasami te „Lota" ścinały się ze sobą i (wie Pani) kilkadziesiąt gołębi – zetknął się i rozcinają..

– No oczywiście te słynne jarmarki na Jana, to wtedy grabie, beczki, wyroby drewniane.

M.W.: A proszę powiedzieć czy na Rynku Siennym było bezpiecznie czy nie?

– Proszę Pani to cały ten rejon Piaski to był rejon niebezpieczny, tam bardzo dużo kradzieży było… złodziejaszków miejscowych, którzy czekali na wjazd rolników. A Ci chodzili szczególnie w tych knajpach i okradali, różny element był.

– No i ten niezapomniane zimy przed świętami, to rolnicy przyjeżdżali kuligami – sanie na płozach, koniki miały dzwoneczki, chodziliśmy tu szczególnie przed świętami, po choinki. I te choinki nie wszystkie były sprzedane i ci rolnicy zostawiali je przy ogrodzeniach. A miejscowi, mieszkańcy zabierali je do domu i ubierali. Nie kupowali wcześniej, bo wiedzieli, że zostaną.

– No i pamiętam przy ulicy Bema była jednostka wojskowa Wojsk Ochrony Pogranicza. A na Nowym Mieście była też jednostka na Kawaleryjskiej. I pamiętam przemarsze żołnierzy z jednej jednostki do drugiej. Zawsze szli ulicą Mazowiecką na ćwiczenia

(plutony, jednostki), na poligony i śpiewali. Bo kiedyś wojsko śpiewało, każdy przemarsz był ze śpiewami. I oni przechodzili ulicą Mazowiecką do Piwnej. To tyle co z tego Rynku pamiętam.

– Jak Rynek Sienny zlikwidowano, to niektórzy starzy (powstał rynek na Bema na mogiłkach żydowskich, tam były normalnie macewy, pobudowali tam halę, długo jeszcze sprzedawało tutaj przy ulicy Pięknej na tym rynku bocznym swoje towary.

– Ta likwidacja Rynku Siennego była w latach 60, ale konkretnie to Pani nie powiem. Mój dom rodzinny był przy ulicy Śledziowej. A ulica Śledziowa ciągnęła się od Rynku Rybnego do ulicy Żelaznej. Bardzo długa ulica była. I od Śledziowej odchodziły uliczki do Rynku Siennego m.in. Targowa (potem Rabińska), Sportowa, Olszowa, Bułgarska, Żelazna.

– W budynku obecnego Wersalu Podlaskiego, była bożnica żydowska. Na górze, na pierwszym piętrze był klub żydowski, taka świetlica. Tam były krzesełka, stoliki i telewizor. I tam przychodzili Żydzi, tam sobie w karty grali, coś sobie rozmawiali, a ponieważ tam telewizor był to my dzieci z okolicznych podwórek tam przychodziliśmy. Trzeba było tam być bardzo grzecznym, bo tam kierownik był tego klubu bardzo ostry i jak ktoś był za głośno to upominał, a potem wypraszał. I pamiętam, że tam obok bożnicy było kiedyś kino.

M.W.: A pamiętam Pan może z późniejszych lat cyrk, który był tam rozstawiany?

– Tak pamiętam, cyrk był tutaj rozstawiany od ulicy Młynowej. Na tym cmentarzu ewangelickim rozbijano namiot. I faktycznie co roku tam był cyrk rozstawiany. Bo wcześniej to cyrk rozstawiali tutaj, gdzie mój blok stoi (ulica Akademicka), tu był wielki plac, bloków nie było. Od ulicy Piwnej do Akademickiej.

– Rynek główny był ogrodzony, były do niego dwa wjazdy, z dwóch stron. Ogrodzenie to były słupki betonowe i między słupami rury metalowe. Solidne ogrodzenie było, z uwagi na to, że pobierano opłaty targowe na wjazd do tego rynku. Ktoś tam chodził z bilecikami.

– Pamiętam jeszcze Pana, który sprzedawał na Rynku Siennym i przy ulicy Suchej – maść na odciski. I też miał swój taki drewniany stół z gablotą, a w tej gablocie miał olbrzymie odciski (skąd on je miał to ja nie wiem), żeby zareklamować pokazać, że ta maść tak działa, że jak się posmaruje odciski to one odejdą wraz ze skórą. W gablocie, za szkłem miał takie ogromne, jak zwierzęce.

– Rozstawiali jeszcze na Rynku Siennym skrzynki po owocach i w trzy karty grali, oszukiwali, to tam dużo ludzi potraciło pieniądze, najpierw dawali wygrać, a potem tamci przegrywali. Oddawali (widziałem) kurtki skórzane, a ten grający miał obstawę i ta obstawa w pewnym momencie robiła panikę, krzyczała, „milicja" i ten grający zwijał swoje manatki, zostawiał skrzynki i uciekał. Zostawał tylko ten ograny z płaczem, że tyle przegrał. A tu chodziło, żeby szybko uciec.

Rozmowa 3. Kobieta, 78 lat, mieszkanka ulicy Lipowej (prosiła o anonimowość)

– Przeganiałam stamtąd biegające i krzyczące dzieci. Swoim dzieciom też mówiłam, żeby się cicho zachowywały tam, nie biegały, bo tam były groby, zarośnięte, poniszczone, a potem zniszczyli to. Te groby to takie inne niż nasze.

– A na rynku to sobie futro kupiłam, bo tam znajoma sprzedawała, tam było wszystko można kupić.

Rozmowa 4. Józef Żukowski, lat 83, mieszkaniec Białegostoku od 1946 roku

– Gdy przyjechałem do Białegostoku w 1946 r., na Rynku Siennym odbywały się targi. Nie słyszałem o żadnych pochówkach, wiedziałem jedynie, że na górce Magdaleny znajdował się cmentarz. W dni targowe na Rynek Sienny zjeżdżało się ze wsi bardzo wielu ludzi na „żeleźniakach". Można było kupić tam zwierzęta (owce, świnie, krowy, konie), zboże, sery czy jajka. Chodził też człowiek, który sprzedawał terpentynę krzycząc głośno „ter-terpentyna". Przezywano go szpiegiem. Prawdopodobnie oprócz terpentyny sprzedawał też nielegalne produkty „po cichu". Obok Rynku, przy ul. Odeskiej, stały domy. Niewielkie domki otaczające rynek nazywano Chanajkami. Sam Rynek był wówczas większy niż dziś. W miejscu obecnego pawilonu znajdowały się żydowskie domki. Na Rynku Siennym stała też restauracja „Staromiejska".

Rozmowa 5. Dorota Grabala, urodzona w 1944 r., w Białymstoku mieszka na stałe od 1958 roku

Wspomnienia dotyczące cmentarza ewangelickiego

– Z opowiadań starszych pamiętam, że on się mieścił między Suchą a Młynową, tam gdzie potem były targi; starsi ludzie prosili, żeby z szacunkiem

tam się odnosić, nie biegać, bo tam są groby; wszyscy z szacunkiem się odnosili zawsze (podkreśla).
Wspomnienia dotyczące targów

– Targi pamiętam, tam dalej była hala targowa i moja sąsiadka tam pracowała w 1958 r., koraliki sprzedawała; pamiętam, że tam nie było takiego specjalnego wyjazdu stamtąd na Skłodowską. Naprzeciwko tamtej hali targowej był sklep żelazny, a na tym Rynku Siennym była restauracja. Jak ona tam się nazywała… „Staromiejska".

Rozmowa 6. Pani Barbara Czasun, urodzona w 1942 roku w Białymstoku

Wspomnienia dotyczące cmentarza ewangelickiego

– Tam był cmentarz, resztki takie, nagrobki rozwalone, zarośnięte trawą, takie były (ręką rysuje półokrągłe kształty, łuki); tam potem robili wykopy i likwidowali to.

Wspomnienia dotyczące targów

– Tam takie, jak to mówią, kocie łby były, wozy, konie, dorożki na drewnianych kołach; bo tam były takie dwa jakby targi- jeden, tam były konie i drugi rynek ogólny; tam właśnie wodopój był i konie stały, koryta takie wzdłuż poustawiane i te konie tam piły.

– I ja pamiętam, że przy Centralu, tak wzdłuż to była cała ulica takich niskich kamienic żydowskich. I ja zapamiętałam, że musiałam iść po coś do takiej Żydówki i ja to właśnie zapamiętałam.

Rozmowa 7. Kobieta, mieszkanka Białegostoku, „ Pani Krystyna" (prosiła o anonimowość)

Wspomnienia dotyczące targów

– Pamiętam targ żydowski, ale to tam na Bema, tu wcześniej to był rynek świński, tak go tam nazywali, że to świński, bo tam wszystko było, wszystkie zwierzęta, a potem przenieśli go na Pietrasze. A tam na tym jak on teraz tam przy Centralu? (na Rynku Siennym? dopowiedziane przez ankietera) tak, na tym Rynku Siennym to była restauracja i ona się nazywała, jak ona tam się nazywała?... „Staromiejska". To ja tam tyle pamiętam tego.

Rozmowa 8. Mężczyzna, dawniej mieszkaniec ulicy Angielskiej (prosił o anonimowość)

Wspomnienia dotyczące cmentarza ewangelickiego

– Tam były kości, nie pamiętam, żeby ludzie zbierali to do pudełek, to było równane, kopane i tam były te kości, ale nikt ich nie zbierał, leżały one tam, ale faktycznie były kości.

– Dwa cmentarze tam były, bliżej i dalej, żydowski i ewangelicki, śmiali się, że na żydowski to trzeba iść poszukać złota po Żydach, a tam to tylko te kości, nie wiem co tam z nimi się działo.

Wspomnienia dotyczące targów

– Początek to lata 60. pamiętam były tam jeszcze jarmarki, wszystko można było kupić, konie stały, tam była knajpa Cuter – Staromiejska, ale to taka nazwa potoczna, taki burdel tam był, kiedyś dwie sale tam były pamiętam, strach było nieraz wejść.

– A wodopojka była, podobnie jak teraz, ale nie taka sama, to tylko studnia i daszek nad nią, pojono tą wodą konie.

Rozmowa 9. Stanisława Kaczyńska, urodzona w 1920 roku, przy ul. Młynowej mieszka od 1966 roku

Wspomnienia dotyczące cmentarza

– Był cmentarz, ogrodzony, duże takie drzewa tam rosły, krzyży nie było, a potem nastawili tych bud tam i zrobili ryneczek, zlikwidowali potem tak, ja przy tym ogrodzeniu chodziłam na ten rynek, nie pamiętam kiedy jeszcze było to ogrodzenie, w 1966 się tu sprowadziliśmy, a dom to stary, przedwojenny, ktoś tu mieszkał już jak się tu sprowadziliśmy, pięć domów było, a szósty dalej, teraz tylko ten został, pod ochroną jest, ale to nie zabytek, bo okna wymienione, nikt się nie interesował tym, nie pytał, bo to nie było czasu.

Wspomnienia dotyczące targów

– Było targowisko i tu i za ulicą, ten Rybny Rynek, była wodopojka, tak, jak teraz stoi ta budka, drewniane koryto, była woda, konie piły, była pani co to obsługiwała, wszystko można było kupić, ziemniaki, zboża, owoce, warzywa, z pobliskich wsi się zjeżdżali. Codziennie był rynek, największy to w czwartki, w soboty chyba nie było, wjazd od wodopójki był, tam cały rząd sklepów stał do samej tej wodopójki. Jarmark na Jana był, tam ze wszystkim się wystawia-

li, beczki, tłuczki do masła, tak, jak teraz na Rynku Kościuszki, kosy, grabie rolnicy mieli.

– Zabili chłopaka na Odeskiej chciał do wojska iść, młody jeszcze był, a przy Czarnej wojskowy zastrzelił dziewczynę na Wielkanoc. Nie było niebezpiecznie tam, normalnie było, nie tak, jak teraz.

Rozmowa 10. Mężczyzna, prowadzi Zakład Szewski przy ulicy Młynowej, mieszkał przy Rynku Rybnym

Wspomnienia dotyczące cmentarza

– Jak robili drogę, to wykopywali kości, bo groby tam były, wykopali około 200 grobów i cywilów i wojskowych też. Raz widziałem wykopali taką deskę tam, wybite na niej było tysiąc osiemset pięćdziesiąty któryś rok [31]. Chodziłem tamtędy do szkoły, do dziewiątki, bo teraz dziewiątka gdzie indziej trochę, i chcieli coś tam wybudować, były fundamenty nieduże, chodziłem po tym, ale nic nie ruszyło, bo tam były groby. Nikt nie mówił o tym cmentarzu, nie interesował się.

Wspomnienia dotyczące targów

– A na targach to wszystko można było kupić, te budy stały, jabłka, warzywa, ubrania sprzedawali. Konie stały, furmanki.

Rozmowa 11. Dawid Winograd, urodzony w 1955 roku, mieszkał przy ul. Lipowej 12

– Cmentarza ewangelickiego nie pamiętam przy Rynku Siennym. Za to pamiętam doskonale targi, które odbywały się na Rynku. Rynek znajdował się przy ulicy Młynowej i Pięknej w latach sześćdziesiątych. Na rynek się wjeżdżało, były dorożki, były knajpki i restauracja, która nazywała się Staromiejska – piwo tam tylko było. Zaraz się tam, obok tej „pijalni" wjeżdżało się na rynek i był wodopój dla koni przy wjeździe, wodę nalewała Pani Stasia, były tam takie koryta naokoło tego wodopoju, a w środku budki otwierały się drzwi. Na rynku moja mama miała stragan i sprzedawała owoce. Przed przeprowadzką na Lipową mieszkała również w okolicznym budynku.

– W budynku, który jeszcze teraz istnieje taki z bramą, mieszkała pewna pani, mówili na nią Radziwonka, znałem z widzenia jej syna, a za tym budynkiem stała taka zielona budka i tam nalewało się piwo, w środku był bar okrągły taki.

Rozmowa 12. Kobieta, urodzona w 1945 roku, przy ulicy Suchej mieszkała jej siostra

Wspomnienia dotyczące cmentarza

– Dopiero teraz mówi się o tym cmentarzu, przedtem nie, nikt nie mówił, nie interesował się.

Wspomnienia dotyczące targów

– Po jednej stronie stały te budki, a po drugiej furmanki stały, przy Młynowej budy, a przy Suchej, wzdłuż furmanki, stoły, ławy przykryte dachem, to te budki tak wyglądały. Mięso to sprzedawali bliżej w stronę Skłodowskiej, hala mięsna, na tym miejscu teraz szkołę pobudowali, dziewiątkę, domy tam wzdłuż stały, na dole sklepy różne, żelazny na przykład, a na górze mieszkali ludzie. Czwartki, to był dzień targowy, bo ten Sienny to taki trójkąt był, w kształcie trójkąta, a wjazd to był od Mazowieckiej.

Rozmowa 13. Kobieta, urodzona w 1943 roku

– A wszystko tam było, sprzedawali miejscowi i przyjezdni, z okolicznych wsi, za złotówki, ale i cinkciarze byli i za dolary handlowali. Była restauracja Staromiejska, taka raczej dla biedoty. Sklepy stały wzdłuż. A cmentarza to nie pamiętam. Nie wiedziałam, że tam był w ogóle.

Rozmowa 14. Kobieta, urodzona w 1946 roku, mieszkała przy Siennym Rynku, Pani Danuta (prosiła o anonimowość)

Wspomnienia dotyczące cmentarza

– Ten cmentarz to był chyba między Bema, a Młynową, bawiłam się na tych ulicach jako dziecko. Potem dowiedziałam się, że tam chcą zrobić rynek. Jak na cmentarzu, na grobach rynek można zrobić? Nikt o tym nie mówił. Wiedziałam tylko, że tam był cmentarz, ale nic więcej.

Wspomnienia dotyczące targów

– Najbardziej pamiętam dorożkarza stamtąd, mojego sąsiada. Pan bez jednej nogi, Biernacki. Zawsze

[31] Chodzi o przeprowadzone w 2010 roku na Rynku Siennym wykopaliska archeologiczne, prowadzone przez dr Małgorzatę Karczewską i dr hab. Macieja Karczewskiego; zob. M. Karczewska, M. Karczewski, Cmentarz ewangelicki przy ulicy Młynowej w Białymstoku. Tom I: Historia Miejsca, Białystok-Poznań 2013.

dużo ludzi u niego było, dorożkarz ma dużo znajomych. Pamiętam, że Rynek był ogrodzony, rurami takimi ogrodzony. Wodopój oczywiście. Wszystko można było kupić. Zboża, ziemniaki, dalej buty, sukienki, płaszcze w tych budach dookoła. Bałam się jednego miejsca. Przy Suraskiej, na rogu Skłodowskiej były te szyny spalone, sterczące, pozostałości getta. To pozostawiło we mnie taki lęk. A na Rynku budki z piwem, dużo pijaków zawsze tam było. Jeszcze przy Rynku, na Pięknej był Teatr Lalek, mało kto o tym pamięta. Taki z prawdziwego zdarzenia teatr kukiełek, zwłaszcza jak wrócił z zagranicy pan Piotr Sawicki. Pamiętam jeszcze, że gospodynie na rowerach przywoziły mleko, w bańkach dużych. Przy Rynku był też fryzjer Malewicz. Na rogu Cieszyńskiej i Młynowej mieszkała Pani Łomasko – dyrygentka chóru akademickiego, Wioletta. Jej tata był dyrygentem w wojsku.

Rozmowa 15. Kobieta, mieszkanka Białegostoku, Pani Władysława (prosiła o anonimowość)

Wspomnienia dotyczące cmentarza

Cmentarza nie pamiętam. Nie mówiło się o nim.

Wspomnienia dotyczące targów

– Tam była budka i człowiek, który brał opłatę. Po zmroku było to niebezpieczne miejsce. Pamiętam dokładnie zapach, unoszący się smród, bo nie było kanalizacji. W rzędzie stały budki, od wodopoju do Mazowieckiej, budka przy budce. Kończyły się przy początku Mazowieckiej. Wszystko można było kupić. I śledzie i mydło i powidło (śmiech). Handlowali Żydzi i Polacy też. To był największy dom towarowy, ale coraz mniej było tych budek, nie pozwalali handlować i tak ubywało ich. A jak powstały te duże sklepy, to całkiem zlikwidowano.

– Rynek kształt miał prawie koła, po obrzeżach stały domy. Ulice się rozchodziły promieniście. Śledziową i Ołowianą pamiętam. Domek przy domeczku. Parterowe albo niektóre miały górkę. Drewniane domy przeważnie przy Siennym były. Przy tej kamienicy, co jest jeszcze półokrągła brama pijacy zawsze stali. Niebezpiecznie tam było. Były dwie restauracje. „Staromiejska" na Pięknej i „U Cutra" restauracja przy tych budkach z piwem. Przy „Cutrze" było najgorzej. To lata powojenne.

Wspomnienia utrwalone w ramach projektu MEDIATEKA Centrum im. Ludwika Zamenhofa w Białymstoku

Wiera (Pawłow) Nalewajko

[CLZ][32] To kiedy się Pani urodziła, dobrze?

– Nazywam się Wiera (Pawłow) Nalewajko, urodziłam się w Białymstoku 2 marca 1934, czyli osiemdziesiątka na karku...

[CLZ] To teraz tak może pierwsze pytanie: Czy pamięta Pani cmentarz ewangelicki przy Rynku Siennym? Jeśli tak, to czy potrafi Pani go opisać – jak wyglądał, jaką powierzchnię zajmował, co dzisiaj znajduje się na jego miejscu?

– Proszę Panią nic nie mogę powiedzieć co się dalej z nim działo i tak dalej tylko pamiętam jak wyglądał. A dlaczego pamiętam, bo żeśmy zawsze chodzili na ulicę Prostą. A ulica Prosta to jest pierwsza po lewej stronie... za tym..., bo jak się jedzie Mazowiecką za... tą szosą... jak to się nazywa... Kopernika...za Kopernika... pierwsza na lewo... Do takiej starszej Pani, której siostrę wywieziono i ona była samotna, więc często bardzo prosiła albo i przez kogoś żeby ją po prostu odwiedzać. Żeśmy z mamą chodziły, dwa razy w miesiącu, a przecież nie było „empeków" tylko się szło pieszo. I mnie bardzo tam się podobał ten parkanik. Parkanik był niewysoki z takich deseczek. To były chyba takie kwadratowe deseczki (wie Pani), że one się najpierw wbijały nie o tak prosto tylko takim tym kantem. Zielony płotek nieduży i (proszę Pani) czubeczki miał białe. I ja się wtedy już byłam zmęczona w połowie drogi z domu, bo mieszkaliśmy na Fabrycznej, więc (proszę Panią) właziłam na ten parkanik (na ten... jak to się nazywają... co się sztachetki przybija? O Boże …no w każdym bądź razie), na te beleczki... Stawałam obie nogi i zaglądałam. Broda mi nie sięgała niestety powyżej tych (tych) deseczek, ale noga to najczęściej prawa mi się wklinowywała i dopiero był problem. Darłam gębę na całą ulicę, żeby mama mi to wyjęła, bo sama nie mogłam (jeden od lewej to zawsze mi prawy, nie mam pojęcia czy mam grubszą nogę prawą czy kij je licho... W każdym bądź razie byłam w pantofelkach i nie mogłam ich nigdy wyjąć, pantofelki były na paseczku i nigdy nie mogłam wyjąć tej nogi. I mama dopiero, że tak powiem zabierała się do problemu, wyjmowała mi tą nogę i ja dopiero zalana łzami, tłumaczyłam, że już więcej nie będę. Ale mi to nie przeszkadzało, że następnym razem znowu tam właziłam).Co widziałam tam… ładna trawa, wysoka ładna trawa. Raz kiedyś widziałam skoszoną, ale tak przeważnie to była wysoka, ładna trawa i groby to były już poniszczone to nie były już takie groby nowe. Żeby tak powiedzmy ustalono, że taki kształt mają. Owszem była rama, kawałek czegoś… kawałek no pionowej tej części. I to nie było lastriko, nie jakiś kamień tylko to było takie żelbetonowe (coś takiego, wie Pani), taki cement po prostu szary. Tak to mniej więcej wyglądało. Dużo ich było tych grobów, siako tako, dużo dosyć. Tyle co z trawy wystawało, co można było przez dziurki w sztachetkach zobaczyć, przecież ja mała byłam miałam pięć lat, sześć lat. (Jak wyglądało.. aha)Więc to się zbiegało w trójkąt i na tym szczycie trójkąta była Wodopojnia, tak to się nazywało wtedy. To był żółty domek, malowany olejną farbą i połuszczo-

[32] Przedstawicielka Centrum im. Ludwika Zamenhofa przeprowadzająca wywiad – Agnieszka Kajdanowska.

ny. I proszę Panią koryto i ludzie przyjeżdżali tutaj poić konie. Pani przez okienko … otwierała okienko, zabierała pieniążek i wpuszczała wodę i konie piły. I ten tył wyglądał, ta podstawa tego trójkątu ostrego (ostry trójkąt). To podstawa była, stare takie chlewy (bo i potem były, jak ten rynek był to już były te stare chlewy). Nikogo tam już nie chowano. Wiem tylko, że... (to nie dawno się dowiedziałam, ze dwa lata temu... bo coś zaczęłam na ten... coś czytałam o tym cmentarzu i… czy w starej książce czy w starym czymś... w każdym bądź razie czytałam) A musiałam porozmawiać z doktorem Jokiszem na jakiś temat nie pamiętam. I coś nie wiem czy on wspomniał czy ja wspomniałam. I on mówi, że jego ojciec całe lata zajmował się tym cmentarzem. Miał naturalnie opłacone, bo był tam widocznie sprzątającym, wiec trawę kosił i tak dalej. W każdym bądź razie dużo, dużo lat się tam tym zajmował. I ze mną się sprzeczał, że ten płot nie był zielony, a był szary. Nigdy w życiu. No tyle co ja powiesiłam na tym płocie i tyle co popłakałam się to nie prawda, że był (zielony), szary. I tłumaczył, że był szary i że też miał te czubki, ale szary. Nieprawda zielony. Za to... to już bym mogła jak to się mówi …łeb dać uciąć. Ładniutki był, ładnie to wyglądało tak zachęcająco, ale to w czasie okupacji naturalnie, a po wojnie nie wiem gdzie to wszystko znikło i jak, zrobili rynek. Kawałek rynku tutaj bliżej Suchej ulicy.. między Suchą, a Mazowiecką, a potem przyciągnęli tam. Ale co kto burzył, co kto rozwalał to trudno powiedzieć.

[CLZ] Czy za Pani pamięci odbywały się na nim pochówki? Czy uczestniczyła Pani w pochówki na tej nekropolii? Czy znała Pani kogoś kto był tam pochowany?

– Nie, na pewno już się nie odbywały, bo to już był stary cmentarz. Pochówki się odbywały się na Wasilkowskiej. Tam nawet byliśmy na pogrzebach i po wojnie, Kochową chowali z Kochowszczyzny (do dziś ja nie wiem, gdzie ta Kochowszczyzna, mimo że jestem białostoczanką rodowitą)… więc ta Pani Kochowa była z Kochowszczyzny (tam chowali na tym cmentarzu na Wasilkowskiej). A na Wasilkowskiej to my bardzo dużo chodzili na cmentarz, bo mieliśmy dużo znajomych i te gospodarze cośmy dom kupili (Proszę Panią). Jak oni potem wyjeżdżali do Niemiec, bo za Sowietów kazali im się wynosić, zostawili swój drugi dom na Poleskiej. Bardzo prosili żeby opiekować się grobami, a na cmentarz chodziliśmy oprócz tego w czasie okupacji zbierać żołędzie. Żołędzie się suszyło, potem tłukło się w tłuczku, mieliło w młynku, i była kawa, bo nie było kawy tak jak powiedzmy teraz z żołędzi z cmentarza niemieckiego.

[CLZ] A jak Pani uczestniczyła w tych pochówkach to może Pani powiedzieć czym one się różniły? Czy znacząco się one różniły na pierwszy rzut oka od katolickiego, bądź prawosławnego pochówku?

– Ja coś Pani powiem w czym rzecz, to tam małe dziecko, żeby przywiązywać do tego wagę. byłam na pogrzebie, było dużo ludzi, był pastor. Ale czy coś nie tak, to ja nie umiem powiedzieć. Tylko w każdym bądź razie, na Pani Kochowej pogrzebie – byliśmy, bo mama bardzo dobrze ją znała. Nie wiem coś mi było związane z kwiatami, czy ona sprzedawała kwiaty, czy u niej było ogrodnictwo… W każdym bądź razie było bardzo dużo ludzi właśnie co się kwiatami zajmowało, więc tam se potem pokojarzyłam, że może ona kwiaciarką była… (nie wiem trzeba kogoś z tej dzielnicy spytać trudno mi powiedzieć…)

[CLZ] A jeżeli chodzi o innych ewangelików, których Pani, Pani rodzice znali. Może nam Pani o nich opowiedzieć?

– Tak, chociażby tych właśnie, ci co kupiliśmy dom. To byli państwo Zysmanowie. To mieli właśnie na cmentarzu przy parkanie prawym, mieli przepiękny grób. Tylko te groby u nich inne są… U nich taki krawężniczek dookoła, tu krawężniczek, tu krawężniczki i pomnik pośrodku w żelaznym ogrodzeniu. Ja też mam zresztą w żelaznym ogrodzeniu jeszcze stary pomnik z 1930 roku… Ale córka ich wyszła za Ochaima i miała na nazwisko Ochaim i miała dwie córki (miałam zdjęcia tych córek) Dora i Mara... Marka. Marka była mężatką, ładniejsza była, a Dora przyjemniejsza była. I miałam ich zdjęcia z konfirmacji, czyli komunii. (...)

Donata Ejsymont

– W 1947 r. przenieśliśmy się do Białegostoku. Początkowo mieszkaliśmy na ul. Szpitalnej. Jedno z moich pierwszych wspomnień z Białegostoku wiąże się z kozą. Ojciec ją dostał w nagrodę, już dzisiaj nie pamiętam za co. Pasłam ją codziennie na ulicy. A to był przecież środek miasta! Białystok wyglądał żałośnie. Pamiętam ruiny spalonej synagogi przy ul. Legionowej. Pamiętam ten ogromny metalowy szkielet kopuły. A wszędzie dookoła gruzy. Doszło do mnie bardzo szybko, mimo, że jeszcze wtedy byłam dzieckiem, że w tej bożnicy zostali spaleni Żydzi. Bałam się tamtędy chodzić, dopiero potem, jak to gdzieś uprzątnięto i zrobiono dworzec PKS, to już chodziłam tamtędy śmielej. Po ulicy Szpitalnej przeprowadziliśmy się na Młynową. Na rogu Młynowej i Odeskiej była czynna kuźnia, która pracowała całymi dniami. Ciągle słyszałam miarowy stukot młotów uderzających o metal oraz rżenie przyprowadzanych do podkucia koni. Między ulicami Młynową i Mazo-

wiecką był jarmark. Tam można było dostać wszystko: beczki, grabie, wiadra, balie, siano do wypychania sienników, mleko, masło, jajka, gęś żywą, gęś ubitą, kurę żywą, kurę zarżniętą na zamówienie, jednym słowem wszystko. Tam przy ulicy Młynowej ludzie mieli chlewiki, hodowało się świnie, drób, króliki. Rynek roił się od ciekawych postaci, dodających temu miejscu specyficznego kolorytu. Taka ciekawą postacią był niejaki Woropajew. Cały był zarośnięty, miał długą brodę, długie czarne włosy, z przodu grzywkę miał związaną złotym pierścieniem Był to straszny, przerażający typ. Miał niedużego konika i dwukołowy wózeczek. Jak ktoś kupił sobie dwa worki ziemniaków, ale nie miał ich czym do domu zawieźć, to Woropajew za drobną opłatą mu to transportował. Dzieci się go panicznie bały, zresztą były nim straszone. Kolejną postacią z galerii osobliwości był handlarz terpentyną. Na szyi miał zawieszone coś na kształt stolnicy, na tym miał coś tam poukładane. Chodził na takich sztywnych nogach. Wysoki, potężny człowiek. Chodził po rynku i krzyczał „Komu terpentyny!". Była jeszcze taka dziwna kobieta, która zbierała jakiś złom, puszki, fajerki, stare garnki. Miała to nanizane na sznurku, czy drucie, ciągnęła to za sobą, a żelastwo strasznie dzwoniło. Miała taką manię, że przyczepiała się do różnych ludzi, wiec jeśli jej się ktoś nie spodobał, to podchodziła do niego i zaczynała go wymyślać. Bali się jej ludzie jak ognia, bo jak się do kogoś przyczepiła, to nie odpuściła.

Fotografie

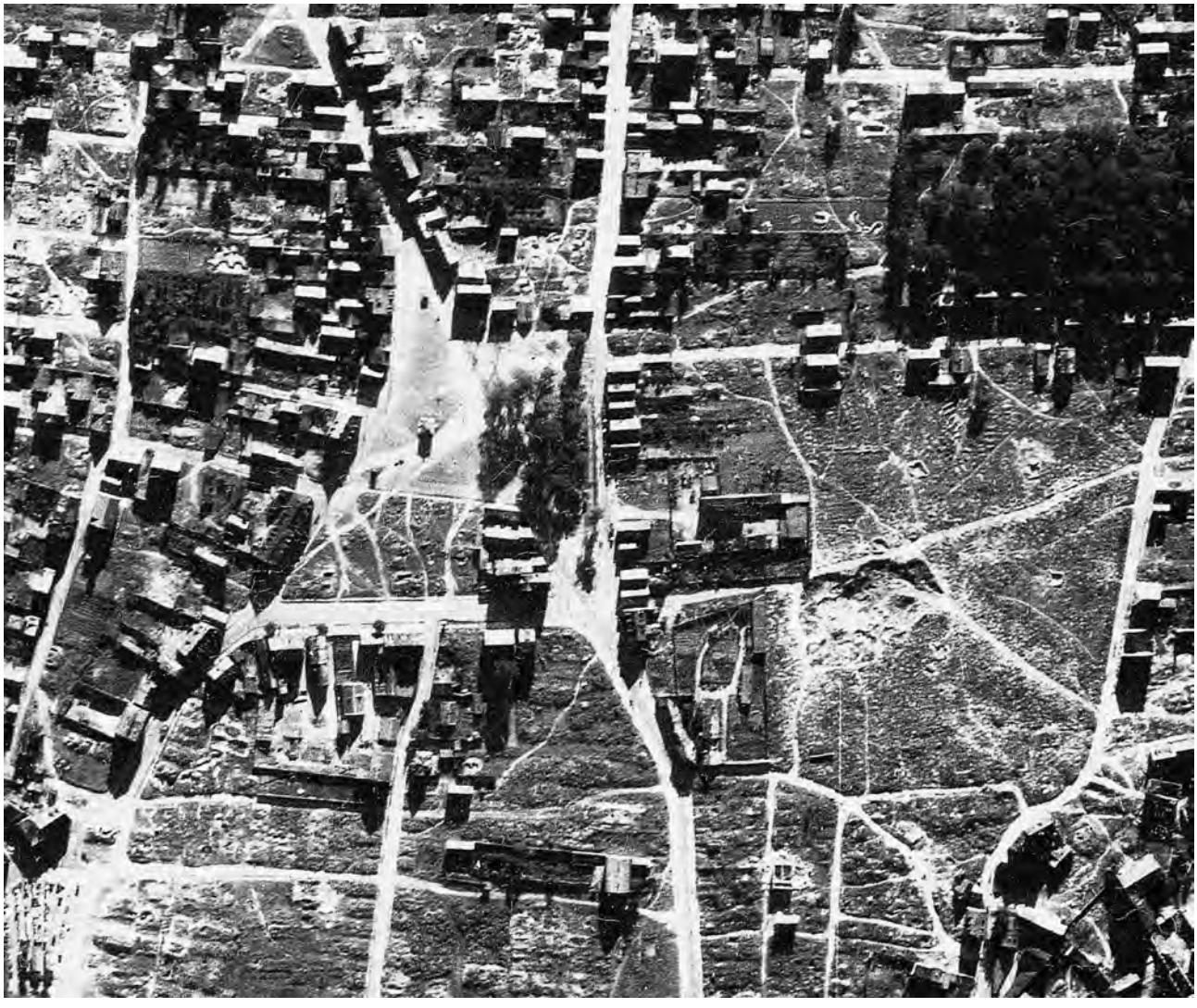

Fotografia lotnicza obszaru Białegostoku wykonana przez Siły Powietrzne III Rzeszy w dniach 17–18.09.1944 r. Pokryty drzewami, trójkątny plac w centralnej części zdjęcia to teren cmentarza ewangelickiego przy ulicy Młynowej. Plac targowy na dawnym Rynku Siennym to pusty, także trójkątny obszar na lewo od cmentarza.

Ze zbiorów The National Archives at College Park, Maryland, USA, kopia ze zbiorów Zygmunta Walkowskiego dzięki uprzejmości Piotra Sawickiego

Jarmark na św. Jana na starym Rynku Sienny, 22.06.1939 r.

Ze zbiorów Muzeum Podlaskiego w Białymstoku

Targ na cmentarzu ewangelickim, nowym Rynku Sienny, lata 50. XX w. (fot. Piotr Sawicki senior)

Ze zbiorów Piotra Sawickiego juniora

Budynek wodopójki na nowym Rynku Sienny, położony na wschodnim skraju cmentarza ewangelickiego, rozebrany w 1969 roku, obecnie zrekonstruowany, stan w latach 50. XX w. (fot. Piotr Sawicki senior)

Ze zbiorów Piotra Sawickiego juniora

Teren cmentarza ewangelickiego przy ulicy Młynowej, lata 1973-1977, po likwidacji targowiska (fot. Wiktor Wołkow)

Ze zbiorów Muzeum Podlaskiego w Białymstoku

Ulica Młynowa, odcinek przylegający do terenu cmentarza ewangelickiego, lata 1973–1977. Na lewo od drewnianych słupów zaczynał się cmentarz ewangelicki (fot. Wiktor Wołkow)

Ze zbiorów Muzeum Podlaskiego w Białymstoku

Postój taksówek bagażowych na nowym Rynku Siennym, lata 80. XX wieku. Kałuże wody stoją w miejscach zapadniętych stropów krypt grobowych (fot. Piotr Sawicki junior)

Ze zbiorów Piotra Sawickiego juniora

Teren cmentarza ewangelickiego – pusty, trójkątny plac pomiędzy ulicą Młynową a Suraską, lata 90. XX wieku (fot. Piotr Sawicki junior)

Ze zbiorów Piotra Sawickiego juniora

Teren cmentarza ewangelickiego przy ulicy Młynowej, 2013 r. Skrajne rzędy samochodów wyznaczają teren, gdzie pod ziemią nadal spoczywają doczesne szczątki dziwiętnastowiecznych, białostockich ewangelików (fot. Małgorzata Karczewska)

Ze zbiorów autorki